

Спазнаючы Беларусь...

Да 65-годдзя беларусістыкі
Варшаўскага ўніверсітэта

Odkrywając Białoruś...

65-lecie białorutenistyki
na Uniwersytecie Warszawskim

Discovering Belarus...

On the Occasion of the 65th Anniversary
of Belarusian Studies at the University of Warsaw

Рэдакцыя ♦ Redakcja ♦ Edited by
Радаслаў Калета ♦ Radosław Kaleta

Спазнаючы Беларусь...

Odkrywając Białoruś...

Discovering Belarus...

Кафедра беларусістыкі
Факультэт прыкладной лінгвістыкі
Варшаўскі ўніверсітэт

Katedra Białorutenistyki
Wydział Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Warszawski

Department of Belurasian Studies
Faculty of Applied Linguistics
University of Warsaw

Спазнаючы Беларусь...

Да 65-годдзя беларусістыкі
Варшаўскага ўніверсітэта

Odkrywając Białoruś...

65-lecie białorutenistyki
na Uniwersytecie Warszawskim

Discovering Belarus...

On the Occasion of the 65th Anniversary
of Belarusian Studies at the University of Warsaw

Рэдакцыя ♦ Redakcja ♦ Edited by
Радаслаў Калета ♦ Radosław Kaleta

Рэцэнзенты / Recenzenci / Reviewers

Эва Галяхоўска / Ewa Golachowska

Ядвіга Казлоўская-Дода / Jadwiga Kozłowska-Doda

Выдадзена дзякуючы фінансавай падтрымцы Варшаўскага ўніверсітэта і Факультэта прыкладной лінгвістыкі ВУ.

Publikacja dofinansowana przez Uniwersytet Warszawski oraz Wydział Lingwistyki Stosowanej UW.

Published with the financial support of the University of Warsaw and the Faculty of Applied Linguistics UW.

Апублікавана на ўмовах ліцэнзій Creative Commons Attribution 3.0 PL (CC BY 3.0 PL) (поўны тэкст шаблона даступны на: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Publikacja na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 3.0 PL (CC BY 3.0 PL) (pełna treść wzorca dostępna pod adresem: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Published under the Creative Commons Attribution 3.0 PL (CC BY 3.0 PL) Licence (full text of the template available at: <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/pl/legalcode>).

Радаслаў Калета / Radosław Kaleta, Uniwersytet Warszawski, ORCID 0000-0001-6892-9332

ISBN 978-83-235-6266-5

ISBN 978-83-235-6274-0 (pdf online)

ISBN 978-83-235-6282-5 (e-pub)

ISBN 978-83-235-6290-0 (mobi)

Выдавец / Wydawca / Publisher

Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego

02-678 Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7

wuw@uw.edu.pl

www.wuw.pl

1-е выданне, Варшава 2023 / Wydanie 1, Warszawa 2023 / 1st edition, Warsaw 2023

Друк і пераплёт / Druk i oprawa / Print and binding

POZKAL

Змест • Spis treści • Table of Contents

65-ГОДДЗЕ БЕЛАРУСІСТЫКІ ВАРШАЎСКАГА ЎНІВЕРСІТЭТА,
КАСТРЫЧНІК 2021

65 LAT BIAŁORUTENISTYKI NA UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM,
PAŹDZIERNIK 2021

65 YEARS OF BELARUSIAN STUDIES AT THE UNIVERSITY OF WARSAW,
OCTOBER 2021

Прамовы • Przemówienia • Speeches

<i>Слова прарэктара Варшаўскага ўніверсітэта на навуковай працы, доктара навук прафесара Зыгмунта Ляляка</i>	13
<i>Słowo Prorektora Uniwersytetu Warszawskiego ds. badań prof. dr. hab. Zygmunta Lalaka.</i>	15
<i>A Word from the Vice-Rector for Research of the University of Warsaw, Professor Zygmunt Lalak.</i>	17
<i>Слова дэкана факультэта прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта доктара навук Магдалены Альпіньскай-Шкелка, прафесара ВУ</i>	19
<i>Słowo Dziekana Wydziału Lingwistyki Stosowanej UW dr hab. Magdaleny Olpińskiej-Szkielko, prof. ucz.</i>	20

<i>A Word from the Dean of the Faculty of Applied Linguistics at the University of Warsaw, Professor Magdalena Olpińska-Szkielko</i>	21
--	----

**Даклады да юбілею • Referaty okolicznościowe •
Occasional Papers**

<i>Эльжбета Смулкова, Прамова на ўрачыстасці да 65-годдзя кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта</i>	25
<i>Elżbieta Smułkowa, Przemówienie na uroczystości 65-lecia Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego</i>	33
<i>Elżbieta Smułkowa, Speech at the Celebration of the 65th Anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw</i>	41
Фоты • Ilustracje • Figures	49
<i>Ніна Баршчэўская, 65-годдзе кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта (гісторыя і стан даследаванняў да 2019 года)</i>	57
<i>Nina Barszczewska, 65-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego (historia i stan badań do 2019 roku)</i>	65
<i>Nina Barszczewska, On the Occasion of the 65th Anniversary of Belarusian Studies at the University of Warsaw (History and State of Research until 2019)</i>	73
<i>Радаслаў Калета, Кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ў 2017–2021 гадах</i>	81
<i>Radosław Kaleta, Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego w latach 2017–2021</i>	99
<i>Radosław Kaleta, The Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw in 2017–2021</i>	117
<i>Радаслаў Калета, Выбраныя факты з гісторыі беларусістыкі ў Варшаве ў святле архіўных дакументаў</i>	135
<i>Radosław Kaleta, Wybrane fakty z historii białorutenistyki warszawskiej w świetle dokumentów archiwalnych</i>	145
<i>Radosław Kaleta, Selected Facts from the History of Belarusian Studies in Warsaw in Light of Archival Documents</i>	155
Фоты • Ilustracje • Figures	165

АРТЫКУЛЫ • ARTYKUŁY • ARTICLES

Anna Engelking, <i>O białoruskiej rewolucji z perspektywy antropolożki wsi</i>	175
Марына Антанюк-Пруто, <i>Асваенне запазычаных міжнародна-прававых тэрмінаў беларускай мовай</i>	189
Вераніка Бандаровіч, <i>Беларуская мова ў нефілалагічным студэцкім асяроддзі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта</i>	198
Agnieszka Goral, <i>Produktywne typy słowotwórcze odprzymiotnikowych osobowych nazw nosicieli cech z formantami sufiksalnymi w języku białoruskim</i>	215
Уладзіслаў Іваноў, <i>Пытаньне табуізацыі і эўфэмізацыі беларускай сэксуальнай і плоцевай лексыкі: дыдактычны аспект</i>	226
Mirosław Jankowiak, <i>Edward Piotrowicz Cynhiel – białoruski działacz społeczno-oświatowy w Łatgalii</i>	235
Віктар Корбут, <i>Фарміраванне «нацыянальнага ўзору» тапаніміі на старонках першых беларускамоўных газет «Наша Доля» і «Наша Ніва» (1906–1907 гг.)</i>	243
Maria Katarzyna Prenner, <i>Białoruska łacinka w drugiej połowie XIX w.: realizacja akania i jakanania w gazecie „Mużyskaja Praŭda”</i>	268
Мацвей Ян Квяткоўскі, <i>Аналіз лексікі беларускай гаворкі найстарэйшага пакалення мястэчка Крынкі</i>	288
Віншавальныя лісты • Listy gratulacyjne • Congratulatory Letters	311
Выбраныя выданні па мовазнаўстве супрацоўнікаў кафедры беларусістыкі ВУ (1992–2021) • Wybrane publikacje językoznawcze pracowników Katedry Białorutenistyki UW (1992–2021) • Selected Linguistic Publications by Employees of the Department of Belarusian Studies of the University of Warsaw (1992–2021)	317

**65-ГОДДЗЕ БЕЛАРУСІСТЫКІ
ВАРШАЎСКАГА ЎНІВЕРСІТЭТА
КАСТРЫЧНІК 2021**

**65 LAT BIAŁORUTENISTYKI
NA UNIWERSYTECIE WARSZAWSKIM
PAŹDZIERNIK 2021**

**65 YEARS OF BELARUSIAN STUDIES
AT THE UNIVERSITY OF WARSAW
OCTOBER 2021**

Прамовы

Przemówienia

Speeches

Слова прарэктара Варшаўскага ўніверсітэта па навуковай працы, доктара навук прафесара Зыгмунта Ляляка

Шаноўнае спадарства, сардэчна вітаю ўсіх на сённяшнім пасяджэнні, якое адкрывае канферэнцыю, прысвечаную польска-беларускім адносінам і 65-годдзю кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Вітаю вас ад імя спадара рэктара Алойзія Новака, які сам сёння не змог прыбыць на гэтую канферэнцыю, вітаю Вас ад імя рэктарата, усёй адміністрацыі ВУ, ад імя ўсяго ВУ. Вітальныя словы я скіроўваю да нашых гасцей – да тых, якія зараз у зале, да тых, хто перад маніторамі, камерамі.

Кафедры беларусістыкі ВУ – 65 гадоў. І гэтыя гады былі вельмі плённымі. Ведаю, што за гэты час у ВУ і вакол яго з’явілася вельмі моцнае кола беларусістаў. У гэтым коле ёсць асобы са значнымі дасягненнямі не толькі па польскіх мерках, але і ў міжнародным маштабе. Кафедра ўзгадала шэраг тытулярных прафесараў, дактароў навук, шмат кандыдатаў навук, больш за 400 магістраў. Гэта выдатнае дасягненне, заўважальнае як у Польшчы, так і ў Еўропе, прычым не толькі Усходняй і Цэнтральнай. Мы ганарымся гэтым дасягненнем, ганарымся фактам, што асяродак беларусістыкі ў ВУ падтрымлівае жывыя працоўныя кантакты з навукоўцамі, якія займаюцца гэтай тэматыкай не толькі ў адпаведных супольнасцях у Гродне, Мінску або Віцебску. Вядома, мы падтрымліваем таксама кантакты з вядучымі замежнымі коламі, у якіх прадметамі даследавання з’яўляюцца беларуская культура і беларуская мова і якія знаходзяцца ў Лондане ды Празе. Гэта праява надзвычайнай актыўнасці нашага асяродка, і гэта актыўнасць заўважальная ў ВУ. Мы вас віншуем і радуемся, што можам падтрымліваць яе.

Вядома, што цяпер цяжкія часы, што палітыка не надта спрыяе падтрыманню цесных навуковых кантактаў і завязванню новых паміж Польшчай

і Беларуссю. Аднак усё мінае, гэта сітуацыя таксама хутка зменіцца. Ёсць пэўныя найвышэйшыя каштоўнасці, каштоўнасці сапраўдныя, ёсць сяброўства – несумненнае сяброўства паміж польскім грамадствам і грамадствам ды народамі беларускім. І трэба разлічваць на гэтыя найвышэйшыя каштоўнасці, гэтыя каштоўнасці – тое, што вытрывае, што будзе нашым супольным дасягненнем.

Выказваю ад імя спадара рэктара Алойзія Новака, ад імя ўсяго рэктарата і, думаю, што таксама ад імя ўсяго ВУ, шырокую падтрымку супрацоўніцтва паміж польскімі і беларускімі навукоўцамі ды супрацоўніцтва паміж прадстаўнікамі абодвух гэтых народаў-сяброў, нават, я б сказаў, братніх народаў.

Што яшчэ я магу сказаць? Яшчэ раз віншую з вашымі дасягненнямі, жадаю вам вельмі плённых дыскусій. Праграма гэтай канферэнцыі надзвычай цікавая і захапляльная, і калі б мне дазвалялі абавязкі, то я застаўся б да канца дыскусій – застануся ж на столькі, на колькі гэта будзе магчыма. Жадаю вам усяго найлепшага – як зараз, плённых дыскусій, так і на перспектыву: вялікіх поспехаў, жадаю яшчэ 65, а можа, і 165 гадоў беларусістыкі ў ВУ.

Słowo Prorektora Uniwersytetu Warszawskiego ds. badań prof. dr. hab. Zygmunta Lalaka

Witam wszystkich Państwa bardzo serdecznie na dzisiejszym zebraniu otwierającym konferencję poświęconą stosunkom polsko-białoruskim oraz 65-leciu Katedry Białorutenistyki na UW. Witam Państwa w imieniu Pana Rektora Alojzego Nowaka, który nie mógł dzisiaj osobiście przybyć na tę konferencję, witam Państwa w imieniu zespołu rektorskiego, całego zarządu Uniwersytetu Warszawskiego, w imieniu całej społeczności UW. Słowa powitania kieruję bezpośrednio do naszych gości, którzy są obecni na sali i tak samo serdecznie witam tych, którzy znajdują się przed monitorami, przed kamerami.

Katedra Białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim liczy już sobie 65 lat. Były to lata bardzo owocne. Wiem, że przez ten czas powstało na UW i wokół UW bardzo silne środowisko białorutenistów, skupiające osoby o pokaźnym i znaczącym dorobku w skali nie tylko polskiej, ale także międzynarodowej. Katedra wykształciła licznych profesorów tytularnych, doktorów habilitowanych, wielu doktorów, ponad 400 magistrów. Jest to znakomity dorobek promieniujący na całą Polskę i na Europę, nie tylko Wschodnią i Centralną. Jesteśmy dumni z tego dorobku, jesteśmy dumni z faktu, że ośrodek białorutenistyki na UW utrzymuje żywe kontakty robocze z naukowcami zajmującymi się tą tematyką nie tylko w Grodnie, Mińsku czy Witebsku. Wiem, że utrzymujemy także kontakty z wiodącymi ośrodkami zagranicznymi zlokalizowanymi w Londynie czy Pradze, gdzie przedmiot badań stanowi kultura białoruska i język białoruski. Jest to przejaw niezwykle żywej aktywności tego środowiska, ta aktywność jest dostrzegana na UW. Gratulujemy Państwu i cieszymy się, że możemy ją wspomagać.

Żyjemy w trudnych czasach. Polityka niekoniecznie sprzyja utrzymywaniu ścisłych związków i nawiązywaniu nowych kontaktów naukowych pomiędzy

Polską a Białorusią. Wszystko jednak przemija, ta sytuacja także niedługo się skończy. Są pewne wartości wyższe, wartości ważniejsze, jest przyjaźń – niewątpliwa przyjaźń pomiędzy społeczeństwem polskim a społeczeństwem i narodem białoruskim. I na te wyższe wartości trzeba stawiać, te wyższe wartości to jest to, co przetrwa, to, co będzie naszym wspólnym dorobkiem.

Deklaruję w imieniu Pana Rektora Alojzego Nowaka, w imieniu całego zespołu rektorskiego i myślę, że także w imieniu całej społeczności UW jak najdalej idące wsparcie dla współpracy pomiędzy naukowcami polskimi i białoruskimi oraz dla współpracy między przedstawicielami obu tych zaprzyjaźnionych, nawet chciałbym pewnie powiedzieć bratnich narodów.

Cóż mogę dodać? Jeszcze raz gratuluję dotychczasowego dorobku. Program tej konferencji wygląda bardzo interesująco i gdyby obowiązki na to pozwalały, chętnie zostałbym do końca obrad – zostanę tak długo, jak będzie to możliwe. Życzę Państwu wszystkiego najlepszego i to zarówno w tym wymiarze doraźnym – owocnych obrad, jak i w wymiarze strategicznym – wielu sukcesów, życzę kolejnych 65, a może i 165 lat białorutenistyki na UW.

A Word from the Vice-Rector for Research of the University of Warsaw, Professor Zygmunt Lalak

I would like to welcome all of you to today's meeting, which opens a conference devoted to Polish-Belarusian relations and the 65th anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw. I welcome you on behalf of Rector Alojzy Nowak, who was unable to attend today; I welcome you on behalf of the rectorial team, the management board and the entire community of the University of Warsaw. My greetings go to our guests – to those who are present in the room and to those who sit in front of their monitors, in front of their cameras.

The Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw is already 65 years old. These have been very fruitful years. I know that during this time, a very strong community of Belarusian studies researchers has formed at the University of Warsaw and around it. It includes people with significant achievements not only on a national but also international scale. The Department has educated many titular professors, habilitated doctors, doctors and more than 400 masters. It is an outstanding achievement, an achievement that radiates throughout Poland and into Europe, not just Central and Eastern Europe. We are proud of this achievement, and we are proud of the fact that the center of Belarusian studies at the University of Warsaw works actively with researchers based not only in Hrodna, Minsk or Vitebsk. I know that we also maintain contacts with leading foreign centers where Belarusian culture and language are studied, such as those in London or Prague. This is a manifestation of the very lively activity of this environment, which we recognize here at the University of Warsaw. We congratulate you and are glad that we can support these endeavors.

It is well known that we are going through difficult times and that current politics is not necessarily conducive to maintaining close contacts and establishing

new scientific relations between Poland and Belarus. However, everything passes, and this situation will also end soon. There are some higher values, more important values; there is friendship – an undoubted friendship between the Polish society and the society and nation of Belarus. And one has to bet on these higher values; these higher values are what will prevail, what will become our common achievement.

On behalf of Rector Alojzy Nowak and the rectorial team, and I think also on behalf of the entire community of the University of Warsaw, I declare the most far-reaching support for the cooperation between Polish and Belarusian researchers and between representatives of these two friendly and even brotherly nations.

What more can I say? I congratulate you once again on your achievements so far, and I wish you very fruitful discussions. The program of this conference looks very interesting, and I would gladly, if duties permitted, stay until the end – I will stay as long as possible. I wish you all the best – both in this *ad hoc* dimension, fruitful discussions, and in the strategic dimension: many successes. I wish you another 65 or maybe 165 years of Belarusian studies at the University of Warsaw. Thank you very much.

Слова дэкана факультэта прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта доктара навук Магдалены Альпінскай-Шкелка, прафесара ВУ

Добры дзень, спадарства! Ад усяго сэрца вітаю ўсіх прысутных і перад экранамі, і ў зале! Для мяне вялікі гонар такі ўрачысты момант, як 65-годдзе кафедры, святкаваць з вамі. Думаю, што спадар прарэктар выказаў усё, што можна было на гэтую тэму, і я не буду паўтарацца, а толькі ў сваю чаргу павіншую. Віншую з выдатнай гісторыяй і цудоўнай праграмай канферэнцыі, якая сапраўды вельмі шырокая і цікавая. Мне б хацелася яшчэ два словы сказаць наконт будучыні: думаю, што гісторыя беларусістыкі ў ВУ пэўна ж не скончыцца зараз, думаю, што, магчыма, якраз цяпер пачынаецца яе новы раздзел. З новага акадэмічнага года мы пачынаем працу ў новым будынку. Мяркую, што дзякуючы гэтаму адкрыюцца і новыя магчымасці развіцця кафедры, развіцця факультэта, і я вельмі рада, што разам з вамі змагу ў гэтым паўдзельнічаць.

Жадаю вам плённых дыскусій, плённых кантактаў паміж сабой, гасцямі канферэнцыі і ўсяго добрага!

Słowo Dziekan Wydziału Lingwistyki Stosowanej UW dr hab. Magdaleny Olpińskiej-Szkiełko, prof. ucz.

Dzień dobry Państwu, witam bardzo serdecznie wszystkich zebranych zarówno przed ekranami, jak i w sali. Jest to dla mnie ogromny zaszczyt, że mogę w tak uroczystym momencie, jakim są obchody rocznicy 65-lecia Katedry, świętować z Państwem. Myślę, że Pan Rektor powiedział właściwie wszystko, co było na ten temat do powiedzenia, nie będę więc się powtarzać, a tylko pozostanę przy gratulacjach. Gratuluję wspaniałej historii i gratuluję wspaniałego programu konferencji, który naprawdę jest bardzo szeroki, bardzo interesujący. Chciałabym kilka słów powiedzieć jeszcze na temat przyszłości: myślę, że historia białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim na pewno się nie kończy, myślę, że być może właśnie zaczyna się jej nowy rozdział. Od nowego roku akademickiego rozpoczynamy pracę w nowym budynku. Sądzę, że dzięki temu otworzą się nowe możliwości rozwoju Katedry, rozwoju Wydziału, i bardzo się cieszę, że razem z Państwem będę mogła w tym uczestniczyć.

Życzę owocnych obrad, owocnych kontaktów między uczestnikami konferencji i wszystkiego dobrego.

**A Word from the Dean of the Faculty
of Applied Linguistics at the University of Warsaw,
Professor Magdalena Olpińska-Szkielko**

Good morning and a very warm welcome to all of you gathered both in front of your screens and in this room. It is a great honor for me to celebrate with you such a solemn occasion as the 65th anniversary of the Department. I think the Rector has said virtually everything there was to say on the subject, so I will not repeat it and will just offer my congratulations instead. Congratulations on a great history and congratulations on a great conference program, which is really very broad, very interesting. I would like to say a couple more words about the future: I am certain that the history of Belarusian studies at the University of Warsaw will not end at this point; I think that perhaps a new chapter of it is just beginning. Starting in the new academic year, we are moving to a new building. I think that this will open up new opportunities for the development of the Department, the development of the Faculty, and I am very happy to be able to participate in this with you.

I wish you fruitful deliberations, fruitful contacts between yourselves and the conference guests, and all the best.

Даклады да юбілею

Referaty okolicznościowe

Occasional Papers

Эльжбета Смулкова

Варшаўскі ўніверсітэт (прафесар-эмерыт ВУ)

esmu@al.uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4784-9987>

Прамова на ўрачыстасці да 65-годдзя кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта

Рэзюмэ: Прамова прысвечана 65-гадоваму юбілею кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Гаворка вядзецца пра пачатак варшаўскай беларусістыкі, першых яе даследчыкаў на чале з праф. Антанінай Абрэмбскай-Яблоньскай. Аўтарка таксама спасылаецца на сучасную грамадска-палітычную сітуацыю і ў сувязі з ёй падкрэслівае значэнне даследаванняў па беларусістыцы.

Ключавыя словы: Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, беларусістыка, гісторыя мовазнаўства, польска-беларускія стасункі

Шаноўны спадар рэктар, спадарыня дэкан, калегі-беларусісты, усе прысутныя на сённяшняй урачыстасці!

Перад тым як узгадаць пачатак працы кафедры і яе заснавальніцу, праф. Антаніну Абрэмбску-Яблоньску, мне б хацелася звярнуцца да ўсяго калектыву кафедры беларусістыкі і яго кіраўніка, прафесара Калеты, з сардэчнай удзячнасцю за тое, што Вы ёсць! Што Вы і Вашы папярэднікі прычыніліся да магчымасці сёння святкаваць 65-годдзе! Такім чынам, я жадаю кафедры «Сто гадоў і болей» далейшага функцыянавання ў добрай навуковай, педагогічнай і прыязнай форме!

А цяпер – як жа ўсё пачыналася?

Трэба перанесціся аж у пяцідзясятыя гады ХХ стагоддзя ў даследчы інстытут, які насіў экзатычную на сёння назву Польска-савецкі інстытут (1952–1956) і размяшчаўся ў Варшаве па вуліцы Фоксаль, 10. Акрамя гісторыкаў, там працавалі аддзяленні русістыкі, украіністыкі і беларусістыкі. Апошняе,

якім кіравала Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, займалася тады падрыхтоўкай кадраў, апытальніка і канцэпцыі збору матэрыялаў па гаворках для атласа ўсходнеславянскіх гаворак Беласточчыны (*Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*). Рэарганізацыя гэтага інстытута адбылася ў 1956 годзе, падчас палітычнай адлігі ў нашай краіне. І праца над атласам гаворак у лабараторыі, якую ўзначальвала праф. А. Абрэмбска-Яблоньска, такім чынам, перайшла ў адзел славяназнаўства Польскай акадэміі навук (ПАН); ва ўніверсітэце праф. Яблоньска стварыла кафедру беларускай філалогіі.

Першымі супрацоўнікамі кафедры беларускай філалогіі (КБФ) былі Аляксандр Баршчэўскі з Лодзі, Лідзія Базылюк, полька, якая адвучылася ў Мінску, Эльжбета Смулкова з Універсітэта Мікалая Каперніка і два выкладчыкі ў розныя часы – мовазнаўцы і гісторыкі беларускай літаратуры – з навуковага кола Беларусі. Мовазнаўцы – вядомыя даследчыкі Мікалай Бірыла, дыялектолаг, лексікограф і анамаст, і Аркадзь Жураўскі – выдатны знаўца старабеларускага пісьменства. Гісторыкі літаратуры – кандыдат навук па прозвішчы Тарасаў (імя не памятаю)¹ і Міхась Лазарук, пазней дэкан і прарэктар Мінскага педагагічнага інстытута і акадэмік.

Варта падкрэсліць, што разам са стацыянарнымі заняткамі былі арганізаваны завочныя па павышэнні кваліфікацыі для выпускнікоў педагагічнага аддзялення, якія працавалі ў школах з беларускай мовай навучання, а іх адразу пасля вайны ва ўсходняй Польшчы было больш, чым цяпер.

У нашым распараджэнні напачатку была годная сядзіба на другім паве-рсе былога рэктарскага корпуса, па правым баку тагачаснай бібліятэкі Варшаўскага ўніверсітэта (БУВ), з высокімі вокнамі, якія выходзілі на корпус інстытута гісторыі і ў бок галоўнай уваходнай брамы ад Кракаўскага Прадмесця, 26/28 (фота 1).

Пераезд на Служэвец, на вул. Смычкову, 5/7, адбыўся ў 1968 годзе. Відаць, так сталася толькі пасля падзей няшчаснага 8 сакавіка таго года, таму што бурны, узрушальны мітынг у двары ўніверсітэта, што скончыўся ўмяшаннем прывезеных «рабочых-пратэстоўцаў», якія збівалі студэнтаў, мы назіралі яшчэ з вокнаў гэтага корпуса. Наш пераезд быў звязаны з арганізацыйнымі зменамі ў ВУ. З’явіўся аб’яднаны факультэт русістыкі і славістыкі з кафедрамі беларускай, рускай і ўкраінскай філалогіі, а таксама заходне- і паўднёvasлавянскай. Што да памяшканняў, асабліва вучэбных, то выйгралі ўсе напрамкі. Студэнты таксама былі расселены ў суседнім будынку. Асноўнай складанасцю была аддаленасць ад галоўнага корпуса

¹ Васіль, паводле прац іншых аўтараў [Баршчэўскі, Глушкоўска, Амелянюк, Кандрацюк, Чурак 1983: 59; Баршчэўскі 2010: 353–357; Каліноўскі 2016: 91]. Сама Аўтарка [Смулкова 1970] прыводзіць толькі ініцыял імя – заўв. рэд.

і БУВа, а тым, хто дадаткова вывучаў, напрыклад, паланістыку, адлегласць рабіла практычна немагчымай паўнавартасную вучобу. У 1977 годзе адбылася чарговая рэарганізацыя. Усходнеславянскім аддзелам вярнулі ранг кафедр, а да факультэта далучылі інстытут прыкладной лінгвістыкі. Установа называлася факультэтам русістыкі, славістыкі і прыкладной лінгвістыкі, пакуль славістыка не пераехала на факультэт паланістыкі.

На юбілейнай урачыстасці не да месца будзе абмяркоўваць змены, якія па розных прычынах уводзіліся ў праграму навучання па беларусістыцы. Я хацела б звярнуць увагу толькі на два моманты: гэтыя заняткі сапраўды ўзбагачалі і спрыялі завязванню блізкіх кантактаў і супрацоўніцтва паміж беларусістамі Варшавы і Мінска, а таксама стваралі магчымасць вывучэння жыцця многіх пакаленняў людзей усходнеславянскага (беларускага і ўкраінскага) паходжання і гаворак, якімі яны карыстаюцца ў Польшчы, на ўсходняй Беласточчыне. Гаворка, па-першае, пра шматразова арганізаваныя выезды нашых студэнцкіх груп на мовазнаўча-краязнаўчую практыку ў Беларусь і прыём у Польшчы студэнтаў з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, што ў Мінску, разам з куратарамі. Вашай увазе некалькі здымкаў першых візітаў, у якіх я непасрэдна ўдзельнічала (**фота 2 і 3**).

Па-другое, праграма па беларускай дыялекталогіі прадугледжвала дыялекталогічную практыку ў вёсках усходняй Беласточчыны. Мы стараліся падрыхтаваць з зацікаўленых асоб даследчыкаў матэрыялу для атласа ўсходнеславянскіх гаворак. Паказвалі, як падбіраць інфарматараў, як з імі працаваць, даводзілі, наколькі важная шматразовая праверка матэрыялу. Гл. здымак з адной з ранейшых падобных практык у Старым Ляўкове (**фота 4**).

Пасля агляду некаторых нашых зацікаўленасцей і дзейнасці я хацела б перайсці да кароткай характарыстыкі жыцця і асобы заснавальніцы кафедры праф. Антаніны Абрэмбскай-Яблоньскай, дзякуючы плённай працы, ведам і высокаму інтэлектуальнаму ўзроўню якой польская беларусістыка ад самага пачатку мела магчымасць адпаведна развівацца (**фота 5**).

Вышэйшую адукацыю Антаніна Абрэмбска пачала атрымліваць у 1919/1920 акадэмічным годзе на філасофскім факультэце Варшаўскага ўніверсітэта. Лінгвістычныя веды паглыбляла ў Ягелонскім універсітэце з 1922 года ў асноўным пад кіраўніцтвам праф. Казіміра Ніча, дзе ў 1925 годзе атрымала ступень кандыдата філасофскіх навук, абараніўшы працу *Historia rodzaju męskoosobowego w języku polskim* (Гісторыя мужчынскаасабовых формаў у польскай мове), і стала асістэнткай на славянскім аддзяленні ЯУ, дзе атрымала ступень доктара навук у 1934 годзе, абараніўшы навуковую працу пад назвай *Studia nad słowiańskimi przysłówkami. Polskie „dopiero” i formacje pokrewne* (Даследаванне славянскіх прыслоўяў – польскае «dopiero» і роднасныя ўтварэнні). Яшчэ перад абаронай доктарскай дысертацыі Антаніна Абрэмбска два гады стажыравалася па славістыцы ў Югаславіі (1929/1930

і 1930/1931²); падчас той стажыроўкі яна прайшла летнія моўныя курсы ў Францыі.

У пачатку 1933 года Антаніна Абрэмбска выйшла замуж за Вітольда Яблоньскага, пазней выдатнага сінолага, прафесара ВУ. Гэта стала прычынай вельмі цяжкага для яе, як сведчыць карэспандэнцыя з Казімірам Нічам, рашэння аб вяртанні ў Варшаву. У 1935–1936 гадах яна працавала на кафедры індаеўрапейскага мовазнаўства ВУ. Пасля гэтага адбыўся двухгадовы перапынак у сувязі з сумесным з мужам ад'ездам на стажыроўку ў Англію, Кітай і Злучаныя Штаты. Пасля вяртання ў 1938 годзе Антаніна Абрэмбска-Яблоньска чытае лекцыі ў ВУ па славянскім мовазнаўстве на індаеўрапейскай аснове.

Вайну сям'я Яблоньскіх з маці Антаніны і сям'ёй яе брата, этнасацыёлага Юзэфа Абрэмбскага, да выезду з Варшавы пасля паўстання правяла ў сталіцы ў доме 58 па вуліцы Урсыноўскай. Паводле Стэфана Навакоўскага [Nowakowski 1992], які жыў у Абрэмбскіх да паўстання, гэты дом быў адным з цэнтраў варшаўскага руху супраціву. Тут адбываліся палітычныя дэбаты сацыёлагаў і прадстаўнікоў іншых навуковых дысцыплін. Функцыянавала падпольнае выдавецтва, апрацоўваліся афіцыйныя паведамленні для лондonsкага ўрада. Перадавалася інфармацыя пра тэрыторыі за Бугам. Там займаліся праблемамі нацыянальных меншасцей. Слухалі заходнія станцыі і перадавалі паведамленні. Давалі прытулак тым, каму пагражала небяспека, у тым ліку яўрэям [Aleksander Hertz za Nottingham 1968]. Пацвярджэнне ўдзелу ў гэтай дзейнасці Антаніны Абрэмбскай-Яблоньскай мы можам знайсці ў яе лісце да Казіміра Ніча ад 19 верасня 1942 года, дзе яна піша:

[...] мы разам з усёй Варшавай перажывалі перыяды наймацнейшага нервовага напружання, аж да амаль крайняй мяжы знясілення. Навіны, якія даходзяць да нас, і іншыя больш непасрэдныя кантакты з людзьмі, пацярпелымі ад нягод перасяленняў і перамяшчэнняў па розных прычынах (высяленні, налёты) і неабходнасць у сувязі з усім гэтым актыўнай дапамогі – усё гэта надзвычай захоплівала.

У афіцыйнай аўтабіяграфіі, якую вучоная пісала ў ПНР, А. Абрэмбска-Яблоньска на тэму ваеннага перыяду піша толькі наступнае:

У гады вайны, з восені 1939 года да выбуху Варшаўскага паўстання, я зарабляла ўрокамі і як супрацоўнік гарадской статыстычнай управы па вул. Мядовай, 23, дзе знайшлі працу 6 прафесараў вышэйшых навучальных устаноў Варшавы і Познані.

² У падрабязнай біяграфіі Антаніны Абрэмбскай-Яблоньскай [Smułkova 2016] я памылкова ўказала, што гэта стажыроўка адбывалася ў 1931–1932 гадах; гэта я магла правесці толькі падчас апрацоўкі карэспандэнцыі А. Абрэмбскай-Яблоньскай з К. Нічам [Korespondencja Kazimierza Nitscha... 2018a: XVIII; 2018b].

Перыяд эвакуацыі з Варшавы пасля паўстання я праводжу ў Лавіцкім і ў Гузаве пад Жырардавам (у апошнім месцы як настаўніца ў арганізаванай там сярэдняй школе) [Апошні сказ адносіцца ўжо да пасляваеннага перыяду – Э. С.].

Пасля вайны, ужо вясной 1945 года, А. Абрэмбска-Яблоньска вярнулася ў ВУ, але ненадоўга, таму што разам з мужам – пад канец года – паехала з дыпламатычнай місіяй у Кітай. З яе лістоў да К. Ніча даведваемся, што перад падарожжам у Кітай Яблоньскія каля двух месяцаў жылі ў Маскве, і ў той час былі завязаны асабістыя кантакты А. Абрэмбскай-Яблоньскай з мовознаўцамі Масквы і Ленінграда. Пасля вяртання з Кітая з 1 верасня 1947 года Антаніна Абрэмбска-Яблоньска – штатны дацэнт кафедры славістыкі ВУ. На гэтай пасадзе яна вяла вельмі актыўную навуковую, педагогічную і арганізацыйную дзейнасць. Была адным з арганізатараў рускага аддзялення ў ВУ і ў 1950–1952 гадах выконвала абавязкі кіраўніка секцыі русістыкі інстытута славістыкі.

Надзвычайным прафесарам яна стала ў 1954 годзе, а звычайным – у 1962³. Найважнейшыя пасляваенныя навуковыя дасягненні А. Абрэмбскай-Яблоньскай наступныя:

1. Ініцыяванне, канцэпцыя і рэдагаванне I тома, разам са Станіславам Глінкам і Янушам Сяткоўскім, атласа ўсходнеславянскіх гаворак Беласточчыны (*Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, Wrocław 1980). Цалкам атлас, тамы II–X, выйшаў у 1989–2009 гадах, пад рэдакцыяй С. Глінкі, з III тома – Ірэны Марыняковай.
2. Апрацоўка і рэдагаванне архіўных матэрыялаў Міхала Федароўскага «Люд беларускі», т. V–VIII (1958–1989).
3. Напісанне аб'ёмных уводзін да перакладу аўтарства Браніслава Тарашкевіча Міцкевічаўскага *Пана Тадэвуша* і яго выданне (1984).
4. Кіраўніцтва зборам тапонімаў паўночна-ўсходняй Польшчы па даручэнні камісіі па ўсталяванні назваў мясцовасцей і фізіка-геаграфічных аб'ектаў пры Савеце Міністраў, праект канцэпцыі слоўніка тапонімаў паўночна-ўсходняй Польшчы (*Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*), рэалізаванага і выдадзенага ў 1992 годзе калектывам аўтараў у складзе Н. Баршчэўскай, Я. Глушкоўскай, Т. Ясінскай, Э. Смукловай.
5. Збор твораў А. Абрэмбскай-Яблоньскай *Śladami żywego języka* (Слядамі жывой мовы) (1993). Там таксама ёсць бібліяграфія прац Аўтаркі.

³ Гэта назвы ўніверсітэцкіх пасадаў: надзвычайным прафесарам можа працаваць доктар навук, а звычайным – толькі супрацоўнік са званнем прафесара (гэта найвышэйшы ўзровень навуковай кар'еры) – заўв. рэд.

Успамінаючы навуковую, педагагічную і арганізацыйную дзейнасць праф. Абрэмбскай-Яблоньскай, нельга не згадаць хаця б у агульных рысах пра яе асобу і добрую атмасферу, у якой нам давялося працаваць. Яна была вельмі сціплым чалавекам, надта патрабавальным да сябе. Актыўна прымаючы ўдзел у польскім і міжнародным навуковым жыцці, яна клапацілася і пра тое, каб яе вучні і калегі рабілі тое ж і не абмяжоўваліся толькі пэўнай выбранай спецыялізацыяй. Можна смела сказаць, што ўжо на мяжы 50–60-х гадоў XX стагоддзя яна заахвочвала нас да міждысцыплінарных даследаванняў на беларуска-польска-літоўскім памежжы. Была для нас узорам уключанасці ў арганізацыйную грамадскую дзейнасць, што прыносіла заўважальную навуковую карысць. У якасці прыкладу можна прывесці яе стыль кіравання ў 1969–1977 гадах мовазнаўчай камісіяй Беластоцкага навуковага таварыства, якая стала месцам знаёмства, прэзентацыі навуковага плёну і сумеснай працы вучоных паўночна-ўсходняй Польшчы, што выйшлі з розных навуковых асяродкаў Польшчы і замежжа.

Вышэй я некалькі разоў спасылалася на карэспандэнцыю А. Абрэмбскай-Яблоньскай з К. Нічам (**фота 6**) [*Korespondencja Kazimierza Nitscha...* 2018a: XVIII; 2018b]. І цяпер, на завяршэнне гэтага кароткага агляду жыцця нашай заснавальніцы і шматгадовага навуковага кіраўніка, я б хацела прывесці кароткую прэзентацыю двухтомнага выдання гэтай карэспандэнцыі, якая доўжылася з 1925 года па 1958 год, паколькі яна выдатна дапаўняе нашы веды не толькі пра саміх аўтараў лістоў, як піша ў выдавецкай рэцэнзіі Анна Энгелькінг,

як пра высакласных вучоных, але і пра асоб, якія выклікаюць павагу, сімпатыю і захапленне. Трыццацітрохгадовы нястомны навуковы дыспут гэтых дваіх, уплецены ў ход асабістых жыццяў і вялікай гісторыі, чытаецца з захапленнем і прымушае задумацца, больш за тое – з'яўляецца важным для ідэнтычнасці польскага мовазнаўства [4-я старонка вокладкі] (**фота 7**).

* * *

Мы святкуем 65-годдзе кафедры беларусістыкі ВУ ў адметны для нас і беларусаў перыяд. Афіцыйныя адносіны паміж нашымі дзяржавамі значна пагоршыліся. Скарочаным персаналам Польскай Амбасады ў Мінску кіруе *Chargé d'Affaires*. Амбасадар шмат месяцаў быў вымушаны правесці за межамі краіны, у якой павінен выконваць службовыя абавязкі. Эксперты налічваюць ужо каля 800 палітычных вязняў, у тым ліку і дзеячаў з асяроддзя мясцовых палякаў. Польшча прыняла шмат эмігрантаў з Беларусі, у тым ліку студэнтаў, адлічаных з навучальных устаноў, і навуковых супрацоўнікаў⁴.

⁴ Прамова была сказана 21 кастрычніка 2021 года і змяшчае даныя актуальныя на той час – заўв. рэд.

У Варшаве быў адчынены важны будынак – Беларускі дом – як месца сустрэч і розных культурных мерапрыемстваў. На маю думку, у цяперашняй сітуацыі перад нашымі спецыялістамі-беларусістамі стаіць дадатковая навукова-грамадская задача. Трэба знайсці спосаб паказваць сваім студэнтам і нават шырэй, польскаму грамадству, таксама іншае, больш годнае і прывабнае аблічча Беларусі, чым цяперашняе дзяржаўнае. Склаліся такія неспрыяльныя ўмовы, што яшчэ не ўсе польскія асяродкі канчаткова пераадолелі адносіны да беларусаў праз грамадскую і рэлігійную прызму, а не нацыянальную, як варта іх успрымаць. Зараз на перадавой інфармацыі з гэтай краіны, культурай і масавасцю мірнага пратэсту якой мы захапляліся яшчэ нядаўна, антыдэмакратычныя паводзіны рэжыму, які ва ўладзе, і справакаваны ім націск мігрантаў на мяжы з Літвой і Польшчай.

Пра тое, што нашы стасункі былі іншымі, няхай засведчыць, па меншай меры, ніжэйпададзеная выбраная літаратура, якую я дазваляю сабе прапанаваць зацікаўленым:

1. Валер Каліноўскі, *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні* [Каліноўскі 2016].
2. *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, redakcja naukowa Aleksandra Daniluk, Jan Hofmokl, Jadwiga Nadolska [Stosunki polsko-białoruskie... 2018].
3. „Przeminęło, ale nie odeszło”. *Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking* [Smułkowa, Engelking 2021].
4. Радаслаў Калета, *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* [Калета 2018].

З польскай пераклала Вераніка Бандаровіч

Бібліяграфія

- Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'zbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dziejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšajskaaha ūniversiteta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].
- Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «Нам памагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны». *Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве*. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357 [Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «*Nam pamahala toe, što ū Belarusi stan z movaju drënnu*». *Prafesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ū Varšave*. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357].
- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі

- каляндар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na parože novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. па матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунавая. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Kaleta Radaslaŭ. 2018. *Profesar Antanina Abrëmska-Jablon'ska vačami maladyx pakalennjaŭ dasledčykaŭ kafedry belarusistyki Varšaŭskaha ŭniversitэта*. U: *Belarуска-polskija moŭnyja, litaturnyja, historyčnyja i kulturnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja naradžennja Adama Miceviča: zb. art. pa materyjalax mižnar. navuk. kanf.* Rэд. I. È. Bahdanovič, M. I. Svi-stunovaja. Minsk: BDU, s. 142–151].
- Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Èlžbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*. 2018a. Cz. I: 1925–1945. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*. 2018b. Cz. II: 1946–1958. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Nottingham Elizabeth K. 1968. *Joseph Obrebski 1905–1967*. “The American Sociologist” 3 (3): 256–257.
- Nowakowski Stefan. 1992. *Józef Obrębski: Socjolog niedoceniony*. W: Stefan Nowakowski. *Sylwetki polskich socjologów*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii, Polska Akademia Nauk, s. 151–177.
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945. L–R*. Red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A. K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Smułkowa Elżbieta, Engelking Anna. 2021. „Przeminęło, ale nie odeszło”. *Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku*. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking. „Rocznik Centrum Studiów Białoruskich” nr 7: 221–250.
- Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*. 2018. Red. A. Daniluk, J. Hofmokl, J. Nadolska. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Elżbieta Smułkowa

Uniwersytet Warszawski (prof. em.)

esmu@al.uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4784-9987>

Przemówienie na uroczystości 65-lecia Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego

Streszczenie: Tekst wygłoszony na obchodach jubileuszu 65-lecia Katedry Białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim. Omawia początki białorutenistyki warszawskiej, sylwetki pierwszych badaczy z prof. Antoniną Obrębską-Jabłońską na czele. Autorka nawiązuje także do współczesnej sytuacji społeczno-politycznej i znaczenia badań białorutenistycznych w tym kontekście.

Słowa kluczowe: Antonina Obrębska-Jabłońska, białorutenistyka, historia językoznawstwa, stosunki polsko-białoruskie

Szanowny Panie Rektorze, Pani Dziekan, Koledzy białoruteniści, wszyscy zebrani na dzisiejszej uroczystości!

Zanim rozpocznę tekst wspomnieniowy o początkach pracy Katedry i jej Założycielce, prof. Antoninie Obrębskiej-Jabłońskiej, chciałabym się zwrócić do całego zespołu Katedry Białorutenistyki i jego kierownika – profesora Radosława Kalety z serdecznym podziękowaniem za to, że jesteście! Że Wy i Wasi poprzednicy przyczyniliście się do tego, iż możemy dzisiaj świętować 65-lecie! Życzę więc Katedrze „Sto lat i więcej” dalszego funkcjonowania w dobrej kondycji naukowej, dydaktycznej i koleżeńskiej!

A teraz, jak to się zaczęło?

Trzeba odnieść się aż do lat pięćdziesiątych XX wieku do instytutu o charakterze badawczym, noszącego egzotycznie dziś brzmiącą nazwę Instytut Polsko-Radziecki (1952–1956), mieszczącego się w Warszawie przy ul. Foksal 10. Oprócz historycznej działały tam pracownie: rusycystyczna, ukrainistyczna i białorutenistyczna. Ostatnia, kierowana przez Antoninę Obrębską-Jabłońską, zajmowała się wówczas przygotowaniem kadry, a także kwestionariusza i koncepcji zbioru

materiałów gwarowych do *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. Reorganizacja tego instytutu nastąpiła w roku 1956, podczas pewnej odwilży politycznej w naszym kraju. Praca nad atlasem gwarowym była kontynuowana w nowo powstałej Pracowni Filologii Białoruskiej kierowanej przez prof. A. Obrębską-Jabłońską w ramach Zakładu Słowianoznawstwa PAN, zaś na Uniwersytecie Warszawskim pani profesor założyła Katedrę Filologii Białoruskiej.

Pierwszymi współpracownikami KFB byli: Aleksander Barszczewski z Uniwersytetu Łódzkiego, Lidia Bazyluk, obywatelka polska po studiach w Mińsku, Elżbieta Smułkowa z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika i po dwóch językoznawców i historyków literatury białoruskiej ze środowiska naukowego Białorusi, którzy przyjechali w różnym czasie. Językoznawcy to znani badacze: Mikołaj Biryła – dialektolog, leksykograf i onomasta oraz Arkadiusz Żurauski – bardzo dobry znawca piśmiennictwa storobiałoruskiego. Historycy literatury to: kandydat nauk o nazwisku Tarasow (imienia nie pamiętam)¹ i Michaś Łazaruk, późniejszy dziekan i prorektor Mińskiego Instytutu Pedagogicznego oraz członek Akademii Nauk Białorusi.

Warto podkreślić, że równolegle z rozpoczęciem studiów stacjonarnych zostały zorganizowane doksztalające filologiczne studia zaoczne dla absolwentów Studiów Nauczycielskich, pracujących w szkołach z białoruskim językiem nauczania, których wiele bezpośrednio po wojnie powołano we wschodniej Polsce. Było ich wtedy znacznie więcej niż w obecnych czasach.

Dysponowaliśmy początkowo godną siedzibą na pierwszym piętrze tzw. Gmachu Porektorskiego, po prawej stronie ówczesnego BUW-u, z oknami szczytowymi wychodzącymi na budynek Instytutu Historii i w stronę głównej bramy wejściowej od Krakowskiego Przedmieścia 26/28 (il. 1).

Przeniesienie na Służewiec, na ul. Smyczkową 5/7, nastąpiło w 1968 roku. Musiało się to stać dopiero po złej sławie 8 marca tego roku, ponieważ przejmujący burzliwy wiec na dziedzińcu Uniwersytetu, zakończony wtargnięciem przywiezionych „protestujących robotników”, którzy pałowali studentów, obserwowaliśmy jeszcze z okien wcześniejszej siedziby. Nasze przeniesienie było związane ze zmianami organizacyjnymi na Uniwersytecie Warszawskim. Powstał scentralizowany Wydział Rusycystyki i Sławistyki z zakładami filologii białoruskiej, rosyjskiej i ukraińskiej oraz sławistyki zachodnio- i południowosłowiańskiej. Lokalowo, zwłaszcza w zakresie przestrzeni dydaktycznej, wszystkie kierunki zyskały. Także studenci zostali zakwaterowani w sąsiadującym akademiku. Uciążliwe było głównie oddalenie od kampusu centralnego i BUW-u, a studiującym dodatkowo, np. polonistykę, odległość praktycznie uniemożliwiała korzystanie z wszystkich potrzebnych zajęć. W roku 1977 nastąpiła kolejna reorganizacja. Zakładom

¹ Wasyl (brus. Василь Тарасаў) według prac innych autorów [Баршчэўскі, Глушкоўска, Амелянюк, Кандрэцюк, Чурак 1983; Баршчэўскі 2010; Каліноўскі 2016: 91]. Sama Autorka w swoim tekście z 1970 r. [Смулкова 1970] przytacza tylko inicjał imienia – przypr. red.

wschodniosłowiańskim przywrócono rangę Katedr, a do Wydziału został dołączony Instytut Lingwistyki Stosowanej. Nowa jednostka otrzymała nazwę Wydział Rusycystyki, Sławistyki i Lingwistyki Stosowanej, która przetrwała do czasu, kiedy sławistyka przeniosła się na Wydział Polonistyki.

Nie miejsce na uroczystości jubileuszowej na omawianie zmian, jakie z różnych przyczyn były wprowadzane w programie studiów białorutenistycznych. Chciałabym jedynie zwrócić uwagę na dwa elementy, które te studia zdecydowanie wzbogacały i przyczyniały się do nawiązywania bliższych kontaktów i współpracy między białorutenistami Warszawy i Mińska, a także stwarzały możliwość poznawania życia i gwar, jakimi posługuje się ludność pochodzenia wschodniosłowiańskiego (białoruskiego i ukraińskiego) od pokoleń osiadła w Polsce, na Białostocczyźnie wschodniej. Chodzi mi po pierwsze o przemienne wielokrotnie organizowane wyjazdy naszych grup studenckich na praktykę językowo-krajoznawczą na Białoruś i przyjmowanie w Polsce studentów z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku wraz z opiekunami. Przedstawiam kilka zdjęć z pierwszych wizyt, w które byłam bezpośrednio zaangażowana (il. 2 i 3).

Po drugie, do programu studiów z dialektologii białoruskiej należała praktyka dialektologiczna we wsiach wschodniej Białostocczyzny. Staraliśmy się przygotować zainteresowane osoby jako eksploratorów materiału do *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny*. Pokazywaliśmy, jak dobierać informatorów, jak z nimi pracować, jak ważne jest nawet wielokrotne sprawdzanie materiału. Poniżej zdjęcie jednej z wcześniejszych takich praktyk w Lewkowie Starym (il. 4).

Po tym przeglądzie naszych niektórych zainteresowań i działań chciałybym przejść do zwięzłej charakterystyki życia i osobowości założycielki Katedry prof. Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej. Dzięki jej zaangażowaniu, wiedzy i dużym walorom intelektualnym polska białorutenistyka od samego początku miała możliwości właściwego rozwoju (il. 5).

Studia wyższe Antonina Obrębska rozpoczęła w roku akademickim 1919/1920 na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Warszawskiego. Studia językoznawcze od roku 1922 pogłębiała na Uniwersytecie Jagiellońskim, głównie pod kierunkiem prof. Kazimierza Nitscha, gdzie w 1925 roku uzyskała stopień doktora filozofii na podstawie pracy *Historia rodzaju męskoosobowego w języku polskim* i została asystentką w Studium Słowiańskim UJ, gdzie się habilitowała w 1934 roku na podstawie rozprawy *Studia nad słowiańskimi przysłówkami. Polskie „dopiero” i formacje pokrewne*. Jeszcze przed habilitacją odbyła dwuletni staż sławistyczny w Jugosławii (1929/1930 i 1930/1931²), podczas którego uczestniczyła też w letnim kursie językowym we Francji.

² W obszernym życiorysie Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej zamieszczonym w *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945* [Baraniewski, Tygielski, Wróblewski (red.) 2016]

Na początku 1933 roku Antonina Obrębska wyszła za mąż za Witolda Jabłońskiego, późniejszego wybitnego sinologa, profesora Uniwersytetu Warszawskiego. Spowodowało to bardzo trudne dla niej, jak świadczy korespondencja z Kazimierzem Nitschem, podjęcie decyzji o powrocie do Warszawy. W latach 1935–1936 była zatrudniona w Katedrze Językoznawstwa Indoeuropejskiego UW, po czym nastąpiła dwuletnia przerwa ze względu na wspólny z mężem wyjazd studyjny do Anglii, Chin i Stanów Zjednoczonych. Po powrocie w 1938 roku prowadziła na UW wykłady zleczone z językoznawstwa słowiańskiego na tle indoeuropejskim.

Wojnę państwo Jabłońscy z matką Antoniny i rodziną jej brata, etnosocjologa Józefa Obrębskiego, do czasu popowstaniowego wyjścia z Warszawy spędzili w stolicy w domu przy ulicy Ursynowskiej 58. Według Stefana Nowakowskiego [zob. Nowakowski 1992], który mieszkał u Obrębskich do czasu powstania, dom ten był jednym z centrów warszawskiego ruchu oporu. Tu odbywały się debaty polityczne socjologów i przedstawiciele innych dyscyplin naukowych. Prowadzono podziemne wydawnictwa, opracowywano komunikaty dla rządu londyńskiego, podawano informacje o terenach zabużańskich, zajmowano się problematyką mniejszości narodowych, prowadzono nasłuch stacji zachodnich i podawano komunikaty, przechowywano osoby zagrożone, w tym Żydów [Aleksander Hertz za: Nottingham 1968]. Potwierdzenie zaangażowania także Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej możemy odczytać z jej listu do Kazimierza Nitscha z 19 września 1942 roku, gdzie pisze:

(...) przeżywaliśmy łącznie z całą Warszawą okresy ogromnego napięcia nerwów, aż do ostatnich niemal granic wyczerpania. Dochodzące do nas wiadomości i inne bardziej bezpośrednie kontakty z ludźmi dotkniętymi plagą przesiedleń i przemieszczeń z różnych powodów (wysiedlenia, naloty) i konieczność w tym wszystkim czynnej pomocnej postawy – wszystko to było niesłychanie absorbujące.

W oficjalnej autobiografii pisanej w PRL A. Obrębska-Jabłońska na temat okresu wojennego pisze tylko tyle:

W latach wojny, od jesieni 1939 roku do wybuchu Powstania Warszawskiego, zarabiałam lekcjami oraz jako pracownik Miejskiego Urzędu Statystycznego przy ul. Miodowej 23, gdzie znalazło zatrudnienie 6 profesorów wyższych uczelni Warszawy i Poznania. Okres popowstaniowej ewakuacji z Warszawy spędzam w Łowickiem oraz w Guzowie pod Żyrardowem (w tym ostatnim miejscu jako nauczycielka w organizującej się tam szkole średniej). [Ostatnie zdanie odnosi już do okresu powojennego – E.S.].

omyłkowo podałam, że to stypendium dotyczyło lat 1931–1932, co mogłam zweryfikować dopiero przy opracowaniu korespondencji A. Obrębskiej-Jabłońskiej z K. Nitschem [zob. Skarżyński, Smułkowa (red.) 2018a: XVIII oraz Skarżyński, Smułkowa (red.) 2018b].

Po wojnie już wiosną 1945 roku A. Obrębska-Jabłońska wróciła na UW, lecz nie na długo, ponieważ wraz z mężem – pod koniec roku – wyjechała na placówkę dyplomatyczną do Chin. Z jej listów do K. Nitscha wynika, że podróż do Chin była poprzedzona około 2-miesięcznym pobytom Jabłońskich w Moskwie, z którego to czasu pochodzą osobiste kontakty A. Obrębskiej-Jabłońskiej z językoznawcami Moskwy i Leningradu. Po powrocie z Chin, od 1 września 1947 roku, Antonina Obrębska-Jabłońska została etatowym docentem przy Katedrze Sławistyki UW. Na tym stanowisku prowadziła bardzo aktywną działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną. Była jednym z organizatorów studiów rusycystycznych na UW i w latach 1950–1952 pełniła obowiązki kierownika Sekcji Rusycystycznej Instytutu Sławistyki.

Profesurę nadzwyczajną uzyskała w 1954 roku, uzwyczajnienie nastąpiło w 1962. Do najważniejszych powojennych osiągnięć naukowych A. Obrębskiej-Jabłońskiej należą:

1. Zainicjowanie, koncepcja i redakcja I tomu, wraz z S. Glinką i J. Siatkowskim, *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, Wrocław 1980. Całość, tomy II–X, wychodziła w latach 1989–2009 pod redakcją Stanisława Glinki, od III tomu – Ireny Maryniakowej.
2. Opracowanie i redakcja materiałów archiwalnych Michała Federowskiego „Lud Białoruski”, T. V–VIII (1958–1989).
3. Opatrzanie obszernym wstępem i wydanie białoruskiego przekładu Mickiewiczowskiego „Pana Tadeusza” przez Bronisława Taraszkiewicza (1984).
4. Kierownictwo zbioru nazw terenowych północno-wschodniej Polski na zlecenie Komisji Ustalania Nazw Miejscowości i Obiektów Fizjograficznych przy Urzędzie Rady Ministrów, projekt koncepcji *Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski* zrealizowanego i wydanego w roku 1992 przez zespół autorski: N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa.
5. Wybór pism A. Obrębskiej-Jabłońskiej *Śladami żywego języka* (1993). Tam też znajduje się bibliografia prac Autorki.

Wspominając działalność naukową, dydaktyczną i organizacyjną prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej, nie sposób pominąć choćby bardzo ogólnej charakterystyki jej osobowości i dobrej atmosfery, w jakiej dane nam było pracować. Była człowiekiem dużej skromności, bardzo wiele od siebie wymagającym. Uczestnicząc aktywnie w polskim i międzynarodowym życiu naukowym, troszczyła się o to, aby jej uczniowie i współpracownicy postępowali podobnie i nie zamykali się tylko w wybranych przez siebie specjalizacjach. Można śmiało powiedzieć, że już na przełomie lat 50. i 60. XX wieku przyuczała nas do badań interdyscyplinarnych na pograniczu białorusko-polsko-litewskim. Była dla nas wzorem zaangażowania w organizacyjną działalność społeczną, przynoszącą wymierne korzyści

naukowe. Jako przykład można podać jej styl prowadzenia, w latach 1969–1977, Komisji Językoznawczej Białostockiego Towarzystwa Naukowego, która stała się miejscem poznawania się, prezentacji dorobku naukowego i współpracy badaczy ziem północno-wschodniej Polski, wywodzących się z różnych ośrodków naukowych Polski i zagranicy.

Powyżej kilkakrotnie powoływałam się na korespondencję A. Obrębskiej-Jabłońskiej z Kazimierzem Nitschem (il. 6). Teraz, na koniec tej krótkiej charakterystyki życia naszej założycielki i wieloletniej kierowniczką naukowej, chciałabym dokonać krótkiej prezentacji dwutomowego wydania tej korespondencji, prowadzonej w latach 1925–1958 [*Korespondencja Kazimierza Nitscha...* 2018a: XVIII; 2018b], gdyż w sposób zupełnie wyjątkowy uzupełnia naszą wiedzę nie tylko o samych korespondentach, jak pisze w recenzji wydawniczej Anna Engelking,

jako o wielkiej klasy uczonych, ale też o osobach wzbudzających szacunek, sympatię i podziw. 33-letnia nieustanna dysputa naukowa tych dwojga, wpleciona w bieg indywidualnych biografii i wielkiej historii, stanowi lekturę fascynującą i pobudzającą do przemyśleń, więc jej – lekturę istotną dla tożsamości polskiego językoznawstwa [4 s. okładki] (il. 7).

* * *

Świętujemy 65-lecie Katedry Białorutenistyki UW w szczególnym dla nas i dla Białorusinów okresie. Oficjalne stosunki między naszymi krajami uległy znacznemu pogorszeniu. Zmniejszonemu personelowi Polskiej Ambasady w Mińsku przewodniczy chargé d'affaires. Ambasador wiele miesięcy temu został zmuszony do opuszczenia kraju urzędowania. Eksperci doliczają się już około 800 więźniów politycznych, w tym także działacze ze środowiska miejscowych Polaków. Polska przyjęła wielu emigrantów z Białorusi, w tym relegowanych z uczelni studentów i pracowników naukowych³. Warszawa udostępniła budynek na Dom Białoruski, miejsce spotkań i różnych imprez kulturalnych. Sądzę, że w zaistniałej sytuacji przed naszymi specjalistami białorutenistami stoi teraz dodatkowe zadanie naukowo-społeczne. Należy znaleźć sposób na pokazywanie swoim studentom, a zatem szerzej polskiemu społeczeństwu także innej, wartościowszej i piękniejszej twarzy Białorusi niż obecna państwowa. Tak się niefortunnie składa, że jeszcze nie wszystkie środowiska polskie ostatecznie przewyciężyły traktowanie Białorusinów w kategoriach społecznych i religijnych, a nie narodowych. A teraz na czoło informacji z tego kraju, którego kulturą i masowością pokojowego protestu zachwycaliśmy się do niedawna, wysuwają się antydemokratyczne, reżimowe zachowania władzy i przez nią sprowokowany napór migrantów na granice Litwy i Polski.

³ Przemówienie zostało wygłoszone 21 października 2021 roku i zawiera dane aktualne na tamten czas – redakcja.

O tym, że bywało w naszych stosunkach inaczej, niech zaświadczą przynajmniej poniższe wybrane lektury, które pozwalam sobie zaproponować zainteresowanym:

1. Валер Каліноўскі, *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні* [Каліноўскі 2016].
2. *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*, red. nauk. Aleksandra Daniluk, Jan Hofmokl, Jadwiga Nadolska [Stosunki polsko-białoruskie... 2018].
3. „Przeminęło, ale nie odeszło”. *Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking* [Smułkowa, Engelking 2021].
4. Радаслаў Калета, *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* [Калета 2018].

Bibliografia

- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*. 2018a. Cz. I: 1925–1945. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej 1925–1958*. 2018b. Cz. II: 1946–1958. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Nottingham Elizabeth K. 1968. *Joseph Obrebski 1905–1967*. “The American Sociologist” 3 (3): 256–257.
- Nowakowski Stefan. 1992. *Józef Obrębski: Socjolog niedoceniony*. W: Stefan Nowakowski. *Sylwetki polskich socjologów*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii, Polska Akademia Nauk, s. 151–177.
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945*. L–R. Red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A. K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Smułkowa Elżbieta, Engelking Anna. 2021. „Przeminęło, ale nie odeszło”. *Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking*. „Rocznik Centrum Studiów Białoruskich” nr 7: 221–250.
- Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*. 2018. Red. A. Daniluk, J. Hofmokl, J. Nadolska. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.
- Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «Нам памагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны». *Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве*. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357 [Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «Nam pamahala toe, što ŭ Belarusi stan z movaju drënnny». *Prafesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ŭ Varšave*. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357].

- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Kaleta Radaslaŭ. 2018. *Profesar Antanina Abrëmska-Jablon'ska vačami maladyx pakalennjaŭ dasledčykaŭ kafedry belarusistyki Varšajškaha ŭniversitëta*. U: *Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, historyčnyja i kul'turnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja naradžënnja Adama Mickeviča: zb. art. pa matèryjalax mižnar. navuk. kanf.* Rëd. I. È. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja. Minsk: BDU, s. 142–151].
- Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязьні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Èl'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navukova-dydačnyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšajškaha ŭniversitëta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].

Elżbieta Smułkowa

University of Warsaw (professor emerita, UW)

esmu@al.uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4784-9987>

Speech at the Celebration of the 65th Anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw

Abstract: The article refers to the 65th anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw. It discusses the beginnings of Belarusian studies in Warsaw and describes the figures of its first researchers, starting with Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska. The author also alludes to the contemporary socio-political situation and the importance of academic research in the field of Belarusian studies in this context.

Keywords: Antonina Obrębska-Jabłońska, Belarusian studies, history of linguistics, Polish-Belarusian relations

Dear Rector, Madam Dean, dear colleagues in the field of Belarusian studies and all who have gathered for today's celebration!

Before I begin my reminiscing about the beginnings of the Department of Belarusian Studies and the work of its founder, Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, I would like to address the entire team of the Department and its current Head, Prof. Radosław Kaleta, and extend my heartfelt thanks to you for being here! You and your predecessors have contributed to the fact that we can celebrate our 65th anniversary today! Therefore, I wish the Department "a hundred years and more" of functioning in good scientific, didactic and collegial condition!

Now, how did it all start?

It is necessary to go back to the 1950s and a research institute with a name that may sound exotic today: the Polish-Soviet Institute (1952–1956), located in Warsaw at 10 Foksal St. In addition to being a place for historians, it also included laboratories for Russian, Ukrainian and Belarusian studies. The last

one, headed by Antonina Obrębska-Jabłońska, was at the time concerned with preparing the staff, questionnaire and concept of the project that was to collect recorded materials for *Atlas of East Slavic Dialects of the Białystok Region* (*Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*). The institute was reorganized in 1956, during a political “thaw” in our country. Work on the *Atlas* moved to the Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, specifically to a Laboratory headed by Prof. A. Obrębska-Jabłońska; at the University, she founded the Department of Belarusian Philology.

The first collaborators of that Department included Aleksander Barszczewski from Łódź, Lidia Bazyluk, a Polish citizen who had studied in Minsk, Elżbieta Smułkowa from the Nicolaus Copernicus University in Toruń and two lecturers from Belarus: a linguist and a historian of Belarusian literature, both well-known researchers. The first linguist, Mikalaj Biryła, dialectologist, lexicographer and onomast, was succeeded by Arkady Zhuravsky – an expert on Old Belarusian writings. The historians of literature were Dr. Tarasau (I do not remember his first name)¹ and later Mikhaïl Lazaruk, who went on to become the Dean and Vice-Rector of the Minsk Pedagogical Institute and a member of the Academy of Sciences of Belarus.

It is worth emphasizing that, in parallel with the commencement of full-time studies, extramural philological studies were organized for graduates of teaching studies working in schools that had Belarusian as their language of instruction, of which many more were established in eastern Poland immediately after the war than exist today.

Initially, we had a dignified seat on the first floor of the former Rectory building, on the right side of the then University Library, with gable windows overlooking the buildings of the Institute of History and the main entrance gate from 26/28 Krakowskie Przedmieście (**Fig. 1**).

The move to Służewiec, 5/7 Smyczkova St., took place in 1968. It could not have happened before March 8 of that year because we watched the tumultuous rally in the courtyard of the University, which ended with the incursion of the “protesting workers” who were bludgeoning the students, still from the windows of the former Rectory building. Our relocation was connected with organizational changes at the University. A centralized Faculty of Russian and Slavic Studies with sections of Belarusian, Russian and Ukrainian philology was established, as well as a unit for West and South Slavic studies. In terms of premises, especially teaching spaces, all courses benefitted from these changes. Students were also accommodated in the adjacent building. The main inconvenience was the distance from the central campus and the University Library, which made it

¹ It was Vasil (Васіль Тарасаў), according to other sources [Barščëŭski, Hluškoŭska, Amel’janjuk, Kandracjuk, Ćurak 1983; Barščëŭski 2010]. The present author in her 1970 article [Smułkowa 1970] gave only the initial of the name – editor’s note.

practically impossible for those studying additional courses to attend all necessary lectures, e.g., at the Department of Polish Studies. In 1977, another reorganization took place. The East Slavic Sections were restored to the rank of Departments, and the Faculty absorbed the Institute of Applied Linguistics. The Faculty was renamed the Faculty of Russian Studies, Slavic Studies and Applied Linguistics until Slavic studies were transferred to the Faculty of Polish Studies.

There is no time at this ceremony to discuss the changes that were gradually introduced in the program of Belarusian studies for various reasons. I would just like to draw attention to two elements that definitely enriched these studies and contributed to establishing closer contacts and cooperation between researchers from Warsaw and Minsk, as well as created the opportunity to learn about the life and dialects used by the population of East Slavic (Belarusian and Ukrainian) origin settled for generations in Poland, in the eastern Białystok region. First of all, I am referring to the repeatedly organized trips of our student groups to Belarus for linguistic and ethnographic practice and the hosting of students from the Belarusian State University in Minsk, along with their tutors. There are some photos from the first visits I was directly involved in (**Figs. 2 and 3**).

Secondly, the program of studies in Belarusian dialectology included dialectological practice in the villages of the eastern Białystok area, during which we prepared interested people for work as researchers of material for the *Atlas of East Slavic Dialects*. We showed them how to select informants and work with them and underlined the importance of checking the material repeatedly. Below is a photo of one of such practices in Lewkowo Stare (**Fig. 4**).

After this review of some of our interests and activities, I would like to move on to a brief description of the life and personality of the founder of the Department, Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, thanks to whose commitment, knowledge and high intellectual qualities Belarusian studies in Poland could develop properly from the very beginning (**Fig. 5**).

Antonina Obrębska began her higher education journey in the 1919/20 academic year at the Faculty of Philosophy at the University of Warsaw. From 1922, she studied linguistics at the Jagiellonian University in Kraków, mainly under the supervision of Prof. Kazimierz Nitsch. After obtaining in 1925 a doctoral degree in philosophy on the basis of her thesis, *History of the Masculine Gender in Polish (Historia rodzaju męskoosobowego w języku polskim)*, she became an assistant at the Slavic Institute at the Jagiellonian University. Between 1929 and 1931,² she completed a two-year Slavic studies internship in Yugoslavia, during

² In the extensive biography of A. Obrębska-Jabłońska included in *Portraits of Scholars. Professors of the University of Warsaw after 1945 (Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945)* [Smułkowa 2016], I mistakenly stated that this scholarship had been awarded for the years 1931–1932. I was only able to verify that information when compiling the correspondence

which she participated in a summer language course in France. She was habilitated in 1934 on the basis of her dissertation, *Studies on Slavic Adverbs. The Polish "Dopiero" and Related Forms (Studia nad słowiańskimi przysłówkami. Polskie „dopiero” i formacje pokrewne)*.

At the beginning of 1933, A. Obrębska married Witold Jabłoński, later a prominent sinologist and professor at the University of Warsaw. This steered her toward making the very difficult decision to return to Warsaw, as evidenced by her correspondence with K. Nitsch. From 1935 to 1936, she was employed at the Department of Indo-European Linguistics at the University of Warsaw. This was followed by a two-year break due to a research trip with her husband to England, China and the United States. After their return in 1938, she gave commissioned lectures at the University of Warsaw on Slavic linguistics in the Indo-European context.

The Jabłoński couple, together with Antonina's mother and the family of her brother, ethnologist Józef Obrębski, spent the Second World War in Warsaw, at 58 Ursynowska St., and left the city after the fall of the uprising. According to Stefan Nowakowski [see Nowakowski 1992], who had been living with the Obrębski family until the uprising, their house was one of the centers of the Warsaw resistance movement. Political debates were held there by sociologists and representatives of other scientific disciplines. An underground press operated, and announcements were prepared for the London-based government. Information about the areas beyond the Bug River was sent out. The issues of national minorities were also discussed. People listened to Western stations and passed on messages. Those in danger, including Jews, were hidden and protected [Aleksander Hertz, after Nottingham 1968]. The confirmation of A. Obrębska-Jabłońska's involvement can be found in her letter to K. Nitsch dated September 19, 1942, where she writes:

... we experienced, together with the whole of Warsaw, periods of great nervous tension, almost to the limits of exhaustion. We received news and had other, more direct, contact with people affected by the plague of resettlement and relocation for various reasons (displacement, air raids) and the need for an active, helpful attitude in all of it – all this was extremely absorbing.

In her official autobiography written in the People's Republic of Poland, A. Obrębska-Jabłońska mentioned the war period very briefly:

During the war, from the autumn of 1939 until the outbreak of the Warsaw Uprising, I earned money giving lessons and as an employee of the Municipal Statistical Office

between A. Obrębska-Jabłońska and K. Nitsch [see *Korespondencja Kazimierza Nitscha ...* 2018a: XVIII; 2018b].

at 23 Miodowa St., where 6 professors of the universities of Warsaw and Poznań found employment. I spent the post-uprising period of evacuation from Warsaw in Łowicz and in Guzów near Żyrardów (in the latter place as a teacher at a secondary school that was being organized there) [the last sentence refers to the post-war period – E.S.].

After the war, already in the spring of 1945, A. Obrębska-Jabłońska returned to the University of Warsaw, but not for long because she and her husband left for a diplomatic post in China at the end of the year. According to her letters to K. Nitsch, this trip to China was preceded by a two-month stay of the Jabłoński family in Moscow, which was when she established personal contacts with linguists from Moscow and Leningrad. After returning from China, on September 1, 1947, A. Obrębska-Jabłońska became a full-time assistant professor at the Department of Slavic Studies at the University of Warsaw. In this position, she engaged in scientific, didactic and organizational activities. She was one of the organizers of Russian studies at the University of Warsaw and served as the Head of the Section of Russian Studies at the Institute of Slavic Studies in 1950–1952.

She obtained an associate professorship in 1954 and became a full professor in 1962. Her most important post-war scientific achievements include:

1. Initiating, working out the concept and editing, together with Stanisław Glinka and Janusz Siatkowski, the first volume of the *Atlas of East Slavic Dialects of the Białystok Region (Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny)*, Wrocław 1980. The subsequent volumes (II–X) were published between 1989 and 2009, first edited by Stanisław Glinka and later, beginning with the third volume, by Irena Maryniakowa.
2. Compiling and editing the archival materials of Michał Federowski's *People of Belarus (Lud białoruski)*, Vols. V–VIII (1958–1989).
3. Providing an extensive introduction to the Belarusian translation of Adam Mickiewicz's *Pan Tadeusz* by Bronisław Taraszkiewicz (1984).
4. Managing the corpus of place names of north-eastern Poland at the request of the Commission for the Determination of Names of Towns and Physiographic Objects at the Office of the Council of Ministers; drafting the concept of the *Dictionary of Place Names of North-Eastern Poland (Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski)*, which was realized and published in 1992 by Nina Barszczewska, Jadwiga Głuszkowska, Teresa Jasińska and Elżbieta Smułkowa.
5. A selection of her writings, entitled *In the Footsteps of a Living Language (Śladami żywego języka)*, was published in 1993. It includes a complete bibliography of her works.

Speaking about the scientific, didactic and organizational activities of A. Obrębska-Jabłońska, we cannot omit to at least briefly describe her personality and the good atmosphere which she created in our workplace. She was

a woman of great modesty, demanding a lot of herself. While actively participating in Polish and international scientific life, she made sure that her students and colleagues behaved similarly and did not limit themselves only to their chosen specializations. It is safe to say that already in the late 1950s and early 1960s, she taught us to conduct interdisciplinary research in the Belarusian-Polish-Lithuanian borderland. For us, she was a model of engagement in organizational social activities and scholarly achievement. Her teaching style is a perfect example of that: in 1969–1977, she ran the Linguistic Committee of the Białystok Scientific Society, which became a meeting place for the academic community, also used for presenting scientific achievements and enabling cooperation between researchers of north-eastern Poland hailing from various scientific centers in Poland and abroad.

Above, I have referred several times to the correspondence between A. Obrębska-Jabłońska and K. Nitsch (**Fig. 6**). Now, concluding this brief description of the life of our founder and longtime head of research, I would like to shortly present the two-volume edition of this correspondence, carried on between 1925 and 1958 [*Korespondencja Kazimierza Nitscha...* 2018a: XVIII; 2018b], because, as Anna Engelking writes in her editorial review, it uniquely complements our knowledge about these two, not only

as great scholars but also as people who inspire respect, sympathy and admiration. The 33-year continuous scientific debate between them, interwoven into the course of individual biographies and great history, makes for a fascinating and thought-provoking reading; moreover – essential reading for understanding the identity of Polish linguistics [quote from the back cover – E.S.] (**Fig. 7**).

* * *

We are celebrating the 65th anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw at a special time for us and for Belarusians. Official relations between our countries have deteriorated considerably. The reduced staff of the Polish Embassy in Minsk is headed by the Chargé d'affaires. The ambassador was forced to leave the country several months ago. Experts already count some 800 political prisoners, including local Polish activists. Poland has welcomed many emigrants from Belarus, including students and researchers from Belarusian universities.³ In Warsaw, a large building has been made available as a place for meetings and various cultural events, called the Belarusian House. I think that in this situation, our specialists in the field of Belarusian studies now face an additional scientific and social task. We need to find a way to show

³ The presentation was given on 21 October 2021 and reflects the situation at the moment – editor's note.

our students – and therefore, more broadly, the Polish society – a different, more valuable and more beautiful face of Belarus than the current official one. Unfortunately, some Polish circles still treat Belarusians in social and religious rather than national terms. And now, the news coming from this country, whose culture and mass peaceful protests we delighted in until recently, is being dominated by the anti-democratic behavior of the regime’s authorities and the pressure of migrants on the borders of Lithuania and Poland.

That there have been times when our relations used to be different is attested by the following selected readings, which I recommend to those interested in this issue:

1. Валер Каліноўскі, *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні* (Mrs Elżbieta. History of a Friendship) [Kalinoŭski 2016].
2. Радаслаў Калета, *Прафесар Антаніна Обрэмска-Яблоньска вачамі маладых накаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта* (Professor Antonina Obrębska-Jabłońska Through the Eyes of Younger Generation Scholars of the Department of Belarusian Studies, University of Warsaw) [Kaleta 2018].
3. *Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy* (The Polish-Belarusian Relations 25 Years After the Signing of the Good Neighborhood and Friendly Cooperation Treaty), edited by Aleksandra Daniluk, Jan Hofmokl, Jadwiga Nadolska [*Stosunki polsko-białoruskie...* 2018].
4. “Przeminęło, ale nie odeszło”. Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking” (“Gone By But Not Gone”. On the Period of 1991–1995 at the Embassy of the Republic of Poland in Minsk) [Smułkowa, Engelking 2021].

Translated from Polish by Angela Espinosa Ruiz

Bibliography

- Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel’janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Čurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruskі kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65 [Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амел’янюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65].
- Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «*Nam pamahala toe, što ŭ Belarusi stan z movaju drënnu*». *Prafesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ŭ Varšave*. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357 [Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «*Нам намагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны*». *Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве*. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357].

- Kaleta Radaslaŭ. 2018. *Prafesar Antanina Abrėmska-Jablon'ska vačami maladyx pakalennajaj dasledčykaŭ kafedry belarusistyki Varšaŭskaha ŭniversitėta*. U: *Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, historyčnyja i kul'turnyja suv'язi. Da 220-hoddzja z dnja narodžėn'nia Adama Mickeviča: zb. art. pa matėryjalax mižnar. navuk. kanf. Rėd. I. Ę. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja*. Minsk: BDU, s. 142–151 [Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмска-Яблоньска вачамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. па матэрыялах міжнар. навук. канф. Рэд. I. Э. Багдановіч, М. I. Свістунвая*. Мінск: БДУ, с. 142–151].
- Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Ęl'żbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't [Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт].
- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrėbskiej-Jabłońskiej 1925–1958. 2018a. Cz. I: 1925–1945. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Korespondencja Kazimierza Nitscha i Antoniny Obrėbskiej-Jabłońskiej 1925–1958. 2018b. Cz. II: 1946–1958. Red. M. Skarżyński, E. Smułkowa. Materiały do dziejów polskiego językoznawstwa III. Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Nottingham Elizabeth K. 1968. *Joseph Obrebski 1905–1967*. "The American Sociologist" 3 (3): 256–257.
- Nowakowski Stefan. 1992. *Józef Obrębski: Socjolog niedoceniony*. W: Stefan Nowakowski. *Sylwetki polskich socjologów*. Warszawa: Instytut Filozofii i Socjologii, Polska Akademia Nauk, s. 151–177.
- Smułkowa Al'żbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaha ŭniversitėta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103 [Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103].
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrėbska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945. L–R*. Red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A. K. Wróblewski. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Smułkowa Elżbieta, Engelking Anna. 2021. „Przeminęło, ale nie odeszło”. *Rzecz o latach 1991–1995 w Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Mińsku*. Z Elżbietą Smułkową rozmawia Anna Engelking. „Rocznik Centrum Studiów Białoruskich” nr 7: 221–250.
- Stosunki polsko-białoruskie w 25 lat po podpisaniu Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy*. 2018. Red. A. Daniluk, J. Hofmokl, J. Nadolska. Warszawa: Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Фота 1. Праф. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска перад уваходам у сядзібу кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта (КБФ ВУ)

П. 1. Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska przed wejściem do siedziby Katedry Filologii Białoruskiej UW

Fig. 1. Professor Antonina Obrębska-Jabłońska in front of the entrance to the Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw

Фота 2. Госьці кафедры беларускай філалогіі ВУ ў Варшаве

Il. 2. Goście Katedry Filologii Białoruskiej UW w Warszawie

Fig. 2. Guests of the Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw

Фота 3. Госьці кафедры беларускай філалогіі ВУ ў Закапанэ

Il. 3. Goście Katedry Filologii Białoruskiej UW w Zakopanem

Fig. 3. Guests of the Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw in Zakopane

Фота 4. Дыялекталагічная практыка ў Старым Ляўкове

Il. 4. Praktyki dialektologiczne w Lewkowie Starym

Fig. 4. Dialectological practices in Lewkowo Stare

Фота 5. На здымку – брат і сёстры Абрэмбскія з маці (каля 1953 года)

Il. 5. Zdjęcie rodzeństwa Obrębskich z Matką (około 1953 roku)

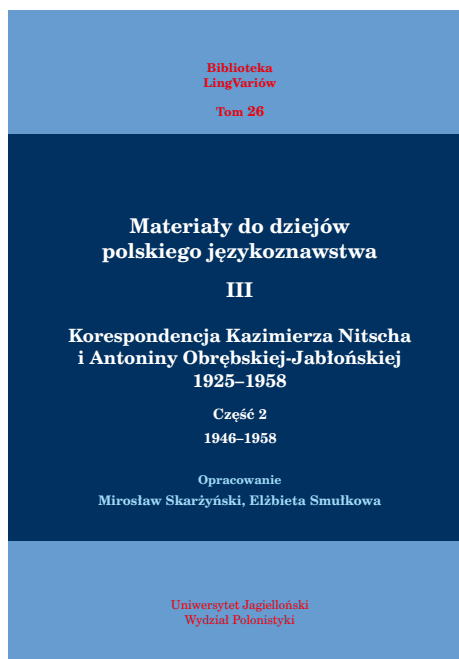
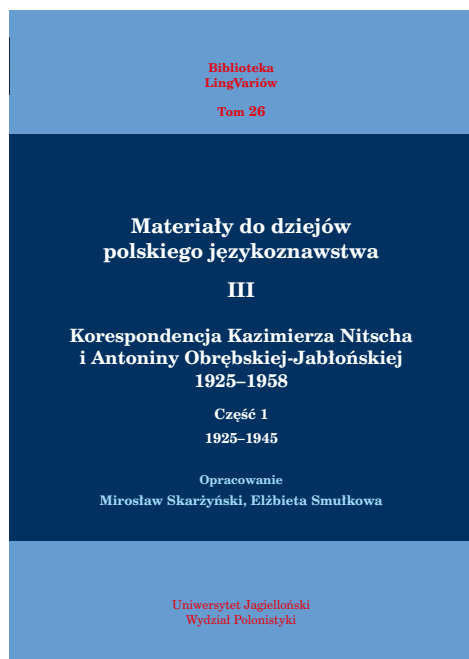
Fig. 5. Photo of the Obrębski siblings with their mother (around 1953)

Фора 6. Казімір Ніч (1874–1958)

И. 6. Kazimierz Nitsch (1874–1958)

Fig. 6. Kazimierz Nitsch (1874–1958)

Korespondencja Obrębskiej-Jabłońskiej i Nitscha, prowadzona w latach 1925–1958 z uwzględnieniem okresu okupacji niemieckiej, to świadectwo 33 lat przyjaźni, której kanwą są sprawy naukowe, zawodowe i ludzkie. Jest ona dokumentem tym cenniejszym, że obie strony łączyła bliska więź, oparta na wzajemnym zaufaniu i otwartości. Dzięki wyjątkowości tej wzajemnej relacji wgląd, jaki otrzymujemy w odzwierciedlony w listach wycinek historii nauki polskiej, daje więcej niż tylko spojrzenie z perspektywy aktorów wydarzeń. Dostarcza istotnych dla tej historii informacji, jakich nie zawierają zbiory korespondencji mniej osobistej, w tym ważnych informacji o ludziach i stosunkach w środowisku polskich językoznawców, jakich próżno szukać w innych źródłach. Wreszcie, co może najważniejsze, pozwala poznać bliżej oboje korespondentów nie tylko jako wielkiej klasy uczonych, ale też jako osoby wzbudzające szacunek, sympatię i podziw. 33-letnia nieustanna dysputa naukowa tych dwojga, wpleciona w bieg indywidualnych biografii i wielkiej historii, stanowi lekturę fascynującą i pobudzającą do przemyśleń, więcej – lekturę istotną dla tożsamości polskiego językoznawstwa.

Edycja ta stanie się nie przyczynkiem, lecz fundamentalnym źródłem do dziejów polskiego językoznawstwa w szerokim kontekście humanistyki polskiej oraz społecznej i politycznej historii kraju.

Z recenzji wydawniczej dr hab. Anny Engelking, prof. IS PAN

Фота 7. Двухтомнае выданне карэспандэнцыі А. Абрэмбскай-Яблоньскай з Казімірам Нічам

Il. 7. Dwutomowe wydanie korespondencji A. Obrębskiej-Jabłońskiej z Kazimierzem Nitschem

Fig. 7. Two-volume edition of the correspondence of A. Obrębska-Jabłońska with Kazimierz Nitsch

Ніна Баршчэўская

Варшаўскі ўніверсітэт (прафесар-эмерыт ВУ)

nbarszcz@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0483-0549>

65-годдзе кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта (гісторыя і стан даследаванняў да 2019 года)

Рэзюмэ: У кастрычніку 2021 года кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта святкавала сваё 65-годдзе. За час яе існавання быў выдадзены шэраг навуковых прац па літаратуразнаўстве, мовазнаўстве, культуралогіі і гісторыі ды выпушчана шмат магістраў і кандыдатаў навук. Развіццё беларусістыкі ў Польшчы мае асаблівае значэнне ў цяперашні цяжкі перыяд для беларускай мовы і культуры ў Беларусі, дзе беларуская мова занябданая, а беларускія арганізацыі ліквідаваныя.

Ключавыя словы: кафедра беларусістыкі, 65-годдзе, беларуская думка, гісторыя беларусістыкі, мовазнаўчыя і літаратуразнаўчыя дасягненні

Кафедра беларускай філалогіі была створана ў 1956 годзе. З 1969 года ў выніку рэарганізацыі факультэта яна функцыянавала як аддзяленне беларускай філалогіі, а з 1975 года зноў была ператворана ў кафедру беларускай філалогіі і нарэшце ў 2005 годзе — у кафедру беларусістыкі.

Арганізатаркай і шматгадовым кіраўніком кафедры, а пазней аддзялення (да 1971 года), была прафесар, доктар навук Антаніна Абрэмбска-Яблоньска – выдатная славістка, аўтарка шматлікіх прац у галіне славянскага мовазнаўства, а таксама сурэдактарка (разам з Мікалаем Бірылам) падручнага польска-беларускага слоўніка (*Podręczny słownik polsko-białoruski*), выдадзенага ў 1962 годзе выдавецтвам Wiedza Powszechna [Smułkowa 2016; Калета 2018]. На пачатку дзейнасці кафедры неацэнную дапамогу ёй аказаў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт у Мінску, які забяспечваў новую адзінку неабходнай мастацкай і навуковай літаратурай і накіроўваў на педагагічную дапамогу сваіх супрацоўнікаў.

Паслядоўніцай праф. А. Абрэмбскай-Яблоньскай у 1971–1975 гадах была вядомая беларусістка і паланістка, праф. доктар навук Эльжбета Смулкова, даследчыца польска-беларуска-літоўскага моўнага памежжа [Каліноўскі 2016]. Асобнай увагі заслугоўвае манаграфія праф. Э. Смулковай, якая прысвечана гаворкам усходняй Беласточчыны і вывучэнню націску ў беларускай мове.

У 1975–2004 гадах кафедрай кіраваў праф. доктар навук Аляксандр Баршчэўскі — гісторык літаратуры, фалькларыст, даследчык польска-беларускіх літаратурных сувязей і беларускай эмігранцкай літаратуры, у тым ліку аўтар манаграфій, прысвечаных беларускай абраднасці ўсходняй Беласточчыны, беларускаму літаратурнаму руху ў Польшчы і літаратуры эміграцыі. Падчас 29-гадовага кіравання кафедрай праф. А. Баршчэўскі завязаў шматлікія кантакты з іншымі навукова-даследчымі цэнтрамі і грамадскімі арганізацыямі. У сваю чаргу, дзякуючы вялікім дасягненням у галіне літаратуры і сяброўству ў Саюзе польскіх пісьменнікаў і Саюзе беларускіх пісьменнікаў атрымалася таксама пашырыць супрацоўніцтва з дзеячамі мастацтва. У 1993 годзе праф. А. Баршчэўскі ініцыяваў штогадовую Міжнародную навуковую канферэнцыю «Шлях да ўзаемнасці», якая прыцягнула да супрацоўніцтва іншыя беларусазнаўчыя арганізацыі, такія, як Польскае беларусазнаўчае таварыства, Міжнародная асацыяцыя беларусістаў, Навукова-асветніцкі цэнтр імя Францыска Скарыны ў Мінску, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт у Мінску, Польскі інстытут у Мінску, Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку і Бібліятэка імя Францішка Скарыны ў Лондане.

На працягу 35-ці гадоў з часу заснавання кафедры беларускай філалогіі ВУ была адзінай універсітэцкай навукова-педагагічнай установай за межамі Беларусі. Навуковая дзейнасць на пачатку існавання кафедры канцэнтравалася вакол даследавання ўсходнеславянскіх гаворак Беласточчыны. Работнікі кафедры разам з Польскай акадэміяй навук і Інстытутам мовазнаўства Акадэміі навук БССР працавалі над падрыхтоўкай і выданнем пяцітомнага *Слоўніка беларускіх гаворак Паўночна-Заходняй Беларусі і яе пагранічча*, выдадзенага ў Мінску ў 1979–1986 гадах. Пад кіраўніцтвам праф. А. Абрэмбскай-Яблоньскай былі падрыхтаваны матэрыялы для атласа ўсходнеславянскіх гаворак Беласточчыны (*Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*), у сваю чаргу, пад навуковым кіраўніцтвам праф. Э. Смулковай быў выдадзены слоўнік тапонімаў паўночна-ўсходняй Польшчы (N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, т. 1–2, Warszawa 1992, 610 с.) разам з прадметным паказальнікам да гэтага ж слоўніка (*Indeks do Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1995, 192 с.), які быў удастоены прэміі міністра нацыянальнай адукацыі.

У 2004 годзе абавязкі загадчыка кафедры беларусістыкі былі давераны доктару навук Мікалаю Цімашуку, праф. ВУ, які праводзіў даследаванні ў галіне беларускай і рускай лексікалогіі і лексікаграфіі. Праф. М. Цімашук –

аўтар у тым ліку многіх аўтарытэтных руска-польскіх і польска-рускіх слоўнікаў, падтрымліваў польскую беларусістыку вывучэннем лінгвістычных аспектаў помнікаў беларускага пісьменства. Дзякуючы яго далучэнню да кіравання кафедрай беларусістыкі на працягу пяці гадоў павялічылася колькасць работнікаў кафедры і аднавіліся студэнцкія абмены з Беларускаім дзяржаўным універсітэтам.

З кастрычніка 2009 да мая 2014 года (калі абавязкі кіраўніка прыняла літаратуразнаўца, кандыдат навук Катажына Дрозд) і затым з верасня 2016 да канца 2018 года кафедрай беларусістыкі кіравала аўтарка дадзенай публікацыі, даследчыца мовазнаўства, у тым ліку беларускіх гаворак, гісторыі беларускай мовы, мовы беларускай эміграцыі і пытанняў моўнага памежжа.

Працягваючы традыцыі сваіх папярэднікаў, я таксама рабіла вялікі акцэнт на пашырэнне міжведамасных кантактаў кафедры і навуковае развіццё кадры. Сваімі ўласнымі дасягненнямі лічу падрыхтоўку чатырох кандыдатаў навук, у тым ліку трох супрацоўнікаў КБ ВУ:

- цяперашняга загадчыка кафедры беларусістыкі (з кастрычніка 2019 года) доктара навук Радаслава Калеты, прафесара ВУ, мовазнаўцы і глатадыдактыка;
- кандыдата навук Вольгі Трацяк, даследчыцы, у тым ліку тапаніміі і моўнага памежжа, якая прыняла кіраўніцтва КБ у кастрычніку 2018 года і выконвала абавязкі загадчыка кафедры да верасня 2019 года;
- кандыдата навук Анны Берэнікі Сівірскай, якая з'яўляецца загадчыцай дыдактычнай часткі на КБ;
- кандыдата навук Уладзіслава Іванова, мовазнаўцы, які вывучае працэсы фемінізацыі беларускай мовы і працуе ў Еўрапейскім гуманітарным універсітэце ў Вільні.

Кафедра беларусістыкі з'яўляецца арганізатарам Алімпіяды па беларускай мове ў Польшчы з 1994/1995 навучальнага года (Загад № 28 міністра нацыянальнай адукацыі ад 14 верасня 1992 года). На базе кафедры з 1 снежня 2015 года дзейнічае майстэрня беларусістычнай глатадыдактыкі.

Перыяд 65-гадовай дзейнасці кафедры беларусістыкі адзначаны многімі здзяйсненнямі, якімі яна можа ганарыцца і якія істотна паўплывалі на развіццё беларусазнаўчай думкі ў Польшчы. Яны паспрыялі арганізацыі кафедраў беларускай філалогіі ў іншых універсітэцкіх цэнтрах (Беласток, Люблін), з'яўленню значнай колькасці публікацый, у якіх аналізуюцца розныя аспекты польска-беларускіх адносін, росту цікавасці да беларусазнаўства сярод польскай моладзі.

Навуковая дзейнасць супрацоўнікаў кафедры беларусістыкі была і ёсць шматгранная. Да 2019 года яна датычылася даследаванняў у галіне:

- усходнеславянскіх гаворак Беласточчыны,
- лексікаграфіі польска-беларускага моўнага памежжа,

- двухмоўнай лексікаграфіі,
- мікратэпаніміі паўночна-ўсходняй часткі Польшчы,
- беларускага фальклору Беластоцчыны,
- беларускага літаратурнага руху ў Польшчы,
- сучаснай беларускай літаратуры і яе гісторыі,
- эміграцыйнага літаратурнага руху,
- стаўлення беларускай дыяспары да ролі і месца мовы ў жыцці народа,
- сучаснай беларускай мовы і яе гісторыі,
- перакладазнаўства,
- методыкі выкладання беларускай мовы.

Важным лексікаграфічным дасягненнем кафедры беларусістыкі было выданне ў 2012 годзе пад рэд. Т. Хыляк-Шрэдар, Я. Глушкоўскай-Бабіцкай, Т. Ясіньскай-Сохі беларуска-польскага слоўніка (*Słownik białorusko-polski pod red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowskiej-Babickiej, T. Jasińskiej-Sochy, Warszawa 2012, 862 s.*), які змяшчае больш як 40 тыс. слоўнікавых артыкулаў.

Не менш важная сфера дзейнасці супрацоўнікаў кафедры – падрыхтоўка курсаў лекцый і падручнікаў для студэнтаў. Сярод выдадзеных за апошні час – у 2017 годзе свет пабачыў падручнік па беларускай мове (пачатковы і сярэдні ўзроўні) Т. Ясіньскай-Сохі ў супрацоўніцтве з Т. Хыляк-Шрэдар і Я. Глушкоўскай-Бабіцкай, пад рэд. Р. Калеты (*Język białoruski [poziom podstawowy i średnio zaawansowany] T. Jasińskiej-Sochy przy współpracy T. Chylak-Schroeder i J. Głuszkowskiej-Babickiej, pod red. R. Kaleta, Warszawa 2017, 402 s.*) [Kaleta 2017].

Вялікай падзеяй было атрыманне гранта *Культурна-моўная спадчына Падляшша (Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia)* у рамках «Нацыянальнай праграмы развіцця гуманітарных навук», зацверджанага міністрам навукі і вышэйшай адукацыі, каардынатаркай якога была я. Грант рэалізаваны ў 2013–2016 гадах. Галоўнай мэтай праекта было вывучэнне польска-ўсходнеславянскай моўнай інтэрферэнцыі і гісторыка-культурнай спецыфікі, а яшчэ — аналіз паводзін білінгвальнага грамадства ва ўмовах шматкультурнага памежжа, напрыклад неабходнасці выбару пэўнай мовы ў розных жыццёвых сітуацыях. Параўнанне матэрыялаў 80-х гадоў ХХ стагоддзя і запісаў 2013 года дазволіла прасачыць змены, што адбыліся ў падляшскіх гаворках, абрадах і традыцыях за апошнія трыццаць гадоў.

У працы над праектам выкарыстаны запісы з дыялекталагічных і фальклорных практык 70–90-х гадоў ХХ ст. (100 касет з 40 мясцовасцей). У 2013 годзе былі зроблены новыя фальклорна-дыялектныя і гісторыка-культурныя запісы ў трох паветах Падляшскага ваяводства: Бельскім, Гайнаўскім і Сакольскім. Новыя мясціны для даследаванняў вызначаліся так, каб сабраны матэрыял прадстаўляў усё польска-ўсходнеславянскае памежжа, з улікам падзелу паўночна-ўсходняга Падляшша на некалькі частак у залежнасці ад фанетычных

адрозненняў гаворак. Запісана 90 гадзін вельмі якаснага матэрыялу ў 38 мясцовасцях Падляскага ваяводства.

Праект завяршыўся выданнем трохтомнай манаграфіі пад назвай *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* (Культурна-моўная спадчына Падляшша), т. I–III, пад навуковай рэдакцыяй Н. Баршчэўскай, М. Хаўстовіча, М. Цімашука, Варшава 2016:

- т. I – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych* (Культурна-моўная спадчына Падляшша. Сацыялінгвістычнае апісанне рэгіёна ў залежнасці ад гістарычных умоў, 300 с.);
- т. II – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Człowiek. Rodzina. Dom* (Культурна-моўная спадчына Падляшша. Чалавек. Сям’я. Дом, 399 с.);
- т. III – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Twórczość ludowa* (Культурна-моўная спадчына Падляшша. Народная творчасць, 411 с.).

У выданні змешчаны гісторыка-сацыялінгвістычныя працы, слоўнік усходнеславянскіх дыялектных лексем, найбольш паказальныя для даследаванага рэгіёна тэксты на гаворках, згрупаваныя тэматычна згодна з фальклорна-этнаграфічным і гісторыка-культурным падзелам, ілюстрацыі вырабаў матэрыяльнай культуры, CD з самымі цікавымі запісамі.

На працягу 65 гадоў супрацоўнікі кафедры беларусістыкі актыўна ўдзельнічалі ў мясцовых і замежных навуковых канферэнцыях і публікавалі вынікі сваіх даследаванняў, у тым ліку ў:

1. рэцэнзаваным часопісе „Acta Albaruthenica”, які выдае кафедра беларусістыкі, і ў многіх іншых навуковых часопісах, што выходзяць найперш у Польшчы і Беларусі;
2. у калектыўных манаграфіях: *Wschód oczami młodych. Rosja, Ukraina, Białoruś* (Усход вачыма маладых. Расія, Украіна, Беларусь) пад рэд. К. Бартноўскай і А. Хыцкоўскай (№ 1) Варшава 2010; № 2 Варшава 2012; *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia* (Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія), пад рэд. Р. Калеты, Варшава 2017; «*Зь зычливости ку моеи отчизне*»: *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszkowi* («Зь зычливости ку моеи отчизне»: Памятнае выданне, прысвечанае прафесару Мікалаю Цімашуку), пад рэд. Н. Баршчэўскай і М. Хаўстовіча, Варшава 2017;
3. а таксама ў аўтарскіх манаграфіях:
 - Аляксандра Баршчэўскага: *Historia literatury białoruskiej*. ч. 1: *Folklor*, Варшава 1976; *Historia literatury białoruskiej*, ч. 2: *Okres Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Варшава 1981; *Ignacy Dworczanin – białoruski polityk i uczonec* (суаўт.: А. Бергман, Е. Тамашэўскі), Варшава 1990; *Białoruska obrzędowość i folklor wschodniej Białostoczczyzny (narodziny,*

- wesele, śmierć), Беласток 1990; *Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы 1958–1998*, Мінск 2001; *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць*, Варшава 2004;
- Ніны Баршчэўскай: *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Варшава 2004; *Dialektologia białoruska* (суаўт. Міраслаў Янковяк), Варшава 2012;
 - Мікалая Хаўстовіча: *Мастацкі метад Яна Баршчэўскага*, Мінск 2003; *Айчына здалёку і зблізку (Ігнацы Яцкоўскі і Аляксандар Рыпінскі)*, Мінск 2006; *Жыццё і творчасць Рамуальда Падбярэскага*, Мінск 2008; *Ігнацы Яцкоўскі. Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*, Варшава 2010; *Шляхамі да беларускасі. Нарысы, артыкулы, эсэ*, Варшава 2010; *Ян Баршчэўскі. Шляхіці, Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*, Варшава 2012; *Даследаванні і матэрыялы, т. I: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, Варшава 2014; *Даследаванні і матэрыялы, т. II: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, Варшава 2016; *Даследаванні і матэрыялы, т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, Варшава 2017; *Даследаванні і матэрыялы, т. IV: Літаратура Беларусі канца XVIII–XX стагоддзя*, Варшава 2018; *Даследаванні і матэрыялы, т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, Варшава 2019;
 - Катажыны Бартноўскай: *Białoruski postmodernizm. Liryka pokolenia Wit-Vit-Litu*, Варшава 2009;
 - Катажыны Дрозд: *Białoruska proza łagrowa*, Варшава 2016;
 - Ежы Гарбіньскага: *Беларускі рэлігійны друк на Захадзе: пэрыёдыка, графічныя друкі 1945–2005*, Нью-Ёрк–Варшава 2009;
 - Радаслава Калеты: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Варшава 2014; *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Варшава 2015; *Włędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Варшава 2018;
 - Эльжбеты Смулковай: *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Вроцлаў 1968; *Studia nad akcentem języka białoruskiego (rzeczownik)*, Варшава 1978;
 - Мікалая Цімашука: *Język a teoria lingwistyczna*, Варшава 2005;
 - Юзафа Зямчонка: *Konstanty Tyzenhauz 1786–1853. Uczony. Mecenas*, Варшава 2007; *Trzej Tyzenhauzowie. Szkice biograficzne*, Варшава 2007; *Twórczość Rajnolda Tyzenhauza*, Варшава 2007; *Integracja Europy a Białoruś. Historia i współczesność*, Варшава 2008; *Traktem Stefana Batorego. Postawy na pograniczu kultur 1409–1939–2009*, Варшава 2009; *Rajnold Tyzenhauz (1830–1880). Myśliciel, reformator, mecenas*, Варшава 2010.

На кафедры распрацоўваюцца і абнаўляюцца агульныя вучэбныя праграмы, праграмы па прадметах, вучэбныя дапаможнікі, падручнікі для

вышэйшай і сярэдняй школы (для школ усіх ступеняў), праводзіцца лексікаграфічная і выдавецкая праца. З акадэмічнага 2014/2015 года дзеля завальнення попыту сярод студэнтаў і рынку працы была ўведзена новая вучэбная праграма па спецыяльнасці *беларуская філалогія з рускай і англійскай мовамі*, ператвораная ў 2019 годзе ў праграму *беларуская філалогія з англійскай мовай*.

Студэнты-беларусісты часта былі ініцыятарамі важных культурных і навуковых падзей, а ў рэалізацыі іх намераў заўсёды ахвотна дапамагалі супрацоўнікі кафедры. Уваходзячы з 2000 года ў міжфакультэцкае навуковае аб'яднанне «Albaruthenica» або ў якасці сяброў студэнцкай рады маладыя аматары навукі не толькі супрацоўнічалі з вядучымі няўрадавымі арганізацыямі, што працуюць у інтарэсах Беларусі ў Польшчы, арганізавалі самастойныя навуковыя экспедыцыі ў Беларусь (напр. «Гарады Беларусі»), але таксама ўдзельнічалі ў папулярныя беларусазнаўчых даследаванняў, у тым ліку арганізуючы міждысцыплінарную навуковую канферэнцыю «Тэксты і кантэксты». У 1993 годзе кафедра была ініцыятаркай і ў далейшым шматгадовай арганізатаркай Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Шлях да ўзаемнасці».

Лёсы беларусаў і палякаў на працягу стагоддзяў перакрываюцца, даючы новыя стымулы для абуджэння ўяўлення і натхнення на творчыя знаходкі. Многія выдатныя польскія нацыянальныя дзеячы, пісьменнікі, іншыя творцы нарадзіліся на землях сучаснай Беларусі, а беларускія — у межах польскай дзяржавы, што заахвочвае даследчыкаў па абодва бакі мяжы да новых пошукаў і новага погляду на польска-беларускія адносіны.

Развіццё беларусістыкі ў Польшчы мае асаблівае значэнне ў цяперашні цяжкі час для беларускай мовы і культуры ў Рэспубліцы Беларусь, дзе ліквідаваны такія знакавыя грамадскія арганізацыі, як Таварыства беларускай мовы або Згуртаванне беларусаў свету «Бацькаўшчына».

Зычу супрацоўнікам і студэнтам КБ вялікага плёну ў даследаваннях, цікавых дыскусій і выбудоўвання новых мастоў!

З польскай пераклала Вераніка Бандаровіч

Бібліяграфія

- Амельянюк Ніна. 1987. *Дзейнасць і дасягненні Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі календар» (Беласток): 173–178 [Amel'janjuk Nina. 1987. *Dzejnasc' i dasjahnenni Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaha universiteta*. «Belaruskij kaljandar» (Belastok): 173–178].
- Баршчэўская Ніна. 1999. *VII Міжнародная Канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці»*. «Ніва» (Беласток) № 28: 1, 10; № 29: 8 [Barščëŭskaja Nina. 1999. *VII Mižnarodnaja Kanferencyja «Šljah da ŭzaemnasci»*. «Niva» (Belastok) № 28: 1, 10; № 29: 8].

- Баршчэўская Ніна. 2000. *Шлях да ўзаемнасці вядзе праз Белавежу*. «Ніва» (Беласток) № 30: 1, 4 [Barščëŭskaja Nina. 2000. *Šljah da ŭzaemnasci vjadze праз Belavežu*. «Niva» (Belastok) № 30: 1, 4].
- Баршчэўская Ніна. 2004. *Польскія беларусісты правялі ўсеагульны сход*. «Голас Радзімы» № 30–33: 20 [Barščëŭskaja Nina. 2004. *Pol'skija belarusisty pravjali ŭseahul'ny сход*. «Holas Radzimy» № 30–33: 20].
- Баршчэўская Ніна. 2013. *Дасягненні Кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. „Białorutenistyka Białostocka” т. 5: 483–489 [Barščëŭskaja Nina. 2013. *Dasjahnenni Kafedry belarusistyki Varšaŭskaha ŭniversitэта*. „Białorutenistyka Białostocka” т. 5: 483–489].
- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі календар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых накаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Kaleta Radaslaŭ. 2018. *Profesar Antanina Abrembska-Jablon'ska vačami maladyx pakalennjaj dasledčykaj kafedry belarusistyki Varšaŭskaha ŭniversitэта*. U: *Belarуска-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, histaryčnyja i kul'turnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja narodžennja Adama Miceviča: zb. art. pa materyjalax mižnar. navuk. kanf.* Rэд. I. Ė. Bahdanovič, M. I. Svi-stunovaja. Minsk: BDU, s. 142–151].
- Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani El'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі календар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaha ŭniversitэта*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].
- Barszczewska Nina. 2007. *50-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*. „Uniwersytet Warszawski” nr 1 (31): 16–19.
- Głuszkowska Jadwiga. 1995. *Badania naukowe prowadzone przez Katedrę Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego w ciągu trzydziestu lat jej działalności*. „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” т. 22: 167–170.
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Historia* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/historia/> [dostęp: 15.02.2023].
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Napisali o nas* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> [dostęp: 15.02.2023].
- Kaleta Radosław. 2017. *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*. W: „*Зь зычливості ку моеи отчизне*”. *Том памятковы дэдыкованы Професору Миколаюві Тимозукові*. Red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 181–191.
- Smulkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994)*. W: Elżbieta Smulkowa. *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, s. 271–290.

Nina Barszczewska

Uniwersytet Warszawski (prof. em.)

nbarszcz@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0483-0549>

65-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego (historia i stan badań do 2019 roku)

Streszczenie: W październiku 2021 r. Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego świętowała 65-lecie swego istnienia. W tym czasie wydano szereg prac naukowych z dziedziny literaturoznawstwa, językoznawstwa, kulturoznawstwa i historii oraz wypromowano wielu magistrów i doktorów. Rozwój białorutenistyki w Polsce ma szczególne znaczenie w dzisiejszych trudnych czasach dla języka białoruskiego i kultury białoruskiej w Republice Białorusi, gdzie język ojczysty jest poniewierany, a organizacje białoruskie są likwidowane.

Słowa kluczowe: Katedra Białorutenistyki, 65-lecie, myśl białorutenistyczna, historia białorutenistyki, dorobek językoznawczy i literaturoznawczy

Katedra Filologii Białoruskiej została powołana do życia w 1956 r. Od 1969 r. w wyniku reorganizacji wydziału funkcjonowała jako Zakład Filologii Białoruskiej, a od 1975 r. ponownie została przekształcona w Katedrę Filologii Białoruskiej, aż w końcu w 2005 r. – w Katedrę Białorutenistyki.

Organizatorką i wieloletnim kierownikiem Katedry, a później Zakładu (do 1971 r.), była prof. dr hab. Antonina Obrębska-Jabłońska – wybitna sławistka, autorka licznych prac z zakresu językoznawstwa słowiańskiego, a także współredaktorka (wraz z Mikołajem Biryłą) *Podręcznego słownika polsko-białoruskiego* (wydanego w 1962 r. przez Państwowe Wydawnictwo Wiedza Powszechna) [więcej: Smułkowa 2016; Kalera 2018]. W początkowym okresie działalności Katedry nieocenioną pomoc okazał Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku, który wspomagał nową jednostkę niezbędną literaturą piękną i naukową oraz delegował do pomocy dydaktycznej swoich pracowników.

Następczynią prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej w latach 1971–1975 była ceniona białorutenistka i polonistka prof. dr hab. Elżbieta Smułkowa, badaczka

polsko-białorusko-litewskiego pogranicza językowego [więcej: Калиноўскі 2016]. Na szczególną uwagę zasługują monografie prof. E. Smułkowej dotyczące słownictwa gwarowego wschodniej Białostoczczyzny i studiów nad akcentem języka białoruskiego.

W latach 1975–2004 Katedrą kierował prof. dr hab. Aleksander Barszczewski – historyk literatury, folklorysta, badacz polsko-białoruskich związków literackich oraz białoruskiego piśmiennictwa emigracyjnego, autor m.in. monografii poświęconych białoruskiej obrzędowości wschodniej Białostoczczyzny, białoruskiemu ruchowi literackiemu w Polsce oraz piśmiennictwu emigracyjnemu. W czasie 29-letniego kierownictwa prof. A. Barszczewski nawiązał w imieniu Katedry liczne kontakty zarówno z innymi ośrodkami naukowo-badawczymi, jak i organizacjami społecznymi. Z kolei dzięki szerokim osiągnięciom na polu literatury oraz członkostwu w Związku Pisarzy Polskich i Związku Pisarzy Białoruskich udało się poszerzyć współpracę także z przedstawicielami sztuki. W 1993 r. prof. A. Barszczewski zainicjował coroczną Międzynarodową Konferencję Naukową „Droga ku wzajemności”, co przyciągnęło do współpracy inne placówki białoruskistyczne, takie jak: Polskie Towarzystwo Białoruskistyczne, Międzynarodowa Asocjacja Białoruskistów, Naukowo-Oświatowe Centrum im. Franciszka Skaryny w Mińsku, Białoruski Uniwersytet Państwowy w Mińsku, Instytut Polski w Mińsku, Białoruski Instytut Nauki i Sztuki w Nowym Jorku oraz Biblioteka im. Franciszka Skaryny w Londynie.

Na przestrzeni 35 lat od chwili powstania Katedra Filologii Białoruskiej UW była jedyną uniwersytecką białoruskistyczną placówką naukowo-dydaktyczną poza granicami Białorusi. Działalność naukowa w początkowym okresie istnienia Katedry koncentrowała się wokół badania gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny. Pracownicy Katedry wspólnie z PAN oraz Instytutem Językoznawstwa Akademii Nauk BSRR pracowali nad przygotowaniem i wydaniem 5-tomowego *Słownika gwar białoruskich północno-zachodniej Białorusi i jej pogranicza*. Pod kierunkiem prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej przygotowano materiały do *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, z kolei pod kierunkiem naukowym prof. E. Smułkowej wydano *Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski* (N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, t. 1–2, Warszawa 1992, 610 s. + *Indeks do Słownika nazw terenowych północno-wschodniej Polski*, Warszawa 1995, 192 s.), który został wyróżniony Nagrodą Ministra Edukacji Narodowej.

W 2004 r. funkcja kierownika Katedry Filologii Białoruskiej (od 2005 r. Katedry Białorusistyki) została powierzona dr. hab. Mikołajowi Timoszurowi, prof. UW, prowadzącemu badania w zakresie leksykologii i leksykografii białoruskiej i rosyjskiej. Prof. M. Timoszurowi, autor m.in. wielu cenionych słowników rosyjsko-polskich i polsko-rosyjskich wspomagał polską białoruskistykę badaniami nad lingwistycznymi aspektami zabytków piśmiennictwa białoruskiego.

Dzięki jego zaangażowaniu w ciągu pięciu lat zwiększyła się liczba pracowników Katedry i przywrócone zostały wymiany studenckie z Białoruskim Uniwersytetem Państwowym w Mińsku.

Od października 2009 do maja 2014 r. (kiedy to obowiązki kierownika przejęła literaturoznawczyni dr Katarzyna Drozd) i następnie od września 2016 do końca września 2018 r. Katedrą Białorutenistyki kierowała autorka niniejszej publikacji, zajmująca się problematyką językoznawczą, badaczka m.in. gwar białoruskich, historii języka białoruskiego, języka emigracji białoruskiej i zagadnień pogranicza językowego.

Kontynuując tradycję swoich poprzedników, ja również kładłam duży nacisk na rozwój międzyinstytucyjnych kontaktów Katedry oraz naukowy rozwój kadry. Do swoich osobistych osiągnięć zaliczam wypromowanie czterech doktorów, w tym trzech pracowników KB UW:

- obecnego Kierownika Katedry Białorutenistyki (od października 2019 r.), dr. hab. Radosława Kalety, prof. UW, językoznawcy i glottodydaktyka;
- dr Volhi Tratsiak, badaczki m.in. toponimii i pogranicza językowego, która objęła kierownictwo KB w październiku 2018 r. i pełniła obowiązki Kierownika Katedry do września 2019 r.;
- dr Anny Bereniki Siwirskiej, która jest Kierownikiem Studiów w KB;
- dr. Uładzislaua Ivanoua, językoznawcy badającego procesy feminizacji języka białoruskiego, zatrudnionego w Europejskim Uniwersytecie Humanistycznym w Wilnie.

Katedra Białorutenistyki jest opiekunem merytorycznym i organizacyjnym Olimpiady Języka Białoruskiego w Polsce od roku szkolnego 1994/1995 (Zarządzenie nr 28 Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 września 1992 roku). W ramach Katedry od 1 grudnia 2015 r. działa Pracownia Glottodydaktyki Białorutenistycznej.

Katedra Białorutenistyki w ciągu 65-letniej działalności może poszczycić się licznymi dokonaniem, które miały istotny wpływ na rozwój myśli białorutenistycznej w Polsce. Zaowocowały one powstaniem katedr filologii białoruskiej w innych ośrodkach uniwersyteckich (Białystok, Lublin), ukazaniem się znacznej liczby publikacji, analizujących różne aspekty stosunków polsko-białoruskich, wzrostem zainteresowania studiami białorutenistycznymi wśród młodzieży polskiej.

Działalność naukowa pracowników Katedry Białorutenistyki była i jest wielopłaszczyznowa. Do 2019 r. dotyczyła badań w zakresie:

- gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny,
- leksykografii polsko-białoruskiego pogranicza językowego,
- leksykografii dwujęzycznej,
- mikrotoponimii ziem północno-wschodniej Polski,
- folkloru białoruskiego Białostoczczyzny,
- białoruskiego ruchu literackiego w Polsce,

- współczesnej literatury białoruskiej i jej historii,
- emigracyjnego ruchu literackiego,
- stosunku diaspory białoruskiej do roli i miejsca języka w życiu narodu,
- współczesnego języka białoruskiego i jego historii,
- translatoryki,
- metodyki nauczania języka białoruskiego.

Ważnym leksykograficznym osiągnięciem Katedry Białorutenistyki było wydanie w 2012 r. *Słownika białorusko-polskiego* pod red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowskiej-Babickiej, T. Jasińskiej-Sochy zawierającego ponad 40 tys. artykułów hasłowych (826 s.).

Nie mniej ważną dziedziną działalności pracowników Katedry jest przygotowanie skryptów i podręczników dla studentów. Wśród ostatnio wydanych, w 2017 r. ukazał się podręcznik *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* T. Jasińskiej-Sochy przy współpracy T. Chylak-Schroeder i J. Głuszkowskiej-Babickiej, pod red. R. Kalety (402 s.) [więcej: Kaleta 2017].

Dużym wydarzeniem było uzyskanie grantu *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki”, ustanowionego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Grant, którego byłam koordynatorką, był realizowany w latach 2013–2016. Głównym celem projektu było zbadanie polsko-wschodniosłowiańskiej interferencji językowej oraz różnic historyczno-kulturowych, a dodatkowym wymiarem – analiza zachowania się społeczności bilingwalnej w warunkach wielokulturowości pogranicza, np. konieczności wyboru odpowiedniego języka w różnych sytuacjach społecznych. Porównanie materiałów z lat 80. XX wieku oraz nagrań uzyskanych w 2013 r. pozwoliło na prześledzenie zmian, które zaszły w gwarach, obrzędach i tradycjach podlaskich na przestrzeni ostatniego 30-lecia.

W pracy nad projektem wykorzystano nagrania z praktyk dialektologicznych i folklorystycznych z lat 70–90. XX w. (100 kaset z 40 miejscowości). W 2013 r. dokonano nowych nagrań folklorystyczno-dialektologicznych i historyczno-kulturowych w trzech powiatach województwa podlaskiego: bielskim, hajnowskim i sokólskim. Nowe miejscowości do badań wyznaczono w taki sposób, żeby zebrany materiał był reprezentatywny dla całego pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego, z uwzględnieniem podziału północno-wschodniego Podlasia na kilka części pod względem gwarowego zróżnicowania fonetycznego. Nagrano 90 godzin bardzo wartościowego materiału w 38 miejscowościach województwa podlaskiego.

Projekt zakończył się wydaniem 3-tomowej monografii pt. *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*, t. I–III, pod redakcją naukową N. Barszczewskiej, M. Chaustowicza, M. Timoszuka, Warszawa 2016:

- t. I – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych*, 300 s.;

t. II – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Człowiek. Rodzina. Dom*, 399 s.;

t. III – *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Twórczość ludowa*, 411 s.
W wydaniu zawarto: opracowania historyczno-socjolingwistyczne, słownik wschodniosłowiańskich leksemów gwarowych, najbardziej reprezentatywne dla badanego regionu teksty gwarowe ułożone tematycznie w oparciu o podział folklorystyczno-etnograficzny i historyczno-kulturowy, ilustracje wyrobów kultury materialnej, CD z najciekawszymi nagraniami.

Na przestrzeni 65 lat pracownicy Katedry Białorutenistyki aktywnie uczestniczyli w krajowych i zagranicznych konferencjach naukowych oraz publikowali wyniki swoich badań m.in.:

- 1) w wydawanym przez KB recenzowanym czasopiśmie „Acta Albaruthenica” oraz w wielu innych czasopismach naukowych wydawanych przede wszystkim w Polsce i na Białorusi;
- 2) w monografiach wieloautorskich: *Wschód oczami młodych. Rosja, Ukraina, Białoruś*, pod red. K. Bortnowskiej i A. Chyckowskiej, Nr 1 Warszawa 2010; Nr 2 Warszawa 2012; *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*, pod red. R. Kalety, Warszawa 2017; „Зб зычливості ку моеи отчизне”: *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszkowi*, pod red. N. Barszczewskiej i M. Chaustowicza, Warszawa 2017;
- 3) a także w monografiach autorskich:
 - Aleksandra Barszczewskiego: *Historia literatury białoruskiej*, cz. 1, *Folklor*, Warszawa 1976; *Historia literatury białoruskiej*, cz. 2, *Okres Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warszawa 1981; *Ignacy Dworzczanin – białoruski polityk i uczonec* (współautorzy: A. Bergman, J. Tomaszewski), Warszawa 1990; *Białoruska obrzędowość i folklor wschodniej Białostoczczyzny (narodziny, wesele, śmierć)*, Białystok 1990; *Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы 1958–1998*, Мінск 2001; *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць*, Warszawa 2004;
 - Niny Barszczewskiej: *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Warszawa 2004; *Dialektologia białoruska* (współautor Mirosław Jankowiak), Warszawa 2012;
 - Mikołaja Chaustowicza: *Мастацкі метады Яна Баршчэўскага*, Мінск 2003; *Айчына здалёку і зблізку (Ігнацы Яцкоўскі і Аляксандар Рупінскі)*, Мінск 2006; *Жыццё і творчасць Рамуальда Падбярэскага*, Мінск 2008; *Ігнацы Яцкоўскі Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*, Warszawa 2010; *Шляхамі да беларускасці. Нарысы, артыкулы, эсэ*, Warszawa 2010; *Ян Баршчэўскі. Шляхіці Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*, Warszawa 2012; *Даследаванні і матэрыялы, т. I: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*,

- Warszawa 2014; *Даследаванні і матэрыялы, т. II: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, Warszawa 2016; *Даследаванні і матэрыялы, т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*, Warszawa 2017; *Даследаванні і матэрыялы, т. IV: Літаратура Беларусі канца XVIII–XX стагоддзяў*, Warszawa 2018; *Даследаванні і матэрыялы, т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*, Warszawa 2019;
- Katarzyny Bortnowskiej, *Białoruski postmodernizm. Liryka pokolenia Bum-Bam-Litu*, Warszawa 2009;
 - Katarzyny Drozd: *Białoruska proza łagrowa*, Warszawa 2016;
 - Jerzego Garbińskiego: *Беларускі рэлігійны друк на Захадзе: пэрыёдыка, графічныя друкі 1945–2005*, Nowy Jork – Warszawa 2009;
 - Radosława Kalety: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warszawa 2014; *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warszawa 2015; *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warszawa 2018;
 - Elżbiety Smułkowej: *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Wrocław 1968; *Studia nad akcentem języka białoruskiego (rzeczownik)*, Warszawa 1978;
 - Mikołaja Timoszuka: *Język a teoria lingwistyczna*, Warszawa 2005;
 - Józefa Ziemczonka: *Konstanty Tyzenhauz 1786–1853. Uczony. Mecenas*, Warszawa 2007; *Trzej Tyzenhauzowie. Szkice biograficzne*, Warszawa 2007; *Twórczość Rajnolda Tyzenhauza*, Warszawa 2007; *Integracja Europy a Białoruś. Historia i współczesność*, Warszawa 2008; *Traktem Stefana Batorego. Postawy na pograniczu kultur 1409–1939–2009*, Warszawa 2009; *Rajnold Tyzenhauz (1830–1880). Myśliciel, reformator, mecenas*, Warszawa 2010.

W Katedrze są opracowywane i modyfikowane ramowe programy studiów, programy przedmiotowe, skrypty, podręczniki akademickie oraz szkolne (dla szkół wszystkich szczebli), prowadzone są prace leksykograficzne oraz wydawnicze. Od roku akademickiego 2014/2015, wychodząc naprzeciw potrzebom studentów i rynku pracy, uruchomiony został nowy program studiów o specjalności *filologia białoruska z językiem rosyjskim i angielskim*, przekształcony w 2019 r. w program *filologia białoruska z językiem angielskim*.

Studenci filologii białoruskiej często byli inicjatorami ważnych wydarzeń o charakterze kulturalnym czy naukowym, a w realizacji ich zamierzeń zawsze chętnie pomagali pracownicy Katedry. Zrzeszeni od 2000 r. w Międzywydziałowym Kole Naukowym „Albaruthenica” bądź działający w Samorządzie Studenckim młodzi adeptci nauki nie tylko współpracowali z czołowymi organizacjami pozarządowymi działającymi na rzecz Białorusi w Polsce, organizowali samodzielne wyprawy badawcze na Białoruś (np. projekt „Miasta Białorusi”), lecz także włączyli się w promocję badań białorutenistycznych, m.in. poprzez organizowanie

Interdyscyplinarnej Konferencji Naukowej „Teksty i konteksty”. W 1993 r. Katedra była inicjatorką, a następnie wieloletnią organizatorką Międzynarodowej Konferencji Naukowej „*Droga ku wzajemności*”.

Losy Białorusinów i Polaków od stuleci krzyżowały się, dając nowe bodźce pobudzające wyobraźnię i stymulujące do inwencji twórczej. Wielu wybitnych polskich działaczy narodowych, pisarzy, twórców urodziło się na ziemiach obecnej Białorusi, a białoruskich – w granicach państwa polskiego, co zachęca badaczy po obu stronach granicy do nowych poszukiwań i nowego oglądu relacji polsko-białoruskich.

Rozwój białorutenistyki w Polsce ma szczególne znaczenie w dzisiejszych trudnych czasach dla języka białoruskiego i kultury białoruskiej w Republice Białorusi, gdzie zlikwidowano tak sztandarowe organizacje społeczne, jak Towarzystwo Języka Białoruskiego czy Zrzeszenie Białorusinów Świata „Baćkauszczyna”.

Życzę pracownikom i studentom Katedry Białorutenistyki wielu nowych doświadczeń badawczych, ciekawych dyskusji i budowania nowych mostów.

Bibliografia

- Barszczewska Nina. 2007. *50-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*. „Uniwersytet Warszawski” nr 1 (31): 16–19.
- Głuszkowska Jadwiga. 1995. *Badania naukowe prowadzone przez Katedrę Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego w ciągu trzydziestu lat jej działalności*. „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” t. 22: 167–170.
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. *Historia* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/historia/> [dostęp: 15.02.2023].
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. *Napisali o nas* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> [dostęp: 15.02.2023].
- Kaleta Radosław. 2017. *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*. W: „*Зь зычливості ку моеи отчизне*”. *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszkowi*. Red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 181–191.
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994)*. W: Elżbieta Smułkowa. *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, s. 271–290.
- Амельянюк Ніна. 1987. *Дзейнасць і дасягненні Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага універсітэта*. «Беларускі каляндар» (Беласток): 173–178 [Amel'janjuk Nina. 1987. *Dzejnasc' i dasjahnenni Kafedry belaruskaj filalohii Varšauskaha universiteta*. «Belaruski kaljandar» (Belastok): 173–178].
- Баршчэўская Ніна. 1999. *VII Міжнародная Канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці»*. «Ніва» (Беласток) № 28: 1, 10; № 29: 8 [Barščëŭskaja Nina. 1999. *VII Mižnarodnaja Kanferencyja «Šljax da ŭzaemnasci»*. «Niva» (Belastok) № 28: 1, 10; № 29: 8].

- Баршчэўская Ніна. 2000. *Шлях да ўзаемнасці вядзе праз Белавежу*. «Ніва» (Беласток) № 30: 1, 4 [Barščëŭskaja Nina. 2000. *Šljah da ŭzaemnasci vjadze праз Belavežu*. «Niva» (Belastok) № 30: 1, 4].
- Баршчэўская Ніна. 2004. *Польскія беларусісты правялі ўсеагульны сход*. «Голас Радзімы» № 30–33: 20 [Barščëŭskaja Nina. 2004. *Pol'skija belarusisty pravjali ŭseahul'ny сход*. «Holas Radzimy» № 30–33: 20].
- Баршчэўская Ніна. 2013. *Дасягненні Кафедры беларусітыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. „Białorutenistyka Białostocka” т. 5: 483–489 [Barščëŭskaja Nina. 2013. *Dasjahnenni Kafedry belarusityki Varšaŭskaha ŭniversiteta*. „Białorutenistyka Białostocka” т. 5: 483–489].
- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вачамі маладых накіленняў даследчыкаў кафедры беларусітыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунова. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Kaleta Radaslaŭ. 2018. *Profesar Antanina Abrëmbaska-Jablon'ska vačami maladyx pakalennjaŭ dasledčykaŭ kafedry belarusityki Varšaŭskaha ŭniversiteta*. U: *Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, historyčnyja i kul'turnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja narodžennja Adama Mickeviča: zb. art. pa materyjalax mižnar. navuk. kanf.* Rëd. I. È. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja. Minsk: BDU, s. 142–151].
- Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Èl'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaha ŭniversiteta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].

Nina Barszczewska

University of Warsaw (professor emerita, UW)

nbarszcz@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-0483-0549>

On the Occasion of the 65th Anniversary of Belarusian Studies at the University of Warsaw (History and State of Research until 2019)

Abstract: In October 2021, the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw celebrated its 65th anniversary. During that time, a number of scientific papers in the fields of literary studies, linguistics, cultural studies and history were published, and many master's and doctoral theses were defended. The development of Belarusian studies in Poland is of particular importance in today's difficult times for the Belarusian language and culture within the Republic of Belarus, where the mother tongue of the nation is being abused and Belarusian organizations are being dissolved.

Keywords: Department of Belarusian Studies, 65th anniversary, Belarusian studies, history of Belarusian studies, achievements in linguistics and literary studies

The Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw was established in 1956. From 1969, as a result of the reorganization of the faculty, it functioned as the Section of Belarusian Philology. In 1975, it was again transformed into the Department of Belarusian Philology, and finally, in 2005, it became the Department of Belarusian Studies (DBS).

The organizer and long-term head of the Department, and later of the Section (until 1971), was Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, an outstanding Slavist, author of numerous works on Slavic linguistics, as well as co-editor (with Mikalaj Biryła) of *Concise Polish-Belarusian Dictionary (Podręczny słownik polsko-białoruski)*, published in 1962 by Wiedza Powszechna [see Smułkowa 2016; Kaleta 2018]. In the initial period of the Department's activity, invaluable assistance was provided by the Belarusian State University in Minsk, which supported the new unit with the necessary belles-lettres and scientific literature and delegated its employees to provide didactic assistance.

Professor A. Obrębska-Jabłońska's successor as Head of the Section in the years 1971–1975 was the highly-regarded scholar in the field of Belarusian and Polish studies, Prof. Elżbieta Smułkowa, who focused on the Polish-Belarusian-Lithuanian linguistic borderland [see Kalinoŭski 2016]. Particularly noteworthy are her monographs on the dialect vocabulary of the eastern Białystok region and the accent in the Belarusian language.

From 1975 to 2004, the Department was headed by Prof. Aleksander Barszczewski, a literary historian, folklorist, researcher of Polish-Belarusian literary relations and Belarusian émigré literature, and author of, among others, monographs devoted to the Belarusian rites of the eastern Białystok region, the Belarusian literary movement in Poland and Belarusian émigré literature. During his 29 years of leadership, numerous contacts were established between the Department and other scientific and research centers as well as social organizations. In turn, thanks to his extensive achievements in the field of literature and membership in the Polish Writers' Union and the Union of Belarusian Writers, it was possible to expand cooperation also with representatives of the arts. In 1993, Prof. A. Barszczewski initiated the annual International Scientific Conference "Road to Reciprocity," which attracted other institutions, such as the Polish Association of Belarusian Studies, the International Association of Belarusian Studies Scholars, the Francis Skaryna Scientific and Educational Center in Minsk, the Belarusian State University in Minsk, the Polish Institute in Minsk, the Belarusian Institute of Science and Art in New York and the Francis Skaryna Library in London.

Over the 35 years since its creation, the Department of Belarusian Philology at the University of Warsaw was the only such university-level didactic and research institution outside Belarus. Scientific activity in the early period of the unit's existence focused on the study of the East Slavic dialects of the Białystok region. The employees of the Department, together with the Polish Academy of Sciences and the Institute of Linguistics of the Academy of Sciences of the USSR, worked on the preparation and publication of a 5-volume *Dictionary of the Dialects of North-Western Belarus and Its Borderlands* (*Słownik gwar północno-zachodniej Białorusi i jej pogranicza*). Under the supervision of Prof. A. Obrębska-Jabłońska, materials for the *Atlas of East Slavic Dialects of the Białystok Region* (*Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*) were prepared, while under the scientific direction of Prof. E. Smułkowa, the *Dictionary of Place Names of North-Eastern Poland* (*Słownik nazw terenowych północno-wschodniej Polski*) was published (N. Barszczewska, J. Głuszkowska, T. Jasińska, E. Smułkowa, Vols. 1–2, Warsaw 1992, 610 pp. + *Index*, Warsaw 1995, 192 pp.), which later received the Award of the Minister of National Education.

In 2004, the function of the Head of the Department of Belarusian Studies was entrusted to Assoc. Prof. Mikołaj Timoszuk, a researcher in the field of Belarusian and Russian lexicology and lexicography. By authoring many highly-regarded

Russian-Polish and Polish-Russian dictionaries, he supported Polish studies on the linguistic aspects of Belarusian literary masterpieces. Thanks to his efficient management of the Department, within five years, the number of its staff increased and student exchanges with the Belarusian State University were resumed.

From October 2009 to May 2014, when the managerial duties were taken over by literary scholar Dr. Katarzyna Drozd, and from September 2016 to the end of September 2018, the Department was headed by the present author, a linguist and researcher of, among others, Belarusian dialects, the history of the Belarusian language, the language of Belarusian emigration and the issues of the linguistic borderland.

Continuing in the tradition of my predecessors, I too have placed great emphasis on the development of the Department's inter-unit contacts and the scientific development of its staff. I count among my personal achievements the promotion of four doctors, including three employees of the DBS:

- the current Head of the Department (since October 2019), Assoc. Prof. Radosław Kaleta, a linguist and glottodidactician;
- Dr. Volha Tratsiak, a researcher of, among others, toponymy and the linguistic borderland, who served as Head of the Department from October 2018 until September 2019;
- Dr. Anna Berenika Siwirska, the Head of Studies at the DBS;
- Dr. Uladzislau Ivanou, a linguist who studies the feminization of the Belarusian language and is currently employed at the European Humanities University in Vilnius.

The Department of Belarusian Studies has been the substantive and organizational supervisor of the Belarusian Language Olympiad in Poland since the 1994/95 school year (Ordinance No. 28 of the Minister of National Education of September 14, 1992). The Laboratory of Belarusian Glottodidactics has been operating within its framework since December 1, 2015.

The numerous achievements of the Department during its 65 years of activity have had a significant impact on the development of Belarusian studies in Poland. They resulted in the establishment of departments of Belarusian philology in other university centers (Białystok, Lublin), the publication of numerous works analyzing various aspects of Polish-Belarusian relations, and an increase in the interest in Belarusian studies among Polish youth.

The scientific activity of the employees of the Department was and is multifaceted. Until 2019, it focused on the following fields:

- East Slavic dialects of the Białystok region
- lexicography of the Polish-Belarusian linguistic borderland
- bilingual lexicography
- microtoponymy of the lands of north-eastern Poland
- Belarusian folklore of the Białystok region

- Belarusian literary movement in Poland
- contemporary Belarusian literature and its history
- the émigré literary movement
- the attitude of the Belarusian diaspora to the role and place of language in the life of the nation
- contemporary Belarusian language and its history
- translation studies
- methodology of teaching the Belarusian language.

An important lexicographic achievement of the Department was the publication in 2012 of *Belarusian-Polish Dictionary* (*Słownik białorusko-polski*), edited by T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka and T. Jasińska-Socha, containing over 40 thousand entries (826 pp.).

An equally important area of activity of the Department's staff is the preparation of scripts and textbooks for students. Among the most recently published was the 2017 textbook *Belarusian Language (Basic and Intermediate Level)* (*Język białoruski [poziom podstawowy i średnio zaawansowany]*) by T. Jasińska-Socha in collaboration with T. Chylak-Schroeder and J. Głuszkowska-Babicka, edited by R. Kaleta (402 pp.) [more: Kaleta 2017].

A major event was obtaining a grant within the framework of the National Program for the Development of Humanities established by the Minister of Science and Higher Education, of which I was the coordinator. The "Cultural and Linguistic Heritage of Podlasie" project was implemented in 2013–2016. Its main objective was to study the Polish-East Slavic linguistic interference and historical and cultural differences, and an additional dimension – to analyze the behavior of the bilingual community in the conditions of a multicultural borderland, such as the need to choose the appropriate language in various social situations. Comparison of materials from the 1980s and recordings obtained in 2013 made it possible to trace the changes that have taken place in the dialects, rituals and traditions of Podlasie over the last 30 years.

The work on the project encompassed analyzing the recordings of dialectological and folklore practices from the years 1970–1990 (a total of 100 cassettes from 40 towns). In 2013, new such recordings were made in three counties of the Podlaskie Voivodeship: Bielsk, Hajnówka and Sokółka (38 towns). The new localities for the study were chosen in such a way as to make the collected material representative of the entire Polish-East Slavic borderland, taking into account the division of north-eastern Podlasie into several parts in terms of phonetic diversity. Ninety hours of very valuable material were recorded.

The project ended with the publication of a three-volume monograph entitled *Cultural and Linguistic Heritage of Podlasie* (*Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia*), edited by N. Barszczewska, M. Chaustowicz, M. Timoszuk (Warsaw 2016):

vol. I – *A Sociolinguistic Description of the Region against the Background of Historical Conditions* (*Opis socjolingwistyczny regionu na tle uwarunkowań historycznych*, 300 pp.);

vol. II – *Man, Family, Home* (*Człowiek, rodzina, dom*, 399 pp.);

vol. III – *Folklore* (*Twórczość ludowa*, 411 pp.).

The publication includes historical and sociolinguistic studies, a dictionary of East Slavic dialect lexemes, the most representative dialect texts of the studied region arranged thematically based on the folklore and ethnographic as well as historical and cultural division, illustrations of material culture items and CDs with the most interesting recordings.

Over the course of 65 years, the employees of the Department actively participated in national and international scientific conferences and published the results of their research, including:

1. in the peer-reviewed journal *Acta Albaruthenica* published by the DBS and in many other scientific journals published primarily in Poland and Belarus;
2. in multi-author monographs: *Wschód oczami młodych. Rosja, Ukraina, Białoruś*, ed. by K. Bortnowska and A. Chyckowska, Part 1, Warsaw 2010; Part 2, Warsaw 2012; *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*, ed. by R. Kaleta, Warsaw 2017; “*Зь зычливості ку моеи отчизне.*” *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszkowi*, ed. by N. Barszczewska and M. Chaustowicz, Warsaw 2017;
3. as well as in authored monographs:
 - Nina Barszczewska: *Беларуская эміграцыя – абаронца роднае мовы*, Warsaw 2004; *Dialektologia białoruska*, co-authored with M. Jankowiak, Warsaw 2012;
 - Aleksander Barszczewski: *Historia literatury białoruskiej*, Part 1: *Folklor*, Warsaw 1976; *Historia literatury białoruskiej*, Part 2: *Okres Rusi Kijowskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego*, Warsaw 1981; *Ignacy Dworzczanin – białoruski polityk i uczonec*, co-authored with A. Bergman and J. Tomaszewski, Warsaw 1990; *Białoruska obrzędowość i folklor wschodniej Białostoczczyzny. Narodziny, wesele, śmierć*, Białystok 1990; *Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы 1958–1998*, Minsk 2001; *Беларуская эміграцыйная пісьмовасць*, Warsaw 2004;
 - Katarzyna Bortnowska: *Białoruski postmodernizm. Liryka pokolenia Bum-Bam-Litu*, Warsaw 2009;
 - Mikołaj Chaustowicz: *Мастацкі метад Яна Баршчэўскага*, Minsk 2003; *Айчына здалёку і зблізку. Ігнацы Яцкоўскі і Аляксандар Рыпінскі*, Minsk 2006; *Жыццё і творчасць Рамуальда Падбярэскага*, Minsk 2008; *Аповесць з майго часу, альбо Літоўскія прыгоды*, Warsaw 2010; *Шляхамі да беларускасці. Нарысы, артыкулы, эсэ*,

- Warsaw 2010; Ян Баршчэўскі. *Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*, Warsaw 2012; *Даследаванні і матэрыялы, т. I: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, Warsaw 2014; *Даследаванні і матэрыялы, т. II: Літаратура Беларусі XVIII–XIX стагоддзяў*, Warsaw 2016; *Даследаванні і матэрыялы, т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*, Warsaw 2017; *Даследаванні і матэрыялы, т. IV: Літаратура Беларусі канца XVIII–XX стагоддзя*, Warsaw 2018; *Даследаванні і матэрыялы, т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*, Warsaw 2019;
- Katarzyna Drozd: *Białoruska proza lagrowa*, Warsaw 2016;
 - Jerzy Garbiński: *Беларускі рэлігійны друк на Захадзе. Пэрыёдыка, графічныя друкі 1945–2005*, New York – Warsaw 2009;
 - Radosław Kaleta: *Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa*, Warsaw 2014; *Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna*, Warsaw 2015; *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*, Warsaw 2018;
 - Elżbieta Smułkowa: *Słownictwo z zakresu uprawy roli w gwarach wschodniej Białostoczczyzny na tle wschodniosłowiańskim*, Wrocław 1968; *Studia nad akcentem języka białoruskiego (rzeczownik)*, Warsaw 1978;
 - Mikołaj Timoszuk: *Język a teoria lingwistyczna*, Warsaw 2005;
 - Józef Ziemczonok: *Konstanty Tyzenhauz 1786–1853. Uczony, mecenas*, Warsaw 2007; *Trzej Tyzenhauzowie. Szkice biograficzne*, Warsaw 2007; *Twórczość Rajnolda Tyzenhauza*, Warsaw 2007; *Integracja Europy a Białoruś. Historia i współczesność*, Warsaw 2008; *Traktem Stefana Batorego. Postawy na pograniczu kultur 1409–1939–2009*, Warsaw 2009; *Rajnold Tyzenhauz (1830–1880). Myśliciel, reformator, mecenas*, Warsaw 2010.

The Department develops and modifies framework study programs, subject programs, scripts, academic and school textbooks (for all educational levels), and carries out lexicographic and publishing work. In the 2014/15 academic year, in order to meet the needs of students and the labor market, a new “Belarusian philology study program integrating Russian and English” was launched, transformed in 2019 into the current “Belarusian philology program with English.”

Students of Belarusian philology have often been the initiators of important cultural or scientific events, and the Department’s employees have always been willing to help in carrying out their plans. Associated since 2000 in the Interdepartmental Scientific Circle “Albaruthenica” or active in the Student Government, not only have our students cooperated with leading non-governmental organizations working for Belarus in Poland or organized independent research expeditions to Belarus (e.g., the “Cities of Belarus” project) but also become involved in the promotion of Belarusian studies, including by organizing several editions of the Interdisciplinary Scientific Conference “Belarus – Texts and Contexts.” In 1993, the Department

initiated the International Scientific Conference “Road to Reciprocity,” which it has been organizing for many years now.

The fates of Belarusians and Poles have been tied together for centuries, providing new stimuli for the imagination and creative invention. Many prominent Polish national activists, writers and creators were born on the territory of present-day Belarus, while many Belarusian ones – within the borders of the Polish state, which encourages researchers on both sides of the border to initiate new projects and develop a novel view of Polish-Belarusian relations.

The development of Belarusian studies in Poland is of particular importance in today’s difficult times for the Belarusian language and culture in the Republic of Belarus, where such flagship social organizations as the Belarusian Language Society or the World Association of Belarusians “Бацькаўшчына” have been dissolved.

I wish the employees and students of the DBS many new research experiences, interesting discussions and building new bridges.

Translated from Polish by Angela Espinosa Ruiz

Bibliography

- Amel’janjuk Nina. 1987. *Dzejnasc' i dasjahnenni Kafedry belaruskaj filalohii Varšajŭskaha universitèta*. «Belaruski kaljandar» (Belastok): 173–178 [Амельянюк Ніна. 1987. *Дзейнасць і дасягненні Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар» (Беласток): 173–178].
- Barščëŭskaja Nina. 1999. *VII Mižnarodnaja Kanferèncyja «Šljah da ŭzaemnasci*. «Niva» (Belastok) № 28: 1, 10; № 29: 8 [Баршчэўская Ніна. 1999. *VII Міжнародная Канферэнцыя «Шлях да ўзаемнасці»*. «Ніва» (Беласток) № 28: 1, 10; № 29: 8].
- Barščëŭskaja Nina. 2000. *Šljah da ŭzaemnasci vjadze praz Belavežu*. «Niva» (Belastok) № 30: 1, 4 [Баршчэўская Ніна. 2000. *Шлях да ўзаемнасці вядзе праз Белавежу*. «Ніва» (Беласток) № 30: 1, 4].
- Barščëŭskaja Nina. 2004. *Pol'skija belarusisty pravjali ŭseahul'ny сход*. «Holas Radzimy» № 30–33: 20 [Баршчэўская Ніна. 2004. *Польскія беларусісты правялі ўсеагульны сход*. «Голас Радзімы» № 30–33: 20].
- Barščëŭskaja Nina. 2013. *Dasjahnenni Kafedry belarusityki Varšajŭskaha ŭniversitèta*. „Białorutenistyka Białostocka” t. 5: 483–489 [Баршчэўская Ніна. 2013. *Дасягненні Кафедры беларусітыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. „Białorutenistyka Białostocka” т. 5: 483–489].
- Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel’janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65 [Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амельянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65].
- Barszczewska Nina. 2007. *50-lecie Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego*. „Uniwersytet Warszawski” nr 1 (31): 16–19.

- Głuszkowska Jadwiga. 1995. *Badania naukowe prowadzone przez Katedrę Filologii Białoruskiej Uniwersytetu Warszawskiego w ciągu trzydziestu lat jej działalności*. „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” t. 22: 167–170.
- Kaleta Radasłaŭ. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблон'ска вацамі малых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. U: *Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, historyčnyja i kul'turnyja suv'язi. Da 220-hoddzja z dnja naradžennja Adama Mickeviča: zb. art. pa materyjalach mižnar. navuk. kanf. Rėd. I. Ę. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja*. Minsk: BDU, s. 142–151 [Калета Радаслаў. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска вацамі маладых пакаленняў даследчыкаў кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. па матэрыялах міжнар. навук. канф. Рэд. I. Э. Багдановіч, М. I. Свістунува. Мінск: БДУ, с. 142–151*].
- Kaleta Radosław. 2017. *Przegląd pomocy glottodydaktycznych do nauki języka białoruskiego jako obcego wydanych w latach 1973–2017*. W: „*Зь зычливості ку моеи отчизне*”. *Том памятковы дедывованы Професору Миколаю Тимозуку*. Red. N. Barszczewska, M. Chaustowicz. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 181–191.
- Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Ęl'żbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't [Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт].
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. *Historia* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/historia/> [dostęp: 15.02.2023].
- Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. *Napisali o nas* [online] <http://kb.uw.edu.pl/katedra/napisali-o-nas/> [dostęp: 15.02.2023].
- Smulkova Al'żbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dziejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaha ũniversiteta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103 [Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103].
- Smulkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska (1901–1994)*. W: Elżbieta Smulkowa. *Moje pogranicza w historii, języku i wspomnieniach*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN, s. 271–290.

Радаслаў Калета

Варшаўскі ўніверсітэт

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

Кафедра беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта ў 2017–2021 гадах

Рэзюмэ: У артыкуле прадстаўлена найноўшая гісторыя кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта за 2017–2021 гады. Прадстаўлены кадравыя змены, самыя новыя публікацыі, узнагароды супрацоўнікаў, арганізаваныя канферэнцыі, міжнароднае супрацоўніцтва, гасцявыя лекцыі, падзеі, якія папулярызуюць беларусістыку, студэнцкія справы і найноўшыя змены ў навучальным працэсе. Артыкул, з аднаго боку, прадстаўляе дасягненні кафедры з выпадку яе 65-годдзя, а з другога – мае на мэце папулярываць беларускія справы і заахваціць да падтрымкі беларускасці ў няпростыя часы.

Ключавыя словы: кафедра беларусістыкі, юбілей, гісторыя беларусістыкі, навуковыя дасягненні, навуковыя даследаванні

Гісторыя кафедры багацце і перыядычна патрабуе падвядзення вынікаў. У працяг свайго папярэдняга артыкула [Kaleta 2017], засяроджуся толькі на апошніх пяці гадах, 2017–2021, і толькі на выбраных фактах, паколькі кожны супрацоўнік мог бы асобна і вельмі падрабязна прадставіць свае дасягненні [параўн. Siwek 2021].

Кадравыя справы

Кафедра можа пахваліцца поспехамі супрацоўнікаў. 6 чэрвеня 2018 года адбылося ўрачыстае ўручэнне дыплама кандыдата навук Вользе Трацяк у прысутнасці яе навуковага кіраўніка Ніны Баршчэўскай у Казіміраўскім палацы. З лютага 2019 года па люты 2020 года кандыдат навук В. Трацяк

была выбрана на ўзроўні факультэта прадстаўніком па наборы персаналу ад факультэта прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. 1 кастрычніка 2020 года яна была пераведзена на пасаду дацэнта ў выкладчыцкую групу на неакрэслены перыяд.

З 28 кастрычніка 2019 года магістр Анна Сівірская (якая яшчэ ў ліпені 2019 года на працягу месяца знаходзілася ў Мінску на стажыроўцы, фінансаванай са сродкаў, прызначаных на павышэнне мабільнасці аспірантаў ВУ і вылучаных Інтэграванай праграмай развіцця ВУ) была прызначана загадчыцай вучэбнай часткі на кафедры, калі працавала яшчэ на паўстаўкі на пасадзе асістэнта. Яна стала куратарам студэнцкай каманды па прамоцыі і мерапрыемствах, створанай на кафедры 4 лістапада 2019 года. З 1 кастрычніка 2020 года працуе на кафедры на поўную стаўку. Пасля абароны (27 красавіка 2021 года) кандыдацкай дысертацыі пад назвай *Język i styl młodego pokolenia Białorusinów w kontekście przemian kulturowych*, напісанай пад кіраўніцтвам праф. Н. Баршчэўскай, з 1 кастрычніка 2021 года была пераведзена на пасаду старшага асістэнта.

1 мая 2021 года на кафедру беларусістыкі з кафедры міжкультурных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы перайшоў доктар навук Андрэй Масквін, кіраўнік Майстэрні тэатральна-драматычных даследаванняў Цэнтральнай і Усходняй Еўропы, якая выдае часопіс „Studia Teatralne Europry Środkowo-Wschodniej”. 1 снежня 2021 года А. Масквін быў прызначаны на пасаду прафесара навучальнай установы. Аўтар гэтага артыкула 16 красавіка 2019 года атрымаў навуковую ступень доктара навук, а 5 ліпеня 2021 года быў прызначаны на пасаду прафесара ўніверсітэта.

Вялікай падзеяй была згода рэктара праф. Алойзія З. Новака ўладкаваць на кафедру кандыдата навук Анхелу Эспіносу Руіс на пасаду дацэнта і фінансаваць яе стаўку два гады (2021/2022 і 2022/2023). Гэта іспанская літаратурназнаўца, якая з 2016 года з’яўляецца сябрам Саюза беларускіх пісьменнікаў, скончыла на нашай кафедры магістратуру, а потым 4 верасня 2019 года ў Мадрыдзе абараніла кандыдацкую дысертацыю пад назвай *Сімвалізм народнага паходжання ў прозе Яна Баршчэўскага і Густава Адольфа Бэкера*, якая датычыць параўнання беларускай і іспанскай літаратур. Я спрыяў яе ўладкаванню на кафедру, таму што яшчэ падчас вучобы яна адрознівалася значнымі дасягненнямі, а яе прысутнасць на кафедры – адпаведна сучасным тэндэнцыям – робіць больш разнастайным у нацыянальным плане варшаўскае асяроддзе беларусістаў. Наша новая супрацоўніца ведае шмат замежных моў і выконвае функцыю каардынатора па справах мабільнасці. Супрацоўнікі няспынна павышаюць сваю прафесійную кваліфікацыю, праходзяць разнастайныя курсы вочна і завочна.

З радасных навін трэба яшчэ згадаць 90-годдзе праф. Аляксандра Баршчэўскага, якое выпала на 2 лістапада 2020 года (на жаль, ва ўмовах

пандэміі) [*90-lecie Profesora Barszczewskiego*], праз год свае юбілеі адзначалі праф. Эльжбета Смуклова і праф. Ніна Баршчэўская, якой прысвечаны 21-ы нумар часопіса „Acta Albaruthenica” (даступны ў інтэрнэце) [Kaleta 2021].

Выйшлі на пенсію два заслужаныя супрацоўнікі і кіраўнікі кафедры: у 2017 годзе доктар навук Мікалай Цімашук, праф. ВУ – сурэдактар часопіса „Acta Albaruthenica”, даследчык у тым ліку беларускай мовы ў рэлігійнай сферы, а таксама беларускай і рускай лексікаграфіі і лексікалогіі; у 2018 годзе доктар навук Ніна Баршчэўская, праф. ВУ – даследчыца гісторыі беларускай мовы, мовы беларускай эміграцыі, пытанняў моўнага памежжа, анамастыкі і дыялекталогіі [Калета 2020, Kaleta 2021].

У 2018 годзе прапанову папулярызаваць беларускую мову ў II Агульнаадукацыйным ліцэі з беларускай мовай навучання імя Браніслава Тарашкевіча ў Бельску-Падляшскім падтрымала кандыдат навук Анна Дэмянюк, літаратуразнаўца (аспірантка праф. А. Баршчэўскага), шматгадовая арганізатарка Алімпіяды па беларускай мове, куратарка студэнтаў II ступені навучання і студэнцкага стыпендыяльнага камітэта. Шэрагі супрацоўнікаў таксама пакінулі: у 2019 годзе дацэнт, кандыдат навук Анна Рэндзёх-Коркуз – англіцыстка, мовазнаўца, загадчыца вучэбнай часткі ў 2018/2019 навучальным годзе, навуковы сакратар часопіса „Acta Albaruthenica”, якая перайшла ў інстытут англіцыстыкі; і ў 2021 годзе кандыдат навук Ядвіга Грацля – русістка, літаратуразнаўца, якая працавала ў нас з 2015 года і скарысталася магчымасцю працаваць на кафедры русістыкі.

У апошнія гады адбыліся і сумныя падзеі. Вялікі смутак выклікалі звесткі пра смерць двух выкладчыкаў-пенсіянераў кафедры: 9 верасня 2017 года адышла ў іншы свет кандыдат навук Тэрэса Хыляк-Шрэдар, старшы выкладчык, мовазнаўца, якая выконвала шмат розных функцый, напрыклад, была членам групы па сертыфікацыі валодання мовай (беларуская мова), куратаркай студэнцкай стыпендыяльнай камісіі, членам факультэцкай групы па забеспячэнні якасці адукацыі і факультэцкай камісіі па справах студэнтаў і адукацыйным працэсе. Яна рэдагавала падручнікі па беларускай мове для пачатковых школ, гімназій, ліцэяў, рэцэнзавала бакалаўрскія і магістарскія працы. Была сурэдактаркай *Słownika białorusko-polskiego* [2012] і падручніка *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* [Jasińska-Socha, Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka 2017] (другое, папраўленае выданне пабачыла свет у 2020 годзе) [Doktor Teresa Chylak-Schroeder... 2018; Kaleta 2017: 13].

15 снежня 2020 года памерла супрацоўніца-пенсіянерка кафедры кандыдат навук Надзея Панасюк, якая на пасадах выкладчыцы і старшай выкладчыцы працавала на кафедры ў 1978–2014 гадах. Яна займалася беларускім літаратуразнаўствам і перакладазнаўствам, таксама была прысяжным перакладчыкам беларускай мовы. На яе рахунку каля сарака публікацый, у тым ліку падручнікі, беларускі слоўнічак для бізнесменаў [Jasińska-Socha, Panasiuk

1995] і навуковыя артыкулы на беларускай і польскай мовах [*Zawiadomienie o śmierci* 2020].

Навуковыя публікацыі за 2017–2021 гады

Тут будуць згаданыя толькі 28 кніг і часопісаў¹, выдадзеных кафедрай ці па-за кафедрай, але яе супрацоўнікамі (пералік усіх іх навуковых артыкулаў заняў бы вельмі шмат старонак). Напачатку варта яшчэ падкрэсліць факт, што кафедральны часопіс „Acta Albaruthenica”, у адпаведнасці з дадаткам да камюніке міністра адукацыі і навукі (*Załącznik do komunikatu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 1 grudnia 2021 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych*) атрымаў 20 балаў (у 2017–2018 гадах было 6 балаў). З 2017 года на кафедры (у майстэрні беларусістычнай глатадыдактыкі) выдаецца штогоднік «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language*.

2017 год

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы: т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*. Warszawa 2017;
2. Баляслаў Прус. *Лялька*. Перакл. з польск. і камент. Мікола Хаўстовіч, Галіна Жарко. Мінск 2017;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
4. «Зь зычливості ку моеи отчизне»: *Tom pamiątkowy dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*. Red. Nina Barszczewska, Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2017;
5. *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
6. „Acta Albaruthenica” t. 17. Red. Mikołaj Chaustowicz, Mikołaj Timoszurowi. Warszawa 2017;
7. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 1. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета, Варшава 2017.

¹ Выданні можна знайсці на сайце кафедры – <http://kb.uw.edu.pl/>; там ёсць таксама спасылкі на рэцэнзіі, а часопісы маюць свае старонкі ў інтэрнэце.

2018 год

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы*. Т. IV: *Літаратура Беларусі канца XVIII – XX стагоддзя*. Warszawa 2018;
2. Radosław Kaleta. *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa 2018;
3. *Białoruś w dyskursie naukowym. Kulturoznawstwo, literatura, język*. Red. Katarzyna Drozd, Jadwiga Gracla. Warszawa 2018;
4. „Acta Albaruthenica” t. 18. Red. Nina Barszczewska, Miłkołaj Chaustowicz. Warszawa 2018;
5. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian Language as a Foreign Language* № 2. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета, Лідзія Сямешка, Варшава 2018.

2019 год

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы: т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2019;
2. „Acta Albaruthenica” t. 19. Red. Miłkołaj Chaustowicz. Warszawa 2019;
3. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 3. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета, Варшава 2019.

2020 год

1. Мікола Хаўстовіч, *Даследаванні і матэрыялы: т. VI: Літаратура Беларусі XIX стагоддзя. Беларускія тэксты Паўстання 1863 года*, Warszawa 2020;
2. *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków = Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў*. Red. Miłkołaj Chaustowicz, Radosław Kaleta. Warszawa 2020;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020 (wyd. II, poprawione);
4. *50 ćwiczeń z języka białoruskiego (poziomy: A1–B1+). Z odpowiedziami*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020;
5. „Acta Albaruthenica” t. 20. Red. Miłkołaj Chaustowicz, Warszawa 2020;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian Language as a Foreign Language* № 4. Рэд. Радаслаў Калета, Варшава 2020.

2021 год

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы: т. VII: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2021;
2. Radosław Kaleta. *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*. Warszawa 2021;
3. Żmicer Sauka. *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim* = Зьміцер Саўка. *Фатэтычна-графічная адаптацыя запазычаньняў у беларускай мове*. Red. Nina Barszczewska, Radosław Kaleta. Warszawa 2021;
4. Інна Каліта, Анжаліка Садоўская, Надзея Старавойтава. *Фразеалагічны мінімум беларускай мовы: задачы і перспектывы*. Рэд. Інна Каліта, Ларыса Яўдошына, Радаслаў Калета. Ústí nad Labem 2021;
5. „Acta Albaruthenica” t. 21. Red. Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2021;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian Language as a Foreign Language* № 5. Рэд. Радаслаў Калета. Варшава 2021;
7. „Studia Teatralne Europy Środkowo-Wschodniej” t. 2. Red. Andriej Moskwin. Warszawa 2021.

Узнагароды

Супрацоўнікі кафедры рэгулярна ўзнагароджваюцца і за 2017–2021 гады атрымалі пяць узнагарод:

1. 2017 г. – Узнагарода рэктара ВУ кандыдату навук Катажыне Дрозд;
2. 2018 г. – Узнагарода рэктара ВУ праф. Мікалаю Хаўстовічу;
3. 2019 г. – юбілейны памятны медаль Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі «У гонар 90-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі» за «значны ўклад у развіццё глотадыдактыкі» да 90-годдзя Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа доктару навук Радаславу Калету;
4. 2020 г. – Узнагарода рэктара ВУ III ступені за навуковыя і арганізацыйныя дасягненні прафесару Мікалаю Хаўстовічу і доктару навук Радаславу Калету;
5. 2021 г. – Адзнака рэктара ВУ прафесару Мікалаю Хаўстовічу.

Удзел у грантах

Праф. Мікалай Хаўстовіч удзельнічаў у праекце *Pejzaż literacki ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX i XX wieku jako problem samoidentyfikacji*

i patrięci, які рэалізавала літоўска-польская група – Інстытут літоўскай літаратуры і фальклору (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), Варшаўскі ўніверсітэт і Універсітэт Адама Міцкевіча.

У сваю чаргу, аўтар гэтага артыкула з 2014 года прымае ўдзел у беларускай частцы гранта Інстытута славістыкі ПАН *Rozbudowa bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa slawistycznego i Sybislaw*, што рэалізуецца з 2009 года і каардынуецца кандыдатам навук Зоф’яй Руднік-Карватовай і на гэты момант Паўлам Кавальскім.

Арганізаваныя канферэнцыі

За дадзены перыяд былі арганізаваны дзве студэнцка-аспіранцкія канферэнцыі, шэсць канферэнцый для навуковых супрацоўнікаў (з іх дзве ў дыстанцыйным фармаце, адна ў змешаным, тры вочныя). У адной варшаўскай канферэнцыі кафедра выступала ў якасці суарганізатара. Супрацоўнікі кафедры прымалі ўдзел у многіх польскіх і замежных канферэнцыях. Яны звычайна арганізуюць супольныя² канферэнцыі ў Варшаве, і тут будуць пералічаны толькі (су)арганізаваныя імі канферэнцыі:

1. 15–17 верасня 2017 г. – *VII Międzynarodowy Kongres Badaczy Białorusi, Warszawa* – суарганізатары: кафедра беларусістыкі, Інстытут палітычных даследаванняў «Палітычная сфера» (Беларусь–Літва), Універсітэт Вітаўта Вялікага (Літва), Універсітэт Collegium Civitas (Польшча), Усходнееўрапейскі дэмакратычны цэнтр (Польшча) і інш.; пасяджэнні праходзілі ў Варшаве ў двух месцах: у Collegium Civitas у Палацы культуры і навукі, Парадная плошча, 1, і ў Інстытуце прыкладной лінгвістыкі ВУ, вул. Добра, 55.
2. 2 чэрвеня 2017 г. – II Міждысцыплінарная навуковая канферэнцыя *Białoruś – teksty i konteksty*, Варшава (арганізатар: Міжфакультэцкі навуковы клуб *Albaruthenica*).
3. 16–17 сакавіка 2018 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя *Polsko-białoruskie związki literackie, historyczno-kulturowe i językowe. Z okazji 100-lecia Białoruskiej Republiki Ludowej*, Варшава; пасяджэнні адбываліся на факультэце прыкладной лінгвістыкі, вул. Штурмова, 4.
4. 10 мая 2018 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя *Europa Wschodnia w dyskursie naukowym*, Варшава; пасяджэнні адбываліся на факультэце прыкладной лінгвістыкі, вул. Штурмова, ініцыятаркі: кандыдаты навук Катажына Дрозд і Ядвіга Грацля.

² Некаторыя канферэнцыі былі арганізаваны ў меншым складзе, які адзначаны прозвішчамі ініцыятараў-арганізатараў.

5. 25 мая 2018 г. – III Міждысцыплінарная навуковая канферэнцыя *Białoruś – teksty i konteksty*, Варшава; пасяджэнні адбываліся ў будынку Рады студэнцкага самакіравання ВУ, Малы Дзядзінец, вул. Кракаўскае прадмесце, 26/28, арганізатар: Міжнародны навуковы клуб *Albaruthenica*.
6. 29–30 сакавіка 2019 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя *Polsko-białoruskie związki literackie i językowe*, Варшава; пасяджэнні адбываліся на факультэце прыкладной лінгвістыкі, вул. Штурмова, 4.
7. 15 кастрычніка 2020 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, kulturowe i historyczne*, Варшава. Гэта была першая канферэнцыя кафедры, якая адбылася цалкам у дыстанцыйным фармаце з-за пандэміі.
8. 13 мая 2021 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя ў дыстанцыйным фармаце *Glottodydaktyka białorutenistyczna – historia, stan obecny i perspektywy. Z okazji 5-lecia Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej*, Варшава; ініцыятар – доктар навук Радаслаў Калета.
9. 21–22 кастрычніка 2021 г. – Міжнародная навуковая канферэнцыя *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, kulturowe i historyczne. Z okazji 65-lecia Katedry Białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, Варшава; першая канферэнцыя кафедры ў змешаным фармаце, пленарныя пасяджэнні адбыліся ў новым корпусе факультэта прыкладной лінгвістыкі па вуліцы Добрай, 55.

Міжнароднае супрацоўніцтва

27 мая 2019 года ў выніку кантактаў нашай кафедры з загадчыцай кафедры беларускай філалогіі ў Гродне Аленай Садоўскай Варшаўскі ўніверсітэт падпісаў двухбаковую дамову з Гродзенскім дзяржаўным універсітэтам аб камандзіроўках выкладчыкаў і навуковых супрацоўнікаў. Ініцыятаркай супрацоўніцтва з ГрДУ і яго каардынатаркай была Вольга Трацяк.

У лістападзе 2019 года кафедра беларусістыкі і Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі пачалі супрацоўнічаць афіцыйна, хоць рабочыя кантакты паміж навукоўцамі абедзвюх устаноў ужо даўно існавалі.

8 чэрвеня 2020 года ў выніку кантактаў кафедры з дэканам філалагічнага факультэта ў Гомелі Аленай Палуян Варшаўскі ўніверсітэт падпісаў двухбаковую дамову з Гомельскім дзяржаўным універсітэтам. Каардынатар камандзіровак – аўтар гэтых слоў.

Усе дамовы датычыліся асноўных форм супрацоўніцтва, такіх, як:

1. абмен выкладчыкамі і навуковымі супрацоўнікамі, студэнтамі і аспірантамі;

2. правядзенне сумесных навуковых даследаванняў, рэалізацыя праектаў, часткова фінансаваных са сродкаў Еўрапейскага Саюза;
3. удзел у канферэнцыях, семінарах і навуковых сустрэчах;
4. абмен навуковымі публікацыямі і інфармацыйнымі матэрыяламі;
5. сумесная публікацыя дыдактычных і навуковых матэрыялаў.

24 ліпеня 2020 года Варшаўскі ўніверсітэт падпісаў дамову з Беларускаім дзяржаўным эканамічным універсітэтам, якая робіць магчымымі камандзіроўкі для выкладчыкаў і аспірантаў, але беларускі бок не парафіраваў дамову ў сувязі з напружанай сітуацыяй у краіне, звязанай з пратэстамі пасля прэзідэнцкіх выбараў, якія адбыліся 9 жніўня 2020 года. У сувязі з гэтымі падзеямі ўсе дамовы з беларускімі партнёрамі засталіся замарожанымі, а кантакты абмежаванымі да асабістых (неафіцыйных) не надта частых індывідуальных рабочых паміж навукоўцамі, якія сябруюць.

Супрацоўнікі кафедры ў рамках праграмы «Erasmus» з 2016/2017 навучальнага года могуць падавацца на камандзіроўкі ў інстытут усходнееўрапейскіх даследаванняў Карлава ўніверсітэта ў Празе [Kaleta 2017: 19]. Прага, як і Варшава, – горад, у якім актыўна дзейнічае беларуская эміграцыя. У 2017/2018 і 2019/2020 гадах з выязнымі лекцыямі там выступалі кандыдаты навук Катажына Дрозд і Ядвіга Грацля, у 2020/2021 годзе – доктар навук Андрэй Масквін, а ў лістападзе 2021 года – кандыдаты навук Вольга Трацяк і Анхела Эспіноса Руйс.

Акрамя выездаў па праграме «Erasmus», супрацоўнікі кафедры прачыталі 12 лекцый па двухбаковых дамовах:

1. 11 красавіка 2017 г. кандыдат навук Р. Калета на кафедры славянскай філалогіі Пецярбургскага дзяржаўнага ўніверсітэта чытаў даклад пад назвай *Lapsologia glottodydaktyczna (na materiale wybranych języków słowiańskich)*.
2. У верасні 2017 г. кандыдат навук К. Дрозд на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта выступіла з двума дакладамі: *Percepcja literatury białoruskiej w Polsce i Twórczość F. Alachnowicza i jej wpływ na rozwój białoruskiej literatury łagrowej*.
3. 13 снежня 2017 г. кандыдат навук Р. Калета ў Мінскім дзяржаўным лінгвістычным універсітэце выступіў з двума дакладамі па-беларуску: *Навучанне палякаў беларускай мове як замежнай з улікам спецыфікі роднасных моў і Навучанне беларусаў польскай мове як замежнай у кантэксце параўнаўчай глотадыдактыкі*.
4. У чэрвені 2018 г. кандыдат навук К. Дрозд выступіла на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта з двума дакладамі: *Percepcja literatury białoruskiej w Polsce i Twórczość F. Alachnowicza i jej wpływ na rozwój białoruskiej literatury łagrowej*.

5. У лістападзе 2018 г. кандыдат навук К. Дрозд прачытала на філалагічным факультэце Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта даклад пад назвай *Literatura polska XX wieku*.
6. 14 і 15 лістапада 2019 г. кандыдат навук В. Трацяк выступіла па-беларуску ў Гродзенскім дзяржаўным універсітэце з двума дакладамі: *Сучасныя метады вывучэння замежных моў (метады Колба)* і *Анамастыка і моўная сітуацыя на польска-беларускім памежжы*.
7. 21 снежня 2020 г. доктар навук Р. Калета выступіў у Гродзенскім дзяржаўным універсітэце з двума дакладамі: *Беларуская мова як замежная – гісторыя і перспектывы* і *Кафедра беларусістыкі ВУ – гісторыя і перспектывы развіцця*.

Гасцявыя лекцыі і прэзентацыі

Кафедра заўсёды была і застаецца адкрытай для кантактаў з навукоўцамі і творчымі людзьмі, якія могуць падзяліцца са студэнтамі ўласным пунктам гледжання на Беларусь. Кафедра ў адпаведнасці з універсітэцкімі каштоўнасцямі стварае прастору для новых ідэй, свабоды самавыяўлення, абмену думкамі і сутыкнення поглядаў у духу павагі да разнастайнасці. Мы хочам паказаць студэнтам розныя рэальнасці і навучыць іх універсітэцкім дэбатам, а таксама свядома крытычна мысліць і рабіць свае высновы. Таму мы і прымаем вельмі розных гасцей.

У снежні 2019 года быў зацверджаны дадатковы праект *Cykl zajęć prowadzonych przez ekspertów białoruskich*, каардынаваны аўтарам гэтых радкоў і фінансаваны ў межах Праграмы індывідуалізацыі адукацыі (Program Indywidualizacji Kształcenia – скарачана: PIK). Гэта былі дыстанцыйныя лекцыі, таму яны запісаны і размешчаны на сайце кафедры. У апошнія гады адбыліся наступныя прэзентацыі і выязныя лекцыі:

1. 11–15 кастрычніка 2017 г. дацэнт, кандыдат навук Мікалай Хмяльніцкі з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта наведаў кафедру і выступіў з дакладам пад назвай *Беларускае літаратуразнаўства: сучасны стан і перспектывы*.
2. 7–8 лістапада 2017 г. кандыдат навук Вольга Барысенка з Мінскага дзяржаўнага лінгвістычнага ўніверсітэта ў межах супрацоўніцтва з нашай Майстэрняй беларусістычнай глотыдактыкі выступіла з выязной лекцыяй на тэму выкладання беларускай мовы як замежнай і правяла практычныя заняткі па беларускай мове на I курсе.
3. 28 лістапада 2017 г. адбылася аўтарская сустрэча, падчас якой быў прэзентаваны новы падручнік па беларускай мове для палякаў аўтарства эмерытаванай супрацоўніцы кафедры Тэрэсы Ясіньскай-Сохі

- пад назвай *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* (Варшава 2017); падручнік быў распрацаваны супольна з Тэрэсай Хыляк-Шрэдар і Ядвігай Глушкоўскай-Бабіцкай пад рэдакцыяй Радаслава Калеты.
4. 13 снежня 2017 г. выпускніца кафедры магістр Ангеліка Пэльяк-Лапіньска, аспірантка Універсітэта Суонсі (Уэльс), якая ў сваёй кандыдацкай дысертацыі стварала англійска-польска-беларускі моўны корпус, выступіла з лекцыяй пад назвай *Humanistyka cyfrowa. Językoznawstwo komputerowe. Korpusy językowe*.
 5. Дацэнт, кандыдат навук Мікалай Хмяльніцкі з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта 9 красавіка 2019 г. прачытаў даклад *Максім Багдановіч і Баляслаў Лесьмян: тыпалогія творчых індывідуальнасцей*, а 11 чэрвеня 2019 г. – дзве лекцыі: *Польскі дыскурс у беларускай літаратуры 1920–30-х гадоў* і *Сучасная беларуская літаратура*; далей 12 красавіка 2019 г. адбыліся кансультацыі і семінар пад назвай *Беларуская літаратура XX ст.* для студэнтаў III курса I ступені.
 6. 26 лістапада 2019 г. Ліліяна Анцух – дырэктар і галоўны рэдактар беларускага выдавецтва «Чатыры чвэрці» разам з амбасадарам Беларусі ў Польшчы Уладзімірам Чушавым прэзентавала беларускія выданні, звязаныя з культурай Беларусі.
 7. 29 лістапада 2019 г. адбылася сустрэча з перакладчыцай польскай літаратуры на беларускую мову Кацярынай Маціеўскай, якая дзялілася сваім перакладчыцкім вопытам.
 8. 18 снежня 2019 г. Тадэвуш Стружэцкі, старшыня Беларускага фонду культуры, і Анатоль Бутэвіч, намеснік старшыні БФК, вядомы беларускі пісьменнік, член камісіі ЮНЕСКА, былы міністр і дыпламат, прэзентавалі беларускія выданні і праект *Беларускі фонд культуры для беларускіх школ за мяжой*, у рамках якога яны арганізуюць сустрэчы і забяспечваюць беларускія адукацыйныя асяродкі беларускімі кнігамі. Госці таксама правялі дыскусію са студэнтамі наконт беларускай культуры і літаратуры.
 9. 6 сакавіка 2020 г. дацэнт, кандыдат навук Алена Палуян, дэкан філалагічнага факультэта Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны, выступіла з дакладам *Мова СМІ. Агляд СМІ Гомельскай вобласці ў мовазнаўчым кантэксце*.
 10. 1 чэрвеня 2020 г. Уладзімір Чушаў, Надзвычайны і Паўнамоцны Амбасадар Рэспублікі Беларусь у Польшчы, да 75-годдзя заканчэння Другой сусветнай вайны выступіў з міні-лекцыяй на тэму беларускага пункту погляду на ваенныя падзеі.
 11. 16 кастрычніка 2020 г. Павел Латушка, былы міністр культуры, былы амбасадар Рэспублікі Беларусь у Польшчы, Францыі, Іспаніі і пры

- ЮНЕСКА, былы дырэктар Нацыянальнага акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы ў Мінску дыстанцыйна выступіў па-польску з лекцыяй пад назвай *Беларусь – вядомы ці невядомы сусед Польшчы?*, прысвечанай пачатку навучальнага года на кафедры.
12. 3 лютага па чэрвень 2021 г. кандыдат навук Наталля Сліж і праф. Марына Мажэйка штотыдзень праводзілі лекцыі па-беларуску з серыі *Незвычайная літаратура Беларусі* (РІК).
 13. 3 лютага па чэрвень 2021 г. кандыдат навук Марына Антанюк-Пруто праводзіла штотыднёвыя лекцыі па-беларуску з серыі *Беларуская юрыдычная лінгвістыка* (РІК).
 14. 30 сакавіка 2021 г. адбылася выязная лекцыя кандыдата навук Алены Садоўскай з Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта пад назвай *Вобраз чалавека ў беларускай літаратурнай і дыялектнай фразеалогіі* (РІК).
 15. Доктар навук Ядвіга Казлоўская-Дода выступіла тройчы: 13 красавіка 2021 г. з лекцыяй пад назвай *Badania pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (w tym białoruskiego): metodologia, język, obrzędowość*; 22 красавіка 2021 г. з лекцыяй пад назвай *Граматычныя катэгорыі сучаснай беларускай мовы – граматычны род і пол*, а 27 красавіка 2021 г. з лекцыяй пад назвай *Беларуская моўная карціна свету (дом, талерантнасць, здароўе)* (РІК).
 16. Доктар навук Анна Жэброўска з Універсітэта імя Адама Міцкевіча ў Познані выступіла з двума дакладамі: 6 мая 2021 г. пад назвай *3 практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай у інстытуце рускай і ўкраінскай філалогіі ва Універсітэце імя Адама Міцкевіча ў Познані*, а 11 мая 2021 г. лекцыя называлася *Z badań na pograniczu białorusko-litewsko-polskim: uwagi, refleksje, spostrzeżenia* (РІК).
 17. Доктар навук Эва Галяхоўска, прафесар Інстытута славістыкі Польскай акадэміі навук, выступіла двойчы: лекцыя, што адбылася 20 мая 2021 г., мела назву *Współczesne przemiany języka Kościoła katolickiego na tle zróżnicowania konfesyjnego i wielojęzyczności Białorusi. Konteksty kulturowe*, а 27 мая 2021 г. была лекцыя пад назвай *Współczesne przemiany języka Kościoła katolickiego na tle zróżnicowania konfesyjnego i wielojęzyczności Białorusi. Metodologia i praktyka* (РІК).
 18. 27 мая 2021 г. адбылася другая выязная лекцыя, на гэты раз па-беларуску, кандыдата навук Анхелы Эспіносы Руіс, пад назвай *Сучасная беларуская паэзія*.
 19. 16 лістапада 2021 г. адбылася музычная лекцыя Яны і Лявона Вольскіх, азагалоўленая *Сучасная беларуская музыка*. Муж і жонка дапаўнялі адно аднаго: Яна расказвала пра канкрэтныя падзеі з найноўшай гісторыі беларускай музыкі, а Лявон ілюстравалі гэтыя факты музыкай, граючы характэрныя для апісанага перыяду песні. На завяршэнне

- для ахвотных адбылося супольнае выступленне з Лявонам Вольскім, які далучыў да спеваў смелых студэнтак.
20. 18 лістапада 2021 г. у сустрэчы са студэнтамі кафедры ўзяла ўдзел Ганна Канеўска, якая расказвала аб адукацыйных праектах Беларускага моладзевага хабу.
21. 7 снежня 2021 г. адбылася лекцыя праф. Алены Рудэнкі з Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта пад назвай *Станаўленне ідэнтычнасці беларусаў*.

Іншыя інфармацыйна-асветныя мерапрыемствы

Супрацоўнікі кафедры актыўна ўключаюцца ў разнастайныя віды дзейнасці, якія папулярныя веды і культуру. Некаторыя з гэтых падзей арганізаваны ў партнёрстве па ініцыятыве кафедры, часам у адказ на запрашэнне (на сайце кафедры ў раздзеле «Галерэя» можна ўбачыць фотасправаздачы). Нашы мерапрыемствы часта асвятляюць СМІ, напрыклад Беларуская рэдакцыя Польскага радыё, Радыё Свабода, іх можна таксама адсочваць на старонцы ў Facebook, а з 29 лістапада 2019 г. таксама на старонцы кафедры ў Instagram (адрас – @kb_uw!), дзе змяшчаюцца самыя важныя звесткі з жыцця кафедры, аб'явы, справаздачы на беларускай, рускай, англійскай і польскай мовах. У кафедры ёсць таксама свой канал на YouTube.

У супрацоўніцтве з амбасадай Рэспублікі Беларусь у Варшаве ў 2017–2019 гадах у маі адбыліся чарговыя выпускі (III, IV і V) праекта *Kultura Białoruska w Panoramie*. Ад кафедры арганізацыяй займаліся кандыдат навук Вольга Трацяк і магістр Ірына Агеева. Сустрэчы былі прысвечаны культуры, беларускай кухні (з магчымасцю дэгустацыі), Белавежскай пушчы, 200-годдзю ад нараджэння Станіслава Манюшкі і 140-годдзю з дня нараджэння Казіміра Малевіча, беларускай музыцы. Запрашаліся спецыяльныя госці, напрыклад Сяргей Доўгушаў, лідар беларускага этна-фальклорнага гурта «Вурай», ініцыятар шматлікіх праектаў, звязаных з адраджэннем і захаваннем традыцыйнага беларускага спеву.

Згаданыя выкладчыцы заняліся таксама падрыхтоўкай і арганізацыяй арфаграфічнага конкурсу *Беларускі дыктант у ВУ*, які прайшоў з нагоды Міжнароднага дня роднай мовы 21 лютага 2018 і 2019 гадоў. У 2020–2022 гадах студэнтаў кафедры запрашалі дыстанцыйна паўдзельнічаць у беларускіх дыктантах, арганізаваных Акадэміяй навук Беларусі і Гродзенскім дзяржаўным універсітэтам, а ў 2020 годзе, да таго ж, у межах святкавання яны далучыліся да папаўнення беларускай Вікіпедыі. У 2021 годзе з той самай нагоды ў дыстанцыйнай форме адбылася мая міні-лекцыя пад назвай *Уводзіны ў беларускую мову* па запрашэнні Беларускага дома ў Варшаве.

Каб папулярызацыя беларускай мовы не абмяжоўвалася толькі 21 лютым, у снежні 2020 года быў абвешчаны ўнутраны студэнцкі конкурс кіраўніка кафедры беларусістыкі ВУ на святочна-навагоднія пажаданні па-беларуску.

Шмат гадоў супрацоўнікі кафедры папулярызуюць беларускія справы падчас адкрытага ўніверсітэцкага (а таксама для вучняў пачатковых школ) Фестывалю навукі. Кандыдат навук К. Дрозд у 2017 годзе выступіла з дакладамі *Szlakiem przyrody białoruskiej i zabytków, Kalejdoskop literatury białoruskiej* (з апошнім таксама ў 2019 годзе), а ў 2021 годзе для пачатковай школы праява лекцыю пад назвай *Adam Mickiewicz i jego związki z Białorusią*. Таксама кандыдат навук В. Трацяк у 2019 годзе падрыхтавала дзве сустрэчы: *Białoruś znana i nieznaną w ujęciu polskich vlogerów* і *Białoruś znana i nieznaną. Szlakiem przyrody białoruskiej i zabytków architektury*.

Дзякуючы тэхнічным дасягненням, доктар навук Р. Калета 15 лютага 2021 года змог у дыстанцыйным фармаце па-беларуску прэзентаваць даклад на тэму *Варшаўскі ўніверсітэт і кафедра беларусістыкі сёння ў межах панэлі Акадэмік Яўхім Карскі – заснавальнік беларускага навуковага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнограф, фалькларыст, палеограф*, арганізаванай да 160-годдзя з дня нараджэння гэтага навукоўца (Карскі быў не толькі бацькам беларускага мовазнаўства, але і з 1893 года супрацоўнікам, пазней прафесарам, дэканам гісторыка-філалагічнага факультэта і ўрэшце рэктарам Імператарскага Варшаўскага ўніверсітэта ў 1905–1910 гадах).

Супрацоўнікі кафедры (К. Дрозд, Р. Калета, А. Сівірска, В. Трацяк) папулярызавалі беларускую тэматыку таксама ў эфіры Беларускай рэдакцыі Польскага радыё для замежжа, Радыё Wnet і Радыё Свабода. Беларуска-польская папулярызуецца пастаянна з 1994 года, калі ў ліцэях з дадатковым вывучэннем беларускай мовы кафедра арганізавала Алімпіяду па беларускай мове – у 2016 г. абавязкі кіраўніка-арганізатара пасля Анны Дэмьянюк прыняла магістр, а пазней кандыдат навук Анна Бераніка Сівірска, якая шмат душы ўкладае ў тое, каб Алімпіяда магла функцыянаваць далей на найвышэйшым адукацыйным узроўні. Да таго ж, Цэнтральная экзаменацыйная камісія запрасіла кандыдата навук В. Трацяк і магістра І. Агееву папрацаваць над выпускным экзаменам па беларускай мове, і яны апынуліся ў складзе рэдакцыі даступнага ў інтэрнэце даведніка *Informator o egzaminie maturalnym z języka białoruskiego jako języka mniejszości narodowej od roku szkolnego 2022/2023* (Варшава 2021) – рэцэнзентамі выдання былі, у прыватнасці, праф. М. Хаўстовіч і праф. Н. Баршчэўская. У сваю чаргу ў 2019 годзе аўтар гэтых радкоў і кандыдат навук В. Трацяк сталі экспертамі Міністэрства нацыянальнай адукацыі (пазней – Міністэрства адукацыі і навукі) па падручніках па беларускай мове, прызначаных для агульнаадукацыйных устаноў і рэцэнзавалі падручнікі для пачатковай школы, выдадзеныя Аб'яднаннем у карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову «АБ-БА».

Студэнцкія справы

У 2017 годзе навучалася 49 чалавек (усе ў бакалаўрыяце), у 2018 годзе – 56 (49 у бакалаўрыяце і 7 у магістратуры), у 2019 годзе – 56 (адпаведна 52 і 4), у 2020 годзе – 18 (13 і 5), у 2021 годзе – 39 (31 і 8). У 2018 годзе адна з нашых студэнтак, Клаўдзія Стахняк, дзякуючы старанням кандыдата навук К. Дрозд, прайшла стажыроўку ў Ірландыі (2 ліпеня – 1 верасня 2018 г.).

У кастрычніку 2018 года кандыдат навук В. Трацяк арганізавала выезд студэнтаў кафедры (у рамках праграмы РІК) у Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт, а затым – прыезд студэнтаў з Гродна на нашу кафедру (красавік 2019 г.). У кастрычніку 2019 года адбыўся чарговы выезд студэнтаў кафедры, на гэты раз у Беларускай дзяржаўны ўніверсітэт у Мінску. Дзякуючы В. Трацяк і А. Сівірскай падчас знаходжання там студэнты ўдзельнічалі, у прыватнасці, у занятках па спецыяльнасці беларуская філалогія на філалагічным факультэце. 2020 год спыніў гэтыя выезды, бо з-за пандэміі з сакавіка заняткі адбываліся ў дыстанцыйным фармаце, што патрабавала ад выкладчыкаў і студэнтаў увядзення шматлікіх змен і засваення новых навыкаў. Набор на вучобу восенню 2020 года таксама адбываўся анлайн. Пандэмія каранавіруса прывяла да ўвядзення ў навучанне на кафедры новых тэхналогій, напрыклад да правядзення дыстанцыйных заняткаў у праграме Zoom. Дзякуючы гэтаму ўдалося задакументаваць зламання стэрэатыпу пра тое, што філалагічныя напрамкі – гэта жаночая доля. У архіве кафедры ўвекавечаны адзін з выключна мужчынскіх заняткаў.

У 2021 годзе ўдала атрымалася ажыццявіць чарговы праект пад кіраўніцтвам В. Трацяк (з А. Сівірскай і К. Дрозд), які быў прысвечаны студэнцкім палявым даследаванням на Падляшшы. Дванаццаць студэнтаў і трое выкладчыкаў кафедры здзейснілі навуковую экспедыцыю *Polsko-białoruskie kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* ў рамках Праекта індывідуалізацыі навучання (РІК). Былі праведзены дыялекталагічныя даследаванні ў Новым і Старым Ляўкове, Нараўцы, Орлі і Пухлах. Падчас экспедыцыі адбылася таксама экскурсія ў Супрасль, у тым ліку ў музей ікон і манастыр. Паездка была накіравана на падрыхтоўку студэнтаў да палявой працы, на атрыманне практычных навыкаў збору дыялектычнага матэрыялу і вывучэнне рэгіёна Падляшша, дзе жыве беларуская нацыянальная меншасць. Кожны студэнт, калі выпраўляўся ў экспедыцыю, атрымаў заданне зрабіць навуковую, навукова-папулярную працу або рэпартаж аб людзях, з якімі давялося пазнаёміцца, мясцовасцях, гаворках або новых гісторыях. За час экспедыцыі выкладчыцы правялі тры аўтарскія майстар-класы: пра падрыхтоўку да палявой працы з мэтай збору дыялекталагічнага матэрыялу, пра метады правядзення інтэрв'ю з інфарматарамі, падрыхтоўку тэматычных анкет і далейшую апрацоўку сабранага матэрыялу.

Разам з уладкаваннем на кафедры Анхелы Эспіносы Руйс у студэнтаў з’явілася магчымасць вывучаць іспанскую мову ў носьбіта гэтай мовы, што таксама спрыяе спалучэнню цікавасці студэнтаў як да Усходу, так і да Захаду.

Колькі слоў варта прысвяціць і нашым выпускнікам. Многія з іх працуюць перакладчыкамі, выкладчыкамі (у асноўным моў) у пачатковых, сярэдніх школах і вышэйшых навучальных установах, ва ўстановах культуры (музеех і дамах культуры, напрыклад у Лазенках), бібліятэках, няўрадавых, грамадскіх арганізацыях (тых, што дапамагаюць уцекачам, напрыклад, у Фондзе Еміс, або падтрымліваюць моладзь, выключаную з навучальных устаноў) і адміністрацыях гарадоў. Некалькі чалавек знайшлі працу ў СМІ (Радыё Wnet, Польскае радыё для замежжа, тэлеканал Белсат, інтэрнэт-парталы), дзве выпускніцы спрабуюць свае сілы ў кінаіндустрыі. Некаторыя выпускнікі працуюць у фірмах, звязаных з міжнародным гандлем, лагістыкай, транспартам, дзе яны могуць прымяняць веданне замежных моў. Іншыя выпускнікі працуюць у фірмах, не звязаных з нашым накірункам навучання: у карпарацыях, банках, страхавых і рыэлтарскіх кампаніях, а таксама ў ІТ і гастронаміі. Асобныя з нашых выпускнікоў маюць свой бізнес (рэстаран, цырульня).

Чарговы новы раздзел у навучанні

У сувязі з уцёкамі ў Польшчу многіх беларусаў пасля прэзідэнцкіх выбараў 9 жніўня 2020 года кафедра беларусістыкі пачала дзейнасць у галіне дапаможнай дыдактыкі і стала выкладаць польскую мову для славян. З супрацоўнікаў кафедры кандыдат навук К. Дрозд і аўтар гэтых радкоў скончылі ў ВУ паланістыку, я – па спецыяльнасці *паланістычная глотадыдактыка* і мая магістарская праца на гэтую ж тэму. Пазней кандыдат навук Анна Сівірская скончыла паслядыпломны курс ў галіне польскай мовы як замежнай. Я выказаў універсітэцкай адміністрацыі нашу гатоўнасць да такой дзейнасці і атрымаў падтрымку ад рэктара ВУ. Сумесна з Адкрытым універсітэтам ВУ і Беларускім домам у Варшаве з 9 лістапада 2020 года (праз тры месяцы пасля выбараў у Беларусі) да сакавіка 2021 года мы праводзілі цыкл заняткаў па 60 гадзін для трох груп *Анлайн-заняткі па польскай мове з акцэнтам на спецыфіку роднасных моў (беларускай і рускай)*, якія дазволілі слухачам засвоіць асновы штодзённай камунікацыі ў Польшчы. Другая частка гэтага курса адбылася ў красавіку–чэрвені 2021 года і скончылася ўрачыстай дыстанцыйнай сустрэчай з прарэктарам па развіцці праф. Эвай Крагулец. Гэта былі чарговыя праекты ВУ з серыі «Салідарныя з Беларуссю». Пасля кароткага перапынку прарэктар па супрацоўніцтве праф. Самбар Груча звярнуўся да нас ад імя рэктара Алойзія З. Новака з прапановай правесці чарговы курс. Такім чынам, мы з Беларускім моладзевым хабам у Варшаве распрацавалі для

51 слухача *Моўна-культурны курс для беларускага асяродка ў Варшаве* (верасень–кастрычнік 2021 г.). Інфармацыя пра курс была змешчана ў часопісе ВУ [Oleksy 2021: 20–21]. Акрамя заняткаў па мове, мы прапанавалі слухачам тэматычныя экскурсіі па розных раёнах Варшавы з улікам гістарычнага, культурнага і сучаснага кантэксту, напрыклад *Беларуская Варшава – беларускія сляды ў польскай сталіцы*, *Гістарычная Варшава – стары горад*, *Каралеўскія Лазенкі*, *сляды Юзэфа Пілсудскага*, або *Польскае мастацтва (сакральнае) паміж Усходам і Захадам*. Са звесткамі па гісторыі, літаратуры, мастацтве і палітыцы беларусы пазнаёміліся падчас цыкла лекцый *АБВ польскай літаратуры* (кандыдат навук К. Дрозд), а пра карані дзяржаўнасці і польскай культуры была магчымасць пачуць падчас лекцыі *Хрысціянства ў Польшчы як гісторыка-культурна-грамадскі феномен* (праф. ВУ Р. Калета). Дадаткова была магчымасць удзелу ў тандэмных занятках з польскімі студэнтамі, якія ўзамен за навучанне рускай ці беларускай мове дзяліліся з курсантамі ведамі па польскай. Дыпламы пасля заканчэння курса на ўрачыстым прыёме ў Казіміраўскім палацы ўручаў прарэктар па супрацоўніцтве праф. Самбар Груча. Падчас прыёму з прамовамі выступілі не толькі арганізатары, але і некалькі ўдзельнікаў курса, якія вельмі эмацыйна дзякавалі за атрыманую дапамогу [*Zakończenie kursu* 2021].

Спадзяюся, што чарговыя пакаленні беларусістаў будуць яшчэ актыўней упісваць новыя старонкі ў гісторыю кафедры беларусістыкі ВУ і папулярны-заваць беларускія справы ў Польшчы і ў свеце.

З польскай пераклала Вераніка Бандаровіч

Бібліяграфія

Калета Радослав. 2020. *Ніна Баршэвская, профессор Варшавского университета, белорусский и польский ученый = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.* Ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина. Минск: БГУ, с. 17–30 [Kaleta Radoslav. 2020. *Nina Barševskaa, professor Varšavskogo universiteta, beloruskij i pol'skij učenij = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Ženšiny-učenyje Belarusi i Pol'šii. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olūnina. Minsk: BGU, s. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [доступ [dostup]: 20.02.2023].

Słownik białorusko-polski = Беларуска-польскі слоўнік. 2012. Red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, T. Jasińska-Socha. Warszawa: Katedra Białorusinistyki, Uniwersytet Warszawski.

- Doktor Teresa Chylak-Schroeder (25.01.1955 – 9.09.2017)*. 2018. „Acta Albaruthenica” t. 18, s. 449–450.
- 90-lecie Profesora Barszczewskiego*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/11/02/90-lecie-profesora-barszczewskiego/> [dostęp: 2.11.2020].
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Historia Wydziału*. Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce UW [online] <https://wnks.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 22.05.2021].
- Jasińska-Socha Teresa, Chylak-Schroeder Teresa, Głuszkowska-Babicka Jadwiga. 2017. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Jasińska-Socha Teresa, Panasiuk Nadzieja. 1995. *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kaleta Radosław. 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].
- Oleksy Karolina. 2021. *Nowa rzeczywistość*. „Pismo uczelni” nr 2(99): 20–21 [online] https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/pismo-uw_2_2021_elekto-1.pdf [dostęp: 20.02.2023].
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154 [online] <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/article/view/14343> [dostęp: 20.02.2023].
- Zakończenie kursu dla Białorusinów*. Uniwersytet Warszawski [online] [https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox\[galleryid-95366-1\]/3/](https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox[galleryid-95366-1]/3/) [dostęp: 5.11.2021].
- Zawiadomienie o śmierci dr Nadziei Panasiuk*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/12/16/zawiadomienie-o-smierci-dr-panasiuk/> [dostęp: 16.12.2020].

Radosław Kaleta

Uniwersytet Warszawski

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego w latach 2017–2021

Streszczenie: W artykule opisana została najnowsza historia Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego za lata 2017–2021. Przedstawiono zmiany kadrowe, najnowsze publikacje, nagrody pracowników, zorganizowane konferencje, współpracę międzynarodową, wykłady gościnne, wydarzenia popularyzujące białorutenistykę, sprawy studenckie i najnowsze przemiany w dydaktyce. Artykuł z jednej strony przedstawia dorobek Katedry z okazji 65-lecia jej istnienia, a z drugiej strony ma na celu popularyzację spraw białoruskich i zachętę do wspierania białoruskości w niełatwych czasach.

Słowa kluczowe: Katedra Białorutenistyki, jubileusz, historia białorutenistyki, osiągnięcia naukowe, dorobek naukowy

Historia Katedry Białorutenistyki staje się coraz bogatsza i wymaga okresowego podsumowywania. Niejako kontynuując swój poprzedni artykuł [zob. Kaleta 2017], skupię się tylko na ostatnich pięciu latach 2017–2021 i to tylko na wybranych faktach, gdyż każdy z pracowników mógłby osobno przedstawić swoje osiągnięcia w bardzo szerokiej formie [por. Siwek 2021].

Sprawy kadrowe

Katedra może się pochwalić awansami pracowników. Dnia 6 czerwca 2018 r. odbyło się uroczyste odebranie dyplomu doktorskiego przez dr Volhę Tratsiak. W uroczystości w Pałacu Kazimierzowskim uczestniczyła też promotorka, prof. Nina Barszczewska. Od lutego 2019 r. do lutego 2020 r. dr Volha Tratsiak sprawowała funkcję Pełnomocnika ds. Rekrutacji Wydziału Lingwistyki Stosowanej

Uniwersytetu Warszawskiego. Dnia 1 października 2020 r. uzyskała awans na stanowisko adiunkta w grupie dydaktycznej na czas nieokreślony.

Z dniem 28 października 2019 roku mgr Anna Siwirska (która jeszcze w lipcu 2019 r. odbywała miesięczne stypendium w Mińsku finansowane ze środków pochodzących ze Zintegrowanego Programu Rozwoju UW przeznaczonych na zwiększenie mobilności doktorantów UW) została powołana na kierownika studiów w Katedrze, pracując jeszcze na pół etatu na stanowisku asystenta. Została też opiekunem powołanego w Katedrze dnia 4 listopada 2019 r. studenckiego zespołu ds. promocji i wydarzeń. Od 1 października 2020 r. mgr A. Siwirska podjęła pracę w Katedrze na pełen etat. Po obronie (27 kwietnia 2021 r.) pracy doktorskiej pt. *Język i styl młodego pokolenia Białorusinów w kontekście przemian kulturowych*, napisanej pod kierunkiem prof. Niny Barszczewskiej, awansowała z dniem 1 października 2021 r. na stanowisko starszego asystenta.

Dnia 1 maja 2021 r. do Katedry Białorutenistyki przeniósł się z Katedry Studiów Interkulturowych Europy Środkowo-Wschodniej dr hab. Andriej Moskwin, kierownik Pracowni Badań nad Teatrem i Dramatem w Europie Środkowo-Wschodniej, która wydaje pismo „Studia Teatralne Europy Środkowo-Wschodniej”. Dnia 1 grudnia 2021 r. A. Moskwin otrzymał awans na stanowisko profesora uczelni.

Piszący te słowa 16 kwietnia 2019 r. uzyskał stopień doktora habilitowanego, a 5 lipca 2021 r. został awansowany na stanowisko profesora uczelni.

Dużym wydarzeniem była zgoda rektora prof. Alojzego Z. Nowaka na zatrudnienie dr Angeli Espinozy Ruiz na stanowisku adiunkta i ufundowanie dla niej etatu na dwa lata (2021/2022 i 2022/2023). Ta hiszpańska literaturoznawczyni, która od 2016 r. jest członkinią Związku Pisarzy Białoruskich, skończyła w naszej Katedrze studia magisterskie, a następnie 4 września 2019 r. obroniła doktorat z literatury porównawczej białorusko-hiszpańskiej w Madrycie pt. *Сімвалізм народнага паходжання ў прозе Яна Баршчэўскага і Густава Адольфа Бэкера*. Wnioskowałem o jej zatrudnienie, gdyż podczas studiów w Katedrze wyróżniała się ważnymi dokonaniem, jej obecność w kadrze – zgodnie ze współczesnymi tendencjami – umiędzynarodawia warszawskie środowisko białorutenistyczne. Nasza nowa pracowniczka, znająca wiele języków obcych, pełni funkcję koordynatora ds. mobilności.

Pracownicy stale podnoszą swoje kwalifikacje zawodowe, uczestniczą w różnego rodzaju szkoleniach w trybie zdalnym i stacjonarnym.

Spośród znaczących wydarzeń warto jeszcze wymienić 90-lecie prof. Aleksandra Barszczewskiego, które świętowaliśmy 2 listopada 2020 r. (w warunkach pandemii, niestety) [zob. *90-lecie Profesora Barszczewskiego*], rok później swoje jubileusze obchodziły prof. Elżbieta Smułkowa i prof. Nina Barszczewska, której został poświęcony 21 numer pisma „Acta Albaruthenica” (dostępny w Internecie) [zob. Kaleta 2021].

Na emeryturę przeszło dwoje zasłużonych pracowników i kierowników Katedry: w 2017 r. dr hab. Mikołaj Timoszuk, prof. UW – współredaktor pisma „Acta Albaruthenica”, badacz m.in. białoruskiego języka religijnego oraz leksykografii i leksykologii białoruskiej i rosyjskiej, oraz w 2018 r. dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW – badaczka historii języka białoruskiego, języka białoruskiej emigracji, zagadnień pogranicza językowego, onomastyki i dialektologii [więcej: Kaleta 2020, Kaleta 2021].

W 2018 r. z propozycji krzewienia białoruszczyzny w II Liceum Ogólnokształcącym z Białoruskim Językiem Nauczania im. Bronisława Taraszkiewicza w Bielsku Podlaskim skorzystała dr Anna Demianiuk, literaturoznawczyni (doktorantka prof. A. Barszczewskiego), wieloletnia kierowniczka organizacyjna Olimpiady Języka Białoruskiego, opiekunka studentów studiów II stopnia i studenckiej komisji stypendialnej. Grono pracownicze opuściły także: w 2019 r. adiunkt dr Anna Rędzioch-Korkuz – anglistka, językoznawczyni, kierowniczka studiów w roku akademickim 2018/2019, sekretarz naukowy pisma „Acta Albaruthenica”, która przeszła do Instytutu Anglistyki, oraz w 2021 r. dr Jadwiga Gracla – rusycystka, literaturoznawczyni, która pracowała u nas od 2015 r. i która skorzystała z możliwości podjęcia pracy w Katedrze Rusycystyki.

W ostatnich latach miały też miejsce wydarzenia smutne. Z wielkim żalem przyjęliśmy informację o śmierci dwóch emerytowanych wykładowczyń Katedry.

9 września 2017 r. odeszła śp. dr Teresa Chylak-Schroeder, starszy wykładowca, językoznawczyni, która pełniła wiele różnych funkcji, np. była członkiem Zespołu ds. Certyfikacji Biegłości Językowej (język białoruski), opiekunką studenckiej komisji stypendialnej, członkiem Wydziałowego Zespołu Zapewnienia Jakości Kształcenia oraz Wydziałowej Komisji ds. Studenckich i Procesu Kształcenia. Opiniowała i redagowała podręczniki do nauki języka białoruskiego dla szkół podstawowych, gimnazjalnych i licealnych, recenzowała prace licencjackie i magisterskie. Była współredaktorką *Słownika białorusko-polskiego* [2012] oraz podręcznika *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* [zob. Jasińska-Socha, Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka 2017] (drugie poprawione wydanie było w 2020 roku) [więcej: *Doktor Teresa Chylak-Schroeder...* 2018; Kaleta 2017: 13].

Z kolei 15 grudnia 2020 r. zmarła emerytowana pracowniczka Katedry śp. dr Nadzieja Panasiuk, która jako wykładowca i starszy wykładowca pracowała w Katedrze w latach 1978–2014. Zajmowała się literaturoznawstwem białoruskim i translatoryką, była także tłumaczem przysięgłym języka białoruskiego. Miała w dorobku ok. 40 publikacji, w tym podręczniki, słowniczek białoruski dla biznesmenów [zob. Jasińska-Socha, Panasiuk 1995] i artykuły naukowe w języku białoruskim i polskim [więcej zob. *Zawiadomienie...*].

Publikacje naukowe za lata 2017–2021

W tym miejscu zostanie wymienionych tylko 28 książek i czasopism¹, wydanych przez Katedrę lub poza Katedrą, ale przez pracowników Katedry (wyliczanie artykułów naukowych pracowników zajęłoby bardzo wiele stron). Na wstępie warto jeszcze podkreślić fakt, że pismo katedralne „Acta Albaruthenica” zgodnie z Załącznikiem do komunikatu Ministra Edukacji i Nauki z dnia 1 grudnia 2021 r. w sprawie wykazu czasopism naukowych i recenzowanych materiałów z konferencji międzynarodowych uzyskało 20 pkt. (w latach 2017–2018 było to 6 pkt.). Od roku 2017 w Katedrze (w Pracowni Glottodydaktyki Białorusenistycznej) jest wydawany rocznik «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language*.

Rok 2017

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*. Warszawa 2017;
2. Баляслаў Прус. *Лялька*. Перакл. з польск. і камент. Мікола Хаўстовіч, Галіна Жарко. Мінск 2017;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chyłak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
4. „Зь зычливості ку моеи отчизне”: *Том памятковы dedykowany Profesorowi Mikołajowi Timoszurowi*. Red. Nina Barszczewska, Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2017;
5. *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
6. „Acta Albaruthenica” t. 17. Red. Mikołaj Chaustowicz, Mikołaj Timoszurow. Warszawa 2017.
7. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 1. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета. Варшава 2017.

¹ Wydania można też znaleźć na stronie Katedry, są też tam odnośniki do recenzji, a pisma mają swoje strony internetowe.

Rok 2018

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. IV: Літаратура Беларусі канца XVIII – XX стагоддзя*. Warszawa 2018;
2. Radosław Kaleta. *Błędogologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa 2018.
3. *Białoruś w dyskursie naukowym. Kulturoznawstwo, literatura, język*. Red. Katarzyna Drozd, Jadwiga Gracla. Warszawa 2018;
4. „Acta Albaruthenica” t. 18. Red. Nina Barszczewska, Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2018;
5. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obscy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 2. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета, Лідзія Сямешка. Варшава 2018.

Rok 2019

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2019;
2. „Acta Albaruthenica” t. 19. Red. Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2019;
3. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obscy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 3. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета. Варшава 2019.

Rok 2020

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. VI: Літаратура Беларусі XIX стагоддзя. Беларускія тэксты Паўстання 1863 года*. Warszawa 2020;
2. *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków = Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў*. Red. Mikołaj Chaustowicz, Radosław Kaleta. Warszawa 2020;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020 (wyd. II, poprawione);
4. *50 ćwiczeń z języka białoruskiego (poziomy: A1–B1+). Z odpowiedziami*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020;
5. „Acta Albaruthenica” t. 20. Red. Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2020;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obscy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 4. Рэд. Радаслаў Калета. Варшава 2020.

Rok 2021

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. VII: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2021;
2. Radosław Kaleta. *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*. Warszawa 2021;
3. Žmicier Sauka. *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim = Зьміцер Саўка. Фатэтычна-графічная адаптацыя запазычаньняў у беларускай мове*. Red. Nina Barszczewska, Radosław Kaleta. Warszawa 2021;
4. Інна Каліта, Анжаліка Садоўская, Надзея Старавойтава. *Фразеалагічны мінімум беларускай мовы: задачы і перспектывы*. Рэд. Інна Каліта, Ларыса Яўдошына, Радаслаў Калета. Ústí nad Labem 2021;
5. „Acta Albaruthenica” t. 21. Red. Miłkołaj Chaustowicz. Warszawa 2021;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 5. Рэд. Радаслаў Калета. Варшава 2021;
7. „Studia Teatralne Europy Środkowo-Wschodniej” t. 2. Red. Andriej Moskwin. Warszawa 2021.

Nagrody

Pracownicy Katedry są doceniani przez władze UW oraz na arenie międzynarodowej, a w latach 2017–2021 otrzymali 5 nagród:

1. 2017 r. – Nagroda Rektora UW dla dr Katarzyny Drozd;
2. 2018 r. – Nagroda Rektora UW dla prof. Miłkołaja Chaustowicza;
3. 2019 r. – jubileuszowy pamiątkowy medal Narodowej Akademii Nauk Białorusi „У гонар 90-годдзя Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі” за „znaczný wkład w opracowanie zagadnień glottodydaktyki, udoskonalenie metodyki wykładania języków obcych” z okazji 90-lecia Instytutu Językoznawstwa im. Jakuba Kołasa dla dr. hab. Radosława Kalety;
4. 2020 r. – Nagroda Rektora UW III stopnia za osiągnięcia naukowe i organizacyjne dla prof. Miłkołaja Chaustowicza i dr. hab. Radosława Kalety;
5. 2021 r. – Wyróżnienie Rektora UW dla prof. Miłkołaja Chaustowicza.

Uczestnictwo w grantach

Prof. Miłkołaj Chaustowicz uczestniczył w projekcie *Pejzaż literacki ziem byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego w XIX i XX wieku jako problem samoidentyfikacji i pamięci*, realizowanym przez zespół litewsko-polski: Instytut Literatury

i Folkloru Litewskiego (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), Uniwersytet Warszawski, Uniwersytet Adama Mickiewicza.

Z kolei piszący te słowa od 2014 r. bierze udział w części białoruskiej grantu Instytutu Sławistyki PAN *Rozbudowa bibliograficznej bazy danych światowego językoznawstwa slawistycznego i Sybislaw*, realizowanego od 2009 r. i koordynowanego przez dr Zofię Rudnik-Karwatową i obecnie dr. Pawła Kowalskiego.

Zorganizowane konferencje

W omawianym okresie zostały zorganizowane dwie konferencje studencko-doktoranckie, sześć konferencji dla pracowników naukowych (z czego dwie w trybie zdalnym, jedna w trybie hybrydowym, trzy w trybie stacjonarnym). Przy jednej konferencji warszawskiej Katedra była współorganizatorem. Pracownicy Katedry brali udział w wielu konferencjach polskich i zagranicznych, zwykle organizują razem² konferencje w Warszawie i tutaj właśnie wymienione zostaną tylko konferencje przez nich (współ)organizowane:

1. 15–17 września 2017 r. – *VII Międzynarodowy Kongres Badaczy Białorusi*, Warszawa – współorganizatorzy: Katedra Białorutenistyki, Instytut Badań Politycznych „Палітычная сфера” (Białoruś), Uniwersytet Witolda Wielkiego (Litwa), Collegium Civitas (Polska), Wschodnioeuropejskie Centrum Demokratyczne (Polska) i in., obrady odbywały się w dwóch miejscach w Warszawie: w Collegium Civitas w Pałacu Kultury i Nauki, plac Defilad 1, oraz w Instytucie Lingwistyki Stosowanej UW, ul. Dobra 55.
2. 2 czerwca 2017 r. – II Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa *Białoruś – teksty i konteksty*, Warszawa, organizator: Międzywydziałowe Koło Naukowe „Albaruthenica”.
3. 16–17 marca 2018 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Polsko-białoruskie związki literackie, historyczno-kulturowe i językowe. Z okazji 100-lecia Białoruskiej Republiki Ludowej*, Warszawa, obrady odbywały się na Wydziale Lingwistyki Stosowanej, ul. Szturmowa 4.
4. 10 maja 2018 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Europa Wschodnia w dyskursie naukowym*, Warszawa, obrady odbywały się na Wydziale Lingwistyki Stosowanej, ul. Szturmowa 4, inicjatorki: dr Katarzyna Drozd i dr Jadwiga Gracla.
5. 25 maja 2018 r. – III Interdyscyplinarna Konferencja Naukowa *Białoruś – teksty i konteksty*, Warszawa, obrady odbywały się w budynku Zarządu

² Niektóre konferencje było organizowane w mniejszym składzie, co oznaczono nazwiskami inicjatorów-organizatorów.

- Samorządu Studentów UW, Mały Dziedziniec, ul. Krakowskie Przedmieście 26/28, organizator: Międzywydziałowe Koło Naukowe „Albaruthenica”.
6. 29–30 marca 2019 r. Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Polsko-białoruskie związki literackie i językowe*, Warszawa, obrady odbywały się na Wydziale Lingwistyki Stosowanej, ul. Szturmowa 4.
 7. 15 października 2020 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, kulturowe i historyczne*, Warszawa, była to pierwsza konferencja Katedry całkowicie w trybie zdalnym z powodu pandemii.
 8. 13 maja 2021 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa w trybie zdalnym *Glottodydaktyka białorutenistyczna – historia, stan obecny i perspektywy. Z okazji 5-lecia Pracowni Glottodydaktyki Białorutenistycznej*, Warszawa, inicjator: dr hab. Radosław Kaleta.
 9. 21–22 października 2021 r. – Międzynarodowa Konferencja Naukowa *Polsko-białoruskie związki językowe, literackie, kulturowe i historyczne. Z okazji 65-lecia Katedry Białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim*, Warszawa, pierwsza konferencja Katedry w trybie hybrydowym, obrady plenarne odbyły się w nowym budynku Wydziału Lingwistyki Stosowanej przy ul. Dobrej 55.

Współpraca międzynarodowa

Dnia 27 maja 2019 r. w wyniku kontaktów Katedry z kierownik Katedry Filologii Białoruskiej Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego Aleną Sadouską (brus. Алена Садоўская) Uniwersytet Warszawski podpisał umowę dwustronną z wymienioną uczelnią umożliwiającą mobilność nauczycieli akademickich oraz pracowników naukowych. Inicjatorką nawiązania współpracy z uczelnią w Grodnie i koordynatorką współpracy była ówczesna kierownik Katedry dr Volha Tratsiak.

W listopadzie 2019 r. Katedra Białorutenistyki i Centrum Badań nad Kulturą Białoruską, Językiem Białoruskim i Literaturą Białoruską działające przy Narodowej Akademii Nauk Białorusi nawiązały formalną współpracę, chociaż kontakty robocze między pracownikami obu jednostek istniały już od dawna.

Dnia 8 czerwca 2020 r. w wyniku kontaktów Katedry z dziekan Wydziału Filologicznego Homelskiego Uniwersytetu Państwowego Aleną Pałujan (brus. Алена Палуян) Uniwersytet Warszawski podpisał umowę dwustronną z tą uczelnią. Koordynatorem umowy jest piszący te słowa. Wszystkie umowy dotyczyły podstawowych form współpracy, takich jak:

1. wymiana nauczycieli akademickich oraz pracowników naukowych, studentów i doktorantów;
2. prowadzenie wspólnych badań naukowych, realizacja projektów współfinansowanych ze środków Unii Europejskiej;

3. uczestnictwo w konferencjach, seminariach i spotkaniach naukowych;
4. wymiana publikacji naukowych i materiałów informacyjnych;
5. wspólne wydawanie materiałów dydaktycznych i publikacji naukowych.

Dnia 24 lipca 2020 r. Uniwersytet Warszawski podpisał umowę dwustronną z Białoruskim Państwowym Uniwersytetem Ekonomicznym umożliwiającą wyjazdy nauczycieli akademickich oraz doktorantów, ale strona białoruska nie parafowała umowy ze względu na napiętą sytuację w kraju spowodowaną protestami po wyborach prezydenckich, które miały miejsce 9 sierpnia 2020 r. W związku z tymi wydarzeniami wszystkie umowy z białoruskimi partnerami zostały zamrożone, a kontakty ograniczone do osobistych (a nie oficjalnych) niezbyt częstych roboczych kontaktów indywidualnych zaprzyjaźnionych naukowców.

Pracownicy Katedry w ramach programu Erasmus od roku akademickiego 2016/2017 mogą ubiegać się o wyjazd do Instytutu Studiów Wschodnioeuropejskich Uniwersytetu Karola w Pradze [por. Kaleta 2017: 19]. Praga, podobnie jak Warszawa, jest miastem aktywnej działalności emigrantów białoruskich, dlatego tak ważne jest rozwijanie kontaktów z tym środowiskiem. W latach 2017/2018 i 2019/2020 z wykładami gościnnymi wyjechały dr Katarzyna Drozd i dr Jadwiga Gracla, w roku 2020/2021 – dr hab. Andriej Moskwin, a w listopadzie roku 2021 – dr Volha Tratsiak i dr Angela Espinosa Ruiz.

Oprócz wyjazdów dydaktycznych w ramach programu Erasmus pracownicy Katedry wygłosili 12 odczytów w ramach umów dwustronnych:

1. 11 kwietnia 2017 r. dr R. Kaleta wygłosił w Katedrze Filologii Słowiańskiej Petersburskiego Uniwersytetu Państwowego referat pt. *Lapsologia glottodydaktyczna (na materiale wybranych języków słowiańskich)*;
2. we wrześniu 2017 r. dr K. Drozd wygłosiła na Wydziale Filologicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku dwa referaty: *Percepcja literatury białoruskiej w Polsce* oraz *Twórczość F. Alachnowicza i jej wpływ na rozwój białoruskiej literatury łagrowej*;
3. 13 grudnia 2017 r. dr R. Kaleta wygłosił na Mińskim Państwowym Uniwersytecie Lingwistycznym dwa referaty po białorusku: *Nauczanie Polaków języka białoruskiego jako obcego z uwzględnieniem specyfiki języków pokrewnych* oraz *Nauczanie Białorusinów języka polskiego jako obcego w kontekście glottodydaktyki porównawczej*;
4. w czerwcu 2018 r. dr K. Drozd wygłosiła na Wydziale Filologicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku dwa referaty: *Percepcja literatury białoruskiej w Polsce* oraz *Twórczość F. Alachnowicza i jej wpływ na rozwój białoruskiej literatury łagrowej*;
5. w listopadzie 2018 r. dr K. Drozd wygłosiła na Wydziale Filologicznym Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku referat pt. *Literatura polska XX wieku*;

6. 14 i 15 listopada 2019 r. dr V. Tratsiak wygłosiła po białorusku na Grodzieńskim Uniwersytecie Państwowym dwa referaty: *Współczesne metody nauczania języków obcych (Metoda Kolba)* oraz *Onomastyka i językowa sytuacja na pograniczu polsko-białoruskim*;
7. 21 grudnia 2020 r. dr hab. R. Kaleta wygłosił na Grodzieńskim Uniwersytecie Państwowym dwa referaty w trybie zdalnym: *Беларуская мова як замежная – гісторыя і перспектывы* oraz *Кафадра беларусістыкі ВУ – гісторыя і перспектывы развіцця*.

Wykłady i prezentacje gościnne

Katedra zawsze była i pozostaje otwarta na kontakty z innym naukowcami i artystami, którzy mogą podzielić się ze studentami własnym punktem widzenia Białorusi. Katedra w myśl wartości uniwersyteckich tworzy przestrzeń na nowe idee, swobodę wypowiedzi, wymianę poglądów i ścieranie się argumentów w duchu szacunku dla różnorodności. Studentom chcemy pokazywać różne rzeczywistości i uczyć ich debaty uniwersyteckiej oraz świadomego krytycznego myślenia i wyciągania własnych wniosków, dlatego przyjmujemy bardzo różnych gości.

W grudniu 2019 r. został zatwierdzony do realizacji dodatkowy projekt *Cykl zajęć prowadzonych przez ekspertów białoruskich* koordynowany przez piszącego te słowa a finansowany w ramach Programu Indywidualizacji Kształcenia (oznaczonego w wykazie skrótowcem PIK). Były to wykłady w trybie zdalnym, dlatego zostały nagrane i udostępnione na stronie Katedry. W ostatnich latach odbyły się następujące prezentacje i wykłady gościnne:

1. W dniach 11–15 października 2017 r. doc. dr. Miłkołaj Chmiałnicki (brus. Мікалай Хмяльніцкі) z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku przebywał w Katedrze i wygłosił wykład pt. *Беларускае літаратурназнаўства: сучасны стан і перспектывы*.
2. W dniach 7–8 listopada 2017 r. dr Volha Barysienka (brus. Вольга Барысенка) z Mińskiego Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w ramach współpracy z naszą Pracownią Glottodydaktyki Białorutenistycznej wygłosiła wykład gościnny dotyczący nauczania języka białoruskiego jako obcego oraz przeprowadziła praktyczne zajęcia z języka białoruskiego dla I roku.
3. Dnia 28 listopada 2017 r. odbyło się spotkanie autorskie prezentujące nowy podręcznik do nauki języka białoruskiego dla Polaków autorstwa emerytowanej pracowniczki Katedry Teresy Jasińskiej-Sochy pt. *Язык бiałорускі (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)* (Warszawa 2017), podręcznik został opracowany przy współpracy Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej pod redakcją Radosława Kalety.

4. Dnia 13 grudnia 2017 r. absolwentka Katedry mgr Angelika Peljak-Łapińska, doktorantka na Uniwersytecie Swansea (Walia), która w swym projekcie doktorskim tworzyła angielsko-polsko-białoruski korpus językowy, wygłosiła odczyt pt. *Humanistyka cyfrowa. Językoznawstwo komputerowe. Korpusy językowe*.
5. Dnia 9 kwietnia 2019 r. doc. dr. Mikołaj Chmiałnicki (brus. Мікалай Хмяльніцкі) z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego w Mińsku wygłosił wykład *Максім Багдановіч і Баляслаў Лесьмян: тыпалогія творчых індывідуальнасцей*, a dnia 11 czerwca 2019 roku dwa wykłady: *Польскі дыскус у беларускай літаратуры 1920–30-х гадоў* oraz *Сучасная беларуская літаратура*; z kolei dnia 12 kwietnia 2019 r. odbyły się konsultacje i seminarium pt. *Беларуская літаратура 20 ст.* dla studentów III roku I stopnia.
6. Dnia 26 listopada 2019 r. Liliana Ancuch (brus. Ліліяна Анцух), dyrektor i główny redaktor białoruskiego wydawnictwa „Чатыры чвэрці”, w towarzystwie ambasadora Białorusi Uładzimir Czuszaau (brus. Уладзімір Чушаў) zaprezentowała białoruskie publikacje dotyczące kultury Białorusi.
7. Dnia 29 listopada 2019 r. odbyło się spotkanie z tłumaczką literatury polskiej na język białoruski Katsiaryną Matsiyeuską (brus. Кацярына Маціеўская), która dzieliła się swoim doświadczeniem tłumaczki.
8. Dnia 18 grudnia 2019 r. Tadeusz Strużeczki, przewodniczący Białoruskiej Fundacji Kultury oraz Anatol Butewicz, zastępca przewodniczącego Białoruskiej Fundacji Kultury, znany pisarz białoruski, członek komisji UNESCO, były minister i dyplomata, zaprezentowali publikacje białoruskie i projekt *Białoruska Fundacja Kultury dla białoruskich szkół za granicą*, w ramach którego organizują spotkania i przekazują białoruskim ośrodkom edukacyjnym książki białoruskie. Poprowadzili także dyskusję ze studentami nt. kultury i literatury białoruskiej.
9. Dnia 6 marca 2020 r. doc. dr Alena Pałujan (brus. Алена Палуян), dziekan Wydziału Filologicznego Homelskiego Uniwersytetu Państwowego im. Franciszka Skaryny, wygłosiła wykład *Мова СМІ. Агляд СМІ Гомельскай вобласці ў мовазнаўчым канстэксце*.
10. Dnia 1 czerwca 2020 r. Uładzimir Czuszaau (brus. Уладзімір Чушаў) Ambasador Nadzwyczajny i Pełnomocny Republiki Białorusi w Rzeczypospolitej Polskiej wygłosił z okazji 75-lecia zakończenia II wojny światowej miniwykład na temat białoruskiego punktu widzenia wydarzeń wojennych.
11. Dnia 16 października 2020 r. Paweł Łatuszka (brus. Павел Латушка), były minister kultury, były ambasador RB w Polsce, Francji, Hiszpanii i przy UNESCO, były dyrektor Teatru Narodowego im. Janki Kupały w Mińsku wygłosił w trybie zdalnym wykład inauguracyjny rok akademicki w Katedrze pt. *Białoruś – znany czy nieznaną sąsiad Polski?* (PIK).

12. Od lutego do czerwca 2021 r. dr Nataliia Slizh (brus. Наталля Сліж) i prof. Maryna Mażejka (brus. Марына Мажэйка) prowadziły cotygodniowe wykłady po białorusku z serii *Nietypowa literatura Białorusi* (PIK).
13. Od lutego do czerwca 2021 r. dr Maryna Antaniuk-Proteau (brus. Марына Антанюк-Пруто) prowadziła cotygodniowe wykłady po białorusku z serii *Białoruska lingwistyka prawna* (PIK).
14. Dnia 30 marca 2021 r. odbył się wykład gościnny dr Aleny Sadouskiej (brus. Алена Садоўская) z Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego, pt. *Вобраз чалавека ў беларускай літаратурнай і дыялектнай фразеалогіі* (PIK).
15. Dr hab. Jadwiga Kozłowska-Doda wygłosiła trzy referaty: 13 kwietnia 2021 r. wykład pt. *Badania pogranicza polsko-wschodniosłowiańskiego (w tym białoruskiego) metodologia, język, obrzędowość*, 22 kwietnia 2021 r. wykład pt. *Граматычныя катэгарыі сучаснай беларускай мовы – граматычны род і пол*, a 27 kwietnia 2021 r. wykład pt. *Беларуская моўная карціна свету (дом, талерантнасць, здароўе)* (PIK).
16. Dr hab. Anna Żebrowska z Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu wygłosiła dwa referaty: 6 maja 2021 r. wykład pt. *3 практыкі выкладання беларускай мовы як замежнай у Інстытуце рускай і ўкраінскай філалогіі ва Універсітэце імя Адама Міцкевіча ў Познані*, a 11 maja 2021 r. wykład pt. *Z badań na pograniczu białorusko-litewsko-polskim: uwagi, refleksje, spostrzeżenia* (PIK).
17. Dr hab. Ewa Golachowska, profesor Instytutu Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, wygłosiła dwa referaty: 20 maja 2021 r. wykład pt. *Współczesne przemiany języka Kościoła katolickiego na tle zróżnicowania konfesyjnego i wielojęzyczności Białorusi. Konteksty kulturowe*, a 27 maja 2021 r. wykład pt. *Współczesne przemiany języka Kościoła katolickiego na tle zróżnicowania konfesyjnego i wielojęzyczności Białorusi. Metodologia i praktyka* (PIK).
18. Dnia 27 maja 2021 r. odbył się drugi wykład gościnny, tym razem po białorusku, dr Angeli Espinosy Ruiz pt. *Сучасная беларуская паэзія*.
19. Dnia 18 listopada 2021 r. w spotkaniu ze studentami Katedry wzięła udział p. Hanna Kaniewska, która opowiedziała o projektach edukacyjnych Białoruskiego Młodzieżowego Hubu.
20. Dnia 16 listopada 2021 r. odbył się wykład muzyczny Jany i Lawona Wolskich (brus. Яна Вольская, Лявон Вольскі) pt. *Сучасная беларуская музыка*. Para małżeńska się uzupełniała – Jana tłumaczyła konkretne wydarzenia z najnowszej historii muzyki białoruskiej, a następnie Lawon ilustrował te fakty muzycznie, grając konkretne piosenki charakterystyczne dla omawianego okresu. Na końcu dla chętnych odbył się wspólny występ z Lawonem Wolskim, który w pełni zaangażował do śpiewu odważne studentki.

21. 7 grudnia 2021 r. odbył się wykład prof. Aleny Rudenki (brus. Алена Рудэнка) z Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego pt. *Станаўленне ідэнтычнасці беларусаў*.

Inne wydarzenia popularyzatorskie

Pracownicy Katedry aktywnie włączają się w rozmaite działania popularyzujące wiedzę i kulturę. Niektóre z tych wydarzeń organizowane są w partnerstwie z inicjatywy Katedry, czasem jako odpowiedź na zaproszenie z zewnątrz (na stronie Katedry w zakładce „Galeria” można zobaczyć relacje fotograficzne). Nasze wydarzenia często są relacjonowane przez media, np. Redakcję Białoruską Polskiego Radia, Radio Swaboda, można je też śledzić na Facebooku, a od 29 listopada 2019 r. także na Instagramie Katedry (konto @kb_uw!), gdzie są zamieszczane najświeższe informacje z życia Katedry, ogłoszenia, relacje w języku białoruskim, rosyjskim, angielskim i polskim. Katedra ma też swój kanał na YouTube.

We współpracy z Ambasadą Republiki Białorusi w Warszawie w latach 2017–2019 w maju odbywały kolejne edycje (III, IV i V) projektu *Kultura Białoruska w Panoramie*. Ze strony Katedry organizacją zajęły się dr Volha Tratsiak i mgr Iryna Aheyeva. Spotkania dotyczyły kultury, kuchni białoruskiej (wraz z możliwością degustacji), Puszczy Białowieskiej, 200-lecia urodzin Stanisława Moniuszki oraz 140-lecia urodzin Kazimierza Malewicza, muzyki białoruskiej. Byli zapraszani goście specjalni, np. Siarhei Douhushau (brus. Сяргеі Доўгушаў) – lider białoruskiego etno-folkowego zespołu „Vuraj”, inicjujący liczne projekty związane z odrodzeniem i zachowaniem tradycyjnego śpiewu białoruskiego.

Wspomniane wykładowczynie zajęły się także merytorycznym przygotowaniem i współorganizowaniem konkursu ortograficznego *Dyktando Białoruskie na UW*, które odbywało się z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego 21 lutego 2018 i 2019 r. W latach 2020–2022 studenci Katedry byli zapraszani do zdalnego udziału w dyktandach białoruskich organizowanych przez Akademię Nauk Białorusi i Grodzieński Uniwersytet Państwowy, ale w 2020 roku dodatkowo włączyli się w świętowanie poprzez uzupełnianie białoruskiej Wikipedii. W 2021 roku z tej samej okazji odbył się w formie zdalnej mój miniwykład pt. *Wprowadzenie do języka białoruskiego* na zaproszenie Białoruskiego Domu w Warszawie. Żeby popularyzacja języka białoruskiego nie odbywała się tylko 21 lutego, w grudniu 2020 r. został ogłoszony wewnętrzny studencki konkurs Kierownika Katedry Białorutenistyki UW na życzenia świąteczno-noworoczne w języku białoruskim.

Od wielu lat pracownicy Katedry popularyzują sprawy białoruskie podczas uniwersyteckiego otwartego (także dla uczniów szkół podstawowych) Festiwalu Nauki. Dr K. Drozd w 2017 r. wygłosiła referaty pt. *Szlakiem przyrody białoruskiej i zabytków*, *Kalejdoskop literatury białoruskiej* (ten ostatni też w 2019 r.),

a w 2021 r. poprowadziła lekcję dla szkoły podstawowej pt. *Adam Mickiewicz i jego związki z Białorusią*. Także dr V. Tratsiak w 2019 r. przygotowała dwa spotkania: *Białoruś znana i nieznaną w ujęciu polskich vlogerów* oraz *Białoruś znana i nieznaną. Szlakiem przyrody białoruskiej i zabytków architektury*.

Dzięki rozwojowi techniki dr hab. R. Kaleta mógł dnia 15 lutego 2021 r. w formie zdalnej zaprezentować po białorusku referat pt. *Варшаўскі ўніверсітэт і кафедра беларусістыкі сёння* w ramach panelu *Акадэмік Яўхім Карскі – заснавальнік беларускага навуковага мовазнаўства і літаратуразнаўства, этнограф, фалькларыст, палеограф*, organizowanego z okazji 160-lecia tego naukowca (Karski był nie tylko ojcem białoruskiego językoznawstwa, lecz także od 1893 r. pracownikiem, później profesorem, dziekanem Wydziału Historyczno-Filologicznego³ i w końcu rektorem Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1905–1910).

Pracownicy Katedry (K. Drozd, R. Kaleta, A. Siwirska, V. Tratsiak) popularyzowali kwestie białoruskie także na antenie Redakcji Białoruskiej Polskiego Radia dla Zagranicy, Radia Unet i Radia Swaboda. Stała popularyzacja białoruszczyzny ma miejsce od 1994 r., od kiedy w liceach z dodatkową nauką języka białoruskiego organizowana jest przez Katedrę Olimpiada Języka Białoruskiego – w 2016 r. obowiązki kierownika organizacyjnego przejęła po dr Annie Demianuk mgr i następnie dr Anna Berenika Siwirska, która wiele serca wkłada w to, by Olimpiada mogła dalej funkcjonować na najwyższym poziomie edukacyjnym. Dodatkowo dr V. Tratsiak i mgr I. Ahejeva zostały zaproszone przez Centralną Komisję Egzaminacyjną do pracy nad egzaminem maturalnym z języka białoruskiego i znalazły się w zespole redakcyjnym dostępnego w Internecie *Informatora o egzaminie maturalnym z języka białoruskiego jako języka mniejszości narodowej od roku szkolnego 2022/2023* (Warszawa 2021) – recenzentami wydania byli m.in. prof. M. Chaustowicz i prof. N. Barszczewska. Z kolei w 2019 r. piszący te słowa i dr V. Tratsiak zostali rzeczoznawcami Ministerstwa Edukacji Narodowej (późniejszego Ministerstwa Edukacji i Nauki) ds. podręczników przeznaczonych do kształcenia ogólnego do języka białoruskiego i recenzowali podręczniki do szkoły podstawowej wydawane przez białostockie stowarzyszenie „AB-BA”.

Sprawy studenckie

W 2017 r. na studiach licencjackich było 49 osób, w 2018 r. – 56 (49 na licencjackich i 7 na magisterskich), w 2019 r. – 56 (52 na licencjackich i 4 na magisterskich),

³ Na Wydziale Historyczno-Filologicznym było wówczas dziewięć katedr, wykładali tam także Polacy, stanowiący jednak tylko 10 proc. kadry. Profesorowie tego wydziału stanowili 28 proc. całej kadry uniwersytetu [zob. *Historia Wydziału*].

w 2020 r. – 18 (13 na licencjackich i 5 na magisterskich), w 2021 r. – 39 (31 na licencjackich i 8 na magisterskich). W 2018 r. jedna z naszych studentek, Klaudia Stachniak, dzięki zaangażowaniu dr K. Drozd odbyła praktyki studenckie w Irlandii (2 lipca – 1 września 2018 r.). W październiku 2018 r. dr V. Tratsiak zorganizowała wyjazd studentów Katedry (w ramach programu PIK) na Państwowy Uniwersytet Grodzieński, a następnie przyjazd studentów z Grodna na naszą Katedrę (kwiecień 2019 r.) W październiku 2019 r. odbył się kolejny wyjazd studentów Katedry, tym razem na Państwowy Uniwersytet Białoruski w Mińsku. Dzięki zaangażowaniu dr V. Tratsiak i mgr A. Siwirskiej w trakcie pobytu studenci uczestniczyli m.in. w zajęciach ze specjalności *filologia białoruska* na Wydziale Filologicznym. Rok 2020 zastopował tę wymianę, gdyż z powodu pandemii od marca zajęcia odbywały się w formie zdalnej, co wymagało od wykładowców i studentów wprowadzenia wielu zmian i nowych nawyków. Rekrutacja jesienią roku 2020 również odbywała się na studia online. Przez pandemię koronawirusa zaczęto wykorzystywać w Katedrze nowe technologie w dydaktyce, np. zajęcia zdalne. Dzięki temu można było udokumentować przełamywanie przez nas stereotypów, że kierunki filologiczne zawsze są sfeminizowane. Na zdjęciu przechowywanym w Katedrze uwieczniono jedno z semestralnych wyłącznie męskich zajęć.

Szczęśliwie w 2021 r. udało się przeprowadzić kolejny projekt kierowany przez dr V. Tratsiak (z dr A. Siworską i dr K. Drozd) dotyczący studenckich badań terenowych na Podlasiu. Dwunastu studentów i trzech wykładowców Katedry w wybranych miejscowościach na Podlasiu realizowało wyjazd naukowy *Polsko-białoruskie kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia* w ramach Projektu Indywidualizacji Kształcenia. Badania dialektologiczne zostały przeprowadzone w Lewkowie Nowym i Lewkowie Starym, Narewce, Orli oraz wsi Puchły. W ramach wyjazdu odbyła się też wycieczka do miasta Supraśl i do tamtejszego muzeum ikon oraz klasztoru. Wyjazd miał na celu przygotowanie studentów do pracy w terenie, zdobycie praktycznych umiejętności w zbieraniu materiału dialektologicznego oraz poznanie regionu Podlasia, gdzie mieszka białoruska mniejszość narodowa. Po wyjeździe każdy student miał za zadanie przedstawić własną pracę naukową, popularnonaukową lub reportaż, które dotyczą poznanych osób, miejscowości, dialektów lub nowo poznanych historii. Podczas pobytu wykładowczynie Katedry przeprowadziły trzy autorskie warsztaty: z zakresu przygotowania do pracy w terenie w celu zebrania materiału dialektologicznego, sposobów przeprowadzania rozmów z informatorami, przygotowania ankiet tematycznych oraz późniejszego opracowania zebranego materiału.

Wraz z zatrudnieniem w Katedrze dr Angeli Espinosy Ruiz otworzyła się dla studentów możliwość nauki języka hiszpańskiego z rodzimym użytkownikiem tego języka, co także sprzyja łączeniu studenckich zainteresowań Wschodem i Zachodem.

Warto słów kilka poświęcić naszym absolwentom. Często pracują oni jako tłumacze, nauczyciele (głównie języków) w szkołach podstawowych, średnich i wyższych, w instytucjach kultury (muzea i domy kultury, np. Łazienki), bibliotekach, NGO, organizacjach pożytku publicznego (organizacje pomagające uchodźcom, np. Fundacja Emic, lub wspierające młodzież wykluczoną edukacyjnie) i urzędach miasta. Kilkoro znalazło zatrudnienie w mediach (Radio Unet/Wnet, Polskie Radio dla Zagranicy, Belsat, portale internetowe), dwie absolwentki próbują swoich sił w przemyśle filmowym. Część absolwentów pracuje w firmach związanych z handlem międzynarodowym, spedycją, transportem, w których mogą wykorzystywać znajomość języków obcych. Inni absolwenci są zatrudnieni w firmach niezwiązanych z naszym kierunkiem studiów: w korporacjach, bankach, firmach ubezpieczeniowych i deweloperskich, a także w IT i gastronomii. Kilkoro z naszych absolwentów prowadzi własne biznesy (restauracja, salon fryzjerski).

Kolejny nowy rozdział w dydaktyce

W związku z ucieczką do Polski wielu Białorusinów po wyborach prezydenckich 9 sierpnia 2020 r. Katedra rozpoczęła działania z dziedziny dydaktyki pomocowej i zaczęła wykładać język polski dla Słowian. Spośród pracowników Katedry dwoje – dr K. Drozd i piszący te słowa – skończyli polonistykę na UW, w tym ja ze specjalizacją *Glottodydaktyka polonistyczna* i pracą magisterską z tej dziedziny. Dr A. Siwirska ukończyła z kolei podyplomowe studia dotyczące języka polskiego jako obcego. Przekazałem władzom rektorskim naszą gotowość takich działań, co spotkało się dużą przychylnością i uzyskaniem patronatu Rektora UW. Wraz z Uniwersytetem Otwartym UW oraz z Białoruskim Domem w Warszawie od 9 listopada 2020 r. (3 miesiące po wyborach na Białorusi) do marca 2021 r. prowadziliśmy w trzech grupach 60-godzinne *Zajęcia online z języka polskiego ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki języków pokrewnych (białoruskiego i rosyjskiego)*, które umożliwiły uczestnikom podstawową komunikację dotyczącą życia codziennego w Polsce. Druga edycja tego kursu odbyła się w terminie kwiecień–czerwiec 2021 r. i została zakończona uroczystym spotkaniem online z Prorektorem ds. rozwoju prof. Ewą Krogulec. Były to kolejne działania UW z serii „Solidarni z Białorusią”.

W niedługim czasie Prorektor ds. współpracy prof. dr hab. Sambor Gruzca zwrócił się do nas w imieniu Rektora UW prof. dr. hab. Alojzego Z. Nowaka z propozycją przeprowadzenia kolejnego kursu. Opracowaliśmy zatem przy współpracy z Białoruskim Młodzieżowym Hubem w Warszawie dla 51 uczestników *Kurs językowo-kulturowy dla społeczności białoruskiej w Warszawie* (wrzesień–październik 2021 r.). Kurs był reklamowany w piśmie UW [zob. Oleksy 2021]. Oprócz zajęć językowych proponowaliśmy uczestnikom wycieczki tematyczne po różnych

dzielnicach Warszawy z uwzględnieniem kontekstu historycznego, kulturalnego i współczesnego, np. *Warszawa białoruska – ślady białoruskie w polskiej stolicy*, *Warszawa historyczna – Stare Miasto, Łazienki Królewskie, Ślady Józefa Piłsudskiego czy Polska sztuka (sakralna) między Wschodem a Zachodem*. Z wiedzą o historii, literaturze, sztuce i polityce Białorusini zapoznali się podczas cyklu wykładów *ABC polskiej literatury* (dr K. Drozd), a o korzeniach państwowości i kultury polskiej mieli okazję posłuchać podczas wykładu *Chrześcijaństwo w Polsce jako fenomen historyczno-kulturowo-społeczny* (dr hab. R. Kaleta, prof. UW). Dodatkowo była możliwość udziału w zajęciach tandemowych z polskimi studentami, którzy w zamian za naukę języka rosyjskiego lub białoruskiego przybliżyli kursantom język polski. Dyplomy ukończenia kursu wręczał na uroczystej gali w Pałacu Kazimierzowskim Prorektor ds. współpracy prof. Sambor Grucza. Podczas gali głos zabrali nie tylko przedstawiciele organizatorów, lecz także kilku uczestników kursu, którzy bardzo emocjonalnie dziękowali za otrzymaną pomoc [więcej zob.: *Zakończenie kursu...*].

Mam nadzieję, że kolejne pokolenia białorutenistów będą jeszcze aktywniej pisać nowe karty historii Katedry Białorutenistyki UW i popularyzować sprawę białoruskie w Polsce i w świecie.

Bibliografia

- Słownik białorusko-polski* = *Беларуска-польскі слоўнік*. 2012. Red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, T. Jasińska-Socha. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Doktor Teresa Chylak-Schroeder (25.01.1955 – 9.09.2017)*. 2018. „Acta Albaruthenica” t. 18, s. 449–450.
- 90-lecie Profesora Barszczewskiego*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/11/02/90-lecie-profesora-barszczewskiego/> [dostęp: 2.11.2020].
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Historia Wydziału*. Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce UW [online] <https://wnks.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 22.05.2021].
- Jasińska-Socha Teresa, Chylak-Schroeder Teresa, Głuszkowska-Babicka Jadwiga. 2017. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Jasińska-Socha Teresa, Panasiuk Nadzieja. 1995. *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kaleta Radosław. 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].

- Oleksy Karolina. 2021. *Nowa rzeczywistość*. „Pismo uczelni” nr 2(99): 20–21 [online] https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/pismo-uw_2_2021_elektro-1.pdf [dostęp: 20.02.2023].
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154 [online] <https://ojs.tnku.pl/index.php/rh/article/view/14343> [dostęp: 20.02.2023].
- Zakończenie kursu dla Białorusinów*. Uniwersytet Warszawski [online] [https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox\[galleryid-95366-1\]/3/](https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox[galleryid-95366-1]/3/) [dostęp: 5.11.2021].
- Zawiadomienie o śmierci dr Nadziei Panasiuk*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/12/16/zawiadomienie-o-smierci-dr-panasiuk/> [dostęp: 16.12.2020].
- Калета Радослав. 2020. *Нина Баріцэвская, профессор Варшавского университета, белорусский и польский ученый = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.* Ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина. Минск: БГУ, с. 17–30 [Kaleta Radoslav. 2020. *Nina Barševskaâ, professor Varšavskogo universiteta, belorusskij i pol'skij učenyy = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Ženšiny-učenyje Belarusi i Pol'ši. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olŭnina. Minsk: BGU, s. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [доступ [dostup]: 20.02.2023].

Radosław Kaleta

Uniwersytet Warszawski

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

The Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw in 2017–2021

Abstract: The article describes the recent history of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw from 2017 to 2021. It presents staff changes, recent publications, awards, organized conferences, international cooperation, guest lectures, events popularizing Belarusian studies, student affairs and the latest changes in teaching. Apart from showcasing the achievements of the Department on the occasion of its 65th anniversary, the article also aims to raise awareness about Belarusian affairs and encourage support for Belarusianness in difficult times.

Keywords: Department of Belarusian Studies, anniversary, history of Belarusian studies, scientific achievements, scientific output

The history of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw is growing richer all the time and hence needs to be summed up periodically. Taking up where I left off in my previous article [see Kaleta 2017], I will focus only on the last five years (2017–2021) and only on selected facts since the achievements of our staff are so extensive that they could be presented in separate articles for each of them [compare Siwek 2021].

Staffing matters

During the period I am focusing on, several employees of the Department got promoted. On June 6, 2018, Dr. Volha Tratsiak, accompanied by her supervisor, Assoc. Prof. Nina Barszczewska, received her doctoral diploma during a ceremony at the Kazimierzowski Palace. From February 2, 2019, to February 2,

2020, she served as the Plenipotentiary for Recruitment of the Faculty of Applied Linguistics at the University of Warsaw and, on October 1, 2020, was promoted to the position of assistant professor in the didactic group for an indefinite period.

As of October 28, 2019, Anna Berenika Siwirska, MA (who in July 2019 had been on a month-long scholarship in Minsk, financed by funds from the Integrated Development Program of the University of Warsaw allocated to increase the mobility of doctoral students) was appointed Head of Studies at the Department while she was still working part-time as an assistant. She became the supervisor of the Department's student promotion and events team, which was established on November 4, 2019. Since October 1, 2020, she has been a full-time employee of the Department. After defending on April 27, 2021, her doctoral dissertation entitled *Language and Style of the Young Generation of Belarusians in the Context of Cultural Changes (Język i styl młodego pokolenia Białorusinów w kontekście przemian kulturowych)*, written under the supervision of Assoc. Prof. N. Barszczewska, she was promoted to the position of senior assistant on October 1, 2021.

The current Head of the Department and the author of this summary received his habilitation on April 16, 2019, and was promoted to the position of associate professor on July 5, 2021.

On May 1, 2021, Dr. hab. Andriej Moskwin, head of the Laboratory for Drama and Theater Studies in Central and Eastern Europe, which publishes the journal *Theatre Studies of Central and Eastern Europe*, moved to our Department from the Department of Central and Eastern European Intercultural Studies. On December 1, 2021, he was promoted to the position of associate professor.

A major event was the consent of the Rector, Prof. Alojzy Z. Nowak, to hire Dr. Angela Espinosa Ruiz as an assistant professor and fund her position for two years (2021/22 and 2022/23). This Spanish literary scholar, who has been a member of the Union of Belarusian Writers since 2016, completed her master's degree in our Department and then, on September 4, 2019, defended in Madrid her doctorate in Belarusian-Spanish comparative literature, entitled *Folklore-Inspired Symbolism in the Prose of Jan Barszczewski and Gustavo Adolfo Bécquer (Сімвалізм народнага паходжання ў прозе Яна Баршчэўскага і Густава Адольфа Бэкера)*. I requested her employment because she had distinguished herself during her studies at the Department, and her presence on the staff – in accordance with current trends – works toward the internationalization of the Belarusian studies community in Warsaw. Our new employee, who speaks several languages, serves as Mobility Coordinator.

Another joyful occasion worth mentioning was the celebration of the 90th birthday of Prof. Aleksander Barszczewski, which took place on November 2, 2020 (under pandemic conditions, unfortunately) [see *90-lecie Profesora Barszczewskiego*]. A year later, Prof. Elżbieta Smułkowa and Assoc. Prof. N. Barszczewska celebrated their

anniversaries as well. The 21st issue of the journal *Acta Albaruthenica* (available online) was dedicated to the latter [see Kaleta 2021].

Two distinguished employees and former Heads of the Department retired: in 2017, Assoc. Prof. Mikołaj Timoszuik – co-editor of the journal *Acta Albaruthenica*, researcher of, among others, Belarusian religious language and Belarusian and Russian lexicology; in 2018, Assoc. Prof. Nina Barszczewska – researcher of the history of the Belarusian language, the language of Belarusian emigration, issues of the linguistic borderland, onomastics and dialectology [more: Kaleta 2020; Kaleta 2021].

The staff of the Department was also depleted in other ways in this period. In 2018, Dr. Anna Demianiuk, a literary scholar (who had been a Ph.D. candidate under the supervision of Prof. A. Barszczewski), long-term organizational manager of the Belarusian Language Olympiad, a supervisor of second-cycle students and the student scholarship committee, took the opportunity to promote Belarusianness in Bronisław Taraszkiewicz High School No. 2 with Belarusian as a Language of Instruction in Bielsk Podlaski. Other specialists to leave our Department included: in 2019, Assist. Prof. Anna Rędzioch-Korkuz – an English philologist, linguist, Head of Studies in the 2018/19 academic year, scientific secretary of the journal *Acta Albaruthenica*, who went on to work at the Institute of English Studies; in 2021, Dr. Jadwiga Gracla – a Russian philologist and literary scholar, who had worked with us since 2015 and who took the opportunity to work in the Department of Russian Studies.

There have also been more difficult events. It was with great regret that we learned of the death of two retired lecturers of the Department. Dr. Teresa Chylak-Schroeder, a senior lecturer, passed away on September 9, 2017. She was a linguist who also performed many different functions at the University of Warsaw, such as a member of the Board for Certification of Language Proficiency (Belarusian), supervisor of the student scholarship committee, a member of the Faculty Board for Quality Assurance in Education and the Faculty Committee for Student Affairs and the Education Process. She reviewed and edited Belarusian language textbooks for primary, middle and high schools and reviewed bachelor's and master's theses. She was a co-editor of the *Belarusian-Polish Dictionary* [2012] and the textbook *Belarusian Language (Basic and Intermediate Levels)* [see Jasińska-Socha, Chylak-Schroeder, Głuszkowska-Babicka 2017] (the second revised edition was published in 2020).¹

In turn, Dr. Nadzieja Panasiuk, a lecturer and later senior lecturer at the Department from 1978 to 2014, passed away on December 15, 2020. She was also a sworn translator of the Belarusian language. She published approximately 40 works, including textbooks, a Belarusian business dictionary [see

¹ For more information, see *Doktor Teresa Chylak-Schroeder...*; Kaleta 2017: 13.

Jasińska-Socha, Panasiuk 1995] and scientific articles in Belarusian and Polish [more: *Zawiadomienie...*].

Last but not least, the Department's employees were continuously improving their professional qualifications and participated in various types of remote and on-site training.

Scientific works published in 2017–2021

Only 28 books and journals published by the Department or by its staff in the discussed period will be listed here since the enumeration of all scientific articles of the employees would take many pages.² At the outset, it is worth emphasizing that the Department's journal, *Acta Albaruthenica*, is included on the list of scientific journals and peer-reviewed materials from international conferences of the Ministry of Education and Science and was awarded 20 points in 2021 (an increase from 6 points in 2017–2018). Since 2017, the Department (more precisely, the Laboratory of Belarusian Glottodidactics) has been publishing annually «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language*.

2017

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. III: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзяў*. Warszawa 2017;
2. Баляслаў Прус. *Лялька*. Перакл. з польск. і камент. Мікола Хаўстовіч, Галіна Жарко. Мінск 2017;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
4. „Зь зычливості ку моеи отчизне”: *Том ратніткы дедыкваны Професору Миколаю Тимозку*. Red. Nina Barszczewska i Mikołaj Chaustowicz. Warszawa 2017;
5. *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia = Беларусь у навуковым дыскурсе. Лінгвістыка, сацыялогія, паліталогія = Belarus in Scientific Discourse. Linguistics, Sociology, Political Science*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2017;
6. „Acta Albaruthenica” t. 17. Red. Mikołaj Chaustowicz, Mikołaj Timoszuć. Warszawa 2017.

² The complete list is available on the Department's website (<http://kb.uw.edu.pl/>), along with links to reviews, and the journals have their own websites.

7. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 1. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета. Варшава 2017.

2018

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. IV: Літаратура Беларусі канца XVIII – XX стагоддзя*. Warszawa 2018;
2. Radosław Kaleta. *Błędologia w glottodydaktyce białorutenistycznej*. Warszawa 2018.
3. *Białoruś w dyskursie naukowym. Kulturoznawstwo, literatura, język*. Red. Katarzyna Drozd, Jadwiga Gracla. Warszawa 2018;
4. „Acta Albaruthenica” t. 18. Red. Nina Barszczewska, Miłaja Chaustowicz. Warszawa 2018;
5. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 2. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета, Лідзія Сямешка. Варшава 2018.

2019

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. V: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2019;
2. „Acta Albaruthenica” t. 19. Red. Miłaja Chaustowicz. Warszawa 2019;
3. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 3. Рэд. Вольга Барысенка, Радаслаў Калета. Варшава 2019.

2020

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. VI: Літаратура Беларусі XIX стагоддзя. Беларускія тэксты Паўстання 1863 года*. Warszawa 2020;
2. *Język, literatura i kultura Białorusi na przestrzeni wieków = Мова, літаратура і культура Беларусі цягам стагоддзяў*. Red. Miłaja Chaustowicz, Radosław Kaleta. Warszawa 2020;
3. Teresa Jasińska-Socha przy udziale Teresy Chylak-Schroeder i Jadwigi Głuszkowskiej-Babickiej. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020 (wyd. II, poprawione);
4. *50 ćwiczeń z języka białoruskiego (poziomy: A1–B1+). Z odpowiedziami*. Red. Radosław Kaleta. Warszawa 2020;

5. „Acta Albaruthenica” t. 20. Red. Miķałaj Chaustowicz. Warszawa 2020;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 4. Рэд. Радаслаў Калета. Варшава 2020.

2021

1. Мікола Хаўстовіч. *Даследаванні і матэрыялы, т. VII: Літаратура Беларусі XIX – пачатку XX стагоддзя*. Warszawa 2021;
2. Radosław Kaleta. *Popularna gramatyka białoruska dla obcokrajowców*. Warszawa 2021;
3. Żmicier Sauka. *Fonetyczno-graficzna adaptacja zapożyczeń w języku białoruskim* = Зьміцер Саўка. *Фатэтычна-графічная адаптацыя запачычаньняў у беларускай мове*. Red. Nina Barszczewska, Radosław Kaleta. Warszawa 2021;
4. Інна Каліта, Анжаліка Садоўская, Надзея Старавойтава. *Фразеалагічны мінімум беларускай мовы: задачы і перспектывы*. Рэд. Інна Каліта, Ларыса Яўдошына, Радаслаў Калета. Ústí nad Labem 2021;
5. „Acta Albaruthenica” t. 21. Red. Miķałaj Chaustowicz. Warszawa 2021;
6. «Беларуская мова як замежная» = „Język Białoruski jako Obcy” = *Belarusian as a Foreign Language* № 5. Рэд. Радаслаў Калета. Варшава 2021;
7. „Studia Teatralne Europy Środkowo-Wschodniej” t. 2. Red. Andriej Moskwin. Warszawa 2021.

Awards

The employees of the Department regularly receive awards, including five in the 2017–2021 period:

1. 2017 – Award of the Rector of the University of Warsaw for Dr. Katarzyna Drozd;
2. 2018 – Award of the Rector of the University of Warsaw for Prof. Miķałaj Chaustowicz;
3. 2019 – Jubilee commemorative medal of the National Academy of Sciences of Belarus on the occasion of the 90th anniversary of the Jakub Kolas Institute of Linguistics (У гонар 90-годдзя Нацыянальнай акадыміі навук Беларусі) awarded to Dr. hab. Radosław Kaleta for “a significant contribution to the development of the issues of glottodidactics, the improvement of the methodology of teaching foreign languages”;
4. 2020 – Award of the Rector of the University of Warsaw for Prof. Miķałaj Chaustowicz and Dr. hab. Radosław Kaleta (for scientific and organizational achievements);

5. 2021 – Commendation of the Rector of the University of Warsaw for Prof. Mi-kałaj Chaustowicz.

Participation in grants

Professor Mi-kałaj Chaustowicz participated in the project “Literary Landscape of the Lands of the Former Grand Duchy of Lithuania in the 19th and 20th Centuries as a Problem of Self-Identification and Memory,” implemented by a Lithuanian-Polish team from the Institute of Lithuanian Literature and Folklore (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas), the University of Warsaw and the Adam Mickiewicz University.

In turn, I have been participating since 2014 in the Belarusian part of the grant of the Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences, “Expansion of the Bibliographic Database of World Slavic Linguistics iSybislaw,” implemented since 2009 and coordinated first by Dr. Zofia Rudnik-Karwatowa and currently by Dr. Paweł Kowalski.

Organized conferences

In the discussed period, the Department organized two student-doctoral conferences and six conferences for researchers (two of them in remote mode, one in hybrid mode, three in on-site mode) and was also a co-organizer of one conference, all of them in Warsaw:³

1. September 15–17, 2017 – 7th International Congress of Belarusian Researchers. Co-organizers: Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw (Poland), Institute of Political Studies “Political Sphere” (Belarus), Vytautas Magnus University (Lithuania), Collegium Civitas (Poland), Eastern European Democratic Centre (Poland) and others. The sessions were held at two venues in Warsaw: at the Collegium Civitas in the Palace of Culture and Science, 1 Defilad Square, and at the Institute of Applied Linguistics at the University of Warsaw, 55 Dobra St.
2. June 2, 2017 – Second Interdisciplinary Scientific Conference “Belarus – Texts and Contexts.” Organizer: Interdepartmental Scientific Circle “Albaruthenica”.
3. March 16–17, 2018 – International Scientific Conference “Polish-Belarusian Literary, Historical, Cultural and Linguistic Relations. On the Occasion of the 100th Anniversary of the People’s Republic of Belarus.” The session

³ Unless stated otherwise, all the employees were involved in the organization of a given event.

was held at the Faculty of Applied Linguistics at the University of Warsaw, 4 Szturmowa St.

4. May 10, 2018 – International Scientific Conference “Eastern Europe in the Scientific Discourse.” The event took place at the Faculty of Applied Linguistics at the University of Warsaw, 4 Szturmowa St. Initiators: Dr. K. Drozd and Dr. J. Gracla.
5. May 25, 2018 – Third Interdisciplinary Scientific Conference “Belarus – Texts and Contexts.” The event was held in the building of the Student Council of the University of Warsaw, 26/28 Krakowskie Przedmieście. Organizer: Interdepartmental Scientific Circle “Albaruthenica”.
6. March 29–30, 2019 – International Scientific Conference “Polish-Belarusian Literary and Linguistic Relations.” It took place at the Faculty of Applied Linguistics at the University of Warsaw, 4 Szturmowa St.
7. October 15, 2020 – International Scientific Conference “Polish-Belarusian Linguistic, Literary, Cultural and Historical Relations.” It was the first conference held entirely remotely due to the COVID-19 pandemic.
8. May 13, 2021 – International Scientific Conference “Belarusian Glottodidactics – History, Current State and Perspectives.” The event was held remotely on the occasion of the 5th anniversary of the Laboratory of Belarusian Glottodidactics. Initiator: Dr. hab. R. Kaleta.
9. October 21–22, 2021 – International Scientific Conference “Polish-Belarusian Linguistic, Literary, Cultural and Historical Relations. On the Occasion of the 65th Anniversary of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw.” It was the first conference organized by the Department in hybrid mode. The plenary sessions were held in the new building of the Faculty of Applied Linguistics at 55 Dobra St.

International cooperation

On May 27, 2019, as a result of the Department’s contacts with the Head of the Department of Belarusian Philology at the State University of Grodno, Alena Sadowskaya (Алена Садоўская), a bilateral agreement was signed between the two universities enabling trips for academic teachers and researchers. The cooperation with the State University of Grodno was initiated and coordinated by the then Head of the Department, Dr. V. Tratsiak.

In November 2019, the Department and the Center for the Belarusian Culture, Language and Literature Researches operating at the National Academy of Sciences of Belarus established formal cooperation, although working contacts between the employees of the two institutions had already existed for a long time.

On June 8, 2020, the University of Warsaw signed a bilateral agreement with Gomel State University, which was the result of contacts between the Department and the Dean of the Faculty of Philology, Alena Paluyan (Алена Палуян). I am the coordinator of the research trips.

All agreements concerned basic forms of cooperation, such as:

1. exchange of academic teachers and researchers, students and doctoral students;
2. conducting joint research and implementing projects co-financed by the European Union;
3. participation in conferences, seminars and scientific meetings;
4. exchange of scientific publications and information materials;
5. joint publication of teaching materials and scientific works.

On July 24, 2020, the University of Warsaw signed a bilateral agreement with the Belarusian State Economic University enabling trips for academic teachers and doctoral students, but the Belarusian side did not enforce the agreement due to the tense situation in the country caused by the protests following the presidential elections that took place on August 9, 2020. In light of these events, all agreements with Belarusian partners have been suspended, and cooperation has been limited to personal (rather than official) individual working contacts between friendly researchers.

Since the 2016/17 academic year, the employees of the Department can apply, within the framework of the Erasmus program, for a research trip to the Department of East European Studies at the Charles University in Prague [compare Kaleta 2017: 19]. In Prague, the Belarusian diaspora is as active as in Warsaw. In 2017/18 and 2019/20, Dr. K. Drozd and Dr. J. Gracla visited with guest lectures, followed by Dr. hab. A. Moskwin in 2020/21 and Dr. V. Tratsiak and Dr. A. Espinosa Ruiz in November 2021.

In addition to Erasmus trips, the Department's staff gave 12 lectures under bilateral agreements:

1. On April 11, 2017, Dr. R. Kaleta delivered a lecture in Polish at the Department of Slavic Philology at the St. Petersburg State University entitled *Glottodidactic lapsology (on the material of selected Slavic languages)*.
2. In September 2017, Dr. K. Drozd gave two lectures in Polish at the Faculty of Philology at the Belarusian State University entitled *Perception of Belarusian literature in Poland* and *The works of F. Alyakhnovich and their influence on the development of Belarusian gulag literature*.
3. On December 13, 2017, Dr. R. Kaleta delivered two lectures in Belarusian at the Minsk State Linguistic University entitled *Teaching Poles Belarusian as a foreign language, taking into account the specificity of related languages* and *Teaching Belarusians Polish as a foreign language in the context of comparative glottodidactics*.

4. In June 2018, Dr. K. Drozd gave two lectures in Polish at the Faculty of Philology at the Belarusian State University entitled *Perception of Belarusian literature in Poland* and *The works of F. Alyakhnovich and their influence on the development of Belarusian gulag literature*.
5. In November 2018, Dr. K. Drozd gave a lecture in Polish at the Faculty of Philology at the Belarusian State University entitled *Polish literature of the 20th century*.
6. On November 14 and 15, 2019, Dr. V. Tratsiak delivered two lectures in Belarusian at the State University of Grodno entitled *Contemporary methods of teaching foreign languages (Kolb's Method)* and *Onomastics and the linguistic situation in the Polish-Belarusian borderland*.
7. On December 21, 2020, Dr. hab. R. Kaleta gave two lectures in Belarusian at the State University of Grodno (remotely) entitled *Belarusian as a foreign language – history and perspectives* and *The Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw – history and prospects of development*.

Guest lectures and presentations

The Department has always been and remains open to contacts with other researchers and artists who can share with the students their own point of view of Belarus. In keeping with university values, the Department creates space for new ideas, freedom of expression, exchange of views and clash of arguments in the spirit of respect for diversity. We want to show students different realities and teach them the rules of university debate and informed critical thinking and to draw their own conclusions. Consequently, we have welcomed a wide variety of guests.

In December 2019, an additional project was approved for implementation. A series of lectures delivered by Belarusian experts was coordinated by me and financed under the Individualized Learning Program (marked in the list with the acronym PIK). These were lectures in remote mode, hence they were recorded and made available on the Department's website.

The following guest presentations and lectures took place in the discussed period:

1. On October 11–15, 2017, Assist. Prof. Mikalai Khmialnitski (Мікалай Хмяльніцкі) from Belarusian State University visited the Department and gave a lecture in Belarusian entitled *Belarusian literary studies – current state and perspectives*.
2. On November 7–8, 2017, Dr. Volha Barysenka (Вольга Барысенка) from Minsk State Linguistic University, in cooperation with our Laboratory

- of Belarusian Glottodidactics, gave a guest lecture on teaching Belarusian as a foreign language and conducted practical classes in Belarusian for first-year students.
3. On November 28, 2017, an author's meeting was held to present a new textbook for learning the Belarusian language for Poles entitled *Belarusian Language (Basic and Intermediate Levels)* prepared by the retired employee of the Department, Teresa Jasińska-Socha, in collaboration with Teresa Chylak-Schroeder and Jadwiga Głuszkowska-Babicka, and edited by Radosław Kaleta.
 4. On December 13, 2017, Angelika Peljak-Łapińska, a graduate of the Department and Ph.D. student at Swansea University (Wales), who created an English-Polish-Belarusian language corpus as part of her doctoral project, gave a lecture in Polish entitled *Digital humanities. Computational linguistics. Language corpus*.
 5. In April 2019, Assist. Prof. Mikalai Khmialnitski (Мікалай Хмяльніцкі) from Belarusian State University gave a lecture in Belarusian entitled *Maksim Bahdanovich and Bolesław Leśmian – typology of creative individualities* (April 9) and held a consultation and seminar entitled *Belarusian literature of the 20th century* for third-year students (April 12).
 6. On June 11, 2019, Assist. Prof. Mikalai Khmialnitski (Мікалай Хмяльніцкі) from Belarusian State University delivered another two lectures in Belarusian: *The Polish discourse in Belarusian literature of the 1920s and 1930s* and *Modern Belarusian literature*.
 7. On November 26, 2019, Liliana Antsukh (Ліліяна Анцух), director and chief editor of the Belarusian publishing house “Чатыры чвырці,” accompanied by the Belarusian Ambassador to Poland, Uladzimir Chushau (Уладзімір Чушаў), presented Belarusian publications on Belarusian culture.
 8. On November 29, 2019, a meeting was held with the translator of Polish literature into Belarusian, Katsiaryna Matsiyeuskaya (Кацярына Маціеўская), who shared her experience as a translator.
 9. On December 18, 2019, Tadeusz Strużecki and well-known Belarusian writer, member of the UNESCO commission, former minister and diplomat Anatol Butevich (Chairman and Deputy Chairman of the Belarusian Cultural Foundation, respectively), presented Belarusian publications and the Foundation's project for Belarusian schools abroad, under which they organize meetings and donate Belarusian books to Belarusian educational centers. They also led a discussion with students on Belarusian culture and literature.
 10. On March 6, 2020, Assist. Prof. Alena Paluayan (Алена Палуян), Dean of the Faculty of Philology at the Francisk Skorina Gomel State University, gave a lecture in Belarusian entitled *The language of the media – a review of the media of the Gomel region in the linguistic context*.

11. On June 1, 2020, Uladzimir Chushau (Уладзімір Чушаў), Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Belarus to the Republic of Poland, delivered a mini-lecture on the occasion of the 75th anniversary of the end of World War II, in which he talked about the Belarusian perspective of the war events.
12. On October 16, 2020, Pavel Latushka (Павел Латушка), former Minister of Culture, former Belarusian ambassador to Poland, France, Spain and UNESCO, former director of the Janka Kupala National Theater in Minsk, gave a remote lecture in Polish inaugurating the academic year at the Department entitled *Belarus – Poland's known or unknown neighbor?* (PIK).
13. From February to June 2021, Dr. Natallia Slizh (Наталля Сліж) and Prof. Maryna Mazhyuka (Марына Мажыўка) gave weekly lectures in Belarusian in the series *Unusual literature of Belarus* (PIK).
14. From February to June 2021, Dr. Maryna Antaniuk-Proteau (Марына Антанюк-Прутко) conducted weekly lectures in Belarusian in the series *Belarusian legal linguistics* (PIK).
15. On March 30, 2021, Dr. Alena Sadouskaya (Алена Садоўская) from the State University of Grodno delivered a lecture in Belarusian entitled *The image of a person in Belarusian literary and dialect phraseology* (PIK).
16. In April 2021, Dr. hab. Jadwiga Kozłowska-Doda gave three lectures: *Studies on the Polish-East Slavic borderland (including Belarusian) – methodology, language, ritual* (in Polish; April 13), *Grammatical categories of the modern Belarusian language – grammatical gender* (in Belarusian, April 22), and *Belarusian image of the world (home, tolerance, health)* (in Belarusian, April 27) (PIK).
17. In May 2021, Assoc. Prof. Anna Żebrowska from the Adam Mickiewicz University in Poznań delivered two lectures in Polish: *Observations from the practice of teaching Belarusian as a foreign language at the Institute of Russian and Ukrainian Studies of the Adam Mickiewicz University in Poznań* (May 6) and *Observations from the research in the Belarusian-Lithuanian-Polish borderland – comments, reflections, insights* (May 11) (PIK).
18. Also in May 2021, Assoc. Prof. Ewa Golachowska from the Institute of Slavic Studies of the Polish Academy of Sciences gave two lectures in Polish: *Contemporary transformations of the language of the Catholic Church against the background of confessional diversity and multilingualism in Belarus – cultural contexts* (May 20) and *Contemporary transformations of the language of the Catholic Church against the background of confessional diversity and multilingualism in Belarus – methodology and practice* (May 27) (PIK).

19. On May 27, 2021, another guest lecture was delivered, this time in Belarusian, by Dr. Angela Espinosa Ruiz, entitled *Modern Belarusian poetry*.
20. On November 18, 2021, Hanna Kaniewska took part in a meeting with the students of the Department, during which she talked about the educational projects of the Belarusian Youth Hub.
21. On November 16, 2021, a musical lecture in Belarusian was given by Jana and Lavon Volski (Яна Вольская, Лявон Вольскі), entitled *Modern Belarusian music*. The couple complemented each other – Jana explained specific events in the recent history of Belarusian music, which Lavon then illustrated musically, playing specific songs characteristic of the period in question. At the end, there was a joint performance with Lavon, who fully engaged brave students in singing.
22. On December 7, 2021, Prof. Alena Rudenka (Алена Рудэнка) from Belarusian State University delivered a lecture in Belarusian entitled *Formation of the Belarusian identity*.

Other popularizing events

The Department's employees are actively involved in various activities popularizing knowledge and culture.⁴ Some of these events are organized in partnership with other institutions on the initiative of the Department, sometimes as a response to an external invitation. They are often covered by the media, such as the Belarusian Section of the Polish Radio External Service and Radio Svaboda. All those interested can follow the Department on Facebook and, since November 29, 2019, also on Instagram (account @kb_uw!), where the latest news from the life of the Department, announcements and reports in Belarusian, Russian, English and Polish are posted. The Department has its own YouTube channel as well.

In cooperation with the Embassy of the Republic of Belarus in Warsaw, three subsequent editions (III, IV and V) of the “Belarusian Culture in Panorama” project were held in May 2017, 2018 and 2019. On the Department's side, the organization was handled by Dr. Volha Tratsiak and Iryna Aheyeva, MA. The meetings focused on culture, Belarusian cuisine (including tasting the food), the Białowieża Forest, the 200th anniversary of Stanisław Moniuszko's birth and the 140th anniversary of Kazimierz Malewicz's birth, as well as Belarusian music. Special guests were invited, e.g., Siarhei Douhushau (Сяргей Доўгушаў), the leader of the Belarusian ethno-folk band Vuraj, who initiates numerous projects related to the revival and preservation of traditional Belarusian singing.

⁴ Photo reports from the events are available on the Department's website under the “Gallery” tab.

The aforementioned lecturers were also involved in the substantive preparation and co-organization of the “Belarusian Spelling Contest at the University of Warsaw,” which took place twice on the occasion of the International Mother Language Day on February 21, 2018 and 2019. In 2020–2022, the students of the Department were invited to participate remotely in Belarusian spelling contests organized by the Academy of Sciences of Belarus and the State University of Grodno, and in 2020, they additionally celebrated the day by adding content to the Belarusian Wikipedia. In 2021, I delivered a minilecture entitled *Introduction to the Belarusian language* at the invitation of the Belarusian House in Warsaw. In order to ensure that the popularization of the Belarusian language does not take place only on February 21, an internal student competition was announced by the Head of the Department in December 2020, asking the participants to create Christmas and New Year wishes in Belarusian.

For many years, the employees of the Department have been popularizing Belarusian issues during the University’s Science Festival, which is open also to primary school students. In 2017, Dr. K. Drozd delivered two lectures entitled *On the trail of Belarusian nature and monuments* and *Kaleidoscope of Belarusian literature* (the latter also in 2019), and in 2021, she conducted a lesson for elementary school pupils entitled *Adam Mickiewicz and his relations with Belarus*. In 2019, Dr. V. Tratsiak prepared two lectures: *Belarus known and unknown as seen by Polish vloggers* and *Belarus known and unknown – on the trail of Belarusian nature and architectural monuments*.

Thanks to the development of technology, I was able to remotely present a paper in Belarusian on February 15, 2021, entitled *The University of Warsaw and the Department of Belarusian Studies today*, as part of the panel *Academician Yefim Karsky – the founder of Belarusian scientific linguistics and literary studies, ethnographer, folklorist, paleographer*, organized on the occasion of the 160th anniversary of his birth (Karsky was not only the father of Belarusian linguistics but also, from 1893, an employee, later professor and then Dean of the Faculty of History and Philology, and finally the Rector of the Imperial University of Warsaw in 1905–1910).

The employees of the Department (K. Drozd, R. Kaleta, A. B. Siwirska, V. Tratsiak) also popularized Belarusian issues on the air of the Belarusian Section of the Polish Radio External Service, Radio Unet and Radio Svaboda. Since 1994, when high schools with additional teaching of Belarusian began to be formed, the Department has been organizing an Olympiad of this language – in 2016, the duties of organizational manager were taken over from Dr. Anna Demianiuk by Anna Berenika Siwirska, MA (later Dr.), who puts her whole heart into ensuring that the Olympiad continues at the highest educational level. In addition, Dr. V. Tratsiak and I. Aheyeva, MA, were invited by the Central Examination Commission to work on the matriculation exam in Belarusian and were on the editorial team of the online *Handbook on the Matriculation Exam in Belarusian*

as a *National Minority Language Beginning from the 2022/2023 School Year* (Warsaw 2021). Among the reviewers of this publication were Prof. M. Chaustowicz and Assoc. Prof. N. Barszczewska. In 2019, I and Dr. V. Tratsiak became experts of the Ministry of National Education (later the Ministry of Education and Science) on textbooks intended for general education in Belarusian and reviewed textbooks for primary schools published by the Białystok association “AB-BA.”

Student affairs

In 2017, there were 49 bachelor’s students, in 2018 – 56 (49 bachelor’s and 7 master’s), in 2019 – 56 (52 bachelor’s and 4 master’s), in 2020 – 18 (13 bachelor’s and 5 master’s), in 2021 – 39 (31 bachelor’s and 8 master’s). In 2018, one of our students, Klaudia Stachniak, thanks to the efforts of Dr. K. Drozd, undertook a student internship in Ireland (July 2 – September 1, 2018). In October 2018, Dr. V. Tratsiak organized a trip of the Department’s students (as part of the PIK program) to the State University of Grodno, followed by a visit of students from Grodno to our Department (April 2019). In October 2019, our students visited the Belarusian State University in Minsk. Thanks to the dedication of Dr. V. Tratsiak and A. B. Siwirska, MA, during their stay, the students participated, among other things, in classes in the specialty of *Belarusian philology* at the Faculty of Philology. The year 2020 put a stop to these trips because, due to the COVID-19 pandemic, classes were held remotely from March onward, which required lecturers and students to make many changes and new habits. Recruitment in the fall of 2020 was also for online studies. The coronavirus pandemic introduced new technologies in didactics at the Department, e.g., remote classes on Zoom. Thanks to this, it was possible to document the breaking of the stereotype that philology majors are dominated by women. A photo from the Department’s archives shows one of the classes during that semester, which was exclusively male.

Happily, in 2021, another project involving three lecturers (Dr. V. Tratsiak, Dr. A. B. Siwirska and Dr. K. Drozd) and twelve students from the Department could be realized. In selected localities in Podlasie – Lewkowo Nowe, Lewkowo Stare, Narewka, Orla and the village of Puchły – they carried out dialectological research on the topic of the Polish-Belarusian cultural and linguistic heritage of Podlasie within the framework of the PIK program. The project also included a trip to the local museum of icons and the monastery in Supraśl. The aim was to prepare students for conducting field research and help them acquire practical skills in collecting dialectological material and learn about the Podlasie region, which is where the Belarusian national minority lives. After the trip, each student was tasked with presenting their own scientific work, popular science paper or reportage on the people, towns, dialects or newly learned stories. During their

stay, the lecturers of the Department conducted three original workshops: on how to prepare for fieldwork to collect dialectological material, how to interview informants, how to prepare thematic surveys and how to later process the collected material.

With the hiring of Dr. Angela Espinosa Ruiz by the Department, the students gained the opportunity to learn Spanish from a native speaker, which also fosters the blending of student interests in the East and the West.

It is worth devoting a few words to our graduates. They often work as translators, teachers (mainly of languages) in primary and secondary schools as well as at universities, in cultural institutions (museums and cultural centers, e.g., the Royal Łazienki), libraries, NGOs, public benefit organizations (organizations helping refugees, e.g., the Emic Foundation, or supporting educationally excluded youth) and city offices. Several have found employment in the media (Radio Unet/Wnet, Polish Radio External Service, Belsat, Internet portals), while two graduates are trying their hand in the film industry. Some graduates work in companies related to international trade, shipping, transportation, where they can make use of their foreign language skills. Other graduates are employed in companies unrelated to our field of study: corporations, banks, insurance and development companies, as well as in IT and catering. Several of our graduates run their own businesses (restaurant, hairdressing salon).

Another new chapter in didactics

Due to the flight to Poland of many Belarusians after the presidential election on August 9, 2020, the Department became involved in aiding them by organizing Polish language courses for Slavs. Dr. K. Drozd and I both graduated in Polish studies at the University of Warsaw; I with a specialization in Polish-language glottodidactics and a master's thesis in this field. Later, Dr. A. B. Siwirska completed postgraduate studies in Polish as a foreign language. I conveyed to the University's authorities our readiness for such activities, which met with great approval and gained the patronage of the Rector. Together with the Open University of the University of Warsaw and the Belarusian House in Warsaw, from November 9, 2020 (3 months after the elections in Belarus), to March 2021, we conducted 60-hour online Polish-language classes in three groups, with particular emphasis on the specificity of related languages (Belarusian and Russian), which allowed the participants to master basic communication regarding everyday life in Poland. The second edition of this course took place between April and June 2021 and was concluded with a ceremonial online meeting with the Vice-Rector for Development, Prof. Ewa Krogulec. It was another activity of the University of Warsaw in the "Solidarity with Belarus" series.

After a short break, the Vice-Rector for Cooperation, Prof. Sambor Grucza, approached us on behalf of Rector Alojzy Z. Nowak with a proposal to conduct another course. Therefore, in cooperation with the Belarusian Youth Hub in Warsaw, we developed a language and cultural course for the Belarusian community in Warsaw (September–October 2021) for 51 participants. The course was advertised in the magazine of the University of Warsaw [see Oleksy 2021]. In addition to language classes, we offered participants thematic tours in various districts of the city, taking into account the historical, cultural and contemporary contexts, e.g., *Belarusian Warsaw – traces of Belarus in the Polish capital*, *Historical Warsaw – Old Town, Royal Łazienki, traces of Józef Piłsudski* or *Polish (sacral) art between East and West*. Belarusians learned about history, literature, art and politics during a series of lectures entitled *The ABC of Polish literature* (Dr. K. Drozd). In turn, the lecture *Christianity in Poland as a historical, cultural and social phenomenon* (Assoc. Prof. R. Kaleta) presented to them the roots of Polish statehood and culture. In addition, they had the opportunity to participate in tandem classes with Polish students, who, in exchange for learning Russian or Belarusian, familiarized them with the Polish language. The diplomas confirming the completion of the course were handed out at a gala ceremony at the Kazimierzowski Palace by the Vice-Rector for Cooperation, Prof. Sambor Grucza. During the gala, speeches were made not only by the representatives of the organizers but also by several participants of the course, who thanked us very emotionally for the help they had received [more: *Zakończenie kursu...*].

I hope that future generations of Belarusians will be even more active in writing new chapters of the history of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw and popularizing Belarusian affairs in Poland and abroad.

Translated from Polish by Angela Espinosa Ruiz

Bibliography

- Słownik białorusko-polski = Беларуска-польскі слоўнік*. 2012. Red. T. Chylak-Schroeder, J. Głuszkowska-Babicka, T. Jasińska-Socha. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Doktor Teresa Chylak-Schroeder (25.01.1955 – 9.09.2017)*. 2018. „Acta Albaruthenica” t. 18, s. 449–450.
- 90-lecie Profesora Barszczewskiego*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/11/02/90-lecie-profesora-barszczewskiego/> [dostęp: 2.11.2020].
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Historia Wydziału*. Wydział Nauk o Kulturze i Sztuce UW [online] <https://wnks.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 22.05.2021].

- Jasińska-Socha Teresa, Chylak-Schroeder Teresa, Głuszkowska-Babicka Jadwiga. 2017. *Język białoruski (poziom podstawowy i średnio zaawansowany)*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski.
- Jasińska-Socha Teresa, Panasiuk Nadzieja. 1995. *Mały praktyczny słownik biznesmena białorusko-polski, polsko-białoruski*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Kaleta Radosław. 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2020. *Nina Barševskâ, professor Varšavskogo universiteta, belorusskij i pol'skij učenyj = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Ženšiny-učenyje Belarusi i Pol'si. Materiały międzynarodnej naučno-praktyčeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olúnina. Minsk: BGU, s. 17–30 [Kaleta Radosław. 2020. *Нина Баршэвская, профессор Варшаўскага ўніверсітэта, беларускі і польскі ўчэны = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Жэніцыны-учэныя Беларусі і Польшы. Матэрыялы міжнароднай навучна-практычнаскай канферэнцыі, Мінск, 26 марта 2020 г.* Ред. І. В. Казакова, І. В. Олюніна. Мінск: БГУ, с. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [dostęp [dostup]: 20.02.2023].
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].
- Oleksy Karolina. 2021. *Nowa rzeczywistość*. „Pismo uczelni” nr 2(99): 20–21 [online] https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2021/07/pismo-uw_2_2021_elekto-1.pdf [dostęp: 20.02.2023].
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154 [online] <https://ojs.tnkul.pl/index.php/rh/article/view/14343> [dostęp: 20.02.2023].
- Zakończenie kursu dla Białorusinów*. Uniwersytet Warszawski [online] [https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox\[galleryid-95366-1\]/3/](https://www.uw.edu.pl/zakonczenie-kursu-dla-bialorusinow/#lightbox[galleryid-95366-1]/3/) [dostęp: 5.11.2021].
- Zawiadomienie o śmierci dr Nadziei Panasiuk*. Katedra Białorutenistyki UW [online] <http://kb.uw.edu.pl/2020/12/16/zawiadomienie-o-smierci-dr-panasiuk/> [dostęp: 16.12.2020].

Радаслаў Калета

Варшаўскі ўніверсітэт

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

Выбраныя факты з гісторыі беларусістыкі ў Варшаве ў святле архіўных дакументаў

Рэзюмэ: Артыкул увекавечвае найстарэйшую гісторыю кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта. Былі прадстаўлены пачаткі стварэння кафедры, абмеркавана пытанне аб тым, ці ўстанова стварылася як кафедра або аддзяленне, прадстаўлены архіўныя фотаздымкі. Некаторыя факты падаюцца ў святле перапіскі праф. Антаніны Абрэмбскай-Яблоньскай – арганізатаркі беларусістыкі ў Варшаўскім універсітэце.

Ключавыя словы: кафедра беларусістыкі, юбілей, гісторыя беларусістыкі, Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, беларусістыка ў Варшаве, архіўныя дакументы

Пра кафедру беларусістыкі ВУ напісана шмат (спіс розных матэрыялаў абнаўляецца на сайце кафедры¹, у закладцы «Пра нас пісалі»), таму на гэтым месцы хацелася б толькі ўдакладніць вельмі важную дэталю: ці стварылася беларусістыка ў Варшаве на ўзроўні кафедры або аддзялення. У артыкуле з нагоды папярэдняга юбілею [Kaleta 2017: 12], інфармацыю пра кафедру беларускай філалогіі я цытаваў паводле папярэдніх публікацый. Такім чынам, на аснове дакументаў, якія я асабіста агледзеў у верасні 2019 года ў Архіве Варшаўскага ўніверсітэта², а таксама дакументаў, прадастаўленых мне праф. Эльжбетай Смулковай, можна сказаць, што беларусістыка ў Варшаве паўстала не як аддзяленне, а ад самага пачатку як кафедра белару-

¹ Аўтар гэтых слоў вельмі хацеў, каб сайт кафедры меў таксама версію на беларускай мове. З 2020 г. беларуская версія існуе і пастаянна дапрацоўваецца.

² Тэчкі: Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KATA Organizacja Wydziału 1944–1969, Wfil-20; Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1970–72 Wfil-23.

скай філалогіі ў рамках філалагічнага факультэта Варшаўскага ўніверсітэта. Гэты факт пацвярджаецца рознымі дакументамі, напрыклад, прызначэннем (ад 7 жніўня 1956 года) Міністрам вышэйшай адукацыі д-р Антаніны Абрэмбскай-Яблоньскай, надзвычайнага прафесара Варшаўскага ўніверсітэта на пасаду «арганізатаркі кафедры беларускай філалогіі», або заявай аб адкрыцці кафедры ў 1956/57 акадэмічным годзе. Пра кафедру згадвае ў сваёй перапісцы і сама А. Абрэмбска-Яблоньска³. Звесткі пра заснаванне кафедры пацвярджаюць таксама Эльжбета Смулкова [Смулкова 1970: 91, 103, гл. таксама Smułkowa 2016; Смулкова 2018] і іншыя аўтары [Баршчэўскі, Глушкоўска, Амелянюк, Кандрацюк, Чурак 1983: 59; Баршчэўскі 2010: 353; Каліноўскі 2016: 74; Siwek 2021: 135] (фота 1–4).

Аднак нездарма ў розных публікацыях згадвалася пра стварэнне ў 1956 годзе менавіта аддзялення беларускай філалогіі. У Архіве Варшаўскага ўніверсітэта ў кадравых складах ВУ за 1956–1961 гады, якія, як і іншыя дакументы, не заўсёды маюць дакладную наменклатуру, у некаторых месцах згадваецца адна кафедра беларускай філалогіі, а ў іншых «разам з аддзяленнем». Вось толькі ў складзе 1961/62 года не згадваецца аддзяленне, а толькі сама кафедра. Адкуль узяліся такія звесткі, растлумачыць складана, бо ў наяўных архіўных дакументах няма ліста, які б фармальна заснаваў аддзяленне. З аднаго боку, гэта можа быць адна з недакладнасцей, якія сустракаюцца і ў назвах іншых універсітэцкіх падраздзяленняў. Гэтую памылку выправілі толькі ў 1961 годзе, калі аддзяленне больш не згадваецца, хаця ліста аб фармальным скасаванні меркаванага аддзялення няма. Магчыма, меркавалася, што аддзяленне функцыянуе (як бы аўтаматычна) у складзе кафедры на аснове тагачаснай структуры ўстаноў вышэйшай адукацыі, апісанай у законе ад 15 снежня 1951 года аб вышэйшай адукацыі і навуковых працаўніках⁴, у раздзеле 2-ім якога гаворыцца, што «асноўнай арганізацыйнай адзінкай ВНУ з’яўляецца кафедра. Адзін або некалькі аддзелаў могуць працаваць унутры кафедры» (гл. раздз. 2, арт. 6.1 закона)⁵. Аднак Э. Смулкова ў перапісцы з аўтарам гэтых слоў не

³ Гл. ліст Мар’яну Пецюкевічу (1904–1983) ад 17.09.1956 г., справа А. Абрэмбскай-Яблоньскай, пад. Sp. 37/2, Archiwum UW. У лісце таксама пазначаны варшаўскі адрас спадарыні прафесар: вул. Rakowiecka 6 m. 5. М. Пецюкевіч – этнограф, знаўца беларускай культуры, рэдактар беларускага часопіса «Шлях моладзі» і беларускіх перадач Віленскага радыё. Пасля перадачы Вільні Літоўскай Рэспубліцы стаў дырэктарам Беларускага музея імя І. Луцкевіча. Часта бываў на Беласточчыне, дзе шмат часу прысвячаў этнаграфічным даследаванням. Быў адным з заснавальнікаў літаратурнага аб’яднання «Белавежа». Публікаваў сатырычныя апавяданні пад псеўданімам Дзед Марцін.

⁴ *Ustawa...*; PDF <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520060038/O/D19520038.pdf>

⁵ Такім чынам, гэта была іншая структура, якая таксама дазваляла аб’ядноўваць кафедры ў «групу кафедраў або інстытут» (гл. раздз. 2, арт. 6. 3 закона). Сёння кафедры не маюць аддзяленняў, а толькі лабараторыі, а аддзяленні дзейнічаюць у рамках інстытутаў.

пацвярджае версію пра нібыта існаванне аддзялення: «[...] Я магу з поўнай перакананасцю сказаць, што ніякіх слядоў існавання такога „аддзялення” ў складзе новастворанай кафедры беларускай філалогіі на філалагічным факультэце Варшаўскага ўніверсітэта ў [...] матэрыялах, а тым больш ва ўласнай памяці, я не знайшла». Такім чынам, пытанне запісу «аддзялення» ў кадравы ўлік Варшаўскага ўніверсітэта за 1956–1961 гады застаецца неразгаданай загадкай...

На падставе асабістых дакументаў можна сцвердзіць, што праф. А. Абрэмбска-Яблоньска была арганізатаркай кафедры беларускай філалогіі з 7 жніўня 1956 года, і ад 1 лютага 1957 года яна фармальна была загадчыцай кафедры. 13 лістапада 1956 года рада філалагічнага факультэта зацвердзіла заяву аб адкрыцці кафедры з 1956/57 акадэмічнага года і прыняла адмысловую пастанову, на падставе якой дэкан філалагічнага факультэта праф. Здзіслаў Лібера звярнуўся 18 снежня 1956 года ў Міністэрства вышэйшай адукацыі з просьбай афіцыйна прызначыць арганізатарку загадчыцай кафедры.

З ліста А. Абрэмбскай-Яблоньскай да праф. Анны Фідроўскай з Казані вынікае, што першы набор навучэнцаў адбыўся напрыканцы верасня 1956 г. Заявы падалі 90 кандыдатаў, а былі прынятыя 22, з якіх 6 чалавек скончылі польскую школу і 16 чалавек ліцэі з дадатковым вывучэннем беларускай мовы ў Гайнаўцы і Бельску-Падляшскім⁶. Загадчык кафедры таксама піша пра адукацыйную стратэгію студэнтаў: «Для лягчэйшага працаўладкавання выпускнікоў беларускай спецыяльнасці, усталёўваецца для іх двухбаковая форма навучання з дадатковай рускай або польскай філалогіяй»⁷.

Цікава, што паводле складу Варшаўскага ўніверсітэта, у годзе свайго заснавання, 1956/57, на кафедры былі толькі дзве супрацоўніцы: праф. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска і магістр Лідзія Базылюк, у 1957/58 годзе працавала ўжо шэсць супрацоўнікаў: праф. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, доктар Эльжбета Смулкова, доктар Мікалай Бірыла, доктар Васілій Тарасаў, магістр Лідзія Базылюк і магістр Аляксандр Баршчэўскі, які праводзіў тэарэтычныя і практычныя заняткі па даручэнні. У 1958/59, 1959/60 і 1960/61 гадах у складзе былі запісаны наступныя імёны: Антаніна Абрэмбска-

⁶ Гл. ліст А. Абрэмбскай-Яблоньскай праф. А. Фідроўскай з Казані, 08.11.1956 г., справа А. Абрэмбскай-Яблоньскай, пад. Sp. 37/2, Archiwum UW. У сваіх успамінах ад 2010 г. праф. А. Баршчэўскі тлумачыў крыху інакш – ён узгадвае набраных 20 чалавек, але яны былі выпускнікі гімназій у Гайнаўцы і Бельску-Падляшскім, якія мелі беларускую свядомасць, хоць і дрэнна валодалі беларускай мовай. Праз некаторы час набор адбываўся не кожны год, а кожны другі год [гл. Баршчэўскі 2010: 354, 356].

⁷ Тамсама; Таксама варты прачытаць асабістыя і маляўнічыя ўспаміны праф. А. Баршчэўскага пра першую кафедральную паездку ў Мінск, ужо ў першым годзе існавання кафедры [гл. Баршчэўскі 2010: 354–355].

Яблоньска, Эльжбета Смулкова, Лідзія Базылюк, Аляксандр Баршчэўскі. У сваю чаргу, у 1961/62 акадэмічным годзе адбыліся кадравыя змены, сярод супрацоўнікаў значацца наступныя імёны: Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, Эльжбета Смулкова, Аляксандр Баршчэўскі, Мікалай Урублеўскі, Ганна Багроўска.

Варшаўская беларусістыка дзейнічала як кафедра беларускай філалогіі з 1956 г. па 31 сакавіка 1969 г. Толькі ў перыяд з 1 красавіка 1969 г. да 30 верасня 1975 г., у выніку арганізацыйных змен ва ўніверсітэце, установа існавала як аддзяленне беларускай філалогіі ў рамках інстытута рускай філалогіі на факультэце польскай і славянскай філалогій Варшаўскага ўніверсітэта [*Skład osobowy* 1972: 121]⁸. А. Абрэмбска-Яблоньска, згодна з лістамі рэктара Варшаўскага ўніверсітэта з 2 чэрвеня 1969 г., была фармальна звольнена з пасады загадчыцы кафедры 31 сакавіка 1969 г. і з 1 красавіка 1969 г. ужо была загадчыцай аддзялення беларускай філалогіі да 30 верасня 1971 г., калі пайшла на пенсію (фота 5–6).

З 1 кастрычніка 1971 г. па 30 верасня 1975 г. аддзяленне беларускай філалогіі ўзначаліла ад’юнкт доктар Эльжбета Смулкова (паводле дакументаў з кастрычніка 1971 г.)⁹. У распараджэнні № 2 рэктара Варшаўскага ўніверсітэта ад 1 кастрычніка 1975 г. адзначаецца, што з 1 верасня 1975 г. (г. зн. за месяц да выдання распараджэння) аддзяленне беларускай філалогіі ў рамках інстытута русістыкі скасоўваецца. А паколькі аддзяленне не можа існаваць само па сабе, то лагічна было б стварыць на яго месцы кафедру беларускай філалогіі (менавіта ў 1975 г., а не ў 1977 г., як меркавалася ў папярэдніх публікацыях). У Архіве Варшаўскага ўніверсітэта я не знайшоў асобнага распараджэння рэктара ВУ на гэты конт (магчыма, што такі дакумент увогуле не выдаваўся). Аднак у захаваным пратаколе¹⁰ з пасяджэння рады факультэта польскай і славянскай філалогій з 17 чэрвеня 1975 г. прадстаўлена новая структура факультэта, у склад якога ўваходзіць кафедра беларускай філалогіі, што бачна ў пратаколах¹¹ рады факультэта русістыкі і славістыкі з кастрычніка 1975 г., які толькі ў тым годзе прыняў такую вось новую назву¹².

⁸ Там не ўсе назвы пададзены дакладна, таму гэта мог быць інстытут русазнаўства, а не рускай філалогіі.

⁹ Э. Смулкова атрымала габілітацыю (доктарскую ступень) пасля таго, як выконвала кіруючыя функцыі ў 1976 г.

¹⁰ Archiwum UW, posiedzenia rady wydziału, teczka WFPS/WPI 0070 1975 r. Kat A.

¹¹ Archiwum UW, posiedzenia rady wydziału, teczka WRS 0070 1975-1979 Kat A.

¹² У Архіве Варшаўскага ўніверсітэта ўдалося ўстанавіць, што філалагічны факультэт, які існаваў з 1951 г., зведаў шматлікія трансфармацыі. У 1968 г. ён быў пераўтвораны ў факультэт польскай і славянскай філалогій і факультэт замежных філалогій, які ў 1975 г. быў пераўтвораны ў факультэт сучаснай філалогіі. Факультэт польскай і славянскай філалогій ў 1975 г. быў пераўтвораны ў факультэт паланістыкі і факультэт русістыкі і славістыкі.

Праф. Ніна Баршчэўская, якая ў той час вывучала беларускую філалогію, пацвердзіла, што штамп у яе студэнцкай кніжцы (кастрычнік 1975 г.) паказвае, што ўжо ў кастрычніку 1975 г. існавала кафедра беларускай філалогіі на факультэце русістыкі і славістыкі (фота 7).

У сваім папярэднім артыкуле [Kaleta 2017: 12] – мяркуючы па ранейшых публікацыях іншых аўтараў – датай пераўтварэння аддзялення ў кафедру я назваў 1977 год, але калі б гэта было так, то аўтаматычна паўстала б пытанне аб статусе беларусістыкі ў 1975–1977 гг. У распараджэнні рэктара Варшаўскага ўніверсітэта з 1977 г. не гаворыцца пра пераўтварэнне аддзялення ў кафедру, толькі ў дадатку № 5 да гэтай пастановы прысутнічае абрэвіятура KFB ад кафедры беларускай філалогіі (Katedra Filologii Białoruskiej па-польску), але згадваецца без каментарыяў, што азначае, што гэтая назва ўжо выкарыстоўвалася да 1977 года. Я абагульняю гэтыя архіўныя меркаванні ў наступных пунктах:

1. Кафедра беларускай філалогіі была створана ў 1956 г. на філалагічным факультэце.
2. З 1956 г. па сакавік 1969 г. кафедра працавала на філалагічным факультэце, а потым на факультэце польскай і славянскай філалогій.
3. З красавіка 1969 г. па жнівень 1975 г. кафедра дзейнічала як аддзяленне беларускай філалогіі ў рамках інстытута рускай філалогіі на факультэце польскай і славянскай філалогій.
4. У верасні 1975 г. аддзяленне пераўтвараецца ў кафедру беларускай філалогіі ў рамках факультэта русістыкі і славістыкі.
5. З 16 сакавіка 2005 г. кафедра беларускай філалогіі змяніла назву на кафедру беларусістыкі і дзейнічае на факультэце прыкладной лінгвістыкі і ўсходнеславянскіх філалогій, а з 2009 г. – на факультэце прыкладной лінгвістыкі.

Для парадку варта таксама пералічыць загадчыкаў і тэрміны іх паўнамоцтваў, а таксама змену назваў устаноў, якую яны тады ўзначальвалі:

1. жнівень 1956 – студзень 1957: арганізатарка кафедры беларускай філалогіі – доктар габ. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, надзв. праф. ВУ (лінгвістка);

У 1980 г. пад уплывам арганізацыйных змен назва апошняга была зноў зменена, і ён стаў факультэтам русістыкі, славістыкі і прыкладной лінгвістыкі. У 1982 г. структура змянілася яшчэ раз і была створана назва факультэт русістыкі і прыкладной лінгвістыкі. У той час у склад факультэта ўваходзілі: інстытут русістыкі, інстытут прыкладной лінгвістыкі, кафедра беларускай філалогіі і кафедра ўкраінскай філалогіі. У 1996 г. назва была зменена на факультэт прыкладной лінгвістыкі і ўсходнеславянскай філалогіі. У 2009 г. назва была скарачана (скасавалася апошняя частка), і застаўся факультэт прыкладной лінгвістыкі [Historia WLS; нарыс Катажыны Пілецкай у архіве Варшаўскага ўніверсітэта].

2. люты 1957 – сакавік 1969: загадчыца кафедры беларускай філалогіі – доктар габ. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, надзв. праф. ВУ (лінгвістка)¹³;
3. красавік 1969 г. – верасень 1971 г.: загадчыца аддзялення беларускай філалогіі – праф. Антаніна Абрэмбска-Яблоньска (лінгвістка);
4. кастрычнік 1971 – жнівень 1975: выканаўца абавязкаў¹⁴ загадчыка аддзялення беларускай філалогіі – ад’юнкт доктар Эльжбета Смулкова (лінгвістка)¹⁵;
5. верасень 1975 г.: выканаўца абавязкаў загадчыка кафедры¹⁶ беларускай філалогіі – ад’юнкт доктар Эльжбета Смулкова (лінгвістка);

¹³ А. Абрэмбска-Яблоньска атрымала габілітацыю ў 1934 г. у Ягелонскім універсітэце і далучылася да невялікай на той час групы жанчын з такой высокай вучонай ступенню. 25 чэрвеня 1954 г. атрымала званне надзвычайнага прафесара, а 13 снежня 1962 г. – званне поўнага прафесара і знаходзілася на гэтай пасадзе са студзеня 1963 г.

¹⁴ Магчыма, людзі без габілітацыі (так званыя залежныя работнікі) – як і сёння – маглі толькі выконваць абавязкі загадчыка *дэ-юрэ*, хаця на практыцы яны кіравалі падраздзяленнем, г. зн., былі іх загадчыкамі на самой справе. У адміністрацыйных дакументах, якія я прагледзеў, ёсць розныя запісы, часам з адметкай аб выкананні функцый, часам без, але ў спісе супрацоўнікаў у 1972/1973 акадэмічным годзе [*Skład osobowy...* 1972: 121] ёсць інфармацыя пра д-р Э. Смулкову як выканаўцу абавязкаў загадчыка аддзялення беларускай філалогіі.

¹⁵ Э. Смулкова працавала на кафедры з 1957 г. старшым асістэнтам, у 1965 г. атрымала кандыдацкую ступень, а з 1966 г. ужо была ад’юнктам. Тэкст дысертацыі апублікаваны выдавецтвам Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, у серыі *Monografie Slawistyczne*. Габілітавалася ў галіне акцэнталогіі беларускай мовы ў 1976 г. і пасля зацвярджэння габілітацыі Цэнтральнай кваліфікацыйнай камісіяй па навуковых кадрах (СКК) 1 студзеня 1978 г. атрымала званне доктара габілітаванага і пасаду дацэнта Варшаўскага ўніверсітэта. У 1978–1981 гг. на факультэце русістыкі, славістыкі і прыкладной лінгвістыкі Варшаўскага ўніверсітэта была намесніцай дэкана па рабоце са студэнтамі як супрацоўнік КФБ. Працавала ў КФБ да 30 верасня 1981 г., а 1 кастрычніка 1981 г. па ўласным жаданні і са згоды кіраўніцтва факультэта паланістыкі рэктар Генрык Самсановіч перавёў яе на кафедру агульнага мовазнаўства факультэта паланістыкі, дзе працавала да выхаду на пенсію ў 2001 г. 15 верасня 1988 г. атрымала званне надзв. прафесара, а ў 1996 г. – званне і пасаду поўнага прафесара. У 1991–1995 гг. была ў водпуску ад універсітэта дзеля дыпламатычнай службы ў Беларусі, спачатку ў якасці генеральнага консула, потым у якасці дарадцы паўнамоцнага міністра амбасады Польшчы ў Мінску, а з 11 верасня 1992 г. стала Надзвычайным і Паўнамоцным Паслом Рэспублікі Польшча ў Рэспубліцы Беларусь. Яна скончыла сваю працу ў якасці амбасадара па ўласным жаданні 30 верасня 1995 г. і вярнулася ў Варшаўскі ўніверсітэт для навуковай, арганізацыйнай і выкладчыцкай працы з 1 кастрычніка 1995 г. Пасля выхаду на пенсію ў 2001 г. яна пачала працаваць па сумяшчальніцтве ў Цэнтры даследаванняў па старажытнай традыцыі (*Ośrodek Badań nad Tradycją Antyczną UW*) і пасля пераўтварэння яго ў факультэт «*Artes Liberales*» цягам наступных дзесяці гадоў.

¹⁶ Як я ўжо ўзгадваў, пастанова рэктара Варшаўскага ўніверсітэта ад 1 кастрычніка 1975 г. стварае кафедру з больш ранняй датай – 1 верасня 1975 г.

6. кастрычнік 1975 – верасень 2004: выканаўца абавязкаў¹⁷ загадчыка кафедры беларускай філалогіі – доктар Аляксандр Баршчэўскі (літаратуразнаўца)¹⁸;
7. 2004 г. – 15 сакавіка 2009 г.: загадчык кафедры беларускай філалогіі – доктар габ. Мікалай Цімашук, праф. ВУ (лінгвіст)¹⁹;
8. 16 сакавіка – верасень 2009 г.: загадчык кафедры беларусістыкі – доктар габ. Мікалай Цімашук, праф. ВУ (лінгвіст);
9. кастрычнік 2009 г. – 6 мая 2014 г.: загадчыца кафедры беларусістыкі – доктар габ. Ніна Баршчэўская, праф. ВУ (лінгвістка)²⁰;
10. 9 траўня 2014 г. – 6 верасня 2016 г.: выканаўца абавязкаў загадчыка кафедры беларусістыкі – доктар Катажына Дрозд (літаратуразнаўца)²¹;
11. 7 верасня 2016 – верасень 2018: выканаўца абавязкаў²² загадчыка кафедры беларусістыкі – доктар габ. Ніна Баршчэўская, праф. ВУ (лінгвістка);

¹⁷ А. Баршчэўскі ў 1950-я гг. вёў заняткі ў якасці заказных гадзін. Дзякуючы намаганням праф. А. Абрэмбскай-Яблоньскай штатным супрацоўнікам ён стаў з 1 студзеня 1960 г. Рэктар Зыгмунт Рыбіцкі прызначыў яго, старшага выкладчыка, на пасаду выканаўцы абавязкаў загадчыка кафедры на перыяд з кастрычніка 1975 г. па верасень 1978 г. (у машынапіснай біяграфіі ён таксама згадвае, што ў пачатку толькі выконваў абавязкі загадчыка), у пратаколе рады факультэта ад 8 студзеня 1976 г. значыцца загадчыкам (верагодна, гэта было скарачэннем), у перыяд з кастрычніка 1978 г. па верасень 1984 г. ён ужо быў афіцыйна загадчыкам (яшчэ як старшы выкладчык, хаця ў іншых лістах 1969 і 1976 гадоў гаворка ідзе пра ад'юнкта), але ў іншым лісце ёсць інфармацыя, што з 1 верасня 1984 г. (верагодна, з 1 кастрычніка 1984 г.) па жнівень 1987 г. ён зноў быў выканаўцам абавязкаў загадчыка, гэтак жа ў перыяд з верасня 1987 г. па жнівень 1990 г. рэктарам Гжэгажам Бялкоўскім ён быў прызначаны в.а. загадчыка (хаця ўжо меў габілітацыю з 1986 г.), з верасня 1993 г. па жнівень 1999 г. зноў быў загадчыкам (таксама ў апошнія гады яго паўнамоцтваў). На жаль, у дакументацыі шмат недакладных месцаў, што, верагодна, адбылося з-за чалавечых памылак адміністрацыйных працаўнікоў універсітэта, якія рыхтавалі лісты. Параўн. таксама зноск 14.

¹⁸ А. Баршчэўскі абараніў кандыдацкую дысертацыю ў 1966 г., габілітаваўся ў 1986 г., з 1 ліпеня 1993 г. быў надзвычайным прафесарам, у 2002 г. – поўным прафесарам [Siwek 2020; 2021].

¹⁹ Праф. М. Цімашук нарадзіўся ў Войшках на Беласточчыне. У 1978 г. атрымаў ступень доктара навук, у 1995 г. – габілітацыю, у 2000 г. – надз. праф. Працаваў на кафедры з 1 верасня 2009 г. па 2017 г., калі выйшаў на пенсію. Ён быў абраны загадчыкам кафедры пасля таго, як праф. А. Баршчэўскі пакінуў гэтую пасаду, якую займаў 29 гадоў. У перыяд з верасня 2008 г. па люты 2009 г. праф. М. Цімашук выконваў абавязкі загадчыка, а з сакавіка 2009 г. зноў стаў загадчыкам, калі быў абраны на тэрмін да лютага 2013 г., але па ўласным жаданні займаў гэтую пасаду толькі да канца верасня 2009 г.

²⁰ Праф. Н. Баршчэўская атрымала кандыдацкую ступень у 1988 г., габілітавалася ў 2004 г., а ў 2008 г. стала надзв. прафесарам [Kaleta 2020; Kaleta 2021].

²¹ К. Дрозд 11 чэрвеня 2013 г. абараніла кандыдацкую дысертацыю, была дактаранткай праф. А. Баршчэўскага і, як і ён, узначаліла кафедру ў якасці старшага выкладчыка і в.а. загадчыка.

²² У перыяд з 7 верасня 2016 г. па люты 2017 г. выконвала абавязкі загадчыка, а ў перыяд з сакавіка 2017 г. па верасень 2018 г. пасля перамогі на выбарах працавала загадчыцай.

12. з кастрычніка 2018 г. – верасень 2019 г.: выканаўца абавязкаў загадчыка кафедры беларусістыкі – доктар Вольга Трацяк (лінгвістка)²³;
13. з кастрычніка 2019 г.: выканаўца абавязкаў²⁴ загадчыка кафедры беларусістыкі – доктар габ. Радаслаў Калета (лінгвіст)²⁵.

Вызначыць усе падрабязнасці, якія тычацца, у прыватнасці, найранейшых фактаў з гісторыі кафедры – справа няпростая. Поўная дакументацыя адсутнічае, а даступныя дакументы часта паказваюць розныя назвы ўніверсітэцкіх падраздзяленняў або пасадаў. У многіх лістах, напісаных, верагодна, у спешцы, або сакратарамі, якія маглі не ведаць падрабязнасцяў пра тое ці іншае падраздзяленне, можна заўважыць некаторыя недакладнасці ў датах або назвах пасадаў. Апошні чалавек, які застаўся ў жывых з першых супрацоўнікаў кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта – праф. Э. Смулкова, у якой можна ўдакладніць сумнеўныя даныя ў дакументацыі. Да таго ж, застаецца вывучэнне прыватнай перапіскі праф. А. Абрэмбскай-Яблоньскай, а таксама пісьмовых сведчанняў іншых выдатных беларусістаў [напр. Баршчэўскі 2010], хоць і ў гэтых успамінах можна заўважыць некаторыя адрозненні, напрыклад, адносна паходжання першага пакалення студэнтаў кафедры. Вывучэнне архіўных дакументаў і мемуараў – захапляльны занятак, які дазваляе знаёміцца з суб'ектыўнай інтэрпрэтацыяй фактаў і магчымасцямі чалавечай памяці. Усё гэта разам азначае, што на некаторыя пытанні, верагодна, ніколі не будзе дакладных адказаў, хоць мы спадзяемся, што асноўныя гістарычныя сумненні і ваганні ў назвах удакладніліся ў гэтым артыкуле.

З польскай пераклала Анхеля Эспіноса Руіс

Бібліяграфія

- Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «*Нам намагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны*». Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357 [Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «*Nam pamahala toe, što ŭ Belarusi stan z movaju drënnu*». Profesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ŭ Varšave. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357].
- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі

²³ Абараніла кандыдацкую дысертацыю 13 чэрвеня 2017 г. пад кіраўніцтвам праф. Н. Баршчэўскай.

²⁴ Выконваў абавязкі ў перыяд з 1 па 22 кастрычніка 2019 г., а з 23 кастрычніка 2019 г. пасля перамогі на выбарах працаваў загадчыкам.

²⁵ Абараніў кандыдацкую дысертацыю 24 студзеня 2012 г., атрымаў габілітацыю ў 2019 г., з ліпеня 2021 г. працуе прафесарам універсітэта.

- каляндар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Čurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na parože novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радослав. 2020. *Нина Баршэвская, профессор Варшавского университета, белорусский и польский ученый* = *Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.* Ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина. Минск: БГУ, с. 17–30 [Kaleta Radoslav. 2020. *Nina Barševskaâ, professor Varšavskogo universiteta, belorusskij i pol'skij učenyj* = *Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Žeňšiny-učenyje Belarusi i Pol'si. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olünina. Minsk: BGU, s. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [доступ [dostup]: 20.02.2023].
- Калиноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязьні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Èl'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Смуклова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navikova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaŭskaaha űniversiteta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].
- Смуклова Альжбета. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска ў святле карэспандэнцыі з Беларусі. У: Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунуова. Беларусіка = Albaruthenica кн. 38. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Smulkova Al'žbeta. 2018. *Profesar Antanina Abrëmska-Jablon'ska ű svjatle karëspandëncyi z Belarusi. U: Belarуска-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, histaryčnyja i kul'turnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja naradžënnja Adama Mickeviča: zb. art. pa materyjalax mižnar. navuk. kanf.* Rëd. I. È. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja. Belarusika = Albaruthenica кн. 38. Minsk: BDU, s. 142–151].
- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2, teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do Mariana Pieciukiewicza z 17 IX 1956 r.
- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2, teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do prof. A. Fidrowskiej z Kazania z 8 XI 1956 r.
- Archiwum UW, teczka WFPS/WPI 0070 1975 r. Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW, teczka WRS 0070 1975–1979 Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1944–1969, Wfil-20.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1970–72, Wfil-23.
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Kaleta Radosław 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].

- Siwek Beata. 2020. *Aleksander Barszczewski: uczyony i poeta (W 90. rocznicę urodzin)*. „Prze-
gląd Wschodnioeuropejski” nr 1: 209–218.
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*.
„Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1958/1959*. 1958. Warszawa: Uniwer-
sytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1959/1960*. 1959. Warszawa: Uniwer-
sytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1960/1961*. 1960. Warszawa: Uniwer-
sytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1961/1962*. 1961. Warszawa: Uniwer-
sytet Warszawski.
- Skład osobowy uczelni 1957/1958*. 1957. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego na rok 1956/1957*. 1956. Warszawa: Uniwersy-
tet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1972/1973*. 1972. Warszawa:
Uniwersytet Warszawski.
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych*.
Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, L–R. Red. W. Baraniewski, W. Tygiel-
ski, A. K. Wróblewski. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016. Warszawa:
Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki* [online]
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19520060038> [dostęp: 11.03.2022].

Radosław Kaleta

Uniwersytet Warszawski

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

Wybrane fakty z historii białorutenistyki warszawskiej w świetle dokumentów archiwalnych

Streszczenie: W artykule utrwalona została najstarsza historia Katedry Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego. Przedstawiono początki Katedry, omówiono kwestię, czy została powołana do życia jako Katedra czy Zakład, zaprezentowano zdjęcia archiwalne. Niektóre fakty zostały przedstawione w świetle korespondencji prof. Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej – organizatorki białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim.

Słowa kluczowe: Katedra Białorutenistyki, jubileusz, historia białorutenistyki, Antonina Obrębska-Jabłońska, białorutenistyka warszawska, dokumenty archiwalne

Na temat Katedry Białorutenistyki pisano wiele (spis różnorodnych materiałów jest aktualizowany na katedralnej stronie¹ w zakładce „Napisali o nas”), dlatego w tym miejscu chciałbym tylko doprecyzować bardzo ważny szczegół, czy białorutenistyka warszawska została powołana do życia na poziomie zakładu czy katedry. W artykule z okazji poprzedniego jubileuszu [zob. Kaleta 2017: 12] powtórzyłem za wcześniejszymi publikacjami informację o Zakładzie Filologii Białoruskiej. Na podstawie dokumentów, które osobiście badałem jeszcze we wrześniu 2019 r. w Archiwum UW² oraz dokumentów udostępnionych mi przez prof. Elżbietę Smułkową można stwierdzić, że białorutenistyka warszawska nie została powołana do życia jako Zakład, lecz od samego początku jako Katedra

¹ Piszącemu te słowa bardzo zależało, by strona Katedry miała także wersję w języku białoruskim i od 2020 r. wersja białoruska istnieje i jest stale dopracowywana.

² Teczki: Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KATA Organizacja Wydziału 1944–1969, Wfil-20 oraz Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1970–1972 Wfil-23.

Filologii Białoruskiej na Wydziale Filologicznym UW. Fakt ten potwierdzają różne dokumenty, np. powołanie (datowane na 7 sierpnia 1956 r.) przez Ministra Szkolnictwa Wyższego dr Antoniny Obrębskiej-Jabłońskiej, prof. nadzw. UW na „organizatora Katedry Filologii Białoruskiej” czy wniosek o uruchomienie katedry w roku akademickim 1956/1957. Także sama A. Obrębska-Jabłońska w swej korespondencji wspomina o katedrze³. Informację o powołaniu katedry potwierdza też Elżbieta Smułkowa już w swym artykule z 1970 r. [zob. Смулкова 1970: 91 i 103, zob. też Smułkowa 2016; Смулкова 2018] oraz inni autorzy [zob. Баршчэўскі, Глушкоўска, Амелянюк, Кандрацюк, Чурак 1983: 59; Баршчэўскі 2010: 353; Каліноўскі 2016: 74; Siwek 2021: 135] (**il.** 1–4).

Musiał być jednak jakiś powód, dla którego w różnych publikacjach mówiono o powołaniu w 1956 r. właśnie Zakładu Filologii Białoruskiej. W Archiwum UW w składach osobowych Uniwersytetu Warszawskiego⁴ za lata 1956–1961, które – podobnie jak inne dokumenty – również nie zawsze zawierają precyzyjne nazewnictwo, w niektórych miejscach wymieniona jest sama Katedra Filologii Białoruskiej, a w innych „wraz z Zakładem”. Dopiero w składzie osobowym z roku 1961/1962 nie wzmiankuje się już o Zakładzie tylko o samej Katedrze. Trudno wyjaśnić, skąd wzięły się tam takie informacje, gdyż dostępne dokumenty archiwalne nie zawierają pisma, które by formalnie powoływało Zakład do życia. Może być to z jednej strony jedna z nieścisłości, które zdarzają się też w nazwach innych jednostek uniwersyteckich. Błąd ten poprawiony został dopiero w 1961 r., kiedy to już nie wspomina się o Zakładzie, mimo że nie ma też pisma, które by formalnie zносиło rzekomy Zakład. Być może przyjęto, że funkcjonował (niejako automatycznie) w ramach Katedry na podstawie ówczesnej struktury panującej na uczelniach, a opisaną w *Ustawie z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki*⁵, gdzie w rozdziale 2 ustala się, że „Podstawową komórką organizacyjną w szkole wyższej jest katedra. W ramach katedry może być prowadzony jeden lub więcej zakładów”

³ Zob. list do Mariana Pieciukiewicza (1904–1983) z 17 września 1956 r. – teczką A. Obrębskiej-Jabłońskiej, sygn. Sp. 37/2, Archiwum UW. W liście tym jest także warszawski adres zamieszkania pani profesor: ul. Rakowiecka 6 m. 5. M. Paciukiewicz – etnograf, znawca kultury białoruskiej, redaktor białoruskiego czasopisma „Szliach Moładzi” i białoruskich audycji radia wileńskiego. Po przekazaniu Wilna Republice Litewskiej został dyrektorem białoruskiego Muzeum im. I. Łuczkiewicza. Często bywał na Białostocczyźnie, gdzie wiele czasu poświęcał badaniom etnograficznym. Był jednym z założycieli grupy literackiej *Białowieża*. Publikował opowiadania satyryczne pod pseudonimem *Dziad Marcin*.

⁴ Przeanalizowałem następujące wydania: *Skład osobowy...* 1956: 7 i 42; *Skład osobowy...* 1957: 8 i 49; *Skład osobowy...* 1958: 8 i 87; *Skład osobowy...* 1959: 8 i 91; *Skład osobowy...* 1960: 9 i 115; *Skład osobowy...* 1961: 1.

⁵ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19520060038>; PDF: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520060038/O/D19520038.pdf>

(Rozdz. 2, art. 6.1)⁶. Jednakże E. Smułkowa w korespondencji z piszącym te słowa nie potwierdza wersji o rzekomym istnieniu Zakładu: „[...] z całym przekonaniem mogę powiedzieć, że żadnego śladu obecności „zakładu” w ramach nowo założonej Katedry Filologii Białoruskiej na Wydziale Filologicznym UW w [...] materiałach, a tym bardziej we własnej pamięci, nie znalazłam”. Zatem nierozwiązaną zagadką pozostaje kwestia odnotowania „Zakładu” w składach osobowych Uniwersytetu Warszawskiego za lata 1956–1961.

Na podstawie teczki osobowej można stwierdzić, że prof. A. Obrębska-Jabłońska od 7 sierpnia 1956 r. była organizatorem Katedry Filologii Białoruskiej na Wydziale Filologicznym, a od 1 lutego 1957 r. formalnie jej kierownikiem. Rada Wydziału Filologicznego dnia 13 listopada 1956 r. zaakceptowała wniosek o uruchomienie Katedry od roku akademickiego 1956/1957 i podjęła specjalną uchwałę, na podstawie której dziekan Wydziału Filologicznego prof. Zdzisław Libera dnia 18 grudnia 1956 r. zwrócił się do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego z prośbą o oficjalne powołanie organizatora na kierownika Katedry.

Z listu A. Obrębskiej-Jabłońskiej do prof. Anny Fidrowskiej z Kazania wynika, że pierwsza rekrutacja studentów odbyła się w końcu września 1956 r. Zgłosiło się 90 kandydatów, ale przyjęto 22, z czego 6 osób po polskiej szkole i 16 osób z liceów z dodatkową nauką języka białoruskiego w Hajnówce i Bielsku Podlaskim⁷. Kierownik Katedry pisze także o strategii edukacyjnej stosowanej wobec studentów: „Aby poszerzyć łatwość zatrudnienia absolwentów kierunku białoruskiego, ustala się dla nich dwutorowość studiów z filologią rosyjską lub polską jako przedmiotem pobocznym”⁸.

Co ciekawe, według składów osobowych UW, w roku swego powstania 1956/1957 Katedra miała tylko dwie pracowniczki: prof. Antoninę Obrębską-Jabłońską oraz mgr Lidie Bazyluk, w roku 1957/58 było już sześciu pracowników: prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, mgr Elżbieta Smułkowa, dr Mikołaj Biryłło, dr Wasyl Tarasow, lektorka mgr Lidia Bazyluk oraz mgr Aleksander Barszczewski, który prowadził wykłady i ćwiczenia na zlecenie. W latach 1958/1959, 1959/1960 i 1960/1961 w składzie osobowym odnotowano następujące nazwiska: Antonina

⁶ Była to zatem inna struktura pozwalająca też łączyć katedry w „zespół katedr lub instytut” (Rozdz. 2, art. 6.3). Dziś katedry nie mają zakładów, co najwyżej pracownie, a zakłady są w instytutach.

⁷ Zob. list A. Obrębskiej-Jabłońskiej do prof. A. Fidrowskiej z Kazania z 8 listopada 1956 r. – teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, sygn. Sp. 37/2, Archiwum UW. W swoich wspomnieniach z 2010 r. prof. A. Barszczewski trochę inaczej to przedstawia – wspomina zrekrutowanych 20 osób, tylko absolwentów liceów w Hajnówce i Bielsku-Podlaskim, które miały białoruską świadomość, mimo że niezbyt dobrze знаły język białoruski. Po pewnym czasie rekrutacja odbywała się nie co roku, lecz co 2 lata [zob. Баршчэўскі 2010: 354, 356].

⁸ Tamże; warto też poczytać osobiste i barwne wspomnienia prof. A. Barszczewskiego o pierwszym katedralnym wyjeździe do Mińska już w pierwszym roku istnienia Katedry [por. Баршчэўскі 2010: 354–355].

Obrębska-Jabłońska, Elżbieta Smułkowa, Lidia Bazyluk, Aleksander Barszczewski. Z kolei w roku 1961/1962 odbyły się już zmiany w kadrze, wśród pracowników figurują następujące nazwiska: Antonina Obrębska-Jabłońska, Elżbieta Smułkowa, Aleksander Barszczewski, Mikołaj Wróblewski, Anna Bagrowska.

Białorutenistyka warszawska jako Katedra Filologii Białoruskiej funkcjonowała od 1956 r. do 31 marca 1969 r. Dopiero w okresie od 1 kwietnia 1969 r. do 30 września 1975 r. w wyniku uniwersyteckich zmian organizacyjnych istniała jako Zakład Filologii Białoruskiej Instytutu Filologii Rosyjskiej na Wydziale Filologii Polskiej i Słowiańskiej UW⁹. A. Obrębska-Jabłońska na mocy pism Rektora UW z 2 czerwca 1969 r. została formalnie odwołana z pełnienia funkcji kierownika Katedry z dniem 31 marca 1969 r. i od 1 kwietnia 1969 r. była już kierownikiem Zakładu Filologii Białoruskiej aż do 30 września 1971 r., kiedy przeszła na emeryturę (il. 5–6).

Od 1 października 1971 r. do 30 września 1975 r. funkcję kierownika Zakładu Filologii Białoruskiej pełniła adiunkt dr Elżbieta Smułkowa (wg dokumentów z października 1971 r.)¹⁰. W Zarządzeniu nr 2 Rektora UW z 1 października 1975 r. stwierdza się, że z dniem 1 września 1975 r. (czyli miesiąc przed wydaniem rozporządzenia) w Instytucie Rusycystyki znosi się Zakład Filologii Białoruskiej. A ponieważ zakład istnieć samodzielnie nie może, to logiczne byłoby utworzenie w to miejsce Katedry Filologii Białoruskiej (właśnie w 1975, a nie w 1977 r., jak stwierdzało się dotąd we wcześniejszych publikacjach). W Archiwum UW nie znalazłem żadnego osobnego rozporządzenia Rektora UW w tej sprawie (możliwe, że nie wydano w ogóle takiego dokumentu). Natomiast w zachowanym protokole¹¹ z posiedzenia Rady Wydziału Filologii Polskiej i Słowiańskiej z 17 czerwca 1975 r. jest przedstawiona nowa struktura wydziału, w skład której wchodzi Katedra Filologii Białoruskiej widniejąca w protokołach¹² Rady Wydziału Rusycystyki i Słowistyki od października 1975 r., gdyż właśnie w tym roku wydział przyjął nową nazwę¹³. Prof. Nina Barszczewska, która studiowała

⁹ Por. *Skład osobowy ...* 1972: 121; nie wszystkie nazwy są podawane tam precyzyjnie, więc mogło chodzić o Instytut Rusycystyki, a nie Filologii Rosyjskiej.

¹⁰ E. Smułkowa habilitowała się już po pełnieniu swej kierowniczej funkcji, w 1976 r.

¹¹ Archiwum UW, posiedzenia rady wydziału, teczka WFPS/WPI 0070 1975 r. Kat A.

¹² Archiwum UW, posiedzenia rady wydziału, teczka WRS 0070 1975–1979 Kat A.

¹³ W Archiwum UW udało się ustalić, że Wydział Filologiczny istniejący od 1951 r. przechodził liczne przekształcenia. W 1968 r. powstały z niego Wydział Filologii Polskiej i Słowiańskiej oraz Wydział Filologii Obcych, który w 1975 r. przekształcił się w Wydział Neofilologii. Natomiast z Wydziału Filologii Polskiej i Słowiańskiej w 1975 r. powstał Wydział Polonistyki i właśnie Wydział Rusycystyki i Słowistyki. Temu ostatniemu w 1980 r. znów zmieniono nazwę pod wpływem zmian organizacyjnych i był to już Wydział Rusycystyki, Słowistyki i Lingwistyki Stosowanej. W 1982 r. po raz kolejny zmieniła się struktura i powstała nazwa Wydział Rusycystyki i Lingwistyki Stosowanej. W skład Wydziału wchodziły wtedy: Instytut Rusycystyki, Instytut Lingwistyki

w tym okresie na filologii białoruskiej, potwierdziła, że z pieczętki w jej indeksie (z października 1975 r.) wynika, że już właśnie w tym czasie istniała Katedra Filologii Białoruskiej na Wydziale Rusycystyki i Sławistyki (il. 7).

W swoim poprzednim artykule [zob. Kaleta 2017: 12], sugerując się wcześniejszymi publikacjami innych autorów, podałem rok 1977 jako datę przekształcenia Zakładu w Katedrę, ale jeśli by tak było, to powstałoby automatycznie pytanie o status białorutenistyki w latach 1975–1977. W zarządzeniu Rektora UW z 1977 r. nie wspomina się o zmianie Zakładu na Katedrę, jedynie w załączniku nr 5 do tego zarządzenia pojawia się skrótowiec KFB od Katedry Filologii Białoruskiej, ale wymieniony bez żadnego komentarza, co wskazywałoby na to, że ta nazwa funkcjonowała już przed rokiem 1977. Reasumuję te rozważania archiwalne w poniższych punktach:

1. Katedra Filologii Białoruskiej powstała w 1956 r. na Wydziale Filologicznym.
2. Od 1956 r. do marca 1969 r. Katedra funkcjonowała na Wydziale Filologicznym i później na Wydziale Filologii Polskiej i Słowiańskiej.
3. Od kwietnia 1969 r. do sierpnia 1975 r. Katedra działała jako Zakład Filologii Białoruskiej Instytutu Filologii Rosyjskiej na Wydziale Filologii Polskiej i Słowiańskiej.
4. Od września 1975 r. Zakład przekształcono w Katedrę Filologii Białoruskiej na Wydziale Rusycystyki i Sławistyki.
5. 16 marca 2005 r. Katedra Filologii Białoruskiej zmieniła nazwę na Katedra Białorutenistyki i działała na Wydziale Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich, którego nazwę w 2009 r. zmieniono na Wydział Lingwistyki Stosowanej.

Dla porządku warto jeszcze wymienić kierowników i okresy ich kadencji wraz z aktualnymi zmieniającymi się nazwami jednostki, którą kierowali:

1. 7 sierpnia 1956 r. – 31 stycznia 1957 r.: organizatorka Katedry Filologii Białoruskiej – dr hab. Antonina Obrębska-Jabłońska, prof. nadzw. UW (językoznawczyni);
2. 1 lutego 1957 r. – 31 marca 1969 r.: kierownik Katedry Filologii Białoruskiej – dr hab. Antonina Obrębska-Jabłońska, prof. nadzw. UW (językoznawczyni)¹⁴;
3. 1 kwietnia 1969 r. – 30 września 1971 r.: kierownik Zakładu Filologii Białoruskiej – prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (językoznawczyni);

Stosowanej, Katedra Filologii Białoruskiej i Katedra Filologii Ukraińskiej. W 1996 roku nazwę zmieniono na Wydział Lingwistyki Stosowanej i Filologii Wschodniosłowiańskich. W 2009 r. skrócono tę nazwę o ostatni człon i pozostał Wydział Lingwistyki Stosowanej [zob. *Historia WLS* oraz opracowanie Katarzyny Pileckiej w Archiwum UW].

¹⁴ A. Obrębska-Jabłońska uzyskała habilitację w 1934 r. na Uniwersytecie Jagiellońskim i dołączyła do nielicznego wówczas grona kobiet z tak wysokim stopniem naukowym. Stanowisko profesora nadzwyczajnego uzyskała 25 czerwca 1954 r., a tytuł profesora zwyczajnego otrzymała 13 grudnia 1962 r., stanowisko zaś piastowała od stycznia 1963 r.

4. 1 października 1971 r. – 31 sierpnia 1975 r.: p.o.¹⁵ kierownik Zakładu Filologii Białoruskiej – adiunkt dr Elżbieta Smułkowa (językoznawczyni)¹⁶;
5. 1 września 1975 r. – 30 września 1975 r.: p.o. kierownik Katedry¹⁷ Filologii Białoruskiej – adiunkt dr Elżbieta Smułkowa (językoznawczyni);
6. 1 października 1975 – 30 września 2004 r.: p.o.¹⁸ kierownik Katedry Filologii Białoruskiej – dr Aleksander Barszczewski (literaturoznawca)¹⁹;

¹⁵ Prawdopodobnie osoby bez habilitacji (tzw. pracownicy niesamodzielnii) – podobnie jak dziś – mogli tylko pełnić obowiązki kierownika *de jure*, choć w praktyce kierowali jednostką, czyli byli ich kierownikami *de facto*. W pismach administracyjnych, które przeglądałem, widnieją różne zapisy, raz z p.o., raz bez, ale w *Składzie osobowym Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1972/1973 [Skład osobowy... 1972: 121]* widnieje informacja o dr E. Smułkowej jako p.o. kierownik Zakładu Filologii Białoruskiej.

¹⁶ E. Smułkowa od 1957 r. pracowała w Katedrze jako starszy asystent, uzyskała doktorat w 1965 r., a od 1966 r. była już adiunktem. Tekst rozprawy doktorskiej został opublikowany w wydawnictwie Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków 1968, w serii Monografie Sławistyczne. Habilitowała się z zakresu akcentologii języka białoruskiego w 1976 r. i po zatwierdzeniu habilitacji przez Centralną Komisję Kwalifikacyjną ds. Kadr Naukowych (CKK) otrzymała stopień doktora habilitowanego i stanowisko docenta UW od 1 stycznia 1978 r. W latach 1978–1981 na Wydziale Rusycystyki, Sławistyki i Lingwistyki Stosowanej UW pełniła funkcję prodziekana ds. studenckich jako pracownik KFB. Pracowała w KFB do 30 września 1981 r. Dnia 1 października 1981 r. na jej własną prośbę i za zgodą władz Wydziału Polonistyki rektor Henryk Samsonowicz przeniósł ją do Katedry Językoznawstwa Ogólnego Wydziału Polonistyki, gdzie pracowała do czasu przejścia na emeryturę w 2001 r. Uchwałą Rady Państwa z dnia 15 września 1988 r. została profesorem nadzwyczajnym, a w 1996 r. uzyskała tytuł i stanowisko profesora zwyczajnego. W latach 1991–1995 została urlopowana z Uniwersytetu na rzecz służby dyplomatycznej na Białorusi, początkowo w charakterze konsula generalnego, później radcy ministra pełnomocnego Ambasady RP w Mińsku i od 11 września 1992 Ambasadora Nadzwyczajnego i Pełnomocnego RP w Republice Białorusi. Zakończyła pracę ambasadora na własną prośbę 30 września 1995 r. i powróciła na UW do pracy badawczej, organizacyjnej i dydaktycznej od 1 października 1995 r. Po przejściu na emeryturę w 2001 r. rozpoczęła pracę na pół etatu w Ośrodku Badań nad Tradycją Antyczną (OBTA UW), a po jego przekształceniu pracowała na Wydziale Artes Liberales przez kolejnych 10 lat.

¹⁷ Jak wspomniałem wcześniej, rozporządzenie Rektora UW z 1 października 1975 r. powołuje Katedrę z datą wcześniejszą – 1 września 1975 r.

¹⁸ A. Barszczewski w latach 50. XX w. prowadził zajęcia jako godziny zleczone, etatowym pracownikiem dzięki staraniom prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej był od 1 stycznia 1960 r. Powołany został jako starszy wykładowca na p.o. kierownika Katedry przez rektora Zygmunta Rybickiego na okres od października 1975 r. do września 1978 r. (w swym życiorysie pisanym na maszynie także wspomina, że na początku pełnił obowiązki kierownika), w protokole rady wydziału z 8 stycznia 1976 r. widnieje jako kierownik (pewnie był to skrót myślowy), w okresie od października 1978 r. do września 1984 r. był już kierownikiem (nadal jako starszy wykładowca, choć w innych pismach z 1969 r. i z 1976 r. jest mowa o adiunkcie), ale w innym piśmie widnieje informacja, że od 1 września 1984 (chyba powinno być od 1 października 1984 r.) do sierpnia 1987 r. ponownie jest p.o. kierownikiem, podobnie w okresie od października 1987 r. do sierpnia 1990 r. był powołany jako p.o. przez rektora Grzegorza Białkowskiego (choć od 1986 r. miał już

7. 1 października 2004 r. – 15 marca 2009 r.: kierownik Katedry Filologii Białoruskiej – dr hab. Mikołaj Timoszuk, prof. UW (językoznawca)²⁰;
8. 16 marca 2009 r. – 30 września 2009 r.: kierownik Katedry Białorutenistyki – dr hab. Mikołaj Timoszuk, prof. UW (językoznawca);
9. 1 października 2009 r. – 6 maja 2014 r.: kierownik Katedry Białorutenistyki – dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW (językoznawczyni)²¹;
10. 9 maja 2014 r. – 6 września 2016 r.: p.o. kierownik Katedry Białorutenistyki – dr Katarzyna Drozd (literaturoznawczyni)²²;
11. 7 września 2016 r. – 30 września 2018 r.: p.o.²³ kierownik Katedry Białorutenistyki – dr hab. Nina Barszczewska, prof. UW (językoznawczyni);
12. 3 października 2018 r. – 30 września 2019 r.: p.o. kierownik Katedry Białorutenistyki – dr Volha Tratsiak (językoznawczyni)²⁴;
13. od 1 października 2019 r.: p.o.²⁵ kierownik Katedry Białorutenistyki – dr hab. Radosław Kaleta (językoznawca)²⁶.

Ustalenie wszystkich szczegółów dotyczących zwłaszcza najstarszych faktów z historii Katedry nie należy do zadań najłatwiejszych. Brakuje pełnej dokumentacji, a w dostępnych dokumentach często widnieją różne nazwy jednostek uniwersyteckich lub stanowisk. W wielu pismach, zapewne sporządza-

habilitację), od września 1993 do sierpnia 1999 znów był kierownikiem (również w ostatnich latach swej kadencji). Niestety w dokumentacji jest wiele nieprecyzyjnych miejsc, co wynikało prawdopodobnie z błędów ludzkich administracji uniwersyteckiej przygotowujących pisma. Por. także przyp. 15.

¹⁹ A. Barszczewski doktorat obronił w 1966 r., habilitację uzyskał w 1986 r., profesorem nadzwyczajnym był od 1 lipca 1993 r., profesorem zwyczajnym został w 2002 r. [więcej zob. Siwek 2020; 2021].

²⁰ Prof. M. Timoszuk urodził się w Wojszkach na Białostocczyźnie. Doktorat uzyskał w 1978 r., habilitację w 1995 r., a stanowisko profesora nadzwyczajnego w 2000 r. W Katedrze pracował od 1 września 2009 r. do 2017 r., kiedy przeszedł na emeryturę. Został wybrany na kierownika Katedry po tym, jak prof. A. Barszczewski złożył rezygnację z tej funkcji, którą piastował 29 lat. W okresie od września 2008 r. do lutego 2009 r. prof. M. Timoszuk był p.o. kierownikiem, a od marca 2009 r. ponownie kierownikiem, kiedy został wybrany na kadencję do lutego 2013 r., jednak na własną prośbę pełnił tę funkcję do końca września 2009 r.

²¹ Prof. N. Barszczewska doktorat uzyskała w 1988 r., habilitację w 2004 r., profesorem nadzwyczajnym została w 2008 r. Więcej zob. Kaleta 2020 i Kaleta 2021.

²² Dr K. Drozd obroniła doktorat 11 czerwca 2013 r.; była doktorantką prof. A. Barszczewskiego i podobnie jak on, objęła kierownictwo Katedry jako starszy wykładowca i jako p.o. kierownika.

²³ Pełniła obowiązki kierownika w okresie od 7 września 2016 r. do lutego 2017 r., natomiast na okres od marca 2017 r. do września 2018 r. została wybrana na kierownika.

²⁴ Obroniła doktorat 13 czerwca 2017 r. pod kierownictwem prof. N. Barszczewskiej.

²⁵ Pełnił obowiązki w okresie 1–22 października 2019 r., a od 23 października 2019 r. pracował już jako kierownik po wygranych wyborach.

²⁶ Doktorat obronił 24 stycznia 2012 r., habilitację uzyskał w 2019 r., na stanowisku profesora uczelni pracuje od lipca 2021 r.

nych w pośpiechu lub przez sekretarki, które siłą rzeczy nie wszystko wiedziały w szczegółach o danej jednostce, można zauważyć pewne nieścisłości co do dat czy nazw stanowisk. Ostatnią osobą z żyjących pierwszych pracowników Katedry Filologii Białoruskiej UW jest prof. E. Smułkowa, z którą można weryfikować nieścisłości w dokumentacji. Poza tym pozostaje studiowanie korespondencji prywatnej prof. A. Obrębskiej-Jabłońskiej czy zapisanych wypowiedzi innych wybitnych białorutenistów [np. Баршчэўскі 2010], choć i w tych wspomnieniach widać pewne różnice, np. co do pochodzenia pierwszego rocznika studentów Katedry. Studiowanie dokumentów archiwalnych i wspomnień jest fascynujące, pozwala na zapoznanie się także z subiektywną interpretacją faktów i możliwościami pamięci ludzkiej. Wszystko to razem sprawia, że na niektóre pytania nie będzie prawdopodobnie już nigdy odpowiedzi, choć mamy nadzieję, że jednak podstawowe wątpliwości historyczno-nazewnicze udało się w tym artykule rozwiązać.

Bibliografia

- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2, teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do Mariana Pieciukiewicza z 17 IX 1956 r.
- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2, teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do prof. A. Fidrowskiej z Kazania z 8 XI 1956 r.
- Archiwum UW, teczka WFPS/WPI 0070 1975 r. Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW, teczka WRS 0070 1975–1979 Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1944–1969, Wfil-20.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil-0120 KAT A Organizacja Wydziału 1970–72, Wfil-23.
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Kaleta Radosław 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].
- Siwek Beata. 2020. *Aleksander Barszczewski: uczonek i poeta (W 90. rocznicę urodzin)*. „Przełęcz Wschodnioeuropejski” nr 1: 209–218.
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1958/1959*. 1958. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1959/1960*. 1959. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1960/1961*. 1960. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1961/1962*. 1961. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy uczelni 1957/1958*. 1957. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego na rok 1956/1957*. 1956. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1972/1973*. 1972. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Smułkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, L–R*. Red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A. K. Wróblewski. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki* [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19520060038> [dostęp: 11.03.2022].
- Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «Нам памагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны». *Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве*. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357 [Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «*Nam pamahala toe, što ŭ Belarusi stan z movaju drënnu*». *Prafesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ŭ Varšave*. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357].
- Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65 [Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Čurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na parozie novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65].
- Калета Радослав. 2020. *Нина Барцэвская, прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, беларускі і польскі ўченый = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.* Ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина. Минск: БГУ, с. 17–30 [Kaleta Radoslav. 2020. *Nina Barševskaa, professor Varšavskogo universiteta, beloruskij i pol'skij učenyj = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Ženšiny-učenyje Belarusi i Pol'si. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olūnina. Minsk: BGU, s. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [dostęp: 20.02.2023].
- Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт [Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani El'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't].
- Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103 [Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšav'skaha ŭniversiteta*. «Belaruski kaljandar na 1970 hod» № 14: 91–103].
- Смулкова Альжбета. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска ў святле карэспандэнцыі з Беларусі*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. на матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістунювая. Беларусь = Albaruthenica кн. 38. Мінск: БДУ, с. 142–151 [Smulkova Al'žbeta. 2018. *Prafesar*

Antanina Abrèmbska-Jablon'ska ũ svjatle karèspandèncyi z Belarusi. U: Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, histaryčnyja i kul'turnyja suvjazi. Da 220-hoddzja z dnja naradžènnja Adama Mickeviča: zb. art. pa matèryjalax mižnar. navuk. kanf. Rėd. I. Ę. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja. Belarusika = Albaruthenica kn. 38. Minsk: BDU, c. 142–151].

Radosław Kaleta

University of Warsaw

rkaleta@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6892-9332>

Selected Facts from the History of Belarusian Studies in Warsaw in Light of Archival Documents

Abstract: The article presents the earliest history of the Department of Belarusian Studies at the University of Warsaw. The author describes the origins of the Department and whether it was established as a Department or a Section, and includes selected archival photographs. Some facts are shown in light of the correspondence of Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, who founded Belarusian studies at the University of Warsaw.

Keywords: Department of Belarusian Studies, jubilee, history of Belarusian studies, Antonina Obrębska-Jabłońska, Belarusian studies in Warsaw, archival documents

A lot has been written about the Department of Belarusian Studies (an up-to-date list of various publications is available on the Department's website¹ under the "They wrote about us" tab), so here I would just like to clarify a very important point concerning the question whether the center of Belarusian studies in Warsaw was established at the level of a Section or a Department. In the article written on the occasion of the previous jubilee [see Kaleta 2017: 12], I repeated the information about the founding of the Section of Belarusian Philology after earlier publications. However, on the basis of documents that I examined in September 2019 in the Archives of the University of Warsaw,² as well as documents made available

¹ With my encouragement, a Belarusian version of the Department's website (<http://bel.kb.uw.edu.pl/>) was created in 2020 and is constantly being improved.

² Folders: Faculty of Philology (Wydział Filologiczny), Wfil-0120 KAT A Organization of the Faculty 1944-1969 Wfil-20 and Faculty of Philology, Wfil-0120 KAT A Organization of the Faculty 1970-72 Wfil-23.

to me by Prof. Elżbieta Smułkowa, it can be concluded that the center of Belarusian studies in Warsaw was not established as a Section but was from the very beginning the Department of Belarusian Philology at the Faculty of Philology at the University of Warsaw. This fact is confirmed by various documents, e.g., the appointment (dated August 7, 1956) by the Minister of Higher Education of Assoc. Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska as the “organizer of the Department of Belarusian Philology” or the request to establish the Department in the 1956/57 academic year. Moreover, A. Obrębska-Jabłońska herself mentions the Department in her correspondence.³ The information about the establishment of the Department is also confirmed by E. Smułkowa in her article from 1970 [see Smulkova 1970: 91, 103; see also Smułkowa 2016; Smulkova 2018] and other authors [see Barščëŭski, Hluškoŭska, Amel’janjuk, Kandracjuk, Čurak 1983: 59; Barščëŭski 2010: 353; Kalinoŭski 2016: 74; Siwek 2021: 135] (**Figs. 1–4**).

However, there had to be a reason why various publications stated that the unit established in 1956 was called the Section of Belarusian Philology. The staff lists for the years 1956–1961 kept in the Archives of the University of Warsaw⁴ – which, like other documents, do not always contain precise naming – sometimes refer only to the Department of Belarusian Philology and sometimes add, “together with the Section.” The mentions of the Section disappear altogether starting from the 1961/62 academic year. It is difficult to explain where such information came from since the available archival documents do not include a letter formally establishing the Section. Perhaps it is one of the inaccuracies that also occur in the names of other university units. This error was apparently corrected in 1961, when the Section ceased to be mentioned, although there is also no letter formally dissolving such a unit. It may have been assumed that a Section existed within the Department because such was the structure of universities at the time. Article 6.1 of the Act of December 15, 1951, on Higher Education and Scientific Employees⁵

³ See a letter to Marian Pieciukiewicz dated September 17, 1956 (Archives of the University of Warsaw, folder: A. Obrębska-Jabłońska, file No. 37/2), which also includes A. Obrębska-Jabłońska’s Warsaw address: 6 Rakowiecka St., apartment 5. M. Pieciukiewicz (1904–1983) was an ethnographer, expert on Belarusian culture and editor of the Belarusian magazine *Шлях моладзі* and Belarusian broadcasts of the Vilnius radio. After Vilnius was restored to the Republic of Lithuania, he became the director of the Ivan Luckievič’s Belarusian Museum. He often visited the Białystok region, where he devoted much of his time to ethnographic research. M. Pieciukiewicz was one of the founders of the literary group “Białowieża” and published satirical short stories under the pseudonym Dziad Marcin.

⁴ I have analyzed the following lists: *Skład osobowy...* 1956: 7 and 42; *Skład osobowy...* 1957: 8 and 49; *Skład osobowy...* 1958: 8 and 87; *Skład osobowy...* 1959: 8 and 91; *Skład osobowy...* 1960: 9 and 115; *Skład osobowy...* 1961: 1.

⁵ *Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki*, Dz.U. 1952 No. 6 item 38, <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19520060038/O/D19520038.pdf> [accessed 04.05.2023].

states that “The basic organizational unit in a university is a department. One or more sections may function within the department.”⁶ However, E. Smułkowa in her correspondence with me has stated that, to her knowledge, such a Section was never established: “... I can say with full conviction that I have not found any trace of the existence of a ‘Section’ within the newly-established Department of Belarusian Philology at the Faculty of Philology at the University of Warsaw in ... the materials, let alone in my own memory.” Thus, the matter of the “Section” mentioned in the staff lists for the years 1956–1961 remains a mystery...

Based on her personnel file, it can be concluded that Prof. A. Obrębska-Jabłońska was the organizer of the Department of Belarusian Philology at the Faculty of Philology from August 7, 1956, and formally its Head from February 1, 1957. On November 13, 1956, the Council of the Faculty of Philology approved the request to inaugurate the Department in the 1956/57 academic year and adopted a special resolution, on the basis of which the Dean of the Faculty of Philology, Prof. Zdzisław Libera, asked the Ministry of Higher Education on December 18, 1956, to officially appoint the organizer as the Head of the Department.

A letter from A. Obrębska-Jabłońska to Prof. Anna Fidrowska from Kazan shows that the first student recruitment took place at the end of September 1956. Of the 90 candidates that applied, only 22 were accepted, including 6 from Polish schools and 16 from high schools in Hajnówka and Bielsk Podlaski where Belarusian was taught as an additional language.⁷ The Head of the Department also described the educational strategy that was adopted: “In order to facilitate the employment of graduates of Belarusian studies, a dual course of study is established for them, either with Russian or Polish philology as a secondary subject.”⁸

Interestingly, according to the staff lists, in the year of its establishment (i.e., 1956/57), the Department had only two employees: Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska and Lidia Bazyluk, MA. That number rose to six already in 1957/58 and

⁶ Thus, it was a different structure that also allowed departments to be combined into “a group of departments or an institute” (Art. 6.3). Today, departments do not have sections, at most laboratories, and sections form a part of institutes.

⁷ See a letter to Prof. A. Fidrowska from Kazan dated November 8, 1956 (Archives of the University of Warsaw, folder: A. Obrębska-Jabłońska, file No. 37/2). In his memoirs from 2010, Prof. A. Barszczewski recalled it a little differently, mentioning that 20 people had been recruited, all of them high school graduates from Hajnówka and Bielsk Podlaski, who thought of themselves as Belarusians, despite not knowing Belarusian very well. After some time, recruitment took place not every year but every two years [see Баршчэўскі 2010: 354, 356].

⁸ See a letter to Prof. A. Fidrowska from Kazan dated November 8, 1956 (Archives of the University of Warsaw, folder: A. Obrębska-Jabłońska, file No. 37/2). It is also worth reading Prof. A. Barszczewski’s colorful recollection of the first trip of the Department to Minsk, already in the first year of its existence [see Barščëŭski 2010: 354–355].

included Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska, Elżbieta Smułkowa, MA, Dr. Mikołaj Biryła, Dr. Vasilij Tarasau, language teacher Lidia Bazyluk, MA, and Aleksander Barszczewski, MA, who conducted lectures and practical classes on commission. In 1958/59, 1959/60 and 1960/61, the following names were recorded in the staff lists: Antonina Obrębska-Jabłońska, Elżbieta Smułkowa, Lidia Bazyluk, Aleksander Barszczewski. A change took place in 1961/62 when the employees included Antonina Obrębska-Jabłońska, Elżbieta Smułkowa, Aleksander Barszczewski, Mikołaj Wróblewski and Anna Bagrowska.

The center of Belarusian studies in Warsaw functioned as the Department of Belarusian Philology from 1956 to March 31, 1969. In the period from April 1, 1969, to September 30, 1975, as a result of university-wide organizational changes, it existed as the Section of Belarusian Philology within the Institute of Russian Philology at the Faculty of Polish and Slavic Philology of the University of Warsaw.⁹ Pursuant to the letters of the Rector of the University of Warsaw of June 2, 1969, A. Obrębska-Jabłońska was formally dismissed as the Head of the Department on March 31, 1969, and on April 1, 1969, she was appointed the Head of the Section of Belarusian Philology, a position which she occupied until September 30, 1971, when she retired (**Figs. 5–6**).

From October 1, 1971, to September 30, 1975, the Section of Belarusian Philology was headed by Dr. Elżbieta Smułkowa (according to documents from October 1971).¹⁰ Order No. 2 of the Rector of the University of Warsaw dated October 1, 1975, states that the Section of Belarusian Philology at the Institute of Russian Studies was dissolved on September 1, 1975 (i.e., one month before the regulation was issued). And since a Section could not exist on its own, it would have been logical to create a Department of Belarusian Philology in its place (in 1975 and not in 1977, as stated in earlier publications). In the Archives of the University of Warsaw, I did not find any separate Rector's regulation relating to this matter (it is possible that no such document was issued at all). On the other hand, in the minutes of the meeting of the Council of the Faculty of Polish and Slavic Philology of June 17, 1975,¹¹ a new structure of the Faculty is presented, which includes the Department of Belarusian Philology (**Fig. 7**). It appears in the minutes of the Council of the Faculty of Russian and Slavic Studies since October 1975,¹² which is the year in which the Faculty adopted this name.¹³

⁹ See *Skład osobowy...* 1972: 121. It should be noted, however, that not all names are given accurately in this document, so it may have been the Institute of Russian Studies rather than Russian Philology.

¹⁰ E. Smułkowa obtained her habilitation in 1976, after leaving her position as Head of the Section.

¹¹ Archives of the University of Warsaw, Faculty Council meetings, file: WFPS/WPI 0070 1975 Kat A.

¹² Archives of the University of Warsaw, Faculty Council meetings, file: WRS 0070 1975–1979 Kat A.

¹³ My research in the Archives of the University of Warsaw allowed me to establish that the Faculty of Philology, which had been founded in 1951, underwent numerous transformations during its

According to Assoc. Prof. Nina Barszczewska, who was studying Belarusian philology at the time, the stamp in her index confirms that there was a Department of Belarusian Philology at the Faculty of Russian and Slavic Studies already in October 1975.

Following earlier publications by other authors, in my previous article [see Kaleta 2017: 12], I gave 1977 as the date of the transformation of the Section into a Department, but if this were the case, we would be faced with the question of the status of the unit in 1975–1977. The Order of the Rector of the University of Warsaw of 1977 does not mention the change of the Section into a Department; only in Appendix 5 to this Order does the acronym KFB appear (short for *Katedra Filologii Białoruskiej*, i.e., Department of Belarusian Philology). However, it is listed without any comment, which would indicate that this name functioned already before 1977.

The results of this analysis of archival documents can be summarized in the following points:

1. The Department of Belarusian Philology was established in 1956 at the Faculty of Philology.
2. From 1956 until March 1969, the Department functioned at the Faculty of Philology and later at the Faculty of Polish and Slavic Philology.
3. From April 1969 until August 1975, the Department functioned as the Section of Belarusian Philology at the Institute of Russian Philology at the Faculty of Polish and Slavic Philology.
4. In September 1975, the Section was transformed into the Department of Belarusian Philology at the Faculty of Russian and Slavic Studies.
5. On March 16, 2005, the Department of Belarusian Philology was renamed the Department of Belarusian Studies and formed part of the Faculty of Applied Linguistics and East Slavic Philology (called the Faculty of Applied Linguistics since 2009).

existence. In 1968, it was divided into the Faculty of Polish and Slavic Philology and the Faculty of Foreign Philology, which in 1975 became the Faculty of Neophilology. The Faculty of Polish and Slavic Philology, in turn, was further divided into the Faculty of Polish Studies and the Faculty of Russian and Slavic Studies (also in 1975). The latter was renamed again in 1980 as a result of organizational changes and became the Faculty of Russian Studies, Slavic Studies and Applied Linguistics. In 1982, the structure changed once again, and the Faculty of Russian Studies and Applied Linguistics was created. At that time, the Faculty consisted of the Institute of Russian Studies, the Institute of Applied Linguistics, the Department of Belarusian Philology and the Department of Ukrainian Philology. In 1996, it was renamed the Faculty of Applied Linguistics and East Slavic Philology. In 2009, this name was shortened to the Faculty of Applied Linguistics [see *Historia WLS* and the study by Katarzyna Pilecka in the Archives of the University of Warsaw].

For the sake of order, it is worth listing the Heads of the unit and their terms in office, along with the changing names of the institution they chaired:

1. August 1956 – January 1957: organizer of the Department of Belarusian Philology – Assoc. Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (linguist);
2. February 1957 – March 1969: Head of the Department of Belarusian Philology – Assoc. Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (linguist);¹⁴
3. April 1969 – September 1971: Head of the Section of Belarusian Philology – Prof. Antonina Obrębska-Jabłońska (linguist);
4. October 1971 – August 1975: acting¹⁵ Head of the Section of Belarusian Philology – Assist. Prof. Elżbieta Smułkowa (linguist);¹⁶
5. September 1975: acting Head of the Department¹⁷ of Belarusian Philology – Assist. Prof. Elżbieta Smułkowa (linguist);

¹⁴ A. Obrębska-Jabłońska received her habilitation in 1934 at the Jagiellonian University, which made her one of the few women at the time with such a high academic degree. She obtained the position of associate professor on June 25, 1954, and received the title of full professor on December 13, 1962, a position she held since January 1, 1963.

¹⁵ Presumably, just as it is today, people without habilitation (so-called dependent employees) could only perform the duties of a *de jure* Head, although, in practice, they managed the Department and were its *de facto* Heads. The nomenclature varies in the administrative documents that I have reviewed, but in the staff list for the 1972/73 academic year [*Skład osobowy...* 1972: 121], Assist. Prof. E. Smułkowa is called acting Head of the Section of Belarusian Philology.

¹⁶ E. Smułkowa had worked in the Department as a senior assistant since 1957, received her doctorate in 1965, and in 1966 became an assistant professor. Her doctoral dissertation was published in 1968 by the Ossolineum publishing house as part of the *Slavic Monographs* series. She was habilitated in the field of Belarusian accentology in 1976, and after the Central Qualification Commission for Academic Staff approved her habilitation, she received the title of habilitated doctor and the position of associate professor at the University of Warsaw, starting January 1, 1978. In 1978–1981, she served as the Vice-Dean for Student Affairs at the Faculty of Russian Studies, Slavic Studies and Applied Linguistics at the University of Warsaw. She worked at the Department until September 30, 1981. On October 1, 1981, at her own request and with the consent of the authorities of the Faculty of Polish Studies, Rector Henryk Samsonowicz transferred her to the Department of General Linguistics at the Faculty of Polish Studies, where she worked until her retirement in 2001. By the resolution of the Council of State of September 15, 1988, she became an associate professor, and in 1996, she obtained the title and the position of full professor. From 1991 to 1995, she was granted a leave of absence from the University to perform diplomatic duties in Belarus, initially as consul general, then as advisor to the Minister Plenipotentiary of the Embassy of the Republic of Poland in Minsk, and from September 11, 1992, as Ambassador Extraordinary and Plenipotentiary of the Republic of Poland in the Republic of Belarus. She ended her work as an ambassador at her own request on September 30, 1995, and returned to the University of Warsaw to continue her scientific, organizational and teaching work from October 1, 1995. After retiring in 2001, she worked part-time at the Centre for Studies on the Classical Tradition (OBTA UW; later transformed into the Faculty of “Artes Liberales”) for the next 10 years.

¹⁷ As I mentioned earlier, the Regulation of the Rector of the University of Warsaw of October 1, 1975, gives an earlier date for the establishment of the Department – September 1, 1975.

6. October 1975 – September 2004: acting¹⁸ Head of the Department of Belarusian Philology – Dr. Aleksander Barszczewski (literary scholar);¹⁹
7. October 2004 – March 15, 2009: Head of the Department of Belarusian Philology – Assoc. Prof. Mikołaj Timoszuik (linguist);²⁰
8. March 16 – September 2009: Head of the Department of Belarusian Studies – Assoc. Prof. Mikołaj Timoszuik (linguist);
9. October 2009 – May 6, 2014: Head of the Department of Belarusian Studies – Assoc. Prof. Nina Barszczewska (linguist);²¹
10. May 9, 2014 – September 6, 2016: acting Head of the Department of Belarusian Studies – Dr. Katarzyna Drozd (literary scholar);²²
11. September 7, 2016 – September 2018: acting²³ Head of the Department of Belarusian Studies – Assoc. Prof. Nina Barszczewska (linguist);

¹⁸ In the 1950s, A. Barszczewski taught on commission, becoming a full-time employee thanks to the efforts of Prof. A. Obrębska-Jabłońska on January 1, 1960. As a senior lecturer, he was appointed as acting Head of the Department by Rector Zygmunt Rybicki for the period from October 1975 until September 1978 (in his typewritten curriculum vitae, he also mentions that he was initially only acting Head of the Department). In the minutes of the Faculty Council of January 8, 1976, he appears as the Head (it was probably a mental shortcut), while in the period between October 1978 and September 1984, he is listed as the Head (still as a senior lecturer, although in other documents from 1969 and 1976, he is referred to as an assistant professor). Yet another document states that from September 1, 1984 (it should probably be October 1, 1984) to August 1987, he was again acting Head. Between October 1987 and August 1990, he was acting Head, appointed to this position by Rector Grzegorz Białkowski (although he had received his habilitation in 1986), while from September 1993 to August 1999, he was again Head (also in the final years of his term). Unfortunately, there are many inaccuracies in the documentation, probably due to human errors of the university administration who prepared it. See also note 15.

¹⁹ A. Barszczewski defended his doctorate in 1966, received his habilitation in 1986, became an associate professor on July 1, 1993, and full professor in 2002 [for more information, see Siwek 2020; 2021].

²⁰ Assoc. Prof. M. Timoszuik was born in Wojszki in the Białystok region. He received his doctorate in 1978, his habilitation in 1995, and obtained the position of associate professor in 2000. He worked in the Department from September 1, 2009, until his retirement in 2017. He was elected Head of the Department after Prof. A. Barszczewski resigned from this position, which he had held for 29 years. From September 2008 to February 2009, Assoc. Prof. M. Timoszuik was acting Head. In March 2009, he was re-elected for a term lasting until February 2013, but at his own request, he held this position only until the end of September 2009.

²¹ Assoc. Prof. N. Barszczewska received her doctorate in 1988, her habilitation in 2004, and became an associate professor in 2008 [for more information, see Kaleta 2020; Kaleta 2021].

²² Dr. K. Drozd defended her doctorate on June 11, 2013; she was a doctoral student of Prof. A. Barszczewski and, like him, became acting Head of the Department as a senior lecturer.

²³ She was acting Head from September 7, 2016, until February 2017 and Head from March 2017 until September 9, 2018.

12. October 3, 2018 – September 2019: acting Head of the Department of Belarusian Studies – Dr. Volha Tratsiak (linguist);²⁴
13. since October 2019: acting²⁵ Head of the Department of Belarusian Studies – Assoc. Prof. Radosław Kaleta (linguist).²⁶

Determining all the details, especially the earliest facts from the Department's history, is not an easy task. Complete documentation is lacking, and the available materials often contain different names of university units or positions. Many of them were probably written in a hurry or by secretaries who necessarily did not have detailed knowledge about a given unit, hence the inaccuracies in the dates or names of positions. The last living member of the Department's first staff is Prof. E. Smułkowa, who can throw light on the inconsistencies in the documentation. In addition, the materials available for study include the private correspondence of Prof. A. Obrębska-Jabłońska, as well as recorded statements of other prominent Belarusian studies scholars [e.g., Баршчэўскі 2010], although there are some differences in these memoirs, for example, as to the origin of the students enrolled during the first year of the Department's existence. Studying archival documents and memoirs is fascinating; it also allows one to get a glimpse into the subjective interpretation of facts and the possibilities of human memory. All this together means that some questions will probably never be answered, although I hope that the basic historical and naming questions have been resolved in this article.

Translated from Polish by Angela Espinosa Ruiz

Bibliography

- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2,teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do Mariana Pieciukiewicza z 17 IX 1956 r.
- Archiwum UW, sygn. Sp. 37/2,teczka A. Obrębskiej-Jabłońskiej, List A. Obrębskiej-Jabłońskiej do prof. A. Fidrowskiej z Kazania z 8 XI 1956 r.
- Archiwum UW,teczka WFPS/WPI 0070 1975 r. Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW,teczka WRS 0070 1975–1979 Kat A, Posiedzenia rady wydziału.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil–0120 KAT A Organizacja Wydziału 1944–1969, Wfil-20.
- Archiwum UW, Wydział Filologiczny, Wfil–0120 KAT A Organizacja Wydziału 1970–72, Wfil-23.

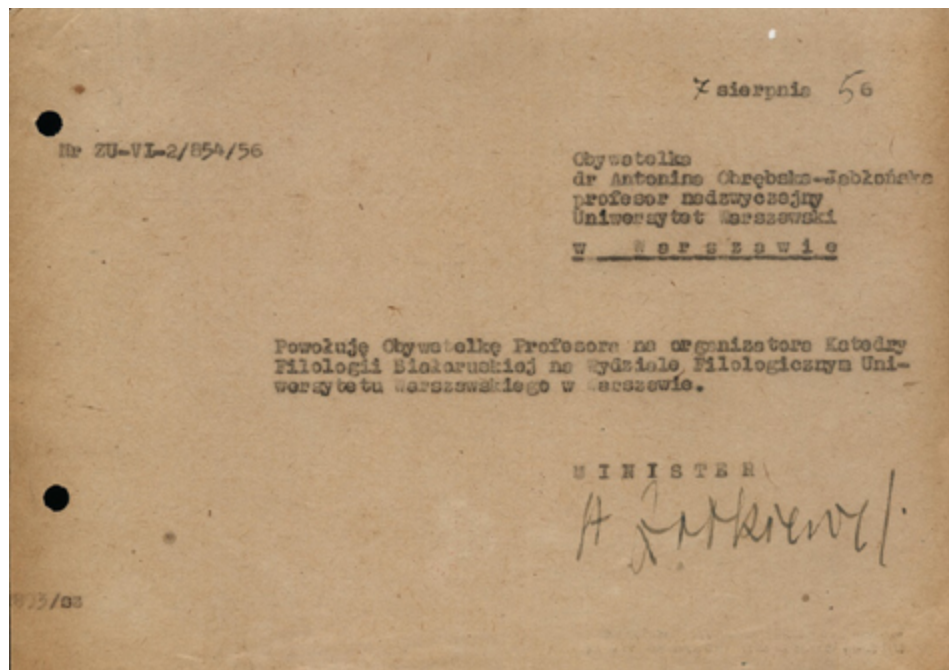
²⁴ She defended her doctorate on June 13, 2017, under the supervision of Assoc. Prof. N. Barszczewska.

²⁵ He was acting Head from October 1 to October 22, 2019; after winning the election, he has been Head since October 23, 2019.

²⁶ He defended his doctorate on January 24, 2012, received his habilitation in 2019, and has been working as an associate professor since July 2021.

- Barščëŭski Aljaksandr. 2010. «*Nam pamahala toe, što ŭ Belarusi stan z movaju drënnny*». *Prafesar Aljaksandr Barščëŭski pra belarusistyku ŭ Varšave*. «Arche. Pačatak» № 4: 353–357 [Баршчэўскі Аляксандр. 2010. «Нам намагала тое, што ў Беларусі стан з моваю дрэнны». Прафесар Аляксандр Баршчэўскі пра беларусістыку ў Варшаве. «Arche. Пачатак» № 4: 353–357].
- Barščëŭski Aljaksandr, Hluškoŭska Jadviha, Amel'janjuk Nina, Kandracjuk Mixal, Ćurak Maryja. 1983. *Kafedra belaruskaj filalohii na paroze novaha 25-hoddzja*. «Belaruski kaljandar na 1983 hod» № 27: 59–65 [Баршчэўскі Аляксандр, Глушкоўска Ядвіга, Амелянюк Ніна, Кандрацюк Міхал, Чурак Марыя. 1983. *Кафедра беларускай філалогіі на парозе новага 25-годдзя*. «Беларускі каляндар на 1983 год» № 27: 59–65].
- Historia WLS*. Wydział Lingwistyki Stosowanej UW [online] <http://wls.uw.edu.pl/wydzial/historia/> [dostęp: 15.12.2021].
- Kaleta Radosław 2017. *Białoruś w dyskursie naukowym w roku jubileuszowym białorutenistyki*. W: *Białoruś w dyskursie naukowym. Lingwistyka, socjologia, politologia*. Red. R. Kaleta. Warszawa: Katedra Białorutenistyki, Uniwersytet Warszawski, s. 11–34.
- Kaleta Radosław. 2020. *Nina Barševskaâ, professor Varšavskogo universiteta, beloruskij i pol'skij učenyj = Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. V: *Ženšiny-učenyje Belarusi i Pol'ŭi. Materialy meždunarodnoj naučno-praktičeskoj konferencii, Minsk, 26 marta 2020 g.* Red. I. V. Kazakova, I. V. Olŭnina. Minsk: BGU, s. 17–30 [Калета Радослав. 2020. *Ніна Баршэўская, прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, беларускі і польскі ўчыны* = *Nina Barszczewska, professor at the University of Warsaw and Belarusian and Polish scholar*. В: *Женщины-ученые Беларуси и Польши. Материалы международной научно-практической конференции, Минск, 26 марта 2020 г.* Ред. И. В. Казакова, И. В. Олюнина. Минск: БГУ, с. 17–30] [online] <https://elib.bsu.by/handle/123456789/242205> [доступ [dostęp]: 20.02.2023].
- Kaleta Radosław. 2021. *Profesor Nina Barszczewska – słów kilka o dorobku naukowym Jubilatki*. „Acta Albaruthenica” t. 21: 7–12 [online] <http://www.albaruthenica.uw.edu.pl/pl/?ARCHIWUM> [dostęp: 20.02.2023].
- Kalinoŭski Valer. 2016. *Pani Èl'žbeta. Historyja adnoj pryjaz'ni*. Smalensk: Inbelkul't [Каліноўскі Валер. 2016. *Пані Эльжбета. Гісторыя адной прыязні*. Смаленск: Інбелкульт].
- Siwek Beata. 2020. *Aleksander Barszczewski: uczoney i poeta (W 90. rocznicę urodzin)*. „Przeгляд Wschodnioeuropejski” nr 1: 209–218.
- Siwek Beata. 2021. *Białorutenistyka polska. Historia – stan obecny – perspektywy rozwoju*. „Roczniki Humanistyczne” t. LXIX, z. 7: 131–154.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1958/1959*. 1958. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1959/1960*. 1959. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1960/1961*. 1960. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy i spis wykładów w roku akademickim 1961/1962*. 1961. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy uczelni 1957/1958*. 1957. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego na rok 1956/1957*. 1956. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Skład osobowy Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 1972/1973*. 1972. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

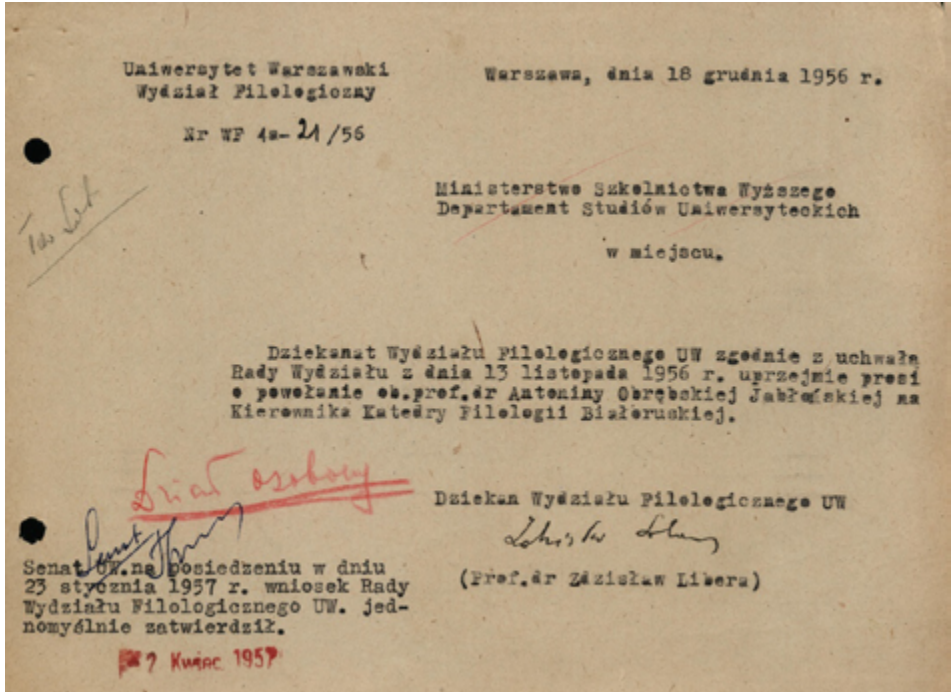
- Smulkova Al'žbeta. 1970. *Navukova-dydaktyčnaja dzejnasc' Kafedry belaruskaj filalohii Varšaiŭskaha ŭniversitèta*. «Belaruski kaľjandar na 1970 hod» № 14: 91–103 [Смулкова Альжбета. 1970. *Навукова-дыдактычная дзейнасць Кафедры беларускай філалогіі Варшаўскага ўніверсітэта*. «Беларускі каляндар на 1970 год» № 14: 91–103].
- Smulkowa Elżbieta. 2016. *Antonina Obrębska-Jabłońska 1901–1994*. W: *Portrety uczonych. Profesorowie Uniwersytetu Warszawskiego po 1945, L–R*. Red. W. Baraniewski, W. Tygielski, A. K. Wróblewski. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, s. 368–382.
- Smulkova Al'žbeta. 2018. *Prafesar Antanina Abrëmska-Jablon'ska ŭ svjatile karëspandëncyi z Belarusi*. U: *Belaruska-pol'skija moŭnyja, litaraturnyja, historyčnyja i kul'turnyja suv'язi. Da 220-hoddzja z dnja naradžënnja Adama Mickeviča: zb. art. pa materyjalach mižnar. navuk. kanf.* Rëd. I. Ę. Bahdanovič, M. I. Svistunovaja. Belarusika = Albaruthenica kn. 38. Minsk: BDU, s. 142–151 [Смулкова Альжбета. 2018. *Прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска ў святле карэспандэнцыі з Беларусі*. У: *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі. Да 220-годдзя з дня нараджэння Адама Міцкевіча: зб. арт. па матэрыялах міжнар. навук. канф.* Рэд. І. Э. Багдановіч, М. І. Свістуновая. Беларусіка = Albaruthenica кн. 38. Мінск: БДУ, с. 142–151].
- Ustawa z dnia 15 grudnia 1951 r. o szkolnictwie wyższym i o pracownikach nauki* [online] <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19520060038> [dostęp: 11.03.2022].

Фота 1. Прызначэнне д-р А. Абрэмбскай-Яблоньскай, надзв. праф. ВУ на пасаду арганізатаркі кафедры беларускай філалогіі

П. 1. Powołanie dr A. Obrębskiej-Jabłońskiej, prof. nadzw. UW na organizatora Katedry Filologii Białoruskiej

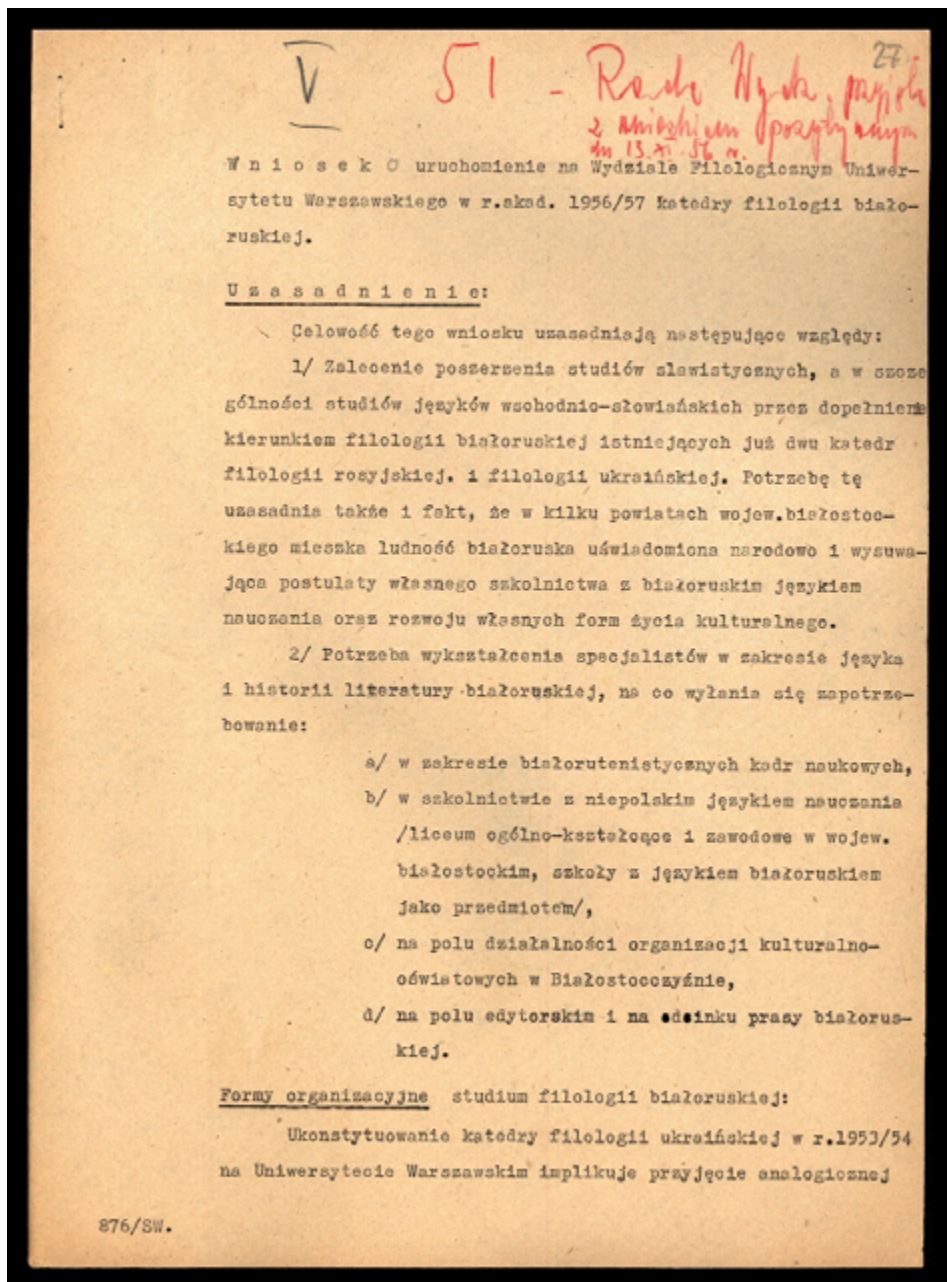
Fig. 1. Appointment of Assoc. Prof. A. Obrębska-Jabłońska as the organizer of the Department of Belarusian Philology

Фота 2. Заява аб прызначэнні праф. д-р А. Абрэмбскай-Яблоньскай на пасаду загадчыка кафедры беларускай філалогіі

П. 2. Prośba o powołanie prof. dr A. Obrębskiej-Jabłońskiej na kierownika Katedry Filologii Białoruskiej

Fig. 2. Request for the appointment of Prof. A. Obrębska-Jabłońska as Head of the Department of Belarusian Philology

Фота 3. Фрагмент заявки аб адкрыцці кафедры ў 1956/1957 акадэмічным годзе

Il. 3. Fragment wniosku o uruchomienie Katedry w r. ak. 1956/1957

Fig. 3. Fragment of the request to establish the Department in the 1956/1957 academic year

UNIWERSYTET WARSZAWSKI

Warszawa, dnia 10 marca 1957 r.

R E K T O R

L.dz.K-24a/151 /57

Obywatelka

mgr Elżbieta Smulek

w m i e j s c u

=====

W związku z przeniesieniem Obywatelki z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu do pracy w Uniwersytecie Warszawskim, powierzam Jej z dniem 1 marca r.b. obowiązki st.asystenta przy Katedrze Filologii Białoruskiej na Wydziale Filologicznym U.W.

W okresie pełnienia obowiązków służbowych będzie Obywatelka otrzymywała uposażenie służbowe w wysokości 1.600.₰ miesięcznie.-

Otrzymuje :

=====

Kwestura

Wydział Filologiczny

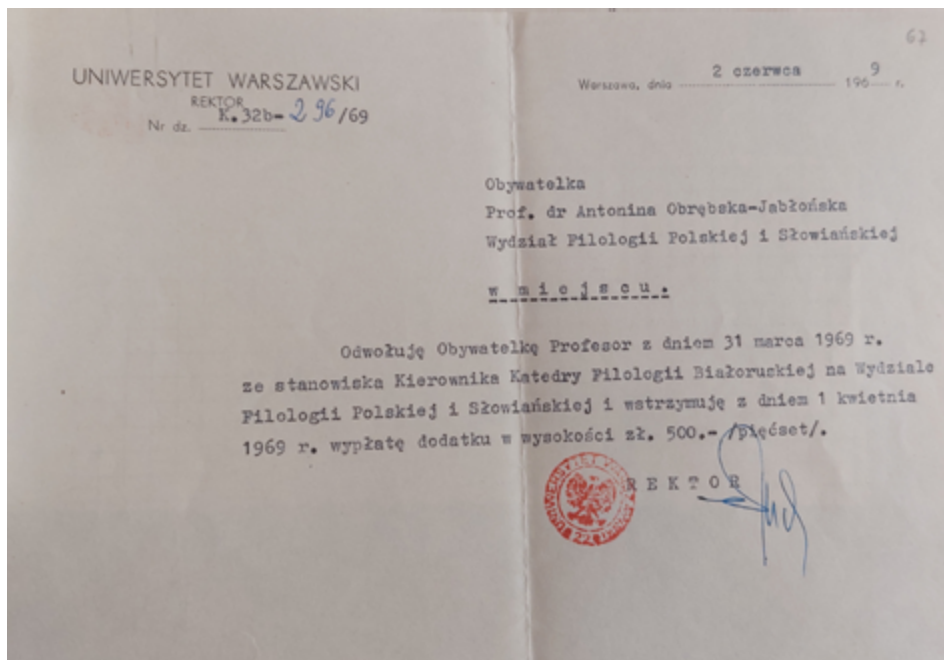

E. Smulek
R E K T O R

Фота 4. Працаўладкаванне магістр Э. Смулэк на кафедры беларускай філалогіі ў 1957 г.

П. 4. Zatrudnienie mgr E. Smulek w Katedrze Filologii Białoruskiej z 1957 r.

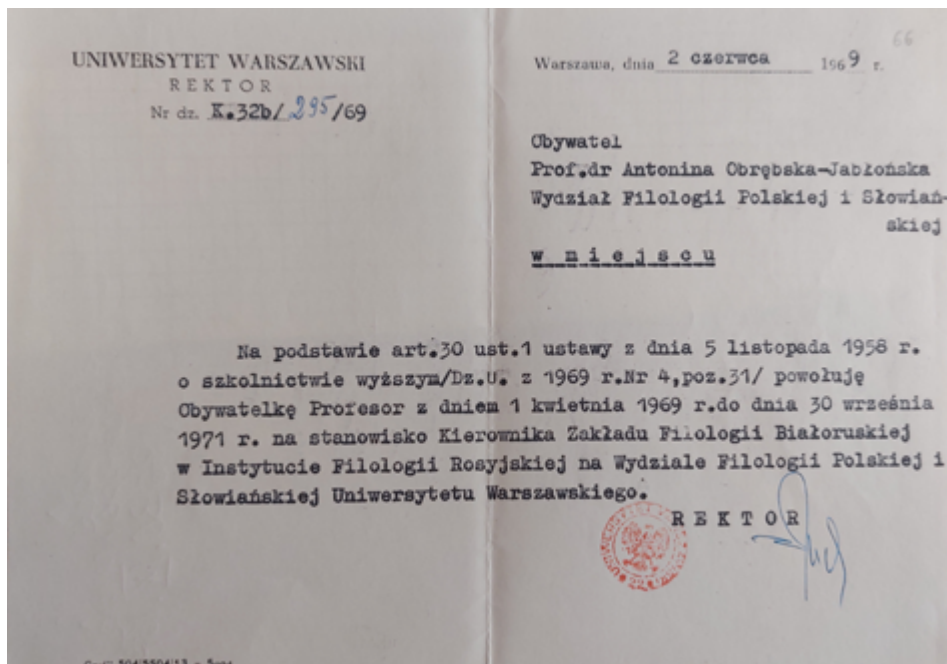
Fig. 4. Document confirming the employment of E. Smulek, MA, at the Department of Belarusian Philology in 1957

Фота 5. Звальненне А. Абрэмбскай-Яблоньскай з пасады загадчыка кафедры 31 сакавіка 1969 г.

П. 5. Odwołanie A. Obrębskiej-Jabłońskiej ze stanowiska kierownika Katedry z dniem 31 marca 1969 r.

Fig. 5. Dismissal of A. Obrębska-Jabłońska from the position of Head of the Department as of March 31, 1969

Фота 6. 1 красавіка 1969 г. загадчыцай аддзялення прызначаецца А. Абрэмбска-Яблоньска

П. 6. Powołanie A. Obrębskiej-Jabłońskiej na stanowisko kierownika Zakładu z dniem 1 kwietnia 1969 r.

Fig. 6. Appointment of A. Obrębska-Jabłońska as Head of the Section as of April 1, 1969

3./ Rektor Rybicki w piśmie z 7 czerwca 1975 roku przedstawił projektowaną makrostrukturę organizacyjną UW, wedle której Instytut Filologii Polskiej od dnia 1 października 1975 roku uległby przekształceniu w :

1. Instytut Literatury Polskiej
2. Instytut Języka Polskiego
3. Katedrę Kultury Polskiej
4. Instytut Języka i Kultury Polskiej dla Cudzoziemców "Polonicum"

natomiast na Wydziale Rusycystyki i Sławistyki utworzone zostaną:

1. Katedra Filologii Białoruskiej
2. Katedra Filologii Ukraińskiej

a zniesione zostaje :

Wyższe Studium Języków Obcych.

Фота 7. Згадка пра кафедры беларускай філалогіі ў фрагменце пратакола з пасяджэння рады факультэта польскай і славянскай філалогій, 17 чэрвеня 1975 г.

П. 7. Wzmianka o Katedrze Filologii Białoruskiej we fragmencie protokołu z posiedzenia Rady Wydziału Filologii Polskiej i Słowiańskiej z 17 czerwca 1975 r.

Fig. 7. Mention of the Department of Belarusian Philology in an excerpt from the minutes of the meeting of the Council of the Faculty of Polish and Slavic Philology on June 17, 1975

АРТЫКУЛЫ

ARTYKUŁY

ARTICLES

Anna Engelking

Instytut Sławistyki PAN

engelking@ispan.waw.pl

<https://orcid.org/0000-0003-3225-8084>

O białoruskiej rewolucji z perspektywy antropolożki wsi

Streszczenie: Artykuł poświęcony jest dyskursowi białoruskiej rewolucji 2020 roku, który autorka analizuje z perspektywy długoletniego doświadczenia etnograficznych badań terenowych we wsiach Białorusi. Dyskurs ten wyraża wartości charakterystyczne dla etosu chłopskiego i zarazem konstytutywne dla współczesnej białoruskiej kultury, ukształtowanej przez wartości cywilne, nie militarne. Przedmiotem analizy są tu trzy kluczowe, powiązane wzajemnie wartości: życie, człowiek i godność oraz ich ukierunkowanie antyprzemocowe. Białoruską matrycą kulturową wydaje się uniwersalizm: wysoko ceni ona więzi tworzące humanistyczną, a ideologiczną wspólnotę równych sobie ludzi. Jest to wspólnota pragmatyczna, zwrócona ku życiu i przeżyciu. Etyczny wymiar białoruskiej rewolucji jest charakterystyczny dla kultury czerpiącej soki przede wszystkim z etosu chłopskiego, nie szlachecko-żołnierskiego czy z paradygmatu romantycznego, podlanego sosem nacjonalizmu.

Słowa kluczowe: białoruska rewolucja 2020, system wartości, etos chłopski, dyskurs, nacjonalizm

On the Belarusian revolution from the perspective of an anthropologist of peasant communities

Abstract: The article is devoted to the discourse of the 2020 Belarusian revolution, which the author analyses from the perspective of her long experience of ethnographic fieldwork in Belarusian villages. The discourse expresses values characteristic of the peasant ethos and, at the same time, constitutive of contemporary Belarusian culture, shaped by civilian, not military, values. The author focuses on three key, interconnected values: life, the human being, and dignity, together with their anti-violence orientation. She points out that the Belarusian cultural matrix appears to be universalism: it highly values bonds that create a humanistic, ideological community of equals. It is a pragmatic community concerned with life and survival. The ethical dimension of the Belarusian revolution is characteristic of a culture that draws primarily from the ethos of peasants, not one of nobles or the Romantic paradigm infused with nationalism.

Keywords: Belarusian revolution of 2020, value system, peasant ethos, discourse, nationalism

W latach 1993–2016 prowadziłam etnograficzne badania terenowe w białoruskich wsiach, w zachodniej i wschodniej Białorusi¹. Koncentrowałam się w ich trakcie przede wszystkim na problematyce zbiorowej tożsamości białoruskich chłopów-kołchoźników² oraz jej związkach z pamięcią historyczną. Penetrowałam współtworzone przez zbiorową pamięć imaginarium społeczne kołchoźników, zdefiniowane przez Charlesa Taylora jako „sposoby, w jakie ludzie wyobrażają sobie swoją społeczną egzystencję [...] oraz głębsze normatywne koncepcje i obrazy, leżące u ich podstaw” [Taylor 2010: 37].

Badałam wizerunek własny (autostereotyp) chłopów-kołchoźników; wizerunek taki zawsze kształtuje się w relacji do wizerunków (stereotypów) innych grup (znaczących innych), zgodnie z regułami uniwersalnej opozycji kulturowej swój : inny (swój : obcy). Opisałam tę grupę jako chłopską wspólnotę o charakterze etnokastowym, która definiuje się w kategoriach klasowych, wyznaniowych i lokalnych: jako „prosty i pracowity tutejszy naród chrześcijański”, a mówiąc prościej: „tutejsi chłopci chrześcijanie”. Analizowałam aksjologiczny fundament tożsamości tej wspólnoty, jakim jest etos chłopski: system wartości, wśród których poza „tutejszością” – czyli silną tożsamością lokalną – zbiorową tożsamość konstytuują praca na roli i wiara w Boga; zasadniczą funkcją owego etosu jest utrzymywanie spójności kulturowej wspólnoty, a co za tym idzie, jej trwania.

Obserwowałam także, jak z perspektywy tak ukształtowanej tożsamości ludzi żyjących w lokalnym grupowym kosmosie identyfikacja państwowa traktowana jest jako niepodlegająca refleksji administracyjna oczywistość, natomiast tożsamość narodowa z towarzyszącymi jej ideologiami pozostaje z reguły poza polem zainteresowań³. W centrum tego pola natomiast sytuuje się pamięć traumatycznych przeżyć, skoncentrowanych wokół trzech katastrof, które w XX wieku wstrząsnęły społecznością kołchoźników: kolektywizacji wsi, II wojny światowej ze szczególnym uwzględnieniem zagłady Żydów oraz sterowanej przez państwo ideologicznej i instytucjonalnej ateizacji. Jest to zbiorowa pamięć (jak również postpamięć) przemocy, która usiłowała zdestruować zsakralizowaną sferę wartości konstytuujących chłopską tożsamość. Jednocześnie jest to pamięć silnie więziotwórcza, fundująca wspólnotę współczesnych kołchoźników jako „ludzi, którzy przeżyli”.

¹ Ich efektem jest m. in. monografia *Kołchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przełomu XX i XXI wieku* [Engelking 2012].

² Określenie *kołchoźnik* jest przyjętym przeze mnie operacyjnym uogólnieniem, wywiedzionym ze sposobu postrzegania rzeczywistości przez podmioty badań. Bez względu na to bowiem, jaka struktura organizacji produkcji rolnej funkcjonuje w badanych miejscowościach (kołchoz czy sowchoz, a po roku 2000 spółki akcyjne i różne typy przedsiębiorstw), mieszkańcy wsi nie przestają definiować się jako kołchoźnicy.

³ Na ten temat pisałam więcej w artykułach: Engelking 2007, 2009.

Dzisiaj patrzę na białoruską rewolucję 2020 roku⁴ i jej traumatyczne konsekwencje – wojnę władzy z narodem – przez pryzmat doświadczeń i wniosków z tamtych badań, przez pryzmat antropologicznego rozumienia podstawowych wartości, norm i postaw (inaczej: wzorów/skryptów kulturowych) konstytutywnych dla zbiorowej samoświadomości białoruskich chłopów oraz tych elementów ich dyskursu tożsamościowego, które zawierają węzłowe dla tożsamości treści symboliczne. A także przez pryzmat społecznej pamięci, przede wszystkim oddolnej, niezideologizowanej i niezinstytucjonalizowanej pamięci drugiej wojny światowej.

Co istotne, z moich badań wynika, że zbiorowe traumy chłopskiej wspólnoty – kataklizmy grożące fizycznym i symbolicznym unicestwieniem grupy – są przeżywane, pamiętane i opowiadane w przednowoczesnej ramie kulturowej, w której społeczne imaginarium legitymizowane jest przez mit. Kołchoźnicza narracja posttraumatyczna wpisuje się w mityczny wzór chłopskiego myślenia w kategoriach końca świata i jego nowego początku, wzór przepowiedzianej przez prorocstwa „przemiany światów” [Zowczak 2000: 88–93]. Pamięć narracyjna białoruskiej wsi interpretuje przeżyte traumy w kategoriach walki między grupami sprzymierzonymi z Diabłem a sprzymierzeńcami Boga – wierzącymi w niego prostymi ludźmi. Słuchając sfabularyzowanych i sfolkloryzowanych narracji o kolektywizacji, ateizacji i eksterminacji, słyszymy mityczną opowieść o walce o władzę nad duszami ludzi – a więc walce o nowy kształt zbiorowej tożsamości chłopów-kołchoźników. Narracje te nie mają wiele wspólnego z opisywanymi przez Taylora trybami narracji w nowoczesności, jakimi są narracja o postępie, o rewolucji i o narodzie [por. Taylor 2010: 235–245], przeciwnie – pokazują, że zbiorowy podmiot zamieszkujący białoruskie wsie kołchozowe stale jest zakorzeniony w świecie „nieodczarowanym”: w silnie zsakralizowanym społecznym porządku [więcej tamże: 73–95].

*

Białoruska rewolucja nie rozgrywała się we wsiach pokółchozowych, lecz przede wszystkim w miastach oraz w wirtualnej, z definicji ponowoczesnej przestrzeni komunikacyjnej. Również będący jej następstwem terror dotyka wieś w stosunkowo najmniejszym stopniu. Ale tym, co mnie tutaj interesuje, nie jest porównanie przebiegu i recepcji rewolucji ani też jej dyskursu w mieście i na wsi. Przy tym, co oczywiste, wieś i miasto nie są w Białorusi przestrzeniami wzajemnie izolowanymi⁵. Przeciwnie – stanowią tę samą tkankę społeczno-kulturową

⁴ Część swoich spostrzeżeń przedstawiłam w wywiadzie, opublikowanym w 2020 roku w czasopiśmie „Nowa Europa Wschodnia” [Engelking, Łazar 2020].

⁵ „Relacje między miastem a wsią mają na Białorusi szereg cech specyficznych, spośród których najważniejsza jest ta, że miasto i wieś nie są wartościami opozycyjnymi”. „[M]iasto białoruskie

i funkcjonują we wspólnym uniwersum symbolicznym. W planie społecznym łączą je żywe więzi rodzinne: wiejskie korzenie mieszkańców białoruskich miast są stosunkowo świeżej daty, wiążą się z powojenną urbanizacją i industrializacją. Łączy je też ogólnospołeczny obieg informacji, choć wieś, zamieszkała dzisiaj głównie przez najstarszą generację, w znacznie mniejszym stopniu korzysta z pozaoficjalnych środków przekazu i mediów społecznościowych; jej sytuację komunikacyjną konstryuuje przede wszystkim obieg ustny, wyznaczany przez codzienne kontakty *face to face*. Również w planie symbolicznym wieś i miasto nie są bytami odgraniczonymi od siebie, lecz wzajemnie się zasilającymi i podzielającymi wspólne wartości – niezależnie od tego, że ich konstruowane retorycznie opozycyjne przeciwstawienie zawiera silny ładunek aksjologiczny: wsi stereotypowo towarzyszą, zakorzenione w narracji o postępie, skojarzenia z zacofaniem i inne negatywne konotacje. Co więcej, jak pisał Andrej Kazakiewicz: „Архаізацыя вёскі перакрыжоўваецца, як падаецца, з асабістаю нелюбоўю часткі аўтараў да вясковага і «калгаснага»” [Казакевіч 2005⁶].

Tutaj, starając się omijać mielizny archaizacji czy szerzej, orientalizacji białoruskiej wsi, skupiam się właśnie na planie symbolicznym, przy czym swoje obserwacje traktuję jako rozpoznanie pola i tezy do dyskusji. Moim materiałem jest dyskurs: badam związany z pamięcią zbiorową system wartości, który się w nim uobecnia. Dawniej przyglądałam się dyskursowi mieszkańców wsi, teraz – uczestników i obserwatorów rewolucji i jej następstw, czy może inaczej: długiego procesu białoruskiej rewolucji. I poszukuję w nich tego, co wspólne.

Chcę tu zatem – traktując społeczeństwo białoruskie jako całość i białoruską kulturę jako jeden paradygmat mający swoje warianty – przyrzeć się tym aspektom dyskursu rewolucji, w których przejawiają się konstytutywne dla współczesnej białoruskiej kultury wartości etosu chłopskiego, związanego z tradycyjnym, „nieodczarowanym” – czyli zanurzonym w porządku sacrum – imaginarium białoruskich chłopów. Skupię się na trzech kluczowych wartościach, jakimi są, ściśle ze sobą powiązane, życie, człowiek i godność oraz na ich ukierunkowaniu antyprzemocowym.

*

Wśród wartości naczelnych, konstytuujących poczucie tożsamości dawnych *mużyków*, a dzisiejszych kołchoźników i postkołchoźników, których życie toczy się w lokalnych, rodzinno-sąsiedzkich wspólnotach, ufundowanych na więziach nawykowych, nie znajdujemy ani narodu, ani ojczyzny, ani państwa, ani języka

pozostaje nadal w znacznym stopniu wiejskie pod względem językowym i kulturowym. Pod względem językowym miasto i wieś łączy rosyjsko-białoruska dwujęzyczność” [Korina 2017: 222, 226].

⁶ Zob. tamże paragraf „Вёска – горад: Пошукі антымадэрну”.

(czy też języków). Nie znajdujemy więc wartości ideologicznych, na których ufundowane są nowoczesne „wspólnoty wyobrażone” zwane narodami, wokół których „obraca się jeden z najpotężniejszych trybów narracji” [Taylor 2010: 237]. Kołchoźnicy postrzegają swoją zbiorową tożsamość przede wszystkim w kategoriach antropologiczno-filozoficznych: jako tożsamość ludzką. W formułach samo-identyfikacyjnych, jakimi określają własną grupę, nader często występuje wyraz *ludzie*. Jego odniesieniem jest ogólnohumanistyczna sfera *communitas*⁷, domena *homo aequalis*: sfera społecznej wspólnoty, nie struktury. Ich pamięć historyczna – inaczej niż skodyfikowany przekaz tradycji piśmiennych społeczeństw narodowych – jest w swoim głównym nurcie mityczną, fatalistyczną opowieścią o doli ludzi zajmujących najniższe szczeble drabiny społecznej i cierpiących krzywdę, przy czym zarazem opowieścią afirmującą ludzką solidarność skoncentrowaną wokół życia i przetrwania. Jest to opowieść nieheroiczna o ludziach, którzy nie walczyli zbrojnie w imię wartości wyznawanych przez ich wspólnotę – jak w bohaterskich mitach narodowych i narracjach nowoczesnych nacjonalizmów – lecz cierpieli jako niewinne ofiary w scenariuszach realizowanych przez zewnętrzne wobec nich siły i ideologie. Rdzeniem tej opowieści jest „idea [...] chłopskiej wspólnoty z charakterystyczną dla niej [...] trwałością nawet w obliczu przewalającej się gwałtownie historii” [Sulima 1992: 163]. Wspólnoty, spuentujemy, która jako swoją fundamentalną wartość afirmuje życie.

Z tego punktu widzenia wydaje się oczywiste, że główne hasło kampanii wyborczej Swiatłany Cichanouskiej brzmiało „Краіна для жыцця” / „Страна для жизни”. Ten nośny slogan, będący nazwą wideoblogu w serwisie YouTube, prowadzonego przez jej męża Siarhieja od marca 2019 roku do momentu aresztowania 29 maja 2020, z jednej strony odsyła do porządku codziennej egzystencji każdego mieszkańca kraju, z drugiej – przez strukturalną opozycję z tym, co jest niezyciem – wzywa do zerwania ze wszystkim, co zaburza porządek tej egzystencji, nie pozwala jej na „normalność”. W domyśle – do odrzucenia dyktatora, którego władza uniemożliwia ludziom życie, rozumiane jako „normalne”, blokuje warunki jego pomyślności⁸. Na głębszym poziomie hasło to przywołuje właśnie życie – przeciwstawione śmierci – jako centralną wartość wspólnoty, do której zostało zaadresowane. Mamy bowiem do czynienia ze wspólnotą o mentalności niezmilitaryzowanej, która nie konstruuje swojej tożsamości wokół ideologii

⁷ Pojęcie upowszechnione w antropologii społeczno-kulturowej przez Victora Turnera, który rozumiał *communitas* jako wspólnotę (nazywał ją też „społeczną antystrukturą”), przeciwstawianą zhierarchizowanej, obowiązującej na co dzień strukturze społecznej z jej systemem ról i statusów [Turner 2004: 241–242].

⁸ „Jednym z powracających motywów kampanii Cichanouskiej stała się idea wprowadzenia w Białorusi politycznej normalności, blokowanej dotychczas przez niezdolność Łukaszenki do oddzielenia od siebie urzędu prezydenta z jednej i ochrony interesów społeczeństwa przed jego własną osobą z drugiej strony” [Bekus 2020; tłum. AE].

zbrojnej walki za ojczyznę ani oddawania za nią życia. To wspólnota pragmatyczna, zwrócona ku życiu i przeżyciu, ku trosce o dobrostan i przetrwanie jednostek i zbiorowości, identycznie na wsi, jak i w mieście.

Wspólnota białoruska, inaczej niż sąsiadująca z nią polska, nie funkcjonuje w paradygmacie romantycznym, czyli jak ujęła to Maria Janion, „martyrologicznej matrycy okaleczającej wrażliwość” [Kicińska 2020]. Jej matrycą wydaje się uniwersalizm: wysoko ceni ona więzi o charakterze *communitas* – więzi tworzące humanistyczną, aideo logiczną wspólnotę równych sobie ludzi, czyli istot, które – jak mówili moi wiejscy rozmówcy – „Pan Bóg stworzył [...], żeby byli ludźmi”⁹. W tym „nieodczarowanym” paradygmacie człowiek to ktoś, kto kieruje się etyczną normą, sformułowaną przez jednego z rozmówców Józefa Obrębskiego podczas jego badań na Polesiu w latach 30. XX wieku: „Budź ty Pol[ak], budź ty Ż[yd], budź ty R[uski], ale budź dobry”¹⁰. Kulturowym wzorem jest tu więc „dobry człowiek”, ktoś, kto „ma Boga w duszy”. W moralitetowych opowieściach o przeszłości ci, którzy występują przeciwko chłopskiej wspólnocie ludzi, i tym samym przeciwko Bogu (jak komuniści, naziści i współpracujący z nimi zdrajcy z szeregów społeczności chłopskiej), są opisywani jako nieludzie.

Kultura białoruska, tak samo jak jej wariant chłopski, chętnie operuje na uniwersalnej płaszczyźnie humanistycznej i jednocześnie na płaszczyźnie jednostkowej. Jest wrażliwa na cierpienie i nie gloryfikuje przemocy (jak polska); opowiada się po stronie zwykłych ludzi i po stronie ofiar. Po stronie zdominowanych, nie dominujących. Niezależnie od eksponowanego w oficjalnym dyskursie propagandowym mitu Białorusi jako „republiki partyzanckiej”¹¹, kształtują ją przede wszystkim wartości właściwe cywilom, nie zaś ludziom z bronią. Białoruska pamięć kulturowa, aktualizowana i rekonstruowana w kontekście rewolucji, jest w swoim nastawieniu antyprzemocowym i antymilitarnym spójna z chłopską pamięcią komunikatywną, niezinstytucjonalizowaną i niezideologizowaną, która przekazuje młodszym generacjom opowieść o przeżytych przez starsze pokolenia okropnościach wojny i państwowego terroru czystek lat trzydziestych, kolektywizacji i ateizacji. Opowieść ta, co istotne, nie wytwarza paradygmatu zemsty ani też obsesji wrogów, których należałoby zniszczyć, lecz zawsze odwołuje się do wyższej instancji: uniwersalnego mechanizmu boskiej sprawiedliwości. A jej puentą jest afirmujące „Przeżyliśmy!”.

Bo tak samo w czasie białoruskiej rewolucji chodzi o życie i przeżycie każdego pojedynczego człowieka oraz narodu jako zbiorowości ludzi, a nie o przeżycie tych ludzi jako etnonacjonalistycznie rozumianych Białorusinów w opozycji do,

⁹ Mężczyzna, ok. 70 lat, katolik; Papiernia, rej. lidzki, obw. grodzieński; 1993.

¹⁰ Wypowiedź jednego z mieszkańców wsi Lusino w rej. łuninieckim.

¹¹ Sowiecki mit Białorusi jako „republiki partyzanckiej” analizował ostatnio, przez pryzmat teorii postkolonialnej, Simon Lewis [Льюис 2020].

na przykład, Rosjan. Kulturowy wzór obywatela kraju to bowiem nie „prawdziwy Białorusin”, odpowiednik endeckiego „prawdziwego Polaka”, który wyklucza ze wspólnoty każdego, kto nie mieści się w wąskiej definicji członka etnoreligijnego narodu Polaków-katolików, ale sytuujący się poza nacjonalistycznym dyskursem *мирный житель*. A więc „spokojny człowiek”, „cywilny obywatel” – ktoś skoncentrowany na praktykach codzienności i dobru najbliższej wspólnoty, komu nieobce są empatia i solidarność oraz potrzeba sprawiedliwości, nieodłączna od poczucia godności.

Podczas długich tygodni białoruskiej rewolucji widziało się na ulicach osoby w koszulkach z napisem „Я мирный житель”. To emblematyczne sformułowanie nie ma dobrego polskiego odpowiednika. *Мірныя жители*, czy częściej używane *мирные люди/мірныя людзі*, oddaje się w polszczyźnie jako „spokojni ludzie” czy „ludzie pokoju” albo mniej zręcznie: „pokojowo nastawieni obywatele/ludzie”, „pokojowi ludzie”. Nie sposób w tym kontekście nie przywołać początku obecnie obowiązującego hymnu państwowego Białorusi, który brzmi:

Мы, беларусы – мірныя людзі,
Сэрцам адданыя роднай зямлі,
Шчыра сябруем, сілы гартуем
Мы ў працавітай, вольнай сям’і¹².

Niezależnie od tego, że jest to utwór kontestowany przez nastawionych demokratycznie obywateli jako reżimowy, słowa „Мы, беларусы – мірныя людзі” często pojawiały się na plakatach i transparentach w czasie ulicznych protestów. Prezentują bowiem autostereotyp Białorusinów jako „spokojnych ludzi” właśnie. Wyrażają zbiorową tożsamość wspólnoty ukształtowanej przez wzory kultury cywilnej i pokojowej, nieheroicznej, kultury czerpiącej soki przede wszystkim z etosu chłopskiego, a nie rycerskiego czy szlachecko-żołnierskiego, podlanego sosem nacjonalizmu.

Jako ruch, którego aktorami są *мірныя людзі*, białoruska rewolucja nie odpowiada przemocą na przemoc, co wielu obserwatorom, zwłaszcza spoza Białorusi, trudno zrozumieć¹³. Jest ona pokojowa, ale to przecież nie oznacza, że nie jest walką. Przeciwnie. Za tradycją walki bez przemocy – ogólnościowego

¹² Hymn obowiązujący od 2002 roku; słowa M. Klimkowicz i U. Karyzna, muzyka N. Sakałouski.

¹³ Tę postawę komentowała Maria Martysiewicz: „Jedną z najczęstszych reakcji na wydarzenia w Białorusi jest w sieciach społecznościowych, szczególnie wśród użytkowników z Ukrainy, niezgoda na pokorę, z jaką bici Białorusini nadstawiają drugi policzek. Kwiaty, białe sukienki kobiet, modlitwy wiernych, studenckie piosenki, rysunki dzieci – wszystko to krytycy pogardliwie nazywają «gandhizmem». Ich zdaniem, jeżeli ktoś nas bije, trzeba się bronić, również przelać krew i może nawet umrzeć. Okazuje się, że świadomy wybór pokojowego protestu można odbierać jako słabość i niedojrzałość narodu” [Martysiewicz 2020].

ruchu *non-violence* – upowszechnioną przez Ghandiego, stoi w Białorusi nie tylko słabość paradygmatu romantycznego z jego imperatywem walki narodowowyzwoleńczej i śmierci za ojczyznę, ale też stosowane przez wieki strategie biernego oporu chłopów wobec warstw dominujących i najeźdźców, jak i samo jądro chłopskiego etosu, skupionego na przetrwaniu. Odpowiedzią Białorusinów na brutalne represje z rąk władzy, która prowadzi wojnę z własnym narodem, jest opór cywilny, rozpisany na wiele scenariuszy, jednak bardzo świadomie strońący od fizycznej przemocy.

Jak pokazują badania, *Нет насилью!* i inne hasła sprzeciwiające się przemocy miały najwyższą frekwencję na plakatach i transparentach eksponowanych podczas protestów w 2020 roku¹⁴. Jednoznacznie antyprzemocowe przesłanie ma też dominujący koncept białoruskiej rewolucji – językowo-kulturowy obraz (*r*)EWALucji, którego punktem wyjścia stały się polityczne i symboliczne perypetie zaareztowanego z kolekcji Wiktora Babaryki obrazu Chaima Soutine’a *Ewa* [por. Łazar 2021]. Badaczka konceptu (*r*)EWALucji, lingwistka Julia Gurskaja, opisuje go następująco: „Jego rdzeń znaczeniowy stanowią istotny kulturowo dla białoruskiego społeczeństwa onim *Ewa*, który funkcjonuje jako skondensowany tekst kultury, oraz kluczowe leksemy – *rewolucja* i *ewolucja*. [...] [Z]e względu na bogaty potencjał skojarzeniowy nazwy własnej *Ewa* i jednocześnie słów *re/e-wolucja*, nabiera on mocy uogólniającej i odzwierciedla najważniejsze zasady białoruskich protestów, a także podstawowe wartości protestujących – takie, jak walka z dyktaturą przez jednoznacznie pokojowy opór, w dużej mierze feministyczny, obliczony na długofalową konfrontację z reżimem Łukaszenki drogą stopniowej zmiany orientacji aksjologicznej szerokich rzesz społeczeństwa” [Gurskaja 2021: 50]. Koncept (*r*)EWALucji wyraża kwintesencję rewolucji bez przemocy, rewolucji, która pragnie się dokonać drogą pokojowej ewolucji. Jej pierwszoplanowym podmiotem są kobiety¹⁵, stąd taka nośność symbolu *Ewy*. Zdaniem Gurskiej analizowany koncept „podkreśla pokojowy, praworządny i twórczy [charakter] protestu białoruskiego społeczeństwa obywatelskiego przeciwko oszustwom wyborczym, kłamstwu, przemocy i dyktaturze”, co adekwatnie ilustruje następujący *passus* z analizowanego przez nią materiału badawczego:

Термин «евалюция» очень емко описывает характер белорусского восстания против насилия и несправедливости: максимально мирного и ненасильственного, до предела креативного, а также, как никогда ранее, – с ярко выраженным женским

¹⁴ Wyniki badań na ten temat przedstawiała podczas IX Międzynarodowego Kongresu Badaczy Białorusi w Kownie (2021) Hanna Marhunova w referacie „Анализ «текста» белорусских послевыборных лозунгов 2020 г.”.

¹⁵ Dłatego też bywa określana jako „kobieca rewolucja miłości”. Ten aspekt białoruskiej rewolucji doczekał się już bogatej literatury analitycznej, by wymienić książkę Olgi Szparagi *У революцiі жанскае лiцо. Случай Беларусi*, wydaną w 2021 roku po niemiecku i w 2022 po rosyjsku.

голосом и образом, от юных бесстрашных студенток до героических пенсионерок, от рядовых протестующих до политических лидеров [Gurskaja 2021: 52].

Pokojowy i praworządny charakter rewolucji widoczny jest nawet w szeroko wykorzystywanym w wystąpieniach ulicznych hasle „Не забудем! Не простим!” / „Не забудзем, не даруем”. Ukute przez radzieckiego korespondenta wojennego w 1941 roku¹⁶, mające więc wojenny rodowód i wektor oryginalnie antyfaszystowski, a współcześnie rozbrzmiewające w całej przestrzeni poradzieckiej podczas antytotalitywnych protestów, wydaje się ono nie tyle wezwaniem do zemsty, ile wołaniem o sprawiedliwą odpłatę. Może być wręcz odczytywane w perspektywie chrześcijańskiej, jak w komentarzu pastora Antoniego Bokuna z września 2020 roku:

Словы «Не забудзем, не даруем» правільныя, і яны паказваюць суровую праўду пра прабачэньне, якія многія, у тым ліку і многія хрысьціяне, проста забываюць. [...] У малітве *Ойча наш* кожны хрысьціянін просіць: «і адпусці нам правіны нашыя, як і мы адпускаем вінаватым нашым» [...]. [Я] магу прабачыць толькі тое зло, якое зроблена непасрэдна мне. Я ня маю ўлады прабачыць грэх, бо грэх — гэта правіна перад Богам, і толькі Бог можа прабачыць грэх¹⁷.

Ta wykładnia współbrzmi z ludową koncepcją sprawiedliwego Boga, który niełatwo wybacza zło wyrządzone niewinnym. Więcej – jak mówi poleskie przysłowie: „Boh za bezwinnaju kroў i slozy boleznno pabje” [Pietkiewicz 1938: 137]. W chłopskim sakralnym porządku aksjologicznym, w którym na straży etycznego ładu świata stoi sprawiedliwy Bóg, to nie człowiekowi przysługuje prawo wybaczenia krzywdzicielom niewinnych. Podobnie jak w chrześcijańskim porządku teologicznym, jest ono prerogatywą uniwersalnego mechanizmu boskiej/wyższej sprawiedliwości. Białoruska rewolucja, domagająca się praworządnego państwa i przestrzegania przez władze praw człowieka i obywatela, słowami „Не забудзем, не даруем” zapowiada konsekwencje prawne wobec uzbrojonych funkcjonariuszy reżimu, którzy atakują, torturują i prześladują bezbronych *мірных людзей*. Prawo, funkcjonujące w świecie „odczarowanym”, nie ma sankcji sakralnej, jest jednak postrzegane jako obiektywny mechanizm restytuowania sprawiedliwości.

*

¹⁶ Tekst historycznego artykułu Piotra Pawlenki jest dostępny pod adresem: <http://istlyap.ru/lozung-ne-zabudem-ne-prostim-fashistskij> [dostęp: 15.02.2022].

¹⁷ https://t.me/Zm_Zmahar/102 [dostęp: 15.02.2022].

We wrześniu 2020 roku, podczas wykładu na Uniwersytecie Warszawskim, Swiatłana Cichanouska mówiła:

Przez wiele lat działania obecnej władzy Białorusini byli poniżani i zastraszeni. Reżim traktował obywateli jak sługusów. Nie mieli władzy, nie mieli głosu. [...] Podczas swoich wypraw mój mąż Siarhiej przekazywał mikrofon ciemieżonym i obrażanym przez władzę. Ludzie podążali za nim, ufali mu, bo dał im coś, czego rządzący dać nie mogli. Dał im głos i poczucie godności [Cichanouska 2020].

Godność – która w etosie chłopskim zajmuje centralne miejsce jako nieodłączna od życia i „bycia człowiekiem”, wiążąc się ściśle z pracą na ziemi i kulturowym wzorem dobrego gospodarza – jest w dyskursie protestów również centralną wartością. Wartością, która jednoznacznie wskazuje na etyczny wymiar białoruskiej rewolucji. Długoletnie okłamywanie społeczeństwa przez władzę, którego apogeum stało się jawne sfałszowanie wyborów 9 sierpnia 2020 roku, było systematycznym uderzaniem w poczucie godności Białorusinów jako ludzi, jako obywateli i jako społeczeństwa. Domagając się podczas protestów szacunku, prawdy, praworządności i sprawiedliwości, czynili to przede wszystkim w imię godności jednostek i wspólnoty. Chcą bowiem i mają prawo sami gospodarować we własnym państwie, jak czynią to gospodarze na swojej ziemi¹⁸.

Апошняя кропляй для рабочых стала заява Аляксандра Лукашэнкі, які 14 жніўня на нарадзе сказаў, што на МТЗ і МАЗе незадаволеных нібыта было 20 чалавек. Словы Лукашэнкі вельмі пакрыўдзілі і раззлавалі людзей. Амаль адразу яны намалявалі плакаты: «Не авечкі, не быдла, не народзец. Мы работнікі МТЗ. Нас не 20 чалавек, а 16 000» [*Ціханоўскую патрабуем вярнуць*]... 2020].

„Мы народ, не народзец” („Jesteśmy ludźmi, nie ludnością” i jednocześnie: „Jesteśmy narodem, nie ludnością”) – wyrosła ze znieważonej godności zbiorowa odpowiedź na obraźliwe określenie Białorusinów przez Łukaszenkę – to kolejne, jedno z bardziej nośnych haseł rewolucji. Ukraińska pomarańczowa rewolucja 2004/2005 roku miała swój hymn, rozpoczynający się od słów „Ми – не бидло, / Ми – не козли. / Ми – України / Дьоньки і сини” (*Разом нас багато*). Białorusini reagują pełnym dumy „мы – народ”. Zespół TOR BAND śpiewa w swoim hicie:

Мы не быдло, стадо и труссы,
Мы живой народ, мы белорусы.
С верой в сердцах держим мы строй,
Знамя свободы над головой.

¹⁸ Na temat istotnych dla Białorusinów metafory państwa-gospodarstwa oraz wzoru dobrego gospodarza pisałam w: Engelking 2012: 180–187, 418–436.

Można powtórzyć za Siarhiejem Dubowcem:

Белорусский народ становится субъектом политики, то есть тем, кто имеет голос. [...] «Народец» — это синоним скота на ферме [...]. И произошла ответная реакция: мы не «народец», мы народ. Мы требуем уважать нас и наше мнение. Мы хозяева в своей стране, а не Лукашенко, которого кто-то из зарубежных аналитиков сравнил с животноводом. То есть, мы становимся нормальной, современной, цивилизованной нацией [Дубавец 2020].

Normalny, współczesny, cywilizowany naród, dodajmy, to taki naród, który opiera swój system normatywny na prawach człowieka i regułach liberalnej demokracji, czyli innymi słowy – na szacunku dla godności każdej jednostki. W tym porządku – projektowanej Nowej Białorusi – nie ma i nie może być miejsca dla tyranów. Tę logikę – godnego i sprawczego zbiorowego MY w opozycji do pasożytującego na nim dyktatora, który przestał już być człowiekiem – bardzo trafnie wyraża hasło „Мы – народ, мы – нация, мы – уже Новая Беларусь! Беларусь – это мы, таракан – уходи!”¹⁹.

Ów ideał Nowej Białorusi opisał w sierpniu 2020 roku Andrej Chadanowicz:

... і ператворыцца кожны, каго ні возьмі,
кволы заплаканы раб у героя свабоднага,
людзі ў народ, а народ – застаецца людзьмі.

Poeta wskazał tu z jednej strony na ściśle związany z kategorią godności motyw upodmiotowienia i emancypacji białoruskiego społeczeństwa w kierunku światowego swych celów narodu – naczelnym motyw dyskursu rewolucji. Z drugiej – na tradycyjny kulturowy wzór „dobrego człowieka” / *мірных людзей*. Za sprawą uczestnictwa w narodowej rewolucji dotychczasowi „spokojni obywatele” stają się walczącymi o indywidualną i zbiorową godność wolnymi ludźmi. Narracja białoruskiej rewolucji i opinie komentatorów są w tym przedmiocie zgodne. Opinie takie, jak np. „Teraz rodzi się na nowo nasza nacja. Już nie naród poddanych, ale obywateli” (Aleś Zarembiuk)²⁰ są podzielane przez większość społeczeństwa.

Taki projekt narodu, którego członkami są wolni, świadomi swej godności ludzie, odwołuje się nie do koncepcji wspólnoty etnonacjonalistycznej, ale przede wszystkim politycznej. Do postnarodowego patriotyzmu obywatelskiego, charakterystycznego dla europejskości. Budowanie tego typu narodu – wspólnoty włączającej, nie wykluczającej, poszukującej wspólnej tożsamości niezależnie od grupowych różnic – stawia sobie za cel obywatelska kampania „Годна”, której

¹⁹ Hasło z plakatu, por. [Gurskaja 2021: 34].

²⁰ Wypowiedź z 5 sierpnia 2021 r.; <https://oko.press/teraz-powstaje-spoeczenstwo-obywateli-a-nie-poddanych-zarembiuk-o-walce-z-bialoruskim-rezimem/> [Kowalska, Zarembiuk 2021].

nazwa, w świetle tego, co zostało tu powiedziane, nie wymaga dodatkowych komentarzy. Jej twórcy deklarują:

Нягледзячы на знешнія і ўнутраныя перыпетэы – мы заўжды заставаліся годнымі людзьмі. [...] [I]мкнёмся гуртаваць беларусаў на грунце пазітыўных і агульных для ўсіх каштоўнасцяў — незалежна ад мовы, ідэалагічных і палітычных поглядаў. [...] Прымаем традыцыі сучасных жыхароў Беларусі ва ўсёй разнастайнасці і арыентуем на пабудову справядлівага грамадства для ўсіх²¹.

Zakończmy myślą Charlesa Taylora:

[N]owy zbiorowy podmiot, lud albo naród, będący w stanie założyć własne państwo [...] potrzebuje nowych sposobów mówienia o sobie, o swojej historii. [...] Może się to stać częścią opowieści (lub mitu) o postępie [...]. Ale może także wejść w skład innego powszechnie przywoływanego wzorca, a mianowicie rewolucji. To węzłowy punkt procesu dojrzewania, w którym ludzie mogą dokonać znaczącego przełomu w dawnych formach i strukturach, zakłócających i zniekształcających porządek moralny. [...] Jest coś paradoksalnego w tym, że lud może sam nadzorować swoje polityczne narodziny [Taylor 2010: 235–237].

Obserwacja białoruskiej rewolucji z perspektywy antropolożki wsi prowadzi do konstatacji, że na kontinuum od przednowoczesności do ponowoczesności centralne białoruskie wartości pozostają niezmiennie. Są to ludzkie życie i sam człowiek jako istota posiadająca przyrodzoną godność, pokojowo współżyjący z innymi we wspólnocie ongiś tylko lokalnej, dzisiaj obywatelskiej, narodowej, politycznej, obejmującej różne segmenty społeczeństwa i różne warianty ogólnobiałoruskiej kultury.

Bibliografia

- Bekus Nelly. 2020. *The Crackdown in Belarus* [online]. 8/15/2020 <https://tribunemag.co.uk/2020/08/the-crackdown-in-belarus> [dostęp: 13.09.2021].
- Cichanouska Swiałłana. 2020. *Protesty się nie skończą, bo na Białorusi dziś każdy jest liderem* [online]. <https://oko.press/cichanouska-wyklad-na-uw/> [dostęp: 13.09.2021].
- Engelking Anna. 2007. „Nacja” i „nacjonalność” jako kategorie identyfikacji i tożsamości mieszkańców wsi na wschodzie Białorusi. W: *Pogranicza Białorusi w perspektywie interdyscyplinarnej*. Red. E. Smułkowa i A. Engelking. Warszawa: Wydawnictwo DiG, s. 209–223.
- Engelking Anna. 2009. *Wokół białoruskiej „tutejszości”. Pytania stare i nowe*. „Studia Białorusienistyczne” 3: 47–61.
- Engelking Anna. 2012. *Kołchoźnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przełomu XX i XXI wieku*. Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

²¹ <https://hodna.by/> [dostęp: 15.02.2022].

- Engelking Anna, Łazar Anna. 2020. *Rewolucja mirnych ludiej. Z Anną Engelking, antropolożką i badaczką kultury białoruskiej, rozmawia Anna Łazar*. „Nowa Europa Wschodnia” 6: 91–103.
- Gurskaja Julia. 2021. *Onomastykon białoruskiej rewolucji*. Mpis., Uniwersytet Warszawski, Studium Europy Wschodniej, Program Stypendialny Rządu RP im. Konstantego Kalinowskiego.
- Kicińska Magdalena. 2020. *Maria Janion (1926–2020). Tytanka pije wrzątek [PORTRET]*. „Gazeta Wyborcza” 23.08. <https://wyborcza.pl/7,75410,21165115,maria-janion-tytanka-pije-wrzatek.html> [dostęp 11.09.2021].
- Korina Natalia. 2017. *Obce/swoje: miasto i wieś w języku i kulturze Białorusi*. W: *Obce/swoje. Miasto i wieś w kulturze Białorusi, Polski, Rosji, Ukrainy*. Red. K. Glinianowicz, K. Kotyńska, Kraków: Wydawnictwo «scriptum», s. 222–228.
- Kowalska Agata, Zarembiuk Aleś. 2021. „Teraz powstaje społeczeństwo obywateli, a nie poddanych”. *Zarembiuk o walce z białoruskim reżimem* [online]. <https://oko.press/teraz-powstaje-spoeczenstwo-obywateli-a-nie-poddanych-zarembiuk-o-walce-z-bialoruskim-rezimem/> [dostęp: 11.02.2022]
- Kuratnik Dmitry. 2020. *Do narodu polskiego! W imieniu narodu białoruskiego chcę wam podziękować za wasze wsparcie*. „Gazeta Wyborcza” 17.08. <https://wyborcza.pl/7,162657,26216605,do-narodu-polskiego-w-imieniu-narodu-bialoruskiego-chce-wam.html> [dostęp 11.09.2021].
- Łazar Anna. 2021. *Wszystko o Ewie*. „Herito” 41(1): 126–139.
- Martysiewicz Maria. 2020. *Zmieniamy świat i jego postrzeganie* [online]. <https://culture.pl/pl/artykul/zmieniamy-swiat-i-jego-postrzeganie> [dostęp: 15.02.2022].
- Pietkiewicz Czesław. 1938. *Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego. Materiały etnograficzne*. Prace Etnologiczne Instytutu Nauk Antropologicznych i Etnologicznych Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. Warszawa: TNW.
- Sulima Roch. 1992. *Słowo i etos. Szkice o kulturze*. Kraków: Zakład Wydawniczy FA ZMW Galicja.
- Taylor Charles. 2010. *Nowoczesne imaginaria społeczne*. Tłum. A. Puczejda, K. Szymaniak. Kraków: Wydawnictwo Znak.
- Turner Victor W. 2004. *Liminalność i communitas*. Tłum. E. Dżurak. W: *Badanie kultury. Elementy teorii antropologicznej. Kontynuacje*. Oprac. M. Kempny, E. Nowicka. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 240–266.
- Zowczak Magdalena. 2000, *Biblia ludowa. Interpretacje wątków biblijnych w kulturze ludowej*. Monografie Fundacji na rzecz Nauki Polskiej. Wrocław: Wydawnictwo Funna.
- Дубавец Сяргей. 2020. *Мы не «народзец», мы народ* [Dubavec Sjarhej. 2020. *My ne «narodzec», my narod*] [online] <https://budzma.by/news/syargey-dubavets-my-narod.html> [dostęp: 15.02.2022].
- Казакевіч Андрэй. 2005. «Арыенталізм», альбо некалькі заўваг пра «казус Беларусь». «ARCHE – Пачатак» 6 [Kazakevič Andrėj. 2005. «Aryentalizm», al'bo nekal'ki zaŭvah pra «kazus Belarus'». «ARCHE – Pačatak» 6]. <https://дз.ею/pub/arche/html/2005-6/kazakievic605.htm> [dostęp: 15.02.2022].
- Льюис Саймон. 2020. «Партизанская республика»: колониальные мифы и война за память в Беларуси. «Новое литературное обозрение» 166 (6) [L'uis Saïmon. 2020. «Partizanskaa respublika»: kolonial'nye mify i voïna za pamât' v Belarusi. «Novoe literaturnoe obozrenie» 166 (6)]. https://www.nlobooks.ru/magazines/novoe_literaturnoe_obozrenie/166_nlo_6_2020/article/22957/ [dostęp: 15.02.2022].

«Ціханоўскую патрабуем вярнуць». Як пратэставалі рабочыя МТЗ і МАЗа [online]. 2020. [«Cixanoŭskuju patrabuem vjarnuc'». Jak pratèstavali rabočyja MTZ i MAZa [online]. 2020.] <https://belsat.eu/news/tsihanouskuyu-patrabuem-vyarnuts-yak-pratestavali-rabočyja-mtz-i-maza> [dostęp: 15.02.2022].

Марына Антанюк-Пруто

Брэменскі ўніверсітэт

lam@tut.by

<https://orcid.org/0000-0002-7140-6484>

Асваенне запазычаных міжнародна-прававых тэрмінаў беларускай мовай

Рэзюмэ: У артыкуле разглядаюцца працэсы асіміляцыі запазычаных міжнародна-прававых тэрмінаў у беларускай мове ў розныя гістарычныя перыяды. Асабліва ўвага ўдзяляецца сучасным тэрмінам. Дзецца апісанне этапаў, шляхоў і механізмаў асваення тэрмінаў. Адзначаецца, што ітэрнацыяналізацыя з'яўляецца асноўнай тэндэнцыяй развіцця сучаснай тэрміналогіі міжнароднага права. Разглядаюцца выпадкі варыянтнасці запазычаных тэрмінаў.

Ключавыя словы: асіміляцыя тэрмінаў, міжнародна-прававая тэрміналогія, ітэрнацыяналізмы, беларуская мова, семантычнае асваенне, тэндэнцыі развіцця тэрміналогіі

Maryna Antaniuk-Prouteau

Assimilation of borrowed international legal terms in the Belarusian language

Abstract: The article examines the processes of assimilation of borrowed international legal terms in the Belarusian language in different historical periods. Special attention is paid to modern terms. A description of the stages, ways and mechanisms of assimilation of terms is given. It is noted that internationalization is the main trend in the development of the modern terminology of international law. The cases of variability of borrowed terms have also been examined.

Keywords: assimilation of terms, international legal terminology, internationalisms, Belarusian language, semantic assimilation, trends in the development of terminology

Працэсы гістарычнага ўзаемадзеяння моў у складванні тэрміналогіі міжнароднага права адлюстроўваюць працэсы развіцця не толькі самой гэтай галіны, але еўрапейскай цывілізацыі ў цэлым.

Крыніцы і шляхі запазычвання міжнародна-прававых тэрмінаў вызначаюць у першую чаргу сацыяльныя фактары: грамадска-палітычныя,

эканамічныя ўмовы, навукова-тэхнічны прагрэс, аўтарытэт пэўных моў у той ці іншы перыяд, унутраная і знешняя палітыка, характар міжнародных сувязей, моўная палітыка і інш. Згаданыя фактары ўплывалі на інтэнсіўнасць запазычвання тэрмінаў з той ці іншай мовы (або праз тую ці іншую мову) у пэўныя гістарычныя перыяды.

Пранікненню іншамоўных (пераважна лацінскіх) міжнародна-прававых і дыпламатычных тэрмінаў у старабеларускую мову спрыялі актыўныя міжнародныя сувязі ВКЛ.

[...] князья ВКЛ поддерживали отношения с Московским княжеством, Крымским ханством, Золотой ордой, Тевтонским и Ливонским орденами, Молдавией, Валахией, Польским Королевством, Чехией, Венгрией, Швецией, Священной Римской империей, папским Римом, итальянскими городами-республиками, Францией, Византийской и Османской империями [Лазоркина 2014: 27–32].

У гэты перыяд адбываўся працэс асваення запазычаных тэрмінаў права. Як вядома, у Сярэднявеччы лацінская мова была мовай *lingua franca* ў сферы еўрапейскага права і дыпламатыі. Гэта было абумоўлена рэцэпцыяй і працяглым выкарыстаннем рымскага права: «Как и внутри государств, в международных отношениях нормы формировались с использованием римского права» [Лукашук 2005: 47]. У такіх умовах, пад моцным уздзеяннем латыні, фарміравалася і тэрмінасістэма міжнароднага права беларускай мовы. Трэба сказаць, што асваенне лацінскіх тэрмінаў і паняццяў у беларускай мове пачалося раней, чым у рускай. Гэта было звязана з больш ранняй рэцэпцыяй рымскага права [Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік 1992: 471–472], распаўсюджаннем латыні на этнічных тэрыторыях беларусаў у якасці мовы навукі, часткова справаводства, дыпламатычнай перапіскі з заходнімі дзяржавамі, інтэнсіўным уздзеяннем лацінскай пісьменнасці на старажытнабеларускую ў канцы XVI ст. і асабліва ў другой палове XVII ст., выкарыстаннем лацінскай мовы ў якасці афіцыйнай, вялікай колькасцю перакладаў лацінскіх тэкстаў, зробленых на беларускіх землях у XV–XVIII стст.

Многія запазычанныя траплялі ў старабеларускую мову непасрэдна або фанетычна, семантычна і граматычна асвоеныя польскай мовай. Часам слова магло двойчы запазычвацца з адной мовы ў розныя перыяды, праз розныя мовы-пасрэдніцы, вусным і пісьмовым шляхамі. Гэта нярэдка прыводзіла да варыянтнасці, якая тлумачылася таксама адсутнасцю моўнай нормы [Бубновіч 2000: 25–26]: *делегатъ* (*делекгатъ*), *комисаръ* (*коммисаръ*), *легатъ* (*легат*) ‘пасол’, *курсоръ* (*курсаръ*) ‘кур’ер, пасыльны’, *персона* (*нарсона*, *парсуна*, *персуна*, *порсуна*) ‘асоба’, *президентъ* (*пресыидентъ*), *резидентъ* (*резыидентъ*), *авдыенция* (*авденция*) ‘афіцыйны прыём у высокапастаўленай асобы’, *декларация* (*декларация*) [Булыка 1980: 24–29].

Шляхі запазычвання (пісьмовы або вусны) значна ўплывалі на ступень асваення слоў. Адзінкі, што прыходзілі вусным шляхам «поўнасьцю падпарадкоўваліся законам мовы пазычальніцы», а тыя, што прыходзілі пісьмовым, часта захоўвалі рысы мовы-крыніцы, неўласцівыя ўсходнеславянскім мовам [Бубновіч 2000: 9–10]. Пры пісьмовым запазычванні словы прасцей асвойваюцца графічна, але ў фанетычным плане могуць узнікаць цяжкасці, паколькі ў іх прысутнічаюць нетыповыя для дадзенай мовы спалучэнні гукаў [Гринеў 1982: 124].

У перыяд фарміравання новай беларускай літаратурнай мовы працэсы асваення запазычанняў, з аднаго боку, адбываюцца таксама, як і ў старабеларускай мове, з другога боку, «нормы адаптацыі запазычанняў павінны выпрацоўвацца нанова, бо нормы засваення іншамоўных слоў старабеларускаю літаратурнаю моваю былі забытыя» [Бубновіч 2000: 33]. Акрамя таго, у гэты перыяд змяніліся арыенціры. Асноўная частка тэрмінаў прыходзіла ўжо праз рускую мову, а значыць, граматычна, фанетычна, графічна і семантычна яны былі асвоеныя рускай мовай. У гэты час польская мова ўплывала ў меншай ступені, у параўнанні з папярэднім перыядам.

Асноўным кірункам фарміравання тэрміналогіі беларускай літаратурнай мовы перыяду нацыянальнага адраджэння 20-х гадоў ХХ ст. была свядомая арыентацыя на ўласнабеларускія сродкі. Навукова-тэрміналагічная камісія, заснаваная ў лютым 1921 года, пры стварэнні новых тэрмінаў кіравалася прынцыпам максімальнага выкарыстання сродкаў нацыянальнай мовы [*Беларуская навуковая тэрміналогія* 1921: 11–12]. Так, у руска-беларускім слоўніку *Тэрміналогія права* [*Беларуская навуковая тэрміналогія* 1926], падрыхтаваным Праўнай секцыяй Навукова-тэрміналагічнай камісіі, пададзена 3135 прававых тэрмінаў. Аналіз беларускіх адпаведнікаў у слоўніку паказвае, што прынцып выкарыстання сродкаў жывой беларускай мовы, у прыватнасці словаўтваральных, з’яўляецца тут асноўным [Антанюк 2008: 54–59]. Гэты прынцып рэалізоўваўся ў тэрмінатворчай дзейнасці камісіі ў працэсе працы над тэрміналогіяй права свядома і мэтанакіравана, аб чым сведчыць выказанае ў прадмове да выпуску імкненне Навукова-тэрміналагічнай камісіі да таго, «каб тэрміналогія адпавядала жывой мове народа і была зразумелай усім куткам Беларусі» [*Беларуская навуковая тэрміналогія* 1926: 7].

Да запазычанняў у той перыяд было вельмі асцярожнае стаўленне. У слоўніку *Тэрміналогія права* (1926) адзначаецца спроба ўкараніць уласныя лексемныя ў якасці адпаведнікаў да запазычанняў, а ў некаторых выпадках падаюцца ўласныя і запазычаныя варыянты: *автономия* – *аўтономія*, *самаўрад*; *акт* (*действие*) – *дзейнасць*; *акцепт* – *прыняцце*, *акцэпт*; *акционер* – *пайшчык*, *акцыянэр*; *аннулировать* – *скасаваць*, *ануляваць*; *арбитраж* – *насрэдніцтва*; *дивидент* – *прыбытак*, *дывідэнт*; *дисконт* – *адлічэнне*, *дысконт*; *казус* – *выпадак*, *казус*; *коллизия* – *стычнасць*, *колзія*; *компаньон* – *компаньён*,

супольнік; компенсація – адплата, адшкадаваньне; консолидацыя – усталяваньне; контрасігнаванне – замацаваньне; карэспондэнцыя – допіс; крэдыт – павер, крэдыт. Аднак, многія беларускія адпаведнікі не прыжыліся і пазней былі выцеснены інтэрнацыяналізмамі, якія выкарыстоўваліся ў рускай і заходнееўрапейскіх мовах. У асноўным гэта абумоўлена тэндэнцыяй інтэрнацыяналізацыі тэрміналогіі міжнароднага права.

У слоўніку *Тэрміналогія права* (1926) сустракаюцца толькі адзінкавыя выпадкі выкарыстання запазычанага адпаведніка да славянскага слова: *гласность – публічнасць*. Сёння назоўнікі *публічнасць* і *галаснасць* падаюцца ў перакладных акадэмічных слоўніках як сінонімы [*Русско-белорусский словарь* 2012]. У навуковай, вучэбнай літаратуры, юрыдычных тэкстах (у сферы функцыянавання) таксама сустракаюцца варыянты: *галаснасць / публічнасць* *судаводства*, *прынцып галаснасці / публічнасці*. У сучасным электронным *Юрыдычным слоўніку* Нацыянальнага цэнтра прававой інфармацыі прысутнічае толькі варыянт *галаснасць*: *галаснасць* *папярэдняга раішэння*, *галаснасць* *судаводства* [*Юридический словарь*].

Актыўны працэс пераймання запазычаных тэрмінаў праз рускую мову працягваецца і сёння. Можна адзначыць свядомую арыентацыю на рускую мову ў фарміраванні беларускай тэрміналогіі міжнароднага права. Такая арыентацыя абумоўлена не толькі відавочнай русіфікацыяй беларускага грамадства, дамінаваннем рускай мовы ў сферы права, але і тым, што руская мова з'яўляецца адной з рабочых моў ААН і таму ў першую чаргу рэагуе на змены ў тэрмінасістэме, прымае новыя тэрміны/назвы тэрміналагічнага характару. Такім чынам, інтэрнацыянальныя міжнародна-прававыя адзінкі першапачаткова асімілююцца рускай мовай, а пасля іх прымае і асвойвае беларуская мова.

Безумоўна, нельга цалкам выключыць і працэс запазычвання тэрмінаў праз заходнееўрапейскія мовы. Так, у сферы функцыянавання сёння назіраецца актыўнае выкарыстанне інтэрнацыянальных тэрмінаў *амбасада*, *амбасадар* замест спрадвечных *пасол*, *пасольства*. Яны сустракаюцца, напрыклад, на афіцыйных сайтах пасольстваў Латвіі, Літвы, ЗША ў Рэспубліцы Беларусь. Гэтыя адзінкі прысутнічаюць і ў сферы фіксацыі. У сучасных акадэмічных слоўніках [*Слоўнік беларускай мовы* 2012; *Русско-белорусский словарь* 2012; *Беларуска-рускі слоўнік* 2012] яны зафіксаваны без стылістычных памет і падаюцца як раўнапраўныя варыянты: *рус. посольство – пасольства* і *амбасада*; *рус. посольский – пасольскі* і *амбасадарскі*. Выпадкі выкарыстання слова *амбасадар* сустракаліся і раней. У варыянце *амбасадар* тэрмін зафіксаваны ў тэкстах «Нашай Нівы» 1914 г. [*Слоўнік мовы «Нашай Нівы»... 2003*]. Аднак юрыдычныя слоўнікі, пачынаючы са слоўніка *Тэрміналогія права* (1926), а таксама *Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік* [1992] і сучасны электронны слоўнік [*Юридический словарь*] фіксуюць толькі

варыянты *пасол*, *пасольства*, якія фігуруюць і на афіцыйных сайтах пасольстваў Беларусі ў іншых краінах, і на сайце Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь.

Зыходзячы з фармальных паказчыкаў, можна меркаваць, што тэрміны *амбасада* і *амбасадар* прыйшлі ў беларускую мову праз польскую (польск. *ambasada*, *ambasador*). На карысць гэтых запазычаных варыянтаў гаворыць іх інтэрнацыянальнасць. Аднак тэрміны *пасол* і *пасольства* з’яўляюцца агульнаславянскімі: «укр. *посол*, др.-руск., цслав. *посѣль*, чеш. *posel*, слвц. *posol*, польск. *poseł*, род. п. *posła*, н.-луж. *rósoł*, род. п. *rósła*. От *слать*» [Фасмер 1964–1973]. Гэтыя тэрміны ўжываліся ў якасці міжнародна-прававых яшчэ ў старабеларускай мове: *посоль* – ‘дыпламатычны прадстаўнік, пасланы ў іншую краіну з пэўнай місіяй’, як і тэрмін *посольство* – ‘асоба або група асоб, пасланых у іншую дзяржаву з пэўнай місіяй’ [Гістарычны слоўнік беларускай мовы 1982–2017]. Яны і сёння з’яўляюцца актуальнымі, выконваюць функцыю міжнародна-прававых тэрмінаў, адпавядаюць патрабаванням да тэрмінаў, традыцыям і нормам мовы, таму няма аб’ектыўнай неабходнасці замяняць іх запазычаннямі. Акрамя таго, яны ўваходзяць у склад многіх тэрмінаў-словазлучэнняў: *беларускі пасол*, *беларускае пасольства*, *аддзяленне пасольства*, *справаздача пасольства*, *пасол міру*, *пасол па асобных даручэннях*, *пасольскі звычай*, *пасольскае права*, *Надзвычайны і Паўнамоцны Пасол*. Запазычаныя варыянты *амбасадар*, *амбасада* пакуль не так актыўна ўключаюцца ў працэс утварэння тэрмінаў, аднак маюць такі патэнцыял. Разам з тым, цяжка прадказаць, які з варыянтаў пераможа.

Даследчыкі адзначаюць, што сучасны працэс асваення запазычаных тэрмінаў адбываецца ў асноўным такім самым шляхам, як і працэс асваення агульнаўжывальнай лексікі [Гринева 1982: 108]. У адносінах да сучасных тэрмінаў міжнароднага права варта ўсё ж адзначыць некаторыя адрозненні, якія праяўляюцца ў ступені інтэнсіўнасці гэтага працэсу. Асваенне запазычаных міжнародна-прававых тэрмінаў у параўнанні з асіміляцыяй агульнаўжывальных слоў адрозніваецца большай інтэнсіўнасцю. Гэта звязана ў першую чаргу з тым, што тэрміны міжнароднага права актыўна прыходзяць пісьмовым шляхам праз шматлікія міжнародныя дакументы, таксама з паскарэннем абмену інфармацыяй, працэсамі інтэграцыі, развіццём міжнароднага права, шырокім абмеркаваннем міжнародных праблем і актыўным выкарыстаннем тэрмінаў у СМІ, інтэрнэце (на афіцыйных сайтах, форумах, у інтэрнэт-выданнях, сацыяльных сетках і г.д.).

Даследчыкі вылучаюць два асноўныя этапы асіміляцыі. Першы этап – «уваходжанне» тэрміна ў мову і другі этап – асваенне і далейшае развіццё запазычанага слова па законах мовы-пазычальніцы. На другім этапе тэрмін уступае ў сінанімічныя, рода-відавныя адносіны, часам адбываецца далейшая дыферэнцыяцыя ў семантычным, стылістычным, функцыянальным

планах, у выніку чаго тэрмін набывае дакладнае навуковае азначэнне [Гринев 1982: 124–126].

Аналіз сучасных працэсаў асваення міжнародна-прававых тэрмінаў паказвае, што ўжо на першым этапе тэрміны запазычваюцца як міжнародна-прававыя разам з усімі аб'ёмам паняцця і хутка атрымліваюць распаўсюджанасць. На гэтым жа этапе пачынаецца асіміляцыя на фанетычным, графічным, граматычным узроўнях. На другім этапе тэрміны трывала ўваходзяць у міжнародна-прававую сферу, набываюць лексічную спалучальнасць і ўдзельнічаюць у далейшым тэрмінаўтварэнні. Завяршаецца фанетычнае і граматычнае асваенне.

Запазычаныя міжнародна-прававыя тэрміны звычайна падпарадкоўваюцца законам мовы-рэцыпіента (акрамя варварызмаў), г. зн. падлягаюць графічнай, фанетычнай, граматычнай і семантычнай асіміляцыі. Аднак поўная асіміляцыя ў большасці выпадкаў не адбываецца. Інтэрнацыянальныя тэрміны адрозніваюцца стабільнасцю мадэляў тэрмінаўтварэння. Гэта звязана з тым, што

заимствования из английского, французского, итальянского и других языков, во многих случаях восходят своими корнями к словам древних языков – греческому и латинскому. Наличие такого этимологического ядра способствует гомогенности фонда интернациональных терминов, заимствованных из тех или иных национальных языков [Бесекирска 1997: 120].

Асіміляцыя матэрыяльнай формы сучаснага міжнародна-прававога тэрміна больш складаны і працяглы працэс, у параўнанні з семантычнай асіміляцыяй. Пры матэрыяльнай асіміляцыі на першым этапе назіраецца варыянтнасць форм тэрмінаў, іх правапісу. Адною з прычын варыянтнасці, як і ў папярэднія перыяды, з'яўляецца паўторнае запазычванне слова з адной і той жа мовы ў розныя часы, праз розныя мовы-пасрэдніцы, вусным і пісьмовым шляхамі. Пры гэтым словы могуць захоўваць адно і тое ж значэнне [Лотте 1982: 15; 81].

Семантычнае асваенне ў міжнародна-прававой сферы ў асноўным адбываецца шляхам пераймання гатовага значэння тэрміна, выпрацаванага міжнародна-прававой практыкай. Гэтаму садзейнічаюць міжнародныя слоўнікі, стандарты і дакументы, у якіх фіксуюцца тэрміны і азначэнні, напрыклад, электронны тэзаўрус на сайце ААН [*Библиотека им. Дага Хаммаршельда*]. Фактычна адбываецца перанос тэрміна і яго значэння ў мову-рэцыпіент.

На межъязыковом лексическом уровне мы имеем дело с уже готовыми словами-терминами, уже пережившими «отрыв от общего языка»; они заимствуются нередко именно как специальные [Бесекирска 1997: 144].

Паспяховай семантычнай асіміляцыі садзейнічае і той факт, што тэрміны пераймаюцца разам з кантэкстамі, у якіх рэалізуецца іх значэнне. Такім чынам актыўна фарміруюцца лексічныя сувязі слоў, адбываецца «создание серий и рядов типичных употреблений в речи, достаточных для актуализации смысла» [Гринев, 1982: 125].

Адзначаны выпадкі, калі тэрміны запазычваюцца як спецыфічныя адзінкі пэўнай краіны, а пасля паступова пераходзяць у разрад інтэрнацыянальных міжнародна-прававых тэрмінаў (у выпадку іх інтэрнацыяналізацыі і міжнароднага прызнання). Напрыклад, шведскі па паходжанні тэрмін *амбудсмен* сёння стаў міжнародным (параўн. фр., англ. *ombudsman*) і зафіксаваны ў спецыяльных слоўніках з наступным значэннем:

омбудсман (швед. *ombudsman* – представитель чьих-либо интересов) – специально избираемое (назначаемое) должностное лицо для контроля за соблюдением прав человека разного рода административными органами, а в некоторых странах – также частными лицами и объединениями [*Большой юридический словарь*].

Аднак, у адрозненне ад яго семантычнага асваення, асіміляцыя матэрыяльнай формы пакуль не завяршылася, прычым як у беларускай, так і ў рускай мове. Аб гэтым сведчыць акцэнталагічная і арфаграфічная варыянтнасць. Так, у рускай мове зафіксаваны варыянты: *омбудсмен / омбудсмен / омбудсман*. Даследчыкі адзначаюць, што яго канчатковаму асваенню перашкаджаюць лінгвістычныя і экстралінгвістычныя фактары: адносна нядаўняе запазычванне, наяўнасць зразумелага для большасці носьбітаў сіноніма *уполномоченный по правам человека*, пэўныя медыйныя тэндэнцыі ўжывання варыянтаў тэрмінаў і інш. [Азнабаева, Гарипова 2016].

Варыянт *уполномоченный по правам человека* адзначаны як «предпочтительный термин» у параўнанні з тэрмінам *омбудсмен* і ў Тэзаўрусе ААН [*Библиотека им. Дага Хаммаршельда*].

Што датычыцца беларускай мовы, то тэрмін *амбудсмен* увогуле адсутнічае ў перакладных і глумачальных акадэмічных слоўніках. Ён адзначаны намі толькі ў *Слоўніку іншамоўных слоў* [Булыка 1999] у варыянце *омбудсмен* і ў *Юрыдычным слоўніку НЦПІ* ў варыянце *амбудсмен*, дзе прысутнічае і сінонім *упаўнаважаны па правах чалавека* [*Юридический словарь*]. Тэрмін патрабуе ўпарадкавання, выпрацоўкі адзінага нарматыўнага варыянта і фіксацыі ў сучасных беларускіх слоўніках.

Асіміляцыя тэрмінаў – складаны працэс, які не зводзіцца толькі да пералічаных відаў асваення. Іншамоўныя тэрміны часта выходзяць за межы тэрміналогіі і на новым полі ўключаюцца ў іншыя адносіны, утвараюць сінанімічныя рады, антанімічныя пары, набываюць іншую семантыку і спалучальнасць, уключаюцца ў сістэму мовы. Таму вывучэнне працэсаў асіміляцыі

мае важнае значэнне як з пункту гледжання развіцця тэрмінасістэмы, так і развіцця мовы ў цэлым. Акрамя таго, вызначэнне заканамернасцей асваення іншамовных тэрмінаў праводзіцца ў мэтах выпрацоўкі рэкамендацый для тэрміналагічнай працы і мае важнае значэнне для ўпарадкавання тэрміналогіі.

Азначэнні многіх міжнародна-прававых тэрмінаў выпрацоўваюцца спецыялістамі розных краін, абмяркоўваюцца і ўдакладняюцца (у тым ліку на сайце ААН). Працэс іх асіміляцыі ў нацыянальных мовах мог бы адбывацца больш паспяхова пры стварэнні адзінай поўнай міжнароднай базы тэрмінаў. Стварэнне такой базы, а таксама электроннай пляцоўкі для абмеркавання і ўдакладнення тэрмінаў з'яўляецца важнай задачай, вырашэнне якой будзе садзейнічаць якаснай гарманізацыі і адаптацыі міжнародна-прававых тэрмінаў у мовах-рэцыпіентах. У сувязі з гэтым мэтазгодна стварэнне міжнароднага каардынацыйнага тэрміналагічнага цэнтра, які б займаўся адзначанымі праблемамі.

Бібліяграфія

- Азнабаева Альфія, Гарипова Гульнара. 2016. *Актуальное состояние и тенденции развития юридической лексики*. В: *Психология и коммуникация в правовой системе: сборник статей*. Ред. С. В. Венидиктов. Могилев: Могилевский институт МВД, с. 137–142 [Aznabaeva Al'fiya, Garipova Gul'nara. 2016. *Aktual'noe sostojanie i tendencii razvitija juridičeskoj leksiki*. V: *Psixologija i komunikacija v pravovoj sisteme: sbornik statej*. Red. S. V. Venidiktov. Mogilev: Mogilevskij institut MVD, s. 137–142] [online] https://elib.institutemvd.by/jspui/handle/MVD_NAM/1558 [доступ [dostup]: 20.04.2022].
- Антанюк Марына. 2008. *Беларуская і руская тэрміналогія права (супастаўляльны аспект)*. Дысертация. Мінск: БДУ [Antanjuk Maryna. 2008. *Belaruskaja i ruskaja tərminolohija prava (supastauļjal'ny aspekt)*. Dysertacija. Minsk: BDU].
- Беларуска-рускі слоўнік у 3 тамах*. Рэд. А. А. Лукашанец. Мінск: БелЭн [Belarуска-ruski sloŭnik u 3 tamaх. 2012. Rėd. A. A. Lukašanec. Minsk: Bel'En].
- Беларуская навуковая тэрміналогія*. 1926. Вып. 10: *Тэрміналогія права*. Менск: Інбелкульт [Belaruskaja navukovaja tərminolėhija. 1926. Vyp. 10: *Tərminolėhija prava*. Mensk: Inbelkul't].
- Беларуская навуковая тэрміналогія. Прадмова*. 1921. «Вестник Нар. Ком. Просв.: Беларус. Аддзел», № 2 [Belaruskaja navukovaja tərminolėhija. Pradmova. 1921. «Vestnik Nar. Kom. Prosv.: Belarus. Addzel», № 2].
- Бесекирска Люба. 1997. *Интернациональная лексика в медицинской терминологии русского языка*. Диссертация. Москва: Гос. ИРЯ им. А. С. Пушкина [Besekirska Luba. 1997. *Internacional'naā leksika v medicinskoj terminologii russkogo āzyka*. Dissertaciā. Moskva: Gos. IRĀ im. A. S. Puškina].
- Библиотека им. Дага Хаммаршельда [Biblioteka im. Daga Hammaršel'da]* [online] <http://metadata.un.org/thesaurus/01?lang=ru> [доступ [dostup]: 30.05.2022].
- Большой юридический словарь [Bol'soj ūridičeskij slovar']* [online] https://petroleks.ru/dictionaries/dict_big_law.php [доступ [dostup]: 15.03.2022].

- Бубновіч Іна. 2000. *Засваенне інашамоўных слоў беларускаю літаратурнаю моваю*. Гродна: ГрДУ [Bubnovič Ina. 2000. *Zasvaenne inšatojnyx sloj belaruskaju litaraturnaju movaju*. Hrodna: HrDU].
- Булыка Аляксандар. 1980. *Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVII стст.* Мінск: Навука і тэхніка [Bulyka Aljaksandar. 1980. *Leksičnyja zapazyčanni ŭ belaruskaj move XIV–XVII stst.* Minsk: Navuka i tэхnika].
- Булыка Аляксандар. 1999. *Слоўнік інашамоўных слоў у 2 тамах*. Мінск: БелЭн [Bulyka Aljaksandar. 1999. *Slojnik inšatojnyx sloj u 2 tamax.* Minsk: Bel'En].
- Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. 1982–2017. Рэд. А. І. Жураўскі, А. М. Булыка Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука [Histryčny slojnik belaruskaj movy. 1982–2017. Rэд. A. I. Žuraŭski, A. M. Bulyka. Minsk: Navuka i tэхnika, Belaruskaja navuka].
- Гринеv Сергей. 1982. *Терминологические заимствования. В: Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. Ред. Д. С. Лотте. Москва: Наука, с. 108–135 [Grinev Sergej. 1982. *Terminologičeskie zaimstvovaniâ. V: Voprosy zaimstvovaniâ i uporâdočeniâ inoâzyčnyh terminov i terminoëlementov.* Red. D. S. Lotte. Moskva: Nauka, s. 108–135].
- Лазоркина Ольга. 2014. *Становление и развитие дипломатической службы Беларуси*. «Журнал международного права и международных отношений» № 1: 27–32 [Lazorkina Ol'ga. 2014. *Stanovlenie i razvitie diplomatičeskoj služby Belarusi.* «Žurnal meždunarodnogo prava i meždunarodnyh otnošenij» № 1: 27–32].
- Лотте Дмитрий. 1982. *Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов*. Москва: Наука [Lotte Dmitriy. 1982. *Voprosy zaimstvovaniâ i uporâdočeniâ inoâzyčnyh terminov i terminoëlementov.* Moskva: Nauka].
- Лукашук Игорь. 2005. *Международное право. Общая часть: учеб.* Москва: Волтерс Клувер [Lukašuk Igor'. 2005. *Meždunarodnoe pravo. Obšââ čast': učeb.*, Moskva: Volters Kluver].
- Русско-белорусский словарь в 3 томах*. 2012. Ред. А. А. Лукашанец. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя [Russko-belorusskij slovar' v 3 tomah. 2012, Minsk: Belaruskaja Ęncyklopedyja 2012].
- Слоўнік беларускай мовы*. 2012. Рэд. А. Лукашанец, В. П. Русак. Мінск: Бел. навука [Lukašanec A. A., Rusak V. P., *Slojnik belaruskaj movy*. 2012. Rэд. A. A. Lukašanec, V. P. Rusak. Minsk: Bel. navuka].
- Слоўнік мовы «Нашай Нівы» (1906–1915) у 5 тамах*. 2003. Уклад.: А. М. Анісім, І. Л. Капылоў, В. П. Лемцюгова, Мінск: Тэхналогія [Slojnik movy «Našaj Nivu» (1906–1915) u 5 tamax. 2003. Uklad.: A. M. Anisim, I. L. Kapuloŭ, V. P. Lemcjuhova, Minsk: Tэхnaloģija].
- Фасмер Макс. 1964–1973. *Этимологический словарь русского языка в 4 томах*. Москва: Прогресс [Fasmer Maks [Vasmer Max]. 1964–1973. *Ėtimologičeskij slovar' russkogo âzyka v 4 tomah.* Moskva: Progress].
- Юридический словарь [Ūridičeskij slovar']* [online] <http://multilang.etalonline.by/ru> [доступ [dostup]: 26.04.2022].
- Юрыдычны энцыклапедычны слоўнік*. 1992. Мінск: БелЭн [Jurydučny Ęncyklopedyčny slojnik. 1992, Minsk: Bel'En].

Вераніка Бандаровіч

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

litarcoffee@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1985-1759>

Беларуская мова ў нефілалагічным студэнцкім асяроддзі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Рэзюмэ: Мэтай даследавання было разабрацца, наколькі беларуская мова запатрабаваная ў сучаснай моладзі, а менавіта ў той, якая выбрала нефілалагічны профіль адукацыі, каб спрагназаваць далейшы лёс беларускай мовы. Было праведзена анкетаванне сярод студэнтаў БДУ, вынікі якога прадстаўлены ў артыкуле. Выявілася, што беларуская моладзь у большасці валодае тытульнай мовай нацыі на сярэднім узроўні. Узровень выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах ацэньваўся рэспандэнтамі таксама ў асноўным як сярэдні. Для большасці маладых людзей беларуская мова – гэта атрыбут асобнага народа і каштоўнасць, якую варта зберагаць. Адказнасць за пашырэнне ўжывання беларускай мовы моладзь ускладае на сябе, не перакладае яе на дзяржаву.

Ключавыя словы: анкета, беларус, беларуская мова, каштоўнасць, нацыя, узровень

Vieranika Bandarovič

Belarusian language in the non-philological student environment of the Belarusian State University

Abstract: The purpose of the study was to find out how much the Belarusian language is in demand among modern youth – namely, those who have chosen a non-philological course of study – in order to predict the future fate of the Belarusian language. It turned out that the Belarusian youth mostly speaks the language of the nation at an average level. The respondents also considered the level of Belarusian language teaching in general education institutions to be average. For the majority of young people, the Belarusian language is an attribute of a separate people and a value that needs to be protected. They assume the responsibility for expanding the use of the Belarusian language and do not leave it to the state.

Keywords: questionnaire, Belarusian, Belarusian language, value, nation, level

Кожны дзень на розных пляцоўках у інтэрнэце даводзіцца чытаць разважанні ды спрэчкі наконт становішча беларускай мовы ў сучасным беларускім грамадстве, стаўлення да яе, значэння як маркера нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў. Пытанне пра ролю беларускай мовы ў жыцці беларусаў пастаянна ўзнімаецца ў перыёдыцы [Лянкевіч 2012; Міхайлоўская 2015], інтэрнэце [*Аналітык БІСД... 2021; 37% беларусаў... 2010*], сацыялагічных даследаваннях пачатку XXI стагоддзя. Так, у 2011 годзе Інфармацыйна-аналітычны цэнтр пры Адміністрацыі прэзідэнта Беларусі і агенцтва маркетынговых даследаванняў «МАСМІ», а ў 2009 і 2012 гадах лабараторыя «НовАК» цікавіліся меркаваннем грамадзян пра выкарыстанне беларускай мовы ў жыцці грамадства і адносіны да яе [*Вынікі сацыялагічнага даследавання... 2009*]. Ёсць і грунтоўныя навуковыя працы на гэтую ды падобныя тэмы. Адзін з самых яскравых прыкладаў – дысертацыя Алены Лянкевіч *Беларуская мова і змешаныя коды ў сацыялінгвістычным і псіхалінгвістычным аспектах: катэгорыя адносін да мовы ў грамадстве* [Лянкевіч 2014].

Кожнае даследаванне адбываецца ў пэўны момант гісторыі, і на яго вынікі ўплывае сітуацыя «сёння і зараз». Для таго, каб прасачыць тэндэнцыі, пабачыць дынаміку змен, каб даведацца пра настрой у грамадстве, трэба праводзіць статыстычныя даследаванні, у тым ліку прысвечаныя пытанням беларускай мовы, рэгулярна. Наша міні-даследаванне сярод студэнтаў нефілолагаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (далей: БДУ) – гэта працяг, чарговае звяно ў ланцужку назіранняў калег.

Нефілалагічнае студэнцкае асяроддзе было абранае намі для даследавання невыпадкова: па-першае, у ім трэба было працаваць, выкладаць беларускую мову, таму цікавы быў узровень валодання мовай і ўвогуле адносіны да яе. Было важна, з кім давядзецца працаваць, якой рэакцыі чакаць ад студэнтаў, як рыхтавацца да заняткаў. Па-другое, нефілалагічнае асяроддзе, на нашу думку, аб'ектыўней, чым філалагічнае, паказвае сапраўдныя (не рамантызаваныя, не зацікаўленыя прафесійна) настроі сучаснай беларускай моладзі ў адносінах да тытульнай мовы нацыі.

Такім чынам, студэнтам БДУ трох прафесійных накірункаў (геаграфія і геаінфарматыка; прыкладная інфарматыка і інфарматыка; правазнаўства) была прапанавана анкета з дванаццаці пытанняў. Па выніках аналізу адказаў на гэтыя пытанні мелася на мэце суаднесці іх з высновамі папярэдніх даследчыкаў.

Апісанне анкеты

Анкета пад назвай «**Беларуская мова ў нефілалагічным студэнцкім асяроддзі БДУ**» складалася ў пераважнай большасці з закрытых пытанняў

(з варыянтамі адказу), звязаных з выкарыстаннем беларускай мовы ў грамадстве і самім рэспандэнтам у яго жыцці. У апошнім, 12-м, пытанні прапаноўвалася таксама даць свой уласны адказ.

Анкетаванне праводзілася 9 і 11 лютага 2022 года сярод студэнтаў 1-га курса геаграфічнага факультэта і факультэта прыкладной матэматыкі і інфарматыкі БДУ (было запоўнена **96** анкет), а таксама 20 траўня сярод навучэнцаў 2-га курса юрыдычнага каледжа БДУ (запоўнена **25** анкет). Усяго была запоўнена **121** анкета. Сярэдні ўзрост студэнтаў – 17–18 гадоў. (Гэта людзі, якім вызначаць будучыню Беларусі.)

Працэдура анкетавання. Кожны рэспандэнт атрымаў бланк анкеты. Затым быў праведзены інструктаж па яе запаўненні. Студэнты запаўнялі апытальнік у вучэбных аўдыторыях. Увесь працэс заняў каля 20 хвілін.

Папярэдне меркавалася, што будучы адрозненні ў адказах на пытанні ў залежнасці ад спецыяльнасці. Аналіз адказаў на анкеты паказаў, што будучыя географы і матэматыкі думваюць пра беларускую мову і ўспрымаюць яе прыкладна так сама. Мы назіралі вельмі падобныя тэндэнцыі. У той час як будучыя правазнаўцы адрозніваюцца крыху вышэйшым узроўнем валодання мовай і большай зацікаўленасцю ў яе развіцці. Магчыма, гэта звязана з гуманітарнымі разумовымі здольнасцямі, лепшым веданнем гісторыі і цікавасцю да яе.

У **пытанні 1** рэспандэнтам прапаноўвалася адказаць на пытанне пра **сваё паходжанне**. Былі атрыманы наступныя звесткі: 110 чалавек, а гэта **90,9%** апытаных, назвалі сябе **беларусамі**, адпаведна, 11 чалавек, **9,1%**, – **не беларусамі**.

Пытанне 2 было сфармулявана наступным чынам: «Кім сябе адчуваеце?». Варыянты адказу: беларусам, не беларусам і цяжка адказаць. Тут **79,3%** рэспандэнтаў адказалі, што адчуваюць сябе **беларусамі**, а **17,4%** – **не беларусамі**, чатыром чалавекам (гэта адпаведна **3,3%** апытаных) **цяжка** было адказаць.

Асобныя студэнты (**6 чал.**), якія назвалі сябе **не беларусамі** па паходжанні, **адчуваюць сябе беларусамі**.

Акрамя таго, ёсць **беларусы па паходжанні**, якія **беларусамі сябе не адчуваюць**. Такіх **больш, 15** чалавек, а гэта **12,4%** ад усіх апытаных.

Не беларусаў, якія і **не адчуваюць сябе беларусамі**, усяго **5** чалавек.

Адна дзяўчына адзначылася як беларуска па паходжанні і адчуванні, аднак удакладніла, што **схіляецца да касмапалітызму**, адчувае сябе **славянкай**.

Пытанне 3 гучала «Ці вывучалі беларускую мову раней?». Аказалася, што **вывучалі 120** чалавек са 121-го дакладна. І 1 адказ быў вельмі супярэчлівым і няпэўным.

На **4-е пытанне**, пра тое, **дзе вывучалі беларускую мову**, студэнты ў большасці, а гэта **116** чалавек (**95,9%** ад агульнай колькасці рэспандэнтаў

і **69,4%** ад агульнай колькасці адказаў, бо можна было выбіраць некалькі адказалі, што ў **агульнаадукацыйнай установе**. Найменш, гэта **12** чалавек, вывучалі дома са сваякамі (гэта **амаль 10%** ад агульнай колькасці апытаных і **7,2%** ад агульнай колькасці адказаў на гэтае пытанне). Тых, якія вывучалі беларускую мову **і дома, і ў дзіцячым садку, і ў школе/гімназіі, і ў ліцэі/каледжы/ВНУ**, – усяго **9** чалавек **са 121-го (7,4%)**.

5-е пытанне датычыла ўзроўню выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйнай установе. Пераважае адказ **«сярэдні»** ўзровень (гэта **52** чалавекі або амаль **43%** апытаных).

Цікава, што сярод правазнаўцаў ніхто не вызначыў узроўню выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйнай установе як нізкі ці вельмі нізкі. Географы і матэматыкі ўказалі ў 5-ці выпадках вельмі нізкі ўзровень і ў 12-ці выпадках нізкі.

6-е пытанне датычыла выбару на карысць беларускай мовы на экзаменах/цэнтралізаваным тэспіраванні. **71** рэспандэнт, а гэта амаль **58,7%** усіх апытаных, **не** здавалі беларускай мовы, **49** рэспандэнтаў (**40,5%**) – **здавалі**. Адзін студэнт увогуле не адказаў на гэта пытанне.

Звяртае ўвагу ў гэтых лічбах тое, што даволі значная колькасць студэнтаў **выбірае** беларускую мову для здачы экзамену. Колькасць будучых **юрыстаў** (правазнаўцаў), якія выбіралі беларускую мову для здачы, – нашмат большая, чым усіх астатніх. Так, з **25** рэспандэнтаў-юрыстаў **здаваў** беларускую мову **21** чалавек (**84%**). А з **96** географіў і матэматыкаў – усяго **28** чалавек (гэта **29,2%**). Магчыма, гэта звязана са здольнасцямі ў галіне гуманітарных навук і як вынік больш прыхільным і неабыякавым стаўленнем гуманітарыяў да беларускай мовы.

7-е пытанне было пра самаацэнку ведаў па беларускай мове. У асноўным рэспандэнты ацэньвалі свае веды як **«здавальняючыя»**, гэта **73** адказы або **60,3%**. Наступны па колькасці адказ **«добра»**: так свае веды ацанілі **28** апытаных (**23,1%**). А выдатныя веды ўсяго ў **4-х** чалавек са **121-го**. Сумарны вынік падлікаў наступны: на **«добра»** і **«выдатна»** (па ўласнай ацэнцы) ведаюць беларускую мову **26,4%** апытаных.

На **8-е пытанне** «Як і дзе выкарыстоўваеце беларускую мову ў жыцці?» можна было пазначыць некалькі варыянтаў адказу. Найбольш, **50** разоў, быў абраны адказ **«у беларускамоўным асяроддзі»**. Другі па колькасці выбараў варыянт адказу (**38** разоў) – «чытаю мастацкую літаратуру па-беларуску». І толькі **2** разы быў абраны адказ «размаўляю і перапісваюся ўсюды, з усімі і заўсёды па-беларуску».

9-е пытанне было сфармулявана так: «Наколькі Вам важна, каб беларуская мова сёння прысутнічала вакол: у інтэрнэце, на тэлебачанні, радыё, у крамах, банках, метро і г. д.?»). Варыянты адказу прапаноўваліся наступныя: «вельмі важна», «важна», «усё роўна» і «не важна». Цікава, што

з 25-ці рэспандэнтаў-юрыстаў **вельмі важнай** прысутнасць беларускай мовы ў наваколлі назвалі 7 чалавек (**28%**), важнай – **11 (44%)**. У той жа час з 96-ці рэспандэнтаў-географіў і матэматыкаў вельмі важнай толькі **13 (13,5%)**, а важнай **30** чалавек (**31,3%**).

Самым папулярным на гэтае пытанне аказаўся адказ «**усё роўна**». **49** чалавек паставілі пазнаку ў адпаведным месцы. Гэта амаль **40,5%** рэспандэнтаў.

Адказу «**не важна**» з юрыстаў не даў ніводзін рэспандэнт. І гэты ж адказ самы непапулярны ў будучых **географіў** ды **матэматыкаў** (**11** апытаных выбралі яго, **11,5%**).

Калі скласці колькасныя паказчыкі адказаў «вельмі важна» і «важна», то атрымаецца, што **61**-му чалавеку са **121**-го (**50,4%**) як мінімум **важная** беларуская мова ў наваколлі. Сума адказаў «усё роўна» і «не важна» дае **60** чалавек (**49,6%** усіх апытаных). Такім чынам, перавагу маюць станоўчыя і неаб'якавыя адносіны да беларускай мовы ў паўсядзённым жыцці.

10-е пытанне – «Ці жадалі б Вы, каб беларускай мовы было больш у навучальным працэсе?», у тым ліку мерапрыемстваў па-беларуску. Абсалютная большасць навучэнцаў юрыдычнага каледжа, **19** чалавек з 25-ці (**76%**), адказала «**так**». У будучых географіў і матэматыкаў такі адказ дало **28** чалавек (**29,2%** ад усіх апытаных). Калі браць агульную колькасць адказаў на гэтае пытанне, то атрымліваецца, што большасць рэспандэнтаў (**72** адказы – **59,5%** апытаных) **не** жадаюць больш чым ёсць беларускай мовы ў навучальным працэсе (хоць яе насамрэч і так амаль няма).

Калі параўнаць адказы на 9-е і 10-е пытанні, то выяўляецца супярэчнасць: з аднаго боку, пераважаюць станоўчыя і неаб'якавыя адносіны да беларускай мовы ў паўсядзённым жыцці, а з другога – нежаданне, у большасці выпадкаў, шырэйшай прысутнасці беларускай мовы ў навучальным працэсе.

На **11-е пытанне** «Што для Вас значыць беларуская мова?» можна было выбраць некалькі варыянтаў адказу. Цікава, што варыянт мова – «проста традыцыя» сярод будучых юрыстаў не выбраў ніхто. А варыянт «прадмет у навучальнай установе» яны выбіралі разам з іншымі варыянтамі. Студэнты ж геаграфічнага факультэта і факультэта прыкладной матэматыкі і інфарматыкі апошні варыянт выбіралі некаторыя ў якасці адзінага, а асобныя студэнты – разам з іншымі.

Цешыць факт, што варыянт адказу «беларуская мова **нічога ў жыцці не значыць**» выбралі ўсяго 2 чалавекі са 121-го, гэта былі будучыя географы. Прычым адзін чалавек пазначыў, што ён не беларус па нацыянальнасці, але беларус па самаадчуванні, вывучаў беларускую мову ў школе, ведае яе здавальняюча і карыстаецца ў камунікацыі дома са сваякамі. Другі чалавек – беларус па нацыянальнасці і па самаадчуванні, здавальняюча ведае беларускую мову, але ёй нідзе не карыстаецца.

Найбольш распаўсюджаны варыянт (65 = 32,3%) – гэта мова як «**атрыбут асобнага народа**». На 2-м месцы з 58-мю адказамі (28,9%) пасля падлікаў знаходзіцца варыянт мова як «**каштоўнасць, якую варта зберагаць**». А на 3-м месцы – адказ мова як «**атрыбут асобнай дзяржавы**» з 51-м голасам (25,4%).

Значыць, тытульная мова нацыі **не заўсёды і не ў першую чаргу ў** свядомасці сучаснай студэнцкай моладзі звязана з дзяржавай.

У **12-м пытанні** была спроба сабраць прапановы па мэтазгоднай дзейнасці, якая б зацікавіла ўсё грамадства беларускай мовай. Пытанне было сфармулявана такім чынам: «Што варта зрабіць, каб беларускай мовай карысталіся ўсе і заўсёды?». Прапанаваныя варыянты адказаў наступныя: «навошта гэта рабіць?», «залежыць ад кіраўніцтва», «кожнаму карыстацца беларускай мовай». Рэспандэнт асабіста мог прапанаваць уласны адказ.

У выніку **ніводзін з навучэнцаў-юрыстаў** не выбраў варыянта «навошта гэта рабіць?». Сярод апытаных іншых спецыяльнасцей так адказалі **24** чалавекі (17,1% адказаў), што няма. **На кіраўніцтва** ўскладаюць адказнасць **38** чалавек са 121-го (27,1% адказаў). **Найбольш папулярным** аказаўся адказ «**Кожнаму карыстацца беларускай мовай**» – яго выбралі **64** чалавекі (45,7%), або як адзіны, або разам з іншымі адказамі. Такім чынам, маладыя людзі ў 2022 годзе ў большасці адчуваюць **уласную адказнасць** за лёс беларускай мовы, не перакладаюць яе на пэўныя дзяржаўныя структуры.

Свае адказы на 12-е пытанне далі ў кожнай з груп апытаных. Гэтыя адказы змешчаны ніжэй, пасля кожнай табліцы з лічбавымі вынікамі апытання.

Некаторыя вынікі нашага даследавання былі параўнаны з вывадамі Алены Лянкевіч, якая таксама праводзіла анкетаванне сярод студэнтаў, у тым ліку БДУ, толькі на працягу 2010–2011 гадоў, калі рыхтавала кандыдацкую дысертацыю. Усяго ў яе апытанні ўдзельнічалі 474 рэспандэнты [Лянкевіч 2014: 58].

Даследчыцу, сярод іншага, цікавіла **ацэнка студэнтамі ўзроўню выкладання беларускай мовы ў агульнаадукацыйных установах**, бо школа сёння – галоўная ўстанова, дзе чалавек навучаецца беларускай мове. Кожны другі рэспандэнт тады адказаў, што ўзровень «**здавальняючы**» [Лянкевіч 2014: 69]. Сярод апытаных намі студэнтаў такіх аказалася амаль **43% (52 чалавекі са 121-го)**. Аднак столькі ж (сумарна) выбралі адказы «вышэй за сярэдні» ўзровень, «высокі» і «вельмі высокі» ўзровень выкладання беларускай мовы ў школе.

Яшчэ па адным пытанні можна параўнаць лічбы. У нас яно сфармулявана так: «**Як і дзе на сённяшні дзень вы выкарыстоўваеце ў жыцці беларускую мову?**». У А. Лянкевіч яно гучыць: «**У якіх відах дзейнасці вы карыстаецеся беларускай мовай?**». Ва ўсіх відах дзейнасці ў яе карысталася

0,8% рэспандэнтаў (4 чалавекі з 474-х). У **нашым** апытанні адказ «усюды і заўсёды» адзначылі **2** чалавекі са **121**-го (прыкладна **1,7%**).

У сваёй анкеце А. Лянкевіч задае і такое пытанне: **«Як можна палепшыць становішча беларускай мовы?»**. У адказах яе рэспандэнты прапаноўвалі палепшыць становішча беларускай мовы **праз сістэму адукацыі, спецыяльныя законы, СМІ**. Роля асобы ў паляпшэнні становішча беларускай мовы была адзначана толькі ў кожным 10-м выпадку. Рэспандэнты былі больш схільныя **здымаць з сябе адказнасць і перакладаць яе на пэўныя знешнія сілы** [Лянкевіч 2014: 72].

Наша даследаванне паказала **адваротнае**: найбольш папулярным аказаўся варыянт адказу **«кожнаму карыстацця беларускай мовай»** – яго выбралі **64** чалавекі са **121**-го (**52,9%**), або як адзіны, або разам з іншымі адказамі. Нават калі паглядзець **асобна па кожнай групе апытаных**, то гэты адказ усё роўна аказваецца самым папулярным: і ў географіаў, і ў матэматыкаў, і ў юрыстаў. Такім чынам, **сучасныя маладыя людзі адчуваюць уласную адказнасць за лёс беларускай мовы**, нягледзячы на тое, што працэнт тых, хто ў жыцці карыстаецца беларускай мовай у Беларусі, вельмі малы.

Карыстацця ж ёй моладзь будзе, як паказвае практыка і вынікі даследаванняў, **калі складзецца спрыяльнае асяроддзе**.

Агульныя высновы

1. Не ўсе беларусы па паходжанні адчуваюць сябе беларусамі. Са 110-ці чалавек – 96, што складае **87,3%**.

2. Асноўная крыніца ведаў па беларускай мове для сучаснай моладзі – агульнаадукацыйная ўстанова. (**Не сям'я**.)

3. Узровень выкладання ў агульнаадукацыйнай установе большасцю рэспандэнтаў вызначаецца як «сярэдні», ці «здавальняючы».

4. Блізка да 60% рэспандэнтаў **не** здавалі беларускай мовы пры паступленні ў ВНУ.

5. Уласны ўзровень валодання беларускай мовай большасць апытаных вызначае як «здавальняючы».

6. У жыцці беларускай мовай большасць рэспандэнтаў карыстаецца, калі трапляе ў беларускамоўнае асяроддзе. Ёсць такія, хто ўвогуле нідзе не хоча карыстацца беларускай мовай (іх больш за 4%).

7. На пытанне «Ці важная беларуская мова ў навакольным жыцці?» невялікую перавагу атрымалі сумарна адказы «важная» і «вельмі важная».

8. Аднак павелічэння гадзін беларускай мовы ў навучальным працэсе большасць апытаных не жадае.

9. На пытанне «Што для Вас значыць беларуская мова?» большасць адказаў атрымаў варыянт «атрыбут асобнага народа», на другім месцы «каштоўнасць, якую варта зберагаць». Толькі на 3-ім месцы ва ўяўленнях сучаснай беларускай моладзі мова звязваецца з дзяржавай.

10. Лёс беларускай мовы сучасная моладзь пераважна звязвае з яе рэальным ужываннем. На думку большасці рэспандэнтаў, ён не залежыць ад кіраўніцтва дзяржавы, нейкіх знешніх фактараў, а **найперш ад саміх грамадзян**.

Але ў той сітуацыі, якую мы сёння маем у Беларусі, без знешняга штуршка, без афіцыйнай падтрымкі беларуская мова не мае шансаў на будучыню.

Дадатак

Вынікі запаўнення анкет былі зведзены ў наступныя табліцы:

Табліца 1

Геаграфы (+ ваенныя, якія наведвалі заняткі па беларускай мове з географамі), 1 курс, апрацавана 78 анкет, дата апытання – 09/02/2022

1. Хто па паходжанні?	
бел.	70
не бел.	8
2. Кім сябе адчуваеце?	
бел.	62
не бел.	13
цяжка адказаць	3
3. Ці вывучалі бел. мову раней?	
так	77
не	1
4. Дзе вывучалі?	
дома	6
у дзіц. садку	5
у школе/гімназ.	77
у ліцэі/каледжы	3
5. Узровень выкладання б. мовы ў школе/гімназ.	
вельмі нізкі	4
нізкі	11
сярэдні	34

вышэй за сярэдні	17
высокі	9
вельмі высокі	3
6. Ці здавалі экз./ЦТ па б. мове?	
так	26
не	52
без адказу	-
7. Як ацэньваеце веданне б. мовы?	
нездав.	13
здав.	49
добра	13
выдатна	3
8. Як выкарыстоўваеце б. мову ў жыцці?	
усюды і заўсёды	2
толькі дома са сваякамі	6
у бел/моўным асяроддзі	26
выбіраю бел. мову ў банкамаце	9
запыты ў інтэрнэце	4
чытаю бел. маст. літ.	20
не разм., не чыт., не пішу, але хачу	11
не разм., не чыт., не пішу і не хачу	15
9. Ці важная б. мова ў навакольным жыцці?	
вельмі	12
важная	23
усё роўна	33
не важная	10
10. Ці трэба б. мовы больш у ВНУ?	
так	25
не	52
цяжка адказаць	-
11. Што для Вас бел. мова?	
атрыбут асобн. дзярж.	32
атрыбут асобн. народа	37
каштоўнасць, якую варта зберагаць	34

проста традыцыя	7
прадмет у навуч. установе	11
нічога	2
12. Што рабіць, каб б. мовай карысталіся ўсе?	
Навошта гэта рабіць?	21
залежыць ад кіраўніцтва	26
кожнаму карыстацца мовай	35
свой адказ	7 адказаў

Уласныя адказы рэспандэнтаў на пыт. 12:

1. «Зрабіць больш „дзён беларускай мовы”, калі ўсе размаўляюць па-беларуску».

2. «Зрабіць мову адзінай дзяржаўнай у краіне».

3. «Правесці беларусізацыю». (3 такія адказы.)

4. «Кожны можа сам вырашаць, на якой мове яму размаўляць, асабліва ў нашай дзяржаве, калі ў нас 2 дзяржаўныя мовы».

5. «Вывучаць беларускую мову і карыстацца ёю ўсё часцей».

6. «Мы павінны выходзіць дзяцей з любоўю да роднай мовы, але не прымушаць іх вучыць яе, бо тады яны могуць ненавідзець яе».

7. «Нацыянальна арыентаваная дзяржава».

Табліца 2

Матэматыкі (ФПМІ), 1 курс, апрацавана 18 анкет, дата апытання – 11/02/2022

1. Хто па паходжанні?	
бел.	16
не бел.	2
2. Кім сябе адчуваеце?	
бел.	13
не бел.	4
цяжка адказаць	1
3. Ці вывучалі бел. мову раней?	
так	18
не	–

4. Дзе вывучалі?	
дома	1
у дзіц. садку	1
у школе/гімназ.	14
у ліцэі/каледжы	5
5. Узровень выкладання б. мовы ў школе/гімназ.	
вельмі нізкі	1
нізкі	1
сярэдні	11
вышэй за сярэдні	3
высокі	2
вельмі высокі	-
6. Ці здавалі экз./ЦТ па б. мове?	
так	1
не	16
без адказу	-
7. Як ацэньваеце веданне б. мовы?	
нездав.	2
здав.	11
добра	5
выдатна	-
8. Як выкарыстоўваеце б. мову ў жыцці?	
усюды і заўсёды	-
толькі дома са сваякамі	-
у бел/моўным асяроддзі	9
выбіраю бел. мову ў банкамаце	3
запыты ў інтэрнэце	2
чытаю бел. маст. літ.	4
не разм., не чыт., не пішу, але хачу	1
не разм., не чыт., не пішу і не хачу	2
9. Ці важная б. мова ў навакольным жыцці?	
вельмі	1
важная	7
усё роўна	9
не важная	1

10. Ці трэба б. мовы больш у ВНУ?	
так	3
не	14
цяжка адказаць	1
11. Што для Вас бел. мова?	
атрыбут асобн. дзярж.	5
атрыбут асобн. народа	13
каштоўнасць, якую варта зберагаць	7
проста традыцыя	7
прадмет у навуч. установе	2
нічога	-
12. Што рабіць, каб б. мовай карысталіся ўсе?	
Навошта гэта рабіць?	3
залежыць ад кіраўніцтва	7
кожнаму карыстацца мовай	8
свой адказ	5 адказаў

Уласныя адказы рэспандэнтаў на пыт. 12:

1. «На беларускай мове добра гаварыць і ўспрымаць, але цяжка пачаць размаўляць па-беларуску, калі ўсё жыццё размаўляем па-руску».

2. «Залежыць як ад кіраўніцтва, так і ад самога чалавека. Павялічваць ужыванне беларускай мовы ў штодзённым жыцці (навучанне, СМІ і г. д.)».

3. «Забараніць рускую».

4. «Залежыць ад жадання кожнага чалавека, размаўляць па-беларуску ці не».

5. «Кожды сам выбірае язык». (Гэта адказ не беларуса.)

Табліца 3

Навучэнцы Юрыдычнага каледжа БДУ, 2 курс (спецыяльнасць «Правознаўства»), апрацавана 25 анкет, дата апытання – 20/05/2022

1. Хто па паходжанні?	
бел.	24
не бел.	1
2. Кім сябе адчуваеце?	
бел.	21
не бел.	4
цяжка адказаць	-

3. Ці вывучалі бел. мову раней?	
так	25
не	-
4. Дзе вывучалі?	
дома	5
у дзіц. садку	7
у школе/гімназ.	25
у ліцэі/каледжы	18
5. Узровень выкладання б. мовы ў школе/гімназ.	
вельмі нізкі	-
нізкі	-
сярэдні	7
вышэй за сярэдні	13
высокі	3
вельмі высокі	2
6. Ці здавалі экз./ЦТ па б. мове?	
так	21
не	3
без адказу	1
7. Як ацэньваеце веданне б. мовы?	
нездав.	1
здав.	13
добра	10
выдатна	1
8. Як выкарыстоўваеце б. мову ў жыцці?	
усюды і заўсёды	-
толькі дома са сваякамі	2
у бел./моўным асяроддзі	15
выбіраю бел. мову ў банкамаце	3
запыты ў інтэрнэце	1
чытаю бел. маст. літ.	14
не разм., не чыт., не пішу, але хачу	1
не разм., не чыт., не пішу і не хачу	-

9. Ці важная б. мова ў навакольным жыцці?	
вельмі	7
важная	11
усё роўна	7
не важная	-
10. Ці трэба б. мовы больш у ВНУ?	
так	19
не	16
цяжка адказаць	-
11. Што для Вас бел. мова?	
атрыбут асобн. дзярж.	14
атрыбут асобн. народа	15
каштоўнасць, якую варта зберагаць	17
проста традыцыя	-
прадмет у навуч. установе	4
нічога	-
12. Што рабіць, каб б. мовай карысталіся ўсе?	
Навошта гэта рабіць?	-
залежыць ад кіраўніцтва	5
кожнаму карыстацца мовай	21
свой адказ	2 адказы

Уласныя адказы рэспандэнтаў на пыт. 12:

1. «Заклікаць навучэнцаў і карыстацца мовай часцей».
2. «Я лічу, што кожны мае права сам вырашаць, якой мовай карыстацца».

Зводная табліца

географы (+ваенныя), матэматыкі, юрысты – усяго апрацавана 121 анкета

1. Хто па паходжанні?	
бел.	110
не бел.	11
2. Кім сябе адчуваеце?	
бел.	96
не бел.	21
цяжка адказаць	4

3. Ці вывучалі бел. мову раней?	
так	120
не	1
4. Дзе вывучалі?	
дома	12
у дзіц. садку	13
у школе/гімназ.	116
у ліцэі/каледжы	26
5. Узровень выкладання б. мовы ў школе/гімназ.	
вельмі нізкі	5
нізкі	12
сярэдні	52
вышэй за сярэдні	33
высокі	14
вельмі высокі	5
6. Ці здавалі экз./ЦТ па б. мове?	
так	49
не	71
без адказу	1
7. Як ацэньваеце веданне б. мовы?	
нездав.	16
здав.	73
добра	28
выдатна	4
8. Як выкарыстоўваеце б. мову ў жыцці?	
усюды і заўсёды	2
толькі дома са сваякамі	8
у бел/моўным асяроддзі	50
выбіраю бел. мову ў банкамаце	15
запыты ў інтэрнэце	9
чытаю бел. маст. літ.	38
не разм., не чыт., не пішу, але хачу	13
не разм., не чыт., не пішу і не хачу	17

9. Ці важная б. мова ў навакольным жыцці?	
вельмі	20
важная	41
усё роўна	49
не важная	11
10. Ці трэба б. мовы больш у ВНУ?	
так	47
не	72
цяжка адказаць	1
11. Што для Вас бел. мова?	
атрыбут асобн. дзярж.	51
атрыбут асобн. народа	61
каштоўнасць, якую варта зберагаць	58
проста традыцыя	8
прадмет у навуч. установе	17
нічога	2
12. Што рабіць, каб б. мовай карысталіся ўсе?	
Навошта гэта рабіць?	24
залежыць ад кіраўніцтва	38
кожнаму карыстацца мовай	64
свой адказ	14 адказаў

Бібліяграфія

37% беларусаў лічаць, што мовы пераважна не хапае ў сферы рэкламы. 2010. [37% belarusaj ličac', što movy peravažna ne xapaе ў sfery rэklamy]. Marketing.by 24.05 [online] <https://marketing.by/novosti-rynka/37-belarusalichats-shto-movy-peravazhnae-khapaе-sfery-reklamy/> [доступ [dostup]: 15.05.2022].

Аналітык БІСД: у беларускай моладзі выразна сфарміравана нацыянальная і грамадзянская ідэнтычнасць. 2021. БелТА 3.12 [Analityk BISD: u belaruskaj moladzi vyrazna sfarmiravana nacyjanal'naja i hramadzjanskaja identyčnasc'. 2021. BelTA 3.12] [online] <https://blr.belta.by/society/view/analityk-bisd-u-belaruskaj-moladzi-vyrazna-sfarmiravanatsyjanalnaja-i-gramadzjanskaja-identychnasts-107682-2021/> [доступ [dostup]: 15.05.2022].

Вынікі сацыялагічнага даследавання «Нацыянальная ідэнтычнасць вачамі беларусаў: хто мы і якімі мы будзем?». 2009. [Vyniki sacyjalahičnaha dasledavannja «Nacyjanal'naja identyčnasc' vačami belarusaj: xto my i jakimi my budzem?». 2009]. BUDZMA.by. [online]

- <https://budzma.org/news/vyniki-prezientacyi-sacyjalahichnaha-dasliedvannia-2009.html> [доступ [dostup]: 15.05.2022].
- Кеснер Генадзь. 2009. *Нацыянальная ідэнтычнасць: дзяржаўная палітыка і грамадская думка*. «Новы Час» 16.10 [Kesner Henadz'. 2009. *Nacyjanal'naja identyčnasc': dzjaržajnaj palityka i hramadskaja dumka*, «Novy Čas» 16.10] [online] <https://belinstitute.com/be/article/nacyuanalnaya-identychnasc-dzyaržhaunaya-palityka-i-gramadskaya-dumka> [доступ [dostup]: 15.05.2022].
- Ластоўскі Аляксей. 2014. *Пачаткі беларускай дзяржаўнасці ў гістарыяграфічнай традыцыі і калектыўнай свядомасці*. Мат-лы да канф. Лятучага ўніверсітэта [Lastoŭski Aljaksej. 2014. *Pачатki belaruskaj dzjaržajnasci ŭ historyjahrafičnaj tradycyji i kalektyvnaj svjadomasci*. Mat-ly da kanf. Ljatučaha ŭniversiteta] [online] <https://ly-uni.org/stati/pachatki-belaruskaj-dzyarža%D1%9Enasci-%D1%9E-gistaryyagrafichnaj-tradycyji-i-kalekty%D1%9Enaj-svyadomasci/> [доступ [dostup]: 10.05.2022].
- Лянкевіч Алена. 2012. *Стаўленне да беларускай мовы студэнтаў ВНУ на шкале Лікерта (на матэрыяле анкетавання)*. «Веснік БДУ» сер. 4, № 3: 29–33 [Ljankevič Alena. 2012. *Staŭlenne da belaruskaj movy studėntaŭ VNU pa škale Likerta (na matėryjale anketavanija)*. «Vesnik BDU» ser. 4, № 3: 29–33].
- Лянкевіч Алена. 2014. *Беларуская мова і змешаныя коды ў сацыялінгвістычным і псіхалінгвістычным аспектах: катэгорыя адносін да мовы ў грамадстве*. Дыс. канд. філал. навук: 10.02.01, 10.02.19. Мінск: БДУ [Ljankevič Alena 2014. *Belaruskaja mova i zmešanyja kody ŭ sacyjalinhvistyčnym i psichalinhvistyčnym aspektax: katėhoryja adnosin da movy ŭ hramadstve*. Dys. kand. filal. navuk: 10.02.01, 10.02.19. Minsk: BDU].
- Лянкевіч Алена. 2016. *Моўная сітуацыя ў сістэме вышэйшай адукацыі ў Рэспубліцы Беларусь (на матэрыяле статыстычных дадзеных)*. Мінск: РІВШ [Ljankevič Alena. 2016. *Mojnaja situacija ŭ sistėme vyšėjšaj adukacyji ŭ Rėspubliicy Belarus' (na matėryjale statystyčnych dadzenyx)*. Minsk: RIVŠ].
- Мельнікава Анжэла. 2016. *Нацыянальна-светапоглядныя каардынаты беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя*. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны [Mel'nikava Anžėla. 2016. *Nacyjanal'na-svetapohljadnaja kaardynaty belaruskaj litaratury peršaj trėci XX stahoddzja*. Homel': HDU imja F. Skaryny].
- Міхайлоўская Сняжана. 2015. *Беларуская мова: карыстальнікі і прыхільнікі*. «Беларуская думка» № 4: 52–57 [Mixajloŭskaja Snjažana. 2015. *Belaruskaja mova: karystal'niki i pryxil'niki*. «Belaruskaja dumka» № 4: 52–57].

Agnieszka Goral

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin

agnieszka.goral@mail.umcs.pl

<https://www.orcid.org/0000-0003-1622-970X>

Produktywne typy słowotwórcze odprzymiotnikowych osobowych nazw nosicieli cech z formantami sufiksalnymi w języku białoruskim

Streszczenie: Artykuł został poświęcony osobowym nazwom nosicieli cech w języku białoruskim. Analizie poddano ponad 200 derywatów rzeczownikowych utworzonych sposobem sufiksальnym od podstaw przymiotników i imiesłowów przymiotnikowych. Materiał pochodzi z kartoteki autora oraz białoruskojęzycznych źródeł leksykograficznych i prac naukowych. Korpus leksykalny jest prezentowany według najbardziej produktywnych typów słowotwórczych, obejmujących nazwy z sufiksami *-eу // -эу // -ау; -ак // -як* oraz *-ік // -ык*. Badanie prowadzone jest metodą opisową i statystyczną. Wybrane do analizy derywaty zostały sklasyfikowane według dwóch grup znaczeniowych (nazwy osób według cech zewnętrznych i wewnętrznych), a następnie opisane z punktu widzenia budowy słowotwórczej. Badanie wykazało, że w analizowanych jednostkach leksykalnych cecha (jakościowa) leżąca u podstawy procesu derywacji nabywa intensywności, co prowadzi do zatarcia wszelkich innych (potencjalnych) cech osobowych wyrażonych w desygnacie. Część derywatów posiada nacechowanie stylistyczne (ekspresywne). Zebrany materiał dowodzi, że formant słowotwórczy pełni funkcję semantyczną i/bądź stylistyczną, a sama derywacja ma charakter mutacyjny.

Słowa kluczowe: nazwy osobowe, derywaty odrzeczownikowe, sufiksacja, nazwy atrybutywne, język białoruski

Productive word-formation types of deadjectival personal names of feature bearers with suffixes in Belarusian

Abstract: The article is devoted to the personal names of feature bearers in Belarusian. Over 200 noun derivatives formed by suffixation from adjective and adjectival participle stems were analyzed. The material comes from the author's file and Belarusian lexicographical sources and scientific works. The lexical corpus is presented according to the most productive word-formation types, including names with the suffixes *-eу // -эу // -ау; -ак // -як* and *-ік // -ык*. The study is conducted using descriptive and statistical methods. The derivatives selected for the analysis were classified according to two groups of meaning (names of people according to external and internal features) and then described from the point of view of word-formation structure. The study showed

that in the analyzed lexical units, the (qualitative) feature underlying the derivation process acquires intensity, which leads to the blurring of any other (potential) personal features expressed in the referent. Some derivatives have a stylistic (expressive) character. The collected material proves that the suffix has a semantic and/or stylistic function and that the derivation itself is mutational.

Keywords: personal names, noun derivatives, suffixation, attributive names, Belarusian language

Przedmiotem artykułu są osobowe nazwy nosicieli cech w języku białoruskim, utworzone od podstaw przymiotnikowych lub imiesłowowych. W literaturze językoznawczej nazwy (osobowych) nosicieli cech funkcjonują pod wieloma terminami, między innymi *носьбіт прыкметы* [КНВМ-1], *назвы асоб на ўласцівых ім рысах і прыметах* [НВМ-1: 104], *назоўнікі – характарыстыкі (наводле ўласціваці, знешніх прымет)* [ВМ-1: 179], *назвы асоб на розных адзнаках* [Аўчынінікава 2005: 234], *словы са значэннем „носьбіт прыкметы”* [Ксяндзова 2002: 88], *найменні носьбітаў прыкметы* [Łukaszaniec 1999: 87], *назвы асоб наводле характарыстык-прыкмет* [Вярхоў 1972: 39], *назвы асоб на якаснай характарыстыцы* [Chackievič 1958: 178], *назвы асоб на пэўнай якаці, рысе, прыкмеце* [Chackievič 1958: 192–193].

Podstawą wyodrębnienia badanych nazw jest ich relacyjność rozumiana jako ‘charakterystyczna cecha, która nieodłącznie związana jest z jakąś osobą, rzeczą lub zjawiskiem, wyróżniając je spośród innych’ [WSJP], ‘charakterystyczna cecha danej rzeczy lub osoby wyróżniająca ją spośród innych, istotna cecha, właściwość, przymiot czegoś’ [SJP]¹. Leżąca u podstawy procesu derywacji cecha (jakościowa), wyrażona w desygnacie przymiotnikiem lub imiesłowem przymiotnikowym, nabywa intensywności, co prowadzi do zatarcia wszelkich innych (potencjalnych) cech osobowych [por. Brodowska-Honowska 1967: 17–25, Nagórko 1998: 135, Sajewicz 2000: 248, Łukaszaniec 1999: 104, 1998: 167, Хацкевіч 1958: 181]. Tak więc, na przykład w derywatach *дабрак*, *дзівак* cecha relacyjna jest zawarta w podstawach *добры* ‘dobry’, *дзіўны* ‘dziwny’.

¹ W niniejszym artykule jako kryterium decydujące o przynależności derywatu do nazw nosicieli cech przyjęto zasadę sformułowaną przez W. Cockiewiczza, zakładającą, że o atrybutywności nazwy stanowi jej parafraza słowotwórcza. Jeżeli możliwa jest taka konstrukcja parafrazy, która uzasadnia użycie członu ‘lubi’, ‘ma w zwyczaju’, wówczas nazwę należy odnieść do kategorii nosicieli cech. W przeciwnym wypadku (gdy konstrukcja parafrazy tego typu jest nieuzasadniona), nazwę należy odnieść do kategorii wykonawców czynności. [Cockiewicz 2001: 59]. Reguła ta pozwala jednoznacznie sklasyfikować (jako atrybutywne) liczne wyrazy motywowane, chociaż wydaje się, że największe zastosowanie znajduje w odniesieniu do derywatów dewerbalnych, często uznawanych za nazwy agentywne (np. *спіoch*). Ponadto nie bez znaczenia pozostaje kontekst użycia nazwy, wskazujący na jej potencjalny bądź aktualny charakter (np. *grzybiarz* ‘ten, kto lubi zbierać grzyby’ – nazwa atrybutywna potencjalna, *grzybiarz* ‘ten, kto (właśnie) nazbierał grzyby’ – nazwa aktualna wykonawcy czynności).

W języku białoruskim nazwy osobowych nosicieli cech są tworzone za pomocą kilkunastu formantów słotwórczych (FS), zarówno od podstaw przymiotnikowych, jak i – rzadziej – rzeczownikowych. W derywacji nazw należących do badanej kategorii słotwórczej są wykorzystywane między innymi sufiksy *-ага* (*бядняга, спрытняга*), *-ак* (*дабрак, дзівак*), *-аль* (*брухаль dial., насаль dial.*), *-ан* (*брухан dial., велікан*), *-ач* (*вусач, чаравач*), *-ец* (*маўклівец, мсцівец*), *-ік* (*агіднік, паскуднік*), *-іна* (*упарціна, худзіна*), *-уга* (*хітруга, спрытнюга*), *-уля* (*гарбуля, насуля*), *-ун* (*хітрун, лысун*), *-уша* (*дурнуша, хедуша*), *-ушка* (*весьялушка, чарнушка*), *-чак* (*весьяльчак, смяльчак*), *-ыш* (*каратыш, малыш*), *-ышка* (*малышка, худышка*), *-юга* (*спрытнюга, п'янюга*), *-юка* (*подлюка, прагнука*), *-ух* (*бяздзетух dial.*). Z kolei w podzbiorze osobowych nazw utworzonych od przymiotnika (rzadziej od imiesłowu przymiotnikowego: *бывалы ≥ бывалец*) najliczniej reprezentowane są trzy typy słotwórcze (TS) rzeczowników (1) TS z FS *-ец // -эц // -ац*, (2) TS z FS *-ак // -як* oraz (3) TS z FS *-ік // -ык*.

Na potrzeby badania wybrano ponad 200 nazw pochodzących z kartoteki własnej, a także ze źródeł leksykograficznych, monografii i artykułów naukowych, podręczników i skryptów do nauki języka białoruskiego². Derywaty zostały pogrupowane ze względu na przynależność do badanej kategorii słotwórczej, a następnie sklasyfikowane zgodnie z przynależnością do jednej z podgrup semantycznych: (1) nazwy nosicieli cech według cech wyglądu zewnętrznego, (2) nazwy nosicieli cech według cech charakteru. W toku analizy została wzięta pod uwagę także budowa słotwórcza jednostek leksykalnych: FS sufiksalny, kierunek motywacji słotwórczej (od przymiotnika / od imiesłowu przymiotnikowego), dwumotywacyjność, jak również zjawiska morfonologiczne towarzyszące derywacji (skrócenie lub rozszerzenie podstawy słotwórczej, alternacje wewnątrztematowe i wygłosowe, zmiana miejsca akcentu).

Тип слотwórczy: nazwy nosicieli cech z FS *-ец // -эц // -ац* (86 nazw)

FS *-ец* należy do jednych z najbardziej produktywnych sufiksów w derywacji deadjektywnych nazw nosicieli cech. Potwierdza to zebrany materiał, obejmujący największy liczebnie korpus leksykalny, jak i wyniki współczesnych badań z zakresu słotwórstwa opublikowane na Białorusi. I tak, W. Waranowicz [Варановіч 2000] dowiodła, że formacje z FS *-ец* (*-ац*) oraz *-ік* stanowią

² Są to między innymi СБМ, СОРиБЯ, БМ-1, ГБМ-1, КГБМ-1, *Чалавек* 2006, Goral 2014, Sajewicz 2000, Хацкевич 1956, 1958, Вярхоў 1972, Сцяцко 1975, 1977, Варановіч 2000, Антанюк 2003, Ксяндзова 2002, Аўчыннікава 2005, Каўрус 2013 (zob. Bibliografia).

łącznie 75% wszystkich neologizmów utworzonych od przymiotników i imiesłowów przymiotnikowych [por. СОРиБЯ 2014: 106–107, БМ-1: 179–180, Хацкевич 1956: 6, Хацкевич 1958: 181–182, Вярхоў 1972: 16, Антанюк 2003: 313, Goral 2014: 164–169]³.

Deadjektywne *nomina attributiva* opisują człowieka ze względu na wybraną cechę wyglądu: barwę oczu, włosów lub karnację ciała (*краснец, чырванец*), niedowagę lub nadwagę (*круглец, сухлец*), wzrost (*малец*), wiek (*пажылец, старац, старэц*), niedbały wygląd (*абадранец, абарванец, абшарпанец, замурзанец, зачуханец, каравец*) lub inne cechy zewnętrzne (*кучаравец* dial.). Do grupy tej należy zaliczyć także wyrazy motywowane opisujące człowieka ze względu na jego stan zdrowia fizycznego i psychicznego: *глушэц, здаравец* dial., *немец* dial. (≤ *нямы*), *нешчаслівец, сляпец*.

Nazwy opisujące charakter człowieka zazwyczaj posiadają konotację negatywną, ekspresywną i wskazują na pejoratywne – w mniemaniu nadawcy – cechy, takie jak: skłonność do kłamstw i oszustw (*дураслівец* zart., *зланынец, ілжывец, нядобразычлівец, шкадлівец*), egoizm (*карыслівец, карысталюбівец, сябелюбец, самалюбец*), bojaźliwość (*баязлівец, палахлівец*), skąpstwo i zachłanność (*скупец, хцівец, хітрэц*), gadatliwość i krzykliwość (*балбатлівец, крыклівец*), nieroztropność (*шаленец*), zawiść (*мсцівец*), brak środków finansowych lub dóbr materialnych (*галадранец, галец*), złośliwość i zapalczywość (*зепальчывец, зласлівец*), lenistwo i ospałość (*лянівец, санлівец*), wstydlivość (*сарамлівец*), wybuchowy charakter (*пыхлівец, юрлівец*), małomówność (*маўклівец*), lizusostwo (*ліслівец*), bycie nazbyt wrażliwym (*уражлівец*), bycie nieporządanym lub *обсут* (w opozycji do bycia *своім*, np. *апушчэнец, выгнанец, чужаземец*). Do zbioru nazw ekspresywnych należą także nacechowane pejoratywnie derywaty *паршывец* (≤ *паршывы*) oraz *плюгавец* (≤ *паршывы*).

Dodatnie nacechowanie stylistyczne występuje w omawianej kategorii nazw rzadziej i cechuje derywaty opisujące człowieka ze względu na pożądane, pozytywne cechy charakteru: bycie szczęśliwym albo oczekiwanym (np. *любімец, удалец, удюбёнец, шчаслівец*), mądrość (*мудрэц*), męstwo, spryt i odwagę (*маладзец, храбрэц*), życzliwość i szczerowość wobec innych (*дабрачынец, зычлівец, чалавекалюбец, шчырэц*), pracowitość, staranność i roztropność (*звыштарміновец* neol., *руплівец, сабранец, уважлівец, умелец*), poczucie honoru (*ганарлівец*),

³ Wysoką produktywność FS *-ец* przejawia także w derywacji nazw osobowych od innych części mowy: rzeczowników oraz czasowników. Od podstaw rzeczownikowych urabiane są między innymi nazwy mieszkańców (np. *Літва* ≥ *літовец*, *Магілёў* ≥ *магілёвец*, *Судан* ≥ *суданец*, *Україна* ≥ *українец*), nazwy osób według ich przynależności do przedsiębiorstwa lub instytucji (np. *аўтазавод* ≥ *аўтазаводзец*), nazwy zwolenników (np. *Стаханаву* ≥ *стахановец*), z kolei do dewerbatywów należą nazwy subiektów czynności (np. *прадаваць* ≥ *прадавец*, *жаць* ≥ *жнец*) [por. Хацкевич 1956: 4–5, Goral 2014: 165].

hojność (*шчадрэц*), wiedzę i obeznanie (*бывалец*), bycie *swoim* (w opozycji do bycia *обсут*, pr. *знаёмец*)⁴.

W zbiorze nazw osobowych nosicieli cech z FS *-ец* // *-эц* // *-ац* najbardziej aktywnym okazał się sufiks *-ец*, za pomocą którego zostały utworzone 74 jednostki leksykalne (98% wyrazów należących do danego typu słotwórczego). Przeważająca większość badanych nazw została urobiona od podstaw przymiotników jakościowych (91%), od podstaw imiesłowów przymiotnikowych zanotowano kilka rzeczowników, utworzonych za pomocą FS *-ец* (*абадраны* ≥ *абадранец*, *абарваны* ≥ *абарванец*, *абшарпаны* ≥ *абшарпанец*, *выгнаны* ≥ *выгнанец*, *выхаваны* ≥ *выхаванец*, *замурзаны* ≥ *замурзанец*, *зачуханы* ≥ *зачуханец*).

Badanie wykazało, że największy potencjał w urabianiu osobowych nazw nosicieli cech posiadają przymiotniki zakończone na *-івы* (derywacji towarzyszy wówczas alternacja głoski twardej i miękkiej [в : в’]): *балбатлівы* ≥ *балбатлівец*, *ганарлівы* ≥ *ганарлівец*, *зласлівы* ≥ *зласлівец*, *карыслівы* ≥ *карыслівец*, *крыклівы* ≥ *крыклівец*, *лянівы* ≥ *лянівец*, *маўклівы* ≥ *маўклівец*, *мсцівы* ≥ *мсцівец*, *руплівы* ≥ *руплівец*, *сарамлівы* ≥ *сарамлівец*, *уражлівы* ≥ *уражлівец*, *хцівы* ≥ *хцівец*, *шчаслівы* ≥ *нешчаслівец*, *юрлівы* ≥ *юрлівец*. W badanym korpusie leksykalnym z reguły FS nie wpływa na zmianę akcentu wyrazów motywowanych (akcent w parze słotwórczej pozostaje na tej samej sylabie).

W kategorii osobowych nazw nosicieli cech FS *-ец* // *-эц* // *-ац* mogą konkurować z innymi FS. Synonimy słotwórcze (jednordzenne) są urabiane za pomocą FS *-ак* (*глушэц* – *глушак*, *краснец* – *краснак* dial., *круглец* – *круглак*, *юнец* – *юнак*), *-ун* (*сляпец* – *сляпун*, *хітрэц* – *хітрун*), *-іца* (*лянівец* – *лянівіца*, *скупец* – *скупіца*), *-нік* (*разумец* rot. – *разумнік*).

Derywacji typu słotwórczego towarzyszą następujące zjawiska morfolologiczne:

1. rozszerzenia podstawy słotwórczej: *кучаравы* ≥ *кучыраў/ч/ык* dial., *сухі* ≥ *сух/л/ец*;
2. alternacje wewnętrzne tematowe:
 - [o : a] – *голы* ≥ *галец*, *шчодры* ≥ *шчадрэц*, *чырвоны* ≥ *чырванец*,
 - [o : э] – *шалёны* ≥ *шаленец*;
3. alternacje wygłosowe:
 - [б : б’] – *слабы* ≥ *слабец*,
 - [в : в’] – *балбатлівы* ≥ *балбатлівец*, *баязлівы* ≥ *баязлівец*, *вясковы* ≥ *вясковец*, *ганарлівы* ≥ *ганарлівец*, *запальчывы* ≥ *запальчывец*, *зласлівы* ≥ *зласлівец*, *зычлівы* ≥ *зычлівец*, *карыслівы* ≥ *карыслівец*, *крыклівы* ≥ *крыклівец*, *кучыравы* ≥ *кучыравец* dial., *лянівы* ≥ *лянівец*, *маўклівы* ≥ *маўклівец*, *мсцівы* ≥ *мсцівец*, *нешчаслівы* ≥ *нешчаслівец*,

⁴ Nacechowanie stylistyczne niektórych derywatów jest uwarunkowane kontekstowo (pr. *выхаванец*, *вясковец*, *шараговец* neol.).

плюгавы ≥ *плюгавец*, *руплівы* ≥ *рупіловец*, *санлівы* ≥ *санлівец*, *сарамлівы* ≥ *сарамлівец*, *уражлівы* ≥ *уражлівец*, *хварлівы* ≥ *хварлівец* rot., *хцівы* ≥ *хцівец*, *шалудзівы* ≥ *шалудзівец* dial., *шчаслівы* ≥ *шчаслівец*, *юрлівы* ≥ *юрлівец*,

[g' : ш] – *глухі* ≥ *глушэц*,

[л : л'] – *бывалы* ≥ *бывалец*, *круглы* ≥ *круглец*, *малы* ≥ *малец*, *пажылы* ≥ *пажылец*, *умелы* ≥ *умелец*,

[м : м'] – *знаёмы* ≥ *знаёмец*, *любімы* ≥ *любімец*,

[н : н'] – *абадраны* ≥ *абадранец*, *абарваны* ≥ *абарванец*, *абшарпаны* ≥ *абшарпанец*, *выгнаны* ≥ *выгнанец*, *выхаваны* ≥ *выхаванец*, *замурзаны* ≥ *замурзанец*, *зачуханы* ≥ *зачуханец*, *красны* ≥ *краснец*, *паслухмяны* ≥ *паслухмянец*, *сабраны* ≥ *сабранец*, *улюбёны* ≥ *улюбёнец*, *чырвоны* ≥ *чырванец*,

[п : п'] – *сляпы* ≥ *сляпец*, *скупы* ≥ *скупец*;

4. zmiana miejsca akcentu: *чырвоны* ≥ *чырванец*.

Nazwy nosicieli cech z FS *-ец* // *-эц* // *-ац* stanowią zbiór rozbudowany liczebnie, zróżnicowany zarówno semantycznie, jak i formalnie. FS *-ец* i jego warianty przejawiają wysoką produktywność w odmianie literackiej⁵ [СОРИБЯ 2014: 106–107], ale niższą w gwarach [por. Аўчыннікава 2005: 236, Сцяцко 1977: 39–40, Сцяцко 1975: 52, Вярхоў 1972: 14, Goral 2013: 101]. FS *-эц* jest akcentowany (np.: *глушэц*, *мудрэц*, *шчадрэц*), izolowany wariant *-ац* (*старац*) nie posiada pozycji akcentowej.

Typ słowotwórczy: nazwy nosicieli cech z FS *-ак* // *-як* (67 nazw)

Typ słowotwórczy odprzymiotnikowych osobowych nazw nosicieli cech z FS *-ак* // *-як* obejmuje kilkadziesiąt rzeczowników, określających człowieka z punktu widzenia jego cech fizycznych oraz cech charakteru. Korpus ten reprezentują derywaty: *аднагодак*, *асмалёнак* dial., *басак*, *быстрак*, *бядняк*, *бяляк* dial., *важняк*, *весьлячак*, *вясёлак*, *вячняк* ('wieczny więzień', Хацкевіч 1958: 186), *галяк*, *гарняк*, *глупяк*, *глушак*, *галяк*, *дабрак*, *дробняк* dial., *дужак* dial., *дзівак*, *заморак*, *здаравак* dial., *здараўчак* dial., *каханак*, *красняк* dial., *кругляк*, *куксак* dial., *лявак*, *лысак* dial., *лысяк* dial., *малалетак*, *мярзляк*, *мярцвяк*, *наіўняк*, *пашыляк*, *прастак*, *прасцяк* rot., *пухляк* dial., *рыжак* dial., *рудак* dial., *сівак* dial., *слабак* dial., *сляпак* dial., *смугляк*, *смяляк*, *смяльчак*,

⁵ Tendencję tę potwierdzają liczne neologizmy w grupie nazw określających nazwy wykonawców czynności (zwłaszcza aktualnych), np.: *адпачыванец* neol., *выступанец* neol., *вядовец* neol., *даставанец* neol., *ігрэц* neol.

спрытняк, старчак, стрыжак dial. ('чалавек пастрыжаны коратка або нагала'), *таўсцяк dial., тлусяк, трухляк, халасцяк, хіжак, хіляк, худац, цыбак dial., цямяк pot., чарняк dial., чужак, шалудзяк dial., юнак.*

Derywacji typu słowotwórczego towarzyszą następujące zjawiska morfolologiczne:

1. ucięcia podstawy słowotwórczej: *замораны ≥ заморак, малалетні ≥ малалетак;*
2. rozszerzenia podstawy słowotwórczej: *старчы ≥ стар/ч/ак;*
3. alternacje wewnątrztematowe:
 - [o : a] – *босы ≥ басяк, добры ≥ дабрак, здаровы ≥ здаравяк, мёртвы ≥ мярцвяк, просты ≥ прастак, тоўсты ≥ таўсцяк dial., цёмны ≥ цямяк, чорны ≥ чарняк dial.,*
 - [t : ц] *мёртвы ≥ мярцвяк, просты ≥ прасцяк pot.,*
 - [ў : в] – *дзіўны ≥ дзівак,*
 - [э : а] – *бедны ≥ бядняк, белы ≥ бяляк dial., вечны ≥ вячняк, левы ≥ лявак, мерзлы ≥ мярзляк;*
4. alternacje wygłosowe:
 - [б : б'] – *слабы ≥ слабяк dial.,*
 - [в : в'] – *здаровы ≥ здаравяк dial.,*
 - [в : ў] – *здаровы ≥ здараўчак dial.,*
 - [л : л'] – *голы ≥ галяк dial., круглы ≥ кругляк, пухлы ≥ пухляк dial., смелы ≥ смяляк, смуглы ≥ смугляк,*
 - [н : н'] – *бедны ≥ бядняк, важны ≥ важняк, дробны ≥ драбняк dial., красны ≥ красняк dial., спрытны ≥ спрытняк,*
 - [с : с'] – *лысы ≥ лысяк dial., наіўны ≥ наіўняк,*
 - [т : ц] – *тоўсты ≥ таўсцяк dial.;*
5. zmiana miejsca akcentu: *бедны ≥ бядняк, босы ≥ басяк, важны ≥ важняк, вечны ≥ вячняк, дзіўны ≥ дзівак, добры ≥ дабрак, дробны ≥ драбняк dial., здаровы ≥ здаравяк, красны ≥ красняк dial., лысы ≥ лысяк dial., мерзлы ≥ мярзляк, просты ≥ прастак, просты ≥ прасцяк, смелы ≥ смяльчак.*

W derywatach *весьлячак, смяльчак* wyróżniany jest FS *-чак* [por. КГБМ-1: 182, Хацкевіч 1958: 187]. W literackiej odmianie języka białoruskiego FS *-ак* jest uważany za nieproduktywny [por. СОРИБЯ 2014: 107, Ксяндзова 2002: 96, Сцяцко 1977: 23–25; 1975: 53, Goral 2013: 113].

**Тип с'ловотв'орчы:
nazwy nosicieli cech z FS *-ік* // *-ык* (54 nazwy)**

Тип с'ловотв'орчы одпрzymiotnikowych osobowych nazw nosicieli cech z FS *-ік* // *-ык* obejmuje kilkadziesiąt rzeczowników: *аброслік* dial., *авантурнік*, *агіднік*, *адважнік* neol., *актыўнік* neol., *афіцыйнік* neol., *беспрытульнік*, *біржавік*, *брыцік* dial., *бытавік*, *бяздольнік*, *бяздомнік*, *валасацік* dial., *вушацік* dial., *выдатнік*, *гаротнік*, *дарожнік*, *даступнік*, *дашкольнік*, *дохлік* dial. (≤ *здохлы*), *духоўнік*, *здохлік* dial. (≤ *здохлы*), *жартаўнік*, *зайздроснік*, *зраднік*, *зубасцік* dial., *кадравік*, *кльішавік* dial., *культурнік*, *лабасцік* dial., *моднік*, *набожнік* rot., *насмешнік*, *нягеглік* rot., *нягоднік*, *нядбайнік*, *няўдатнік* rot., *няшчаснік* rot., *палярнік*, *паскуднік*, *перадавік*, *разумнік*, *рудзік* dial., *самотнік*, *свавольнік*, *сухарэбрык* dial., *сучаснік*, *тоўсцік* dial., *тылавік*, *ударнік*, *удачнік*, *шкоднік*.

Derywacji typu с'ловотв'орczego towarzyszą następujące alternacje wygłosowe:

[н : н'] – *авантурны* ≥ *авантурнік*, *агідны* ≥ *агіднік*, *адважны* ≥ *адважнік* neol., *актыўны* ≥ *актыўнік* neol., *афіцыйны* ≥ *афіцыйнік* neol., *беспрытульны* ≥ *беспрытульнік*, *бяздольны* ≥ *бяздольнік*, *бяздомны* ≥ *бяздомнік*, *выдатны* ≥ *выдатнік*, *гаротны* ≥ *гаротнік*, *дарожны* ≥ *дарожнік*, *даступны* ≥ *даступнік*, *дашкольны* ≥ *дашкольнік*, *духоўны* ≥ *духоўнік*, *зайздросны* ≥ *зайздроснік*, *зрадны* ≥ *зраднік*, *культурны* ≥ *культурнік*, *модны* ≥ *моднік*, *насмешны* ≥ *насмешнік*, *нягодны* ≥ *нягоднік*, *нядбайны* ≥ *нядбайнік*, *палярны* ≥ *палярнік*, *паскудны* ≥ *паскуднік*, *разумны* ≥ *разумнік*, *самотны* ≥ *самотнік*, *свавольны* ≥ *свавольнік*, *сучасны* ≥ *сучаснік*,

[т : ц'] – *брыты* ≥ *брыцік* dial., *валасаты* ≥ *валасацік* dial., *вушаты* ≥ *вушацік* dial., *зубасты* ≥ *зубасцік* dial., *тоўты* ≥ *тоўсцік* dial.,

[д : дз'] – *руды* ≥ *рудзік* dial. Rzadko ma miejsce ucięcie podstawy с'ловотв'орczej (*лабаты* ≥ *лабасцік* dial.) lub jej rozszerzenie (*кучаравы* ≥ *кучыраў/ч/ык* dial., [в : ў]).

W literackiej odmianie języka białoruskiego FS *-ік* uważany jest za produktywny [por. СОРиБЯ 2014: 107, Goral 2013: 131, Сцяцко 1975: 52, Хацкевіч 1958: 176).

Wnioski

Zbiór osobowych nazw nosicieli cech należy w języku białoruskim do kategorii rozbudowanej, reprezentowanej przez liczne typy с'ловотв'орчы, z których najwyższą aktywność przejawiają: TS z FS *-ец* // *-эц* // *-ац*, TS z FS *-ак* // *-як* oraz TS z FS *-ік*//*-ык*.

W ujęciu semantycznym analizowane rzeczowniki określają człowieka z punktu widzenia jego cech zewnętrznych lub wewnętrznych. Podstawą nominacji może być kolor cery, włosów, oczu (np.: *асмалёнак* dial., *бяляк* dial., *краснец*, *рыжак* dial., *рудак* dial., *сівак* dial., *смугляк*, *чарняк* dial., *чырванец*), wzrost, waga, postura ciała (np.: *драбняк* dial., *круглец*, *кругляк*, *малец*, *сухарэбрык* dial., *сухлец*, *тоўсцік* dial.), wiek (*пажылец*, *старац*, *старэц*), a także inne cechy zewnętrzne (np.: *абадранец*, *абарванец*, *абшарпанец*, *валасацік* dial., *вушацік* dial., *зубасцік* dial., *лысяк* dial.).

Większość analizowanych derywatów charakteryzuje człowieka z punktu widzenia jego cech wewnętrznych (charakteru, temperamentu, przyzwyczajzeń, nawyków, sposobu zachowania, nałogów). Wyrazy określające wartości uważane za pozytywne (młodość, witalność życiowa, siła, zaradność, staranność, pracowitość, optymistyczne podejście do życia) stały się podstawami słowotwórczymi takich nazw, jak *дабрак*, *любімец*, *маладзец*, *мудрэц*, *руплівец*, *сабранец*, *удалец*, *удюбёнец*, *шчаслівец*, *храбрэц*, *спрытняк*, *старчак*, *юнак*. Z kolei cechy negatywne leżą u podstaw derywacji między innymi takich nazw, jak *абадранец*, *абшарпанец*, *басяк*, *балбатлівец*, *баязлівец*, *галадранец*, *галец*, *лянівец*, *хцівец*. Duża część wyrazów posiada nacechowanie stylistyczne i reprezentuje leksykę potoczną (np. *актыўнік*, *афіцыйнік* *набожнік*, *няшчаснік*, *прасцяк*, *смяляк*, *спрытняк*, *цямяняк*, *разумец*) lub gwarową (np. *аброслік*, *брыцік*, *валасацік*, *вушацік*, *драбняк*, *здаравяк*, *зубасцік*, *красняк*, *лысяк*, *сухарэбрык*, *тоўсцік*).

W badanym materiale zanotowano następujące pary synonimiczne: *здаравец* dial. – *здаравяк* dial. – *здараўчак* dial., *кучыравец* dial. – *кучыраўчык* dial., *рудак* dial. – *рудзік* dial., *слабак* dial. – *слабец* dial., *сляпак* dial. – *сляпец* dial., *шалудзяк* dial. – *шалудзівец* dial.

Przeważająca większość derywatów została urobiona od podstaw przymiotnikowych (np. *круглы* ≥ *круглец*, *малады* ≥ *маладзец*, *малы* ≥ *малец*, *мудры* ≥ *мудрэц*, *руплівы* ≥ *руплівец*, *шчаслівы* ≥ *шчаслівец*; *вясёлы* ≥ *вясёлак*, *юны* ≥ *юнак*; *набожны* ≥ *набожнік*, *няшчасны* ≥ *няшчаснік*), od imiesłowów przymiotnikowych pochodzą z kolei przykłady: *абадранец* (≤ *абадраны*), *абарванец* (≤ *абарваны*), *абшарпанец* (≤ *абшарпаны*), *апушчэнец* (≤ *апушчаны*), *бывалец* (≤ *бывалы*), *выгнанец* (≤ *выгнаны*), *умелец* (≤ *умелы*), *знаёмец* (≤ *знаёмы*), *любімец* (≤ *любімы*), *сабраны* (≤ *сабранец*). Nieliczne przykłady cechuje desubstantywna motywacja towarzysząca (w derywatach z FS *-ік*), np.: *валасацік* dial. ≤ *валасаты*, *валасы*, *вушацік* dial. ≤ *вушаты*, *вушы*, *зубасцік* dial. ≤ *зубасты*, *зубы*, *моднік* ≤ *модны*, *мода*. Zebrany materiał dowodzi, że w badanych derywatach sufiks pełni funkcję semantyczną i/bądź stylistyczną, a sama derywacja ma charakter mutacyjny.

Bibliografia

- Brodowska-Honowska Maria. 1967. *Zarys klasyfikacji polskich derywatów*. Wrocław: PAN.
- Cockiewicz Waclaw. 2001. *Jak odróżnić działacza od nosiciela cechy*. W: *Studia Językoznawcze. Dar przyjaciół i uczniów dla Zofii Kurzowej*. Red. Z. Cygal-Krupa. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Goral Agnieszka. 2013. *Derywacja sufiksalna osobowych nazw subiektów czynności w języku białoruskim*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Goral Agnieszka. 2014. Суфікс „-ець” („-ец”) в українській та білоруській мовах [Sufiks „-ec” („-ec”) v ukraїns'kij ta bilorus'kij movax]. In: *The Third European Conference on Languages, Literature and Linguistics*, ed. L. Shlossman. Wien: «East – West» Association for Advanced Studies and Higher Education GmbH.
- Goral Agnieszka. 2018. Dewerbalne osobowe „nomina subiecti” z formantem słowotwórczym „-nik” („-lnik”) w języku białoruskim. „Studia Białorutenistyczne” 12: 227–238.
- Goral Agnieszka. 2022. Osobowe „nomina attributiva” z formantami sufiksalnymi w języku polskim i białoruskim. „Zeszyty Cyrylo-Metodiańskie” 11: 139–164.
- Łukaszaniec Aleksandr. 1998. Словаўтварэнне [Slovaŭtvarènne]. W: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Беларуская мова [Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Belaruskaja mova]*. Red. A. Lukašanec, M. Prigodzič, L. Sjašeska. Opole: Uniwersytet Opolski.
- Łukaszaniec Aleksandr. 1999. Семантыка-словаўтваральная катэгорыя персанальнасці ў беларускай мове [Semantyka-slovaŭtvaral'naja katèhoryja persanal'nasci ŭ belaruskaj move]. „Białostocki Przegląd Kresowy” t. 2: 87–110.
- Nagórko Alicja. 1998. *Zarys gramatyki polskiej (ze słowotwórstwem)*. Warszawa: PWN.
- Sajewicz Nina. 2000. *Materiały do praktycznej nauki języka białoruskiego*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Satkiewicz Halina. 1969. Kryterium ilościowe jako wskaźnik produktywności formantów słowotwórczych. „Prace Filologiczne” t. 19: 118–129.
- Антанюк Любоў. 2003. Словаўтварэнне. У: *Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум*. Рэд. Л. Антанюк, А. Плотнікаў і інш. Мінск: Інтэрпрэссэрвіс, с. 307–343 [Antanjuk Ljuboŭ. 2003. Slovaŭtvarènne. U: *Belaruskaja mova. Lihvistyčny kampendyum*. Rэд. L. Antanjuk, A. Plotnikaŭ i inš. Minsk: Intèrpressèrvis, s. 307–343].
- Аўчынінікава Ганна. 2005. Назоўнікі з суфіксамі -ец, -ца ў беларускай мове і іх рускамоўныя адпаведнікі. У: *Надзённыя пытанні лінгвістыкі*. Рэд. А. І. Багдзевіч. Гродна: Універсітэт Я. Купалы, с. 234–237 [Aŭčynnikaŭa Hanna. 2005. Nazoŭniki z sufiksami -ec, -ca ŭ belaruskaj move i ix ruskamoŭnyja adpavedniki. U: *Nadzènnuja pytanni lindhvistyki*. Rэд. А. І. Bahdzevič. Hrodna: Universitèt Ja. Kupaly, s. 234–237].
- БМ-1 – Беларуская мова. 1998. Ч. 1. Рэд. Л. М. Грыгор’ева. Мінск: Вышэйшая школа [BM-1 – Bielaruskaja mova. 1998. Č. 1. Rэд. L. M. Hryhor’jeva. Minsk: Vyšejšaja škola].
- Варановіч Валерый. 2000. Асабовыя назоўнікі-наватворы ў беларускай мове (словаўтваральная структура і дачыненні да сістэмы літаратурнай мовы). Аўтарэф. дыс....канд. філалаг. навук: 10.02.01. Мінск [Varanovič Valeryj. 2000. Asabovuja nazoŭniki-navatvory ŭ belaruskaj move (slovaŭtvaral'naja struktura i dačynenni da sistèmy litaraturnaj movy). Aŭtarèf. dys....kand. filalah. navuk: 10.02.01. Minsk].
- Вярхоў Пётр. 1972. Назоўнікі на -ец у беларускай мове. «Беларуская лінгвістыка» т. 1: 37–45 [Vjarchoŭ Pètr. 1972. Nazoŭniki na -ec u belaruskaj move. «Belaruskaja lindhvistyka» t. 1: 37–45].

- ГБМ-1 – *Граматыка беларускай мовы*. 1962. Ч. 1: *Марфалогія*. Рэд. К. К. Атраховіч, М. Г. Булахаў. Мінск: АН БССР [НВМ-1 – *Hramatyka belaruskaj movy*. 1962. Č. 1: *Marfalohija*. Rėd. K. K. Atraxovič, M. H. Bulaxaj. Minsk: AN BSSR].
- Каўрус Алясь. 2013. *Словаклад: слоўнік адметнай лексікі*. Мінск: Выдавецкі дом «Звязда» [Kaürus Ales'. 2013. *Slovaklad: slojnik admetnaj leksiki*. Minsk: Vydavecki dom «Zvjazda»].
- КГБМ-1 – *Кароткая граматыка беларускай мовы*. 2007. Ч. 1. Рэд. А. Лукашанец. Мінск: Беларуская навука [КНВМ-1 – *Karotkaja hramatyka bielaruskaj movy*. 2007. Č. 1. Rėd. A. Lukašanec. Minsk: Bielaruskaja navuka].
- Ксяндзова Алена. 2002. *Асаблівасці дыялектнага словаўтварэння назоўнікаў, якія характарызуюць чалавека па знешняму выглядзе*. «Беларуская лінгвістыка» т. 52: 88–99 [Ksjandzova Alena. 2002. *Asablivasci dyjalektnaha slovaŭtvarėnnja nazoŭnikaŭ, jakija charaktaryzujuc' čalaveka pa znešnjamu vyhljadu*. «Belaruskaja linhvistyka» t. 52: 88–99].
- СБМ – *Слоўнік беларускай мовы*. 2012. Рэд. А. А. Лукашанец, В. П. Русак. Мінск: Беларуская навука [SBM – *Slojnik belaruskaj movy*. 2012. Rėd. A. A. Lukašanec, V. P. Rusak. Minsk: Bielaruskaja navuka].
- СОРиБЯ – *Сопоставительное описание русского и белорусского языков*. 2014. Ред. А. В. Андреева и др. Минск: Беларуская навука [SORiBĀ – *Sopostavitel'noe opisanie russkogo i beloruskogo ŭzykov*. 2014. Red. A. V. Andreeva i dr. Minsk: Bielaruskā navuka].
- Сцяцко Павел. 1975. *Субстантыўныя словаўтваральныя дублеты ў беларускай народна-дыялектнай мове*. «Беларуская лінгвістыка» 12: 43–53 [Sciacko Pavel. 1975. *Substantyŭnyja slovaŭtvaral'nyja dubliety ŭ bielaruskaj narodna-dyjalektnaj movie*. «Bielaruskaja linhvistyka» 12: 43–53].
- Сцяцко Павел. 1977. *Беларускае народнае словаўтварэнне*. Мінск: Навука і тэхніка [Sciacko Pavel. 1977. *Bielaruskaje narodnaje slovaŭtvarėnnie*. Minsk: Navuka i technika].
- Хацкевич Вера. 1956. *Суффиксальное словообразование существительных в современном белорусском языке*. Автореферат канд. диссерт. Минск [Hackevič Vera. 1956. *Suffiks'al'noe slovoobrazovanie sušestvitel'nyh v sovremennom beloruskom ŭzyke*. Avtoreferat kand. dissert. Minsk].
- Хацкевич Вера. 1958. *Суфіксальнае словаўтварэнне назоўнікаў, якія абазначаюць асоб мужчынскага полу ў сучаснай беларускай мове*. «Даследаванні па беларускай і рускай мовах» Т. 1: 175–193 [Hackevič Vera. 1958. *Sufiks'al'nae slovaŭtvarėnne nazoŭnikaŭ, jakija abaznačajuc' asob mužčynskaha polu ŭ sučasnaj belaruskaj move*. «Dasledavanni pa belaruskaj i ruskaj movah» Т. 1: 175–193].
- Чалавек: *Тэматычны слоўнік*. 2006. Рэд. Л. Кунцэвіч, А. Крывіцкі. Менск: Беларуская навука [Čalaviek : *Tematyčny slojnik*. 2006. Rėd. L. Kuncevič, A. Kryvicki. Miensk: Bielaruskaja navuka].

Уладзіслаў Іваноў

Эўрапейскі гуманітарны ўніверсітэт, Вільня

uladzislau.ivanou@ehu.lt

<https://orcid.org/0000-0003-1493-0017>

Пытаньне табуізацыі і эўфэмізацыі беларускай сэксуальнай і плоцевай лексыкі: дыдактычны аспэкт

Рэзюмэ: Сэксуальная і плоцевая лексыка беларускай мовы застаецца надзвычай табуяванай і эўфэмізаванай. Да ўсяго на акадэмічным узроўні яна застаецца малараспрацаванай у зьвязку з перадусім экстралінгвістычнымі чыннікамі, напрыклад, у выніку ідэалягічных, маралізатарскіх устаноў савецкага і цяпер беларускага грамадства. Пры гэтым на ўзроўні гісторыі мовы, літаратуры, фальклёру, а таксама на прыкладзе сучасных беларускіх дыялектаў сэксуальная лексыка актыўна ўжываецца і разьвіваецца. Дадзены разрыў асабліва выразна бачыцца падчас выкладаньня і перакладу на беларускую мову. У артыкуле прадпрымаецца спроба патлумачыць разрыў паміж практыкай і тэорыяй. Акрамя таго, у артыкуле прапануюцца шляхі па вырашэньні пастаўленых у публікацыі пытаньняў.

Ключавыя словы: табу, эўфэмізм, эўфэмізацыя, сэксуальная лексыка беларускай мовы

Uladzislau Ivanou

The issue of tabooing and euphemizing Belarusian sexual and corporeal vocabulary: a didactic perspective

Abstract: The sexual and corporeal vocabulary of the Belarusian language is still extremely taboo and euphemized. At the academic level, however, it remains underdeveloped due to primarily extra-linguistic factors, such as the ideological and moralistic attitudes of the Soviet and now Belarusian society. At the level of the history of language, literature, folklore, as well as on the example of modern Belarusian dialects, sexual vocabulary is actively used and developed. This gap is especially evident during teaching and translating into Belarusian. The article attempts to explain the gap between practice and theory and suggests ways out of the impasse.

Keywords: taboos, euphemisms, euphemization, sexual vocabulary of the Belarusian language

Пытаньне моўнай забароны ахоплівае ўсе вядомыя жывыя і мёртвыя мовы і мяняецца ў часе і ў культурным кантэксьце. Характар моўных забаронаў залежыць ад ступені разьвітасьці грамадства, ад сацыяльнага, палітычнага разьвіцьця і тыпу камунікацыі ўнутры грамадства [López Díaz 2018; Dańbrowska 2009: 7–11]. Так, у архаічных культурах мы знаходзім шмат табу, у тым ліку ў мове. У сучасных культурах і мовах табу (табуізмы) і эўфэмізмы таксама існуюць, але іх менш і яны часта досыць складаныя і завуляваныя [Linguistic Taboo Revisited 2018]. Існуюць моўныя табу і эўфэмізмы і ў беларускай мове: асабліва выразна яны праяўляюцца ў сфэры апісаньня/ігнаваньня сэксуальнасьці (адсутнасьць да нядаўняга часу паняткаў «сэксуальнасьць», «сэкс» у слоўніках, ігнаваньне дадзеных тэмы і паняткаў у сацыяльных і гуманітарных навуках і пад.) [Тлумачальны слоўнік беларускай мовы 1996]. Акрамя вымярэньня сэксуальнасьці табуізмы і эўфэмізмы канстатуюцца ў пэўных сацыяльна-рэлігійных групах насельніцтва, напрыклад, у старавераў у перадачы рэлігійных зьяваў (так, стараверы пазьбягаюць часта выкарыстоўваць слова «бог», не ўжываюць словы тыпу «дзякуй»/«спасибо», а толькі «спасі Хрыстос», забараняецца выкарыстоўваць словы тыпу «чорт», «сатана», а толькі іх апісальныя варыянты «нячыстая», «нячысьцік», «рагаты» і пад.). Іншым папулярным табуізмам у грамадстве зьяўляецца слова «рак» – дадзеную хваробу стараюцца не называць, прыбягаючы да розных эўфэмізмаў (*страшная хвароба, злая хвароба, хвароба, ад якой няма лекаў* і пад.).

На сучасным этапе ў сацыялінгвістыцы часта кажуць пра дэтабуізацыю і дысфэмізацыю мовы, як праявы лібэралізацыі грамадства, а таксама, як шляхі вырашэньня пытаньня табуізацыі і эўфэмізацыі. Гэтыя супрацьлеглыя тэндэнцыі часта суіснуюць і выклікаюць інтарэс дасьледнікаў у міждысцыплінарным вымярэньні. Зрэшты, застаецца важным практычны дыдактычны аспект праблемы: як працаваць выкладніку/-іцы, а таксама перакладніку/-іцы з дадзенай тэмай? Як выкладаць і перакладаць тое, што ігнаруецца і/ці адсутнічае ў акадэмічных слоўніках? Як працаваць з студэнцтвам, якое займаецца пытаньнямі сэксуальнасьці, гэндарнымі штудыямі і падобным, калі афіцыйна не існуе тэрміналёгіі альбо тэрміны не зацьверджаныя і існуюць у розных моўных вэрсыях, стандартах і традыцыях?

У беларускім мовазнаўстве, сацыялінгвістыцы няма грунтоўных працаў па дадзенай тэме. Пэўныя спробы былі прадпрынятыя аўтар-к-амі слоўнікаў Чалавек: тэматычны слоўнік [2006] і Слоўнік новых слоў беларускай мовы [Уласевіч, Даўгулевіч 2010]. Часткова лякуну запоўнілі іншыя дасьледнікі – этнографы, фальклярысты, гэндарныя дасьледніцы/-ікі [Белорусский эротический фольклор 2006; Валодзіна 2009; Сліж 2015, 2019]. Таксама часам у дадзеным пытаньні дапамагаюць перакладніцы/-ікі з розных моваў на беларускую, якія распрацоўваюць сэксуальную лексыку, спрабуючы надаць ёй больш шырокі

ўжытак. Так, калектыў часопіса перакладной літаратуры «ПрайдзіСвет» падрыхтаваў у 2018 годзе ў сеціве новы нумар часопісу (№ 21: «Знак прысутнасці»), прысьвечаны тэме ЛГБТК+, дзе ў многіх перакладах і іншых тэкстах былі прадстаўлены цікавыя і наватарскія падыходы ў трактоўцы і апісанні плоцевасці, сэксуальнасці па-беларуску [№ 21: *Знак прысутнасці* 2018].

У аснове мэтадалёгіі прадпрынятага даследавання ляжыць фіксаваўне стану даследавання мясцовага мовазнаўства ў сфэры сэксуальнай і плоцевай лексыкі, што дасягаецца праз аналіз існай беларускай навуковай літаратуры па тэме. Таксама ў аналіз уключаныя слоўнікі як сучаснай беларускай мовы, так і беларускай мовы канца XIX – пачатку XX стст. У працу ўключаныя ў тым ліку іншамоўныя напрацоўкі па дадзенай тэме – пераважна ў французскай, франкамоўнай сацыялінгвістыцы. Прыклад заходняй – французскай – больш сьмелай сацыялінгвістыкі ў дадзеным пытанні зьяўляецца цікавым арыентаграм для беларускіх мовазнаўцаў.

Да ўсяго мэтадалёгія даследавання падразумявае міждысцыплінарнае вымярэнне: аналіз напрацовак беларускай гуманістыкі (пераважна ў этнаграфіі, фальклярыстыцы, гendarнай гісторыі) у пытанні распрацоўкі і ўжывання сэксуальнай і сумежнай лексыкі па-беларуску. Параўнаўнае мясцовага мовазнаўства зь іншымі гуманітарнымі дысцыплінамі дазваляе канстатаваць больш сьмелыя падыходы і даследаваньні, якія тычацца аналізу і распрацоўкі сэксуальнай лексыкі, тэмы наагул у шматлікіх гуманітарных напрастках, але толькі не ў мовазнаўстве.

Зрэшты, сярод мэтадаў даследавання асобнае месца займае аналіз перакладніцкіх тэкстаў (напрыклад, аналіз перакладнога рамана з французскай на беларускую *Падзея* Ані Эрно ці іншыя перакладныя тэксты, даступныя на старонцы віртуальнага часопіса «ПрайдзіСвет»), а таксама мастацкіх беларускіх тэкстаў (Р. Барадулін, А. Брва і іншыя), у якіх часта зьяўляецца, артыкулюецца сэксуальная і плоцевая лексыка. У межах артыкула аналіз перакладаў і мастацкай літаратуры ажыццёўлены ў фармаце кейс-стадзі: у якасці перакладу ўзяты прыклад рамана *Падзея* Ані Эрно, у якасці мастацкіх тэкстаў – раман *Садомская яблыня* Алены Бравы.

У пэрспэктыве цікава было б задзейнічаць параўнаўчую пэрспэктыву – і паглядзець, якая сытуацыя склалася ў суседніх мовазнаўствах – польскім, украінскім, расейскім і летувіскім. Але ў межах дадзенага артыкула такой мэты не пастаўлена – гэта праца бліжэйшай будучыні.

Коротка спынімся на асноўных панятках нашага аналізу:

Табуізм/табу/слова-табу – старажытная лінгвістычная зьява, якая паўстала ў выніку забабонных перакананняў першых людзей у тым, што словы маюць магічную сілу.

Табуізацыя (моўная) – працэс/зьява, якая мае на ўвазе акт забароны (відавочнай альбо схаванай), матываваны дакладна акрэсленай інтэнцыяй, што

на лексычным узроўні прыводзіць да адмаўленьня ад пэўнай пасьлядоўнасьці і стварэньня іншай, замены альбо замоўчваньня. Імпліцытна, каб табу ў мове заставалася сапраўды табу, неабходна, каб яно было забароненае для выкарыстаньня (вымовы ці пісьма) [Boulanger 1985].

Дэтабуізацыя – пазбаўленьне слова(ў) характару табу (дэтабуізацыі і рутынізацыя словаў «бог»/«Бог», «кleshчыцца»/«тавоіць»/«тавоіцца»/«шлыхацца» і пад.).

Эўфэмізмы – лягічны працяг табуізмаў ці словаў-табу. Эўфэмізмы выкарыстоўваюцца для таго, каб пазьбегнуць відавочнага згадваньня словаў-табу, якія могуць быць расцэненыя як нэгатыўныя, якія бянтэжаць ці выклікаюць дыскамфорт у таго, хто гаворыць або слухае («тыры-пыры», «шашні», «мець сувязь» і іншыя падобныя эўфэмізмы для азначэньня займацца сэксам, мець сэксуальныя стасункі) [Popescu 2017: 138].

Эўфэмізацыя – спосаб прэзэнтацыі рэчаў у маўленьні ці пісьме ў досыць умеркаванай форме, часам з утойвайньнем пэўных фактаў альбо выкарыстоўваючы нэўтральныя тэрміны з мэтай не шакаваць. Эўфэмізацыя, то-бок згладжваньне пэўных вуглоў/канфліктаў можа прадухіліць альбо разрадзіць канфлікты. У эўфэмізмах ёсьць дыпляматычнае вымярэньне. Увядзеньне пэўнага парадку ў сытуацыі бязьладзьдзя ці больш-менш усталяванага канфлікту можа мець станоўчы бок. Нікога на самай справе не падмануўшы, гэта спосаб падтрымліваць сувязь і, такім парадкам, прадухіліць адкрыты канфлікт [Alber 2002: 145–164].

Ня трэба забываць, што табуізм у адрозьненні ад эўфэмізму забараняе слова, тады як эўфэмізм не забараняе, а замяняе яго.

Дысфэмізацыя – замена эмацыйна і стылістычна нэўтральнага слова больш грубым і зьневажлівым (прыбіральня/сральня; галава/ліхтарня; займацца каханьнем (любоўю)/шлыхацца і пад.) [Бондаренка, Гась 2018: 91].

Сэксуальная і плоцевая лексыка – комплекс словаў, якія апісваюць сэксуальнасьць, часткі цела, фізыялягічныя працэсы. Да сэксуалізмаў можна аднесці прастамоўныя словы, якія ахопліваюць сэксуальны пляст лексыкі. Сэксуалізмы могуць быць простымі (*азадак, похва*) і вульгарнымі (*шмоня, дрын, шлых, шлыхацца, масльчыцца, срака, трахамудзьдзе* і пад.). То-бок можна вылучыць катэгорыю вульгарызмаў-сэксуалізмаў: *трахамудзьдзе, падрабязьзе, срака, зажоннік, драць* (= шлыхаць, суполіць) і г.д. [Гарбацкі 2020].

У мовазнаўстве існуюць розныя клясыфікацыі моўных табуізмаў. У сваім дасьледаваньні я абапіраюся на клясыфікацыю, прынятую ў партугальскай лінгвістычнай традыцыі [Silva Correia 1927]:

1. **Архаічныя табу**, якія паўсталі як рэакцыя на страх, забабоны, магію, рэлігію: *нячысьцік/рагаты* замест *сатана, чорт; усемагутны, Ён* замест *бог; чаканая/ратавальніца/супакальніца* замест *сьмерць*.

2. **Табу дэкоруму, прыстойнасці і сарамлівасці:** *сорам* замест *чэляс/похва*; «гэта» замест *месячных*; «выйсці на двор» замест «пайсці ў прыбіральню».
3. **Табу далікатнасці, ветлівасці, дабрыні, спагады і жалю:** *наіўны* замест *дурань*; *выпівоха/налівайла/залівайла* замест *алькаголік*.
4. **Табу асцярожнасці, этыкету, прадуманасці, уласных інтарэсаў:** «муніцыпальны працоўнік» замест *смяццара*, «мэнэджар» замест *асыстэнта*, «чалавек з абмежаванымі магчымасцямі» замест *інваліда* і пад.

Калі замежнае мовазнаўства здаўна досыць актыўна працуе з тэмай моўных забаронаў, актыўна і публічна распрацоўвае розныя плясты мовы, у тым ліку сэксуальную лексыку [Nyrop 1913: 257; Silva Correia 1927; Leszczyński 1988], то ў беларускай мове і культуры дадзены кірунак застаецца табуяваным і эўфэмізаваным. Да ўсяго, напрыклад, сэксуальная лексыка архівецца, часта фільтруецца, (сама)цэнзуруецца і ў выніку не трапляе ў слоўнікі, хоць падчас моўных экспедыцыяў фіксуецца. У беларускіх афіцыйных слоўніках адсутнічае сэксуальная лексыка, вельмі часта адсутнічае ключавое слова «сэксуальнасць» і вытворныя ад яго. Толькі ў *Слоўніку новых слоў беларускай мовы* заўважаецца значны прарыў і смеласць беларускіх мовазнаўцаў [Уласевіч, Даўгулевіч 2010]. Прыгэтым літаратуразнаўцы, этнографы і гісторыкі часта значна смялей працуюць з тэмай і лексыкай, якія ахопліваюць сэксуальнасць [Валодзіна 2009; Сліж 2015, 2019; Гужалоўскі 2017]. Зрэшты, літаратары актыўна распрацоўваюць і ўводзяць у свае тэксты шматлікія сэксуалізмы, дэмаргіналізуючы іх [Барадулін 2014; Брва 2018].

Аднак і ў мовазнаўчай гістарычнай пэрспектыве існуе адзін цікавы і смелы прыклад – беларуска-польска-расійскі слоўнік Язэпа Ціхінскага. Гэта адзін з рэдкіх слоўнікаў, які ўключае эўфэмізмы, шматлікія вульгарызмы-сэксуалізмы: *сорам*, *падрабязьзе*, *пярэдніца*, *падпузьзе*, *пярэд* для перадачы мужчынскіх і жаночых геніталіяў. Займацца сэксам – *кleshчыцца*. Жаночыя рэгулы ці месячныя называліся *жаноцкая*, *месячка* ці *аплава*, а палючыя ў мужчынаў – *цякучка* ці таксама *аплава* [Ціхінскі 1906]. Якраз дзякуючы пэўнай маргінальнасці, неакадэмічнасці, таму факту, што слоўнік не прайшоў акадэмічную чыстку і застаўся ў рукапісным варыянце, слоўнік захаваў пляст сэксуальнай і плоцевай лексыкі. Усе ж іншыя беларускія слоўнікі звычайна ігнаруюць як эўфэмізмы, так і сэксуальную лексыку. Апошнюю можна сабраць альбо падчас экспедыцыяў, альбо ў архівах, а таксама аналізуючы, перачытваючы этнаграфічныя матэрыялы (Нікіфароўскі, Шэйн і г.д.) [«Записки Императорского Русского Географического общества...» 1873: 549]. У «трындушках»-частушках, якія сабраў М. Нікіфароўскі ў Віцебскай губэрні, сэксуальнасць апісваецца пераважна з дапамогай мудрагелістых эўфэмізмаў: «стала падростаць і мяне хлопцы пачалі калыхаць», «запрасіў/

запрасіла суседа/суседку рыбку есьць» і пад. [Никифоровский 1911; Астапович 1903]. У іншых этнаграфічных зборах таксама адзначаецца, што ў беларускіх разгульных прыпеўках шмат словаў нецэнзурнага зьместу, якія апісваюць грэх і сорам [«Записки Императорского Русского Географического общества...» 1873: 545].

На сучасным этапе сэксуальная і плоцевая лексыка таксама застаецца надзвычай табуяванай і эўфэмізаванай, а таму і не распрацаванай у поўнай меры. Не існуе спэцыялізаваных слоўнікаў, спэцыялісты – дасьледнікі, выкладнікі, перакладнікі – вымушаныя разьвязваць праблему самастойна. Прыгэтым на размоўным узроўні такая лексыка часта перадаецца альбо з дапамогай навукова-мэдычнай тэрміналёгіі (напрыклад, *палавы акт*), альбо праз эўфэмізмы («гэта», «пра гэта», *тыры-пыры*, яна займался «тыры-пыры», «займаліся грахам», «займаліся брудам», «займаліся тым, пра што дзеці яшчэ ня ведаюць», «займаліся сорамам», «займацца каханьнем/любоўю» і пад.).

Такім парадкам, цікавы, багаты матэрыял беларускай мовы ў сфэры сэксуальнай і плоцевай лексыкі дасюль чакае акадэмічнага падыходу і распрацоўкі. Дасюль канстатуецца разрыў паміж практыкай мінарытарнай часткі насельніцтва (вёска, мястэчка), якое выкарыстоўвае не эўфэмізмы, а рэальныя словы (размоўная, часам грубая, нецэнзурная лексыка) і кніжнай мовай, у якой няма абсцэннай лексыкі, альбо яна часта замяняецца эўфэмізмамі. У выніку такой сытуацыі ў сеціве ды на публіцыстычным узроўні часта можна пачуць псэўданавуковыя цьверджаньні кшталу таго, што беларуская мова не ва ўсіх сфэрах распрацаваная ці не існуе абразьлівай беларускай мовы – лаяніны ці беларуская сэксуальная і плоцевая лексыка цалкам запазычыла словы ў польскай і расейскай мовах і пад.

У такіх умовах паўстае сапраўдны выклік выкладніку, перакладніку, як карыстацца лексычным багацьцем мовы і не прапагаваць маралізатарскія падыход і мову, як пазьбегнуць лішніх эўфэмізмаў і называць рэчы сваімі імёнамі? Гэта актуальна для выкладаньня многіх курсаў па мэдыцыне, у сацыяльных і гуманітарных навуках, гэндарных дасьледаваньнях, а таксама гэты рэсурс надзвычай важны для перакладнікаў/-іцаў. Да ўсяго штучнае, а часам проста маралізатарскае ігнараваньне пэўных плястоў мовы, можа прывесць да неапраўданага ўплыву замежных моваў і запаўненьня лексычнай нішы барбарызмамі – перадусім з расейскай і ангельскай моваў (*фак*, *факушка*, *трах*, *трахацца* і пад.).

Зь іншага боку неабходна ўлічваць рэсурс сэксуальнай і плоцевай лексыкі падчас выкладаньня/навучаньня: тэма размоўнай мовы, у прыватнасьці, сэксуалізмаў, можа стаць дадатковым цікавым рэсурсам, каб прывабіць патэнцыйных навучэнцаў, студэнтаў ды ўсіх тых, хто вывучае беларускую мову. Правядзеньне сэмінараў, майстэрні на тэму «Брэшамся па-беларуску» ў ЭГУ, а таксама ў віртуальнай прасторы, дэманструе вялікі інтарэс да

вывучэння беларускай мовы сярод расейскамоўнага беларускага студэнцтва [Старонка Бібліятэкі і музэю імя Ф. Скарыны ў Лёндане 2016].

З праблемай нястачы і недаступнасці афіцыйна кадыфікаванай лексыкі ў сфэры сэксуальнасці і плоцеvasці сутыкаюцца ня толькі пэдагогі, але і перакладнікі на беларускую мову. Так, падчас перакладу з французскай на беларускую мову раману *Падзея* Ані Эрно ўзьнікалі праблемы дакладнай перадачы сэксуальных, гінэкалягічных паняткаў, напрыклад, звязаных з спаронам (абортам) [Ernaux 2000]. Вядомы аўтабіяграфічны раман французскай пісьменьніцы закранае пытаньне спарону, зробленага геройкай/аўтаркай у 1960-ыя гады ў Францыі, калі спароны былі забароненыя. У першай частцы кнігі сама пісьменьніца выкарыстоўвае шмат эўфэмізмаў: *гэта, нешта ў живоціку, нешта лішняе, у мяне пачалося гэта, у мяне больш няма гэтага* і пад. Слова «спарон»/«аборт»/«скід» – хоць і ўжываюцца ў маўленьні, часта адсутнічаюць у слоўніках. Мэдычнае слова «аборт» нельга выкарыстоўваць увесь час, падчас перакладу паўстае выбар сынонімаў, а вось іх якраз праз табуізацыю няма ў слоўніках. На дапамогу прыходзяць этнаграфічныя, дыялектныя матэрыялы, а таксама досьвед тарашкевіцы, у тым ліку дыяспарнай тарашкевіцы, якая, напрыклад, актыўна выкарыстоўвае слова «спарон» нароўні з словам «аборт» [Пашкевіч 2006: 4]. Прыклад перакладу яшчэ раз выразна падкрэсьлівае праблему акадэмічнага маўчання ў пэўных сфэрах мовазнаўства, якія дасюль успрымаюцца праз прызму звышмаралізму.

Такім парадкам, разрыў, які фіксуецца ў беларускай мове і культуры паміж існаваньнем распрацаванай сэксуальнай і плоцевай лексыкі ў гістарычнай пэрспэктыве, а што яшчэ важней у сучасных дыялектах, і акадэмічным ігнараваньнем дадзенага плясту лексыкі, мусіць быць ліквідаваны проста і перадусім на акадэмічным узроўні, дзякуючы стварэньню слоўнікаў эўфэмізмаў, табуізмаў, слоўнікаў спецыялізаванай лексыкі, у тым ліку сэксуальнай, плоцевай, задзейнічаньню стратэгіі дэтабуізацыі і дысфэмізацыі мовы. Вырашэньню праблемы, папаўненьню лексычных лякунаў, выкліканых пераважна экстралінгвістычнымі чыннікамі, можа таксама паспрыяць кансультацыйна-пэдагагічная праца зь перакладнікамі, журналістамі, настаўнікамі, этнографамі. Падчас вырашэньня праблемы неабходна ўлічваць досьвед і пэрспэктывы дыялекталёгіі, дыяспарнай мовы, гісторыі мовы, напрацоўкі мастацкай і публіцыстычнай літаратуры, а таксама патрэбы маладых пакаленьняў.

Зрэшты, мовазнаўцы павінны паказаць прыклад грамадзтву нэўтральнага стаўленьня да дасюль маргіналізаванай і табуяванай лексыкі ў сфэры сэксуальнасці і плоці, бо ў мове няма горшых ці лепшых, прыгожых ці пачварных словаў.

Бібліяграфія

- № 21: Знак прысутнасці. 2018. «Прайдзісвет» [№ 21: Znak prysutnasci. 2018. «Prajdzisvet»] [online] <http://prajdzisvet.org/archive/21.html> [доступ [dostup]: 10.03.2023].
- Астаповіч В. 1903. *Белорусская частушка*. Витебск: Губернская Типо-Литография [Astarovič V. 1903. *Belorusskaâ častuška*. Vitebsk: Gubernskaâ Tipo-Litografija].
- Барадулін Рыгор. 2014. *Вушацкі словазбор*. Мінск: Кнігазбор [Baradulin Ryhor. 2014. *Višacki slovazbor*. Minsk: Knihazbor].
- Белорусский эротический фольклор*. 2006. Ред. Т. В. Володина, А. С. Федосик. Москва: Ладомир [*Belorusskij èrotičeskij fol'klor*. 2006. Red. T. V. Volodina, A. S. Fedosik. Moskva: Ladomir].
- Бондаренко Катерина, Гась Светлана. 2018. *Детабуизация в словарях и переводе*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe [Bondarenko Katerina, Gas' Svetlana. 2018. *Detabuizacija v slovarâh i perevode*. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe].
- Брава Алена. 2018. *Садомская яблыня*. Мінск: Галіяфы [Brava Alena. 2018. *Sadomskaja jablunja*, Minsk: Halijafy].
- Валодзіна Тацяна. 2009. *Цела чалавека: слова, міф, рытуал*. Мінск: Тэхналогія [Valodzina Taccjana. 2009. *Cela čalaveka: slova, mif, rytual*. Minsk: Tëxnalohija].
- Гарбацкі Уладзіслаў. 2020. *Лаянка – неад'емная частка нашай культуры*. «Газэта АРСНЕ» [Harbacki Uladzislaŭ. 2020. *Lajanka – nead'emnaja častka našaj kul'tury*. Hazëta «ARCHE»] [online] <https://arce.by/article/328.html> [доступ [dostup]: 30.03.2023].
- Гужалоўскі Аляксандр. 2017. *Сэксуальная рэвалюцыя ў Савецкай Беларусі. 1917–1929 гг.* Мінск: А. М. Янушкевіч [Hužaloŭski Aljaksandr. 2017. *Seksual'naja rëvaljucyja ŭ Savetskaj Belarusi. 1917–1929 hh*. Minsk: A. M. Januškevič].
- «Записки Императорского Русского Географического общества по общей географии». 1873. Т. 5. Санкт-Петербург [«Zapiski Imperatorskogo Russkogo Geografičeskogo obščestva po obščej geografii». 1873. T. 5. Sankt-Peterburg].
- Никифоровский Николай. 1911. *Белорусские песни-частушки*. Вильна [Nikiforovskij Nikolaj. 1911. *Belorusskie pesni-častuški*. Vil'na].
- Пашкевіч Валянтына. 2006. *Ангельска-беларускі слоўнік*. Менск: Зьміцер Колас [Paškevič Valjantyna. 2006. *Anhel'ska-belaruski sloŭnik*. Mensk: Z'micer Kolas].
- Сліж Наталля. 2015. *Шлюбныя і пазаілюбныя стасункі шляхты Вялікага Княства Літоўскага ў XVI–XVII стст.* Смаленск: Інбелкульт [Sliž Natallja. 2015. *Šljubnija i pazašljubnija stasunki šljaxty Vjalikaha Knjastva Litoŭskaha ŭ XVI–XVII stst*. Smalensk: Inbelkul't].
- Сліж Наталля. 2019. *Культура сэксуальных стасункаў у Вялікім Княстве Літоўскім у XVI–XVII стст.*, Мінск: Тэхналогія [Sliž Natallja. 2019. *Kul'tura seksual'nyx stasunkaj u Vjalikim Knjastve Litoŭskim u XVI–XVII stst.*, Minsk: Tëxnalohija].
- Старонка Бібліятэкі і музэю імя Ф. Скарыны ў Лёндане. 2016. *Брэшамся па-беларуску: нецэнзурная, абразьлівая лексыка ды арго* [Staronka Biblijateki i muzëju imja F. Skaryny ŭ Lëndane. 2016. *Brëšamsja pa-belarusku: necënzurnaja, abraz'livaja leksyka dy arho*] [online] <https://web.archive.org/web/20220519122024/http://www.skaryna.org.uk/liekcyjatabujavanaja-mova/> [доступ [dostup]: 15.02.2023].
- Тлумачальны слоўнік беларускай мовы*. 1996. Мінск: Беларуская энцыклапедыя [Tlumacal'ny sloŭnik belaruskaj movy. 1996. Minsk: Belaruskaja èncyklapedyja].
- Уласевіч Вікторыя, Даўгулевіч Наталля. 2010. *Слоўнік новых слоў беларускай мовы*. Мінск: ТетраСистемс [Ulasevič Viktorija, Daŭhulevič Natallja. 2010. *Sloŭnik novyx sloj belaruskaj movy*. Minsk: TetraSistems].

- Ціхінскі Язэп. 1906. *Belaruska-polska-rasijski sloŭnik*. Адзел рукапісаў Бібліятэкі ім. Урублеўскіх Летувіскай АН, Вільня, F21 [Сіхінскі Язэп. 1906. *Belaruska-polska-rasijski sloŭnik*. Addzel rukapisaŭ Biblijateki im. Urubleŭskix Letuviskaj AN, Vil'nja, F21].
- Чалавек: тэматычны слоўнік. 2006. Рэд. Л. П. Кунцэвіч, А. А. Крывіцкі. Мінск: Беларуская навука [Čalavek: tэmatyčny sloŭnik. 2006. Rэд. L. P. Kuncėvič, A. A. Kryvicki. Minsk: Belaruskaja navuka].
- Alber Jean-Luc. 2002. *De l'euphémisation : considérations sur la rectitude politique*. « Les mots du pouvoir » № 13: 145–164.
- Boulanger Jean-Claude. 1985. *Aspects de l'interdiction dans la lexicographie française contemporaine*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Silva Correia João da. 1927. *O eufemismo e o disfemismo na língua e na literatura portuguesa*. Lisboa: Universidade de Lisboa.
- Dąbrowska Anna. 2009. *Tabu w języku i kulturze*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Ernaux Annie. 2000. *L'Événement*. Paris: Gallimard.
- Leszczyński Zenon. 1988. *Szkice o tabu językowym*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Linguistic Taboo Revisited*. 2018. Ed. A. Pizarro Pedraza. Berlin: de Gruyter.
- López Díaz Montserrat. 2018. *La cooccurrence du tabou et de l'euphémisme ou les conditions de la synonymie*. « Travaux de linguistique » № 76: 27–42.
- Nyrop Kristoffer. 1913. *Grammaire historique de la langue française*. T. IV. Copenhague: Boghandel Nordisk Forlag.
- Popescu Mihaela. 2017. *Le tabou linguistique. Un paradoxe toujours actuel*. « Acta Universitatis Lodzianis. Folia Litteraria Romanica » № 12: 135–145.

Miroslaw Jankowiak

Instytut Slawistyki Akademii Nauk Republiki Czeskiej, Praga

mirek.jankowiak@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6212-1463>

Edward Piotrowicz Cynhiel – białoruski działacz społeczno-oświatowy w Łatgalii

Abstrakt: W artykule ukazana została postać Edwarda Piotrowicza Cynhiela, białoruskiego działacza regionalnego, zasłużonego dla mniejszości białoruskiej w łotewskiej Łatgalii. Urodził się w 1913 r. we wsi Cynhieles koło Indry, ukończył m.in. gimnazjum białoruskie w Dyneburgu oraz kursy dla nauczycieli szkół białoruskich. Po powrocie z zesłania na Syberii pracował jako nauczyciel w Kraślaviu oraz w szkole wiejskiej, gdzie wspierał białoruski ruch narodowy.

Słowa kluczowe: Edward Piotrowicz Cynhiel, Białorusini na Łotwie, białoruskie szkolnictwo na Łotwie

Edvard Pjatrovič Cynhiel – Belarusian social and educational activist in Latgale

Abstract: The article presents the figure of Edvard Pjatrovič Cynhiel, a Belarusian regional activist of merit for the Belarusian minority in Latvian Latgale. Born in 1913 in the village of Cynhieles near Indra, he graduated from, among others, the Belarusian gymnasium in Daugavpils and courses for teachers of Belarusian schools. After returning from exile in Siberia, he worked as a teacher in Krāslava and in a village school, supporting the Belarusian national movement.

Keywords: Edvard Pjatrovič Cynhiel, Belarusians in Latvia, Belarusian educational system in Latvia

Wprowadzenie

Białoruska mniejszość, funkcjonująca poza granicami współczesnej Białorusi, od dziesiątków lat odgrywa ogromną rolę w zachowaniu kultury, języka oraz tożsamości narodowej. W publikacjach naukowych opisuje się zazwyczaj życie i działalność najbardziej rozpoznawalnych i zasłużonych działaczy. Niemniej ważną rolę odgrywali i odgrywają także regionalni działacze społeczno-kulturalni. To dzięki ich aktywności lokalna ludność miała lepszą, a czasami jedyną możliwość

nauki języka białoruskiego czy uczestniczenia w życiu kulturalnym. Przykładem takiej osoby jest Edward Piotrowicz Cynhiel, który całe życie związany był z lotewskim miasteczkiem Krasław i rejonem krasławskim. Jego postać nie jest szerzej znana badaczom białoruskiej emigracji.

Podstawę do napisania niniejszego artykułu stanowią dwa wywiady przeprowadzone z E. P. Cynhielem przeze mnie osobiście w roku 2004 i 2006 oraz dostępne publikacje w lokalnej prasie. Część materiałów pochodzi z rodzinnego archiwum E. Cynhiela.

Życie i edukacja Edwarda Piotrowicza Cynhiela¹

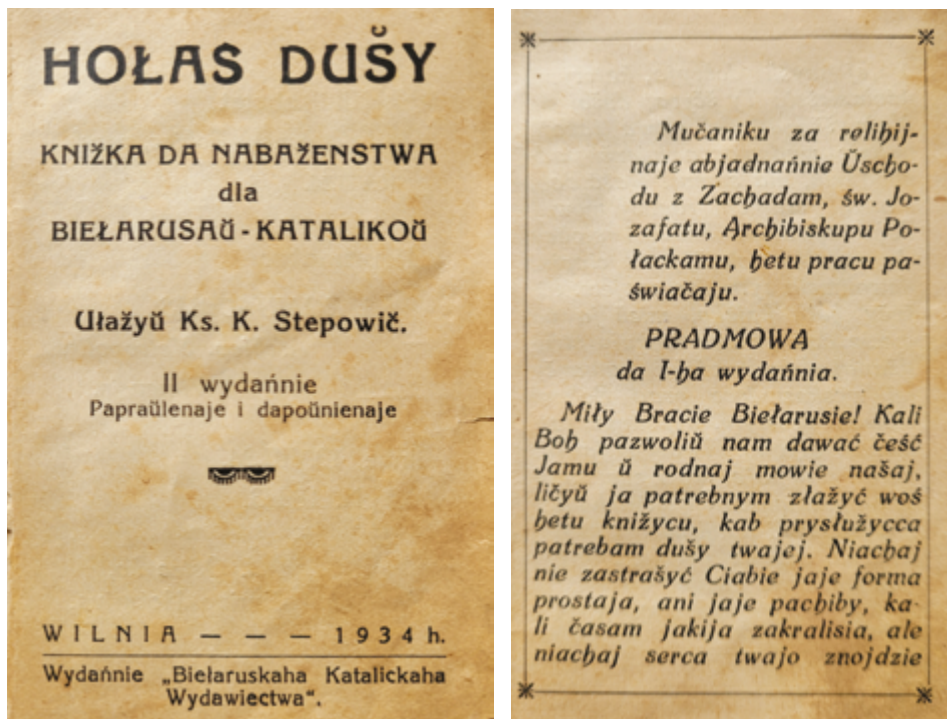
Edward Piotrowicz Cynhiel (Эдвард Пятровіч Цынгель) urodził się w 1913 r. we wsi Cynhie k. Indry, niedaleko Krasławia (gm. Pustynia, obecnie gm. Ro-beżnieki). Było tam wówczas około 20 gospodarstw. Ze wspomnień wynika, że mieszkali w niej tylko Białorusini i wszyscy posługiwali się na co dzień językiem białoruskim (tj. zapewne gwarą), niektórzy znali też język polski. W 1929 r. wieś rozbito na chutory w związku z reformą rolną, mającą na celu zwiększenie wydajności gospodarstw rolnych, po II wojnie światowej, podczas tworzenia kołchozu, została zlikwidowana, a miejscową ludność przesiedlono do pobliskiej Indry, która uzyskała status tzw. wsi typu miejskiego.

Rodzice pochodzili z ziem łotewskich, matka z wioski Nauliany (łot. Nauļāni, gm. pustynskiej) koło Krasławia (była Polką i w domu mówiła po polsku), ojciec, Piotr, był ze wsi Cynhie (Białorusin, mówiący miejscową gwarą białoruską). Dziadek ze strony matki, zbiałorutenizowany Łatgalczyk, pracował w kuźni i jako stolarz. Mama Edwarda pracowała jako kucharka. Po ślubie rodzice przenieśli się do wsi Kochanowicze, gdzie obydwójce służyli u pana Chrapowickiego (mama jako kucharka, ojciec jako leśniczy). Żyli tam od roku 1909 do rewolucji, kiedy to dom hrabiego został spalony przez rewolucjonistów, a państwo Chrapowiccy wyjechali do Francji, porzucając swoje posiadłości. Zaproponowali Cynhielom, aby wyjechali z nimi, ale oni nie przyjęli propozycji i pozostali w Łatgalii.

Rodzice Edwarda posiadali 10 hektarów² ziemi w Cynhielach, jednego konia i trzy krowy. W ówczesnej Łotwie nie było to zbyt duże gospodarstwo. Cała wioska była katolicka i rodzina Cynhielów również uczęszczała na msze w kościele katolickim w Balbinowie (obecnie Indra). Edward był osobą wierzącą i do śmierci korzystał z modlitewnika wydanego w języku białoruskim łacinką.

¹ Na podstawie dwóch wywiadów z dnia 18.10.2004 r. i 10.08.2006 r. oraz [*Беларускія настаўнікі...* 2002: 10; *Нигде нет таких красивых берёз...* 2001; Gončarovs 2003].

² W wywiadzie ze mną E. Cynhiel mówi o dziesięciu dziesięcinach ziemi.

II. 1. Książeczka do nabożeństwa, z której korzystał E. P. Cynhiel, fot. M. Jankowiak

Edward Cynhiel jako dziecko uczęszczał najpierw w ciągu dwóch lat na płatne, prywatne lekcje po kilka miesięcy do nauczycielek: najpierw nauczająca go p. Jasiniecka (Polka), a następnie Olga Nikołajewna Buławska (Rosjanka). Oficjalna edukacja rozpoczęła się dopiero w 1922 r. od białoruskiej³ wiejskiej szkoły podstawowej w Karklinowie (kilka kilometrów od Indry, gm. pustyńska), gdzie Edward uczył się przez trzy lata. Uczęszczało do niej wielu miejscowych Białorusinów, nauczycielką była p. Alena Suszyńska.

Po trzech klasach szkoły początkowej trafił do łotewskiej sześciolletniej szkoły w Krasławiu, którą ukończył w 1929 r. Na lata 20. i pierwszą połowę lat 30. XX w. na Łotwie przypadł okres swobodnego funkcjonowania mniejszości narodowych, istniało też białoruskie szkolnictwo. Wiele ze szkół białoruskich otwarto właśnie w południowo-wschodniej Łotwie, gdzie odsetek Białorusinów był największy [więcej zob. *Krāslavas rajona skolu vēsture* 1997: 24–25].

Edward Cynhiel kontynuował naukę w białoruskim gimnazjum w Daugavpils (pol. Dyneburg), gdzie uczęszczał od 1929 do 1933 r. Do wyboru tego konkretnego gimnazjum zachęcił ks. Jazep Gajlewicz (z parafii balbinowskiej), informując

³ Ze wspomnień E. Cynhiela wynika, że była to szkoła białoruska, według innych źródeł była to łotewska szkoła początkowa.

II. 2. E. P. Cynhiel w Armii Łotewskiej, fot. z archiwum rodziny Batarāgsów

ojca Edwarda, że tam jest wysoki poziom nauczania. Ksiądz osobiście też napisał rekomendację. W tamtym okresie nauka w gimnazjum białoruskim była płatna, jednak ze względu na sytuację finansową rodziców przez pierwsze dwa lata Edward był zwolniony z chesnego, za trzeci rok wyznaczyli niewielką opłatę, którą wniósł ks. J. Gajlewicz. Pomimo faktu, że ojciec sam był niepiśmienny, chciał umożliwić trójce swoich dzieci zdobycie wykształcenia. Edward Cynhiel spędził w szkole trzy lata (od 1931 do 1933 r.). Dyrektorem placówki był wówczas S. P. Sacharaŭ, znany białoruski pedagog i działacz [więcej zob. Гербепр 2019: 81–84], a nauczycielami Andrej Jakubecki, Uladzimir Nazaravič Ratkin. Internat znajdował się w pobliżu gimnazjum, przy ul. Kolejowej. Do gimnazjum białoruskiego uczęszczał z takimi osobami, jak Iryna Vilkel (z domu Sacharawa – córka wspomnianego powyżej S. P. Sacharawa). W latach, kiedy się tam uczył, gimnazjum kształciło około 100 uczniów, po 25 na klasę. Uczyła się tam młodzież tak z Dyneburga, jak też gm. pustyńskiej. Jak wspomina Edward, wszystkie zajęcia, poza językiem łotewskim, łaciną czy niemieckim, były prowadzone po białorusku [więcej zob. *Беларускае замежжа* 2010: 188–203].

Po ukończeniu edukacji Edward Cynhiel rozpoczął w Rydze, w roku 1933, dwuletnie kursy pedagogiczne dla nauczycieli, które dawały uprawnienia do nauczania wszystkich przedmiotów w szkole podstawowej. Po ukończonych kursach chciał powrócić do Łatgalii i rozpocząć pracę na stanowisku nauczyciela, co było w tamtych czasach bardzo trudne. Podczas kursów nauczycielskich zarabiał w fabryce, gdzie wyrabiano kamienie młyńskie i narzędzia szlifujące, a następnie odbył służbę w Armii Łotewskiej. Dzięki znajomemu powrócił do Łatgalii, gdzie pracował w gminie wiejskiej (lata 1937–1940). W 1940 r. przeniósł się do szkoły krumińskiej (gmina pustyńska).

II. 3. E. P. Cynhiel w łagrze na Syberii, fot. z archiwum rodziny Batarāgsów

Życie diametralnie zmieniło się po przybyciu Sowietów w czerwcu 1940 r. Członkowie NKWD wdarli się do domu Cynhielów i poinformowali rodzinę, że mają dwie godziny na zebranie swoich rzeczy i że będą wywiezieni w głąb kraju. Edward zrozumiał wówczas, że zostanie wywieziony jako syn „wroga narodu”. Nie chciał jednak, aby jego żona również została zesłana na Syberię. Sowietci aresztowali jednak obydwójce. Następnego dnia o poranku podjechał wóz ciężarowy załadowany aresztowanymi mieszkańcami sąsiedniej gm. Asūne. Na postoju w Indrze rodziny zostały rozdzielone – mężczyźni pojechali w jednym wagonie, kobiety w innym do innego łagru. Na stacji kolejowej w Dyneburgu Edward po raz ostatni spojrzął na swoją żonę, nie wiedząc jeszcze, że kolejny raz będą mogli się zobaczyć dopiero po długich latach.

Edward został zesłany początkowo na Syberię (do obwodu kirowskiego) bez oficjalnego oskarżenia czy sprawy w sądzie. Osiem lat spędził w Igarce nad rzeką Jenisej za kołem podbiegunowym. Na zesłaniu był wielokrotnie przesłuchiwany, znęcano się nad nim, starano się na nim wymóc nieprawdziwe zeznania. Psychicznie i fizycznie wykańczały też warunki życia w łagrze – niskie temperatury, paskudne jedzenie w niewielkich ilościach, praca przy wyrębie lasu czy budowie kolei, choroby, wszy czy brak przestrzeni życiowej. Do tego samego łagru trafił też ostatni minister gospodarki rolnej niepodległej, przedwojennej Łotwy – Jānis Birznieks.

Przez pierwsze dwa lata (1941–1942) Edward wykonywał na zesłaniu „powszechnie prace” i znalazł się na granicy śmierci z wycieńczenia. Ze względu na zły stan zdrowia został przewieziony do tzw. obozu dla inwalidów, gdzie wysyłano osoby przeznaczone na śmierć. Edward Cynhiel wytrzymał jednak, przeżył i po pewnym czasie został przewieziony do tzw. obozu naprawczego.

Tam powierzono mu funkcję starszego sanitariusza (zajmował się ciężko chorymi i przynosił jedzenie), a następnie skierowano do sowchozu – gdzie kopał kanały, wydobywał torf oraz wykonywał inne prace. Tam spędził czas do zimy 1944 r. Edward pełnił i inne funkcje na zesłaniu – m.in. tzw. „хлебopezа”, tj. rozkładał chleb rozdawany potem ciężko pracującym w obozie wg określonych norm, był też księgowym łagrowego domu dziecka. Na koniec skierowano go do głównego magazynu sowchozu. Podczas zesłania na Igarce (nad rzeką Jenisej za kołem podbiegunowym) musiał też chodzić na polowanie, m.in. na gęsi.

Po kolejnych przesłuchaniach, aby przeżyć w drakońskich warunkach, E. Cynhiel wymyślił, że założył w szkole kółko sportowe dla uczniów, o czym poinformował przesłuchujących go. W taki oto sposób „trojka” wyznaczyła mu karę za „przynależność do organizacji antysowieckiej”. Kiedy minął termin katorgi, zamiast wyjść na swobodę, został przeniesiony do łagru w obwodzie nowosybirskim, gdzie pracował w kołchozie „Put’ Lenina”. Z czasem wyprosił u komendanta przeniesienie do obozu, do którego zesłano jego żonę, Emilię. W październiku 1949 r. udało się Edwardowi i Emilii spotkać na zimnej i nieprzyjaznej ziemi. W 1957 r. został zrehabilitowany i mógł powrócić do Łotewskiej SRR. Na zesłaniu spędził łącznie kilkanaście lat, od 14.06.1941 r. do 30.09.1957 r. Jak wspomina po latach – najważniejszym zadaniem na zesłaniu było zachować życie i przetrwać.

Na Syberię został zesłany także jego ojciec, na którego doniósł sąsiad (ojciec chrzestny Edwarda). Ojcu wyznaczono karę śmierci przez rozstrzelanie, ale zmarł wcześniej, nie wytrzymując znęcania się nad nim. Jak wspomina Edward Cynhiel, powodem miała być wypowiedź jego ojca, jakoby armia niemiecka miała pokonać sowiecką, a potem władzę na Łotwie miał przejąć Kārlis Ulmanis.

Edward Piotrowicz Cynhiel był żonaty dwa razy, pierwszą żoną była Łotyszka, nauczycielka Emilia, która razem z nim trafiła na Syberię. Po powrocie z zesłania zamieszkali wspólnie na Łotwie w Lipawie (łot. Liepāja). Małżeństwo jednak nie ułożyło się, nie mieli także dzieci. Po rozstaniu poznał się z Rosjanką z obwodu nowogrodzkiego Walentyną Matwiejewną, z którą spędził łącznie 31 lat. Pracowała ona jako dyrektor przedszkola. Najpierw adoptowali córkę – Mużę, a w wieku 42 lat Walentyna urodziła córkę – Stanisławę, która również pracuje w przedszkolu. Zięć Valdis Batarāgs pracuje jako leśniczy, mają jednego syna – Artisa.

Edward Piotrowicz Cynhiel deklarował narodowość białoruską. Swobodnie posługiwał się językiem rosyjskim, łotewskim, białoruskim, w tym także lokalną gwarą białoruską, natomiast polski znał biernie (używał głównie przy modlitwie). Dożył prawie 100 lat, mimo że z powodu gangreny amputowano mu najpierw jedną nogę, a następnie drugą.

Działalność społeczno-edukacyjna⁴

Swoją pracę jako nauczyciel E. Cynhiel rozpoczął w 1940 r. Uczył we wsi Krumani (szkoła podstawowa) matematyki, ćwiczeń i przede wszystkim techniki. Po powrocie z zesłania przyjechał na Łotwę, następnie dwa lata spędził w Rosji, w miejscowości pochodzenia żony i w 1959 r. ponownie przyjechał do kraju, gdzie zaproponowano mu pracę w domu dziecka, w którym przepracował pięć lat (od 1962 do 1967 r.). Następnie rozpoczął pracę w szkole.

II. 4. E. P. Cynhiel w Krasławiu, 2006 r., fot. M. Jankowiak

Przez wiele lat pracował w szkole krasławskiej jako nauczyciel techniki. Choć oficjalnie przeszedł na emeryturę w roku 1958, to dalej nauczał aż do roku 1983. Od 1958 do 1983 r. pracował zatem w szkołach, początkowo w krasławskiej, która najpierw była szkołą siedmioletnią, potem ośmioletnią, a następnie przekształcona została w drugą Krasławską Szkołę Średnią. W związku z ograniczeniami pracy w szkołach miejskich (obniżenie wynagrodzenia dla emerytów do 50%), Edward Cynhiel rozpoczął pracę w szkole wiejskiej w Indrze (obecnie tzw. wieś typu miejskiego). Przepracował tam równo dziesięć lat. Łącznie miał 80 lat stażu (okres zesłania na Syberię liczony był podwójnie). 27.06.2012 r. zmarł w Krasławiu.

Podsumowanie

Dzieciństwo i młodość Edwarda Cynhiela przypadły na okres międzywojennej Łotwy, kiedy to w całej historii tego regionu były najlepsze warunki dla działania

⁴ Na podstawie dwóch wywiadów z dnia 18.10.2004 i 10.08.2006 r. oraz [Беларускія настаўнікі Латгаліі... 2002: 10; Гончарс 1999].

białoruskiej mniejszości narodowej – funkcjonowały liczne organizacje społeczno-kulturalne, szkoły, wydawano gazety, działały teatry itd. Sprzyjające warunki dla rozwoju mniejszości narodowych na Łotwie, chęć rodziców do wykształcenia dzieci oraz nieoceniona pomoc ks. J. Gajlewicza niewątpliwie miały ogromny wpływ nie tylko na karierę zawodową E. Cynhiela, ale również jego postawę moralną i patriotyczną. Podczas każdej z moich rozmów (dwie nagrane na dyktafon oraz kilka swobodnych rozmów) zawsze widać było nie tylko wysoki poziom kultury osobistej, szacunek do innych osób, ale też bardzo mocne poczucie białoruskiej tożsamości narodowej. W swoim życiu zawsze kierował się pasją, którą był zawód nauczyciela, etyką i dla kilku pokoleń uczniów stanowił wzór godny naśladowania.

Bibliografia

- Gončarovs Aleksejs. 2003. *Ceļš uz brīvību – mokpilns un ilgs*. „Ezerzeme” 24.10: 3.
- Krāslavas rajona skolu vēsture*. 1997. Red. J. Gekiša. Krāslava: Krāslavas rajona skolu valde.
- Wywiad z Edwardem P. Cynhielem z dnia 18.10.2004*. Rozm. M. Jankowiak.
- Wywiad z Edwardem P. Cynhielem z dnia 10.08.2006*. Rozm. M. Jankowiak.
- Беларускае замежжа*. 2010. Рэд. Н. А. Голубевая. Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя Петруся Броўкі [*Belaruskae zamežža*. 2010. Rėd. N. A. Holubevaja. Minsk: Belaruskaja ěncyklapedyja imja Petrusja Broŭki].
- Беларускія настаўнікі Латгаліі (беларуская асвета 80 гадоў таму назад)*. 2002. «Беларус Латгаліі. Дадатак да Латгалес Лайкс» 18.02: 10 [*Belaruskija nastaiŭniki Lathalii (belaruskaja asveta 80 hadoŭ tamu nazad)*. 2002. «Belarus Lathalii. Dadatak da Lathales Lajks» 18.02: 10].
- Герберг Андрей. 2019. *Сахаров Сергей Петрович. В: Белорусский след в латвийской истории. Биографический справочник*. Ред. М. Г. Королєв. Минск: РИВШ, с. 81–84 [Gerberg Andrej. 2019. *Saharov Sergej Petrovič. V: Belorusskij sled v latvijskoj istorii. Biografičeskij spravočnik*. Red. M. G. Korolėv. Minsk: RIVŠ, s. 81–84].
- Нигде нет таких красивых берез, как в родной Крaслaве*. 2001. «Латгалес Лайкс» 12.06 [Nigde net takih krasivyh berez, kak v rodnoj Kraslave. 2001. «Latgales Lajks» 12.06].
- Гончарс А. 1999. *Уроки истории и географии. Крaслaвскому учителю преподавали в сталинских застенках*. «Эзерземе» № 26 (26), 24.08 [Gončars A. *Uroki istorii i geografii. Kraslavskomu učitelŭ prepodovali v stalinskih zastenkah*. «Ėzerzeme» № 26 (26), 24.08].

Віктар Корбут

Варшаўскі ўніверсітэт

v.korbut@uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0001-6848-1160>

Фарміраванне «нацыянальнага ўзору» тапаніміі на старонках першых беларускамоўных газет «Наша Доля» і «Наша Нива» (1906–1907 гг.)

Рэзюмэ: У артыкуле прааналізаваны першыя прыклады сістэматычнага выкарыстання тапонімаў у беларускамоўнай версіі ў сродках масавай інфармацыі 1906–1907 гг. – на старонках віленскіх газет «Наша Доля» і «Наша Нива». Сярод форм тапонімаў на старонках гэтых выданняў некаторыя супадаюць з сучаснымі: *Брэст, Вілейка, Віцебск, Глыбокае, Гомель, Гродна, Заслаўе, Магілёў, Мікалаеўшчына, Мінск, Навагрудак, Полацк, Рагачоў, Смаргонь, Стоўбцы* і рад іншых. У той жа час сустракаюцца і іншыя формы назваў некаторых з гэтых населеных пунктаў: запазычаныя з рускай мовы або правапіснай традыцыі – *Вітебск, Глубокае*; з польскай – *Брэсьць, Вітэбск, Гродно, Магілёў*. З беларуска-польскага узусу могуць паходзіць назвы *Ашмяна, Смаргоні, Стоўпцы*. Горад Маладзечна фігуруе толькі ў форме *Маладэчна*. Назва *Менск* сустракаецца ў першых беларускіх газетах толькі ў 1906 г., і часам паралельна з формай *Мінск*, з 1907 г. выключна *Мінск*. Гэта карціна з’яўляецца адлюстраваннем складанага працэсу фарміравання «нацыянальнага ўзору» (тэрмін беларускай даследчыцы Ірыны Гапоненка) беларускай тапаніміі, аднаго з важных элементаў беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. На гэты працэс істотны ўплыў аказвалі як польская, так і руская мовы. Менавіта гэтым тлумачыцца супадзенне форм многіх тапонімаў на старонках «Нашай Доли» і «Нашай Нивы» ў 1906–1907 гг. і ў сучаснай беларускай літаратурнай мове, якая, у сваю чаргу, адчула значнае русіфікацыйнае ўздзеянне пасля рэформы правапісу (фактычна, і граматыкі) у 1933 г., а таксама афіцыйнай замены форм *Менск* на *Мінск* у 1939 г.

Ключавыя словы: тапанімія, Беларусь, беларуская мова, нацыянальны рух, «Наша Доля», «Наша Нива»

Viktar Korbut

Formation of the “national pattern” of toponymy in the first Belarusian-language newspapers *Nasza Dola* and *Nasza Niwa* (1906–1907)

Abstract: The article analyses the first examples of the systematic use of the Belarusian-language version of toponyms in the mass media from 1906–1907: in the Vilna (Vilnius) newspapers *Nasza Dola* and *Nasza Niwa*. Some of the forms of toponyms used in these weeklies are the same as contemporary

ones: Брэст, Вілейка, Віцебск, Глыбокае, Гомель, Гродна, Заслаўе, Магілёў, Мікалаеўшчына, Мінск, Навагрудак, Полацк, Рагачоў, Смаргонь, Стоўбцы and others. At the same time, other forms of the names of some of these settlements appear, borrowed both from the Russian language or spelling tradition: Вітебск, Глыбокае; and from Polish: Брэсць, Вітэбск, Гродно, Магілеў. The names Ашмяна, Смаргоні, Стоўпцы may be derived from Belarusian-Polish linguistic practice. The town of Маладзечна is referred to only in the form Маладэчна. The name Менск appears in the first Belarusian newspapers only in 1906, sometimes in parallel with Мінск, and from 1907, only Мінск is used. The formation of the “national pattern” (the term introduced by the Belarusian researcher Ірына Нароніенка) of Belarusian toponymy in the first Belarusian-language newspapers reflects the complex process of the formation of Belarusian national identity. This process was significantly influenced by Polish, but above all by Russian. This explains the similarity of the forms of many toponyms in *Nasza Dola* and *Nasza Niwa* in 1906–1907 and in contemporary Belarusian literary language, which, in turn, underwent a strong Russification after the reform of spelling (in fact, grammar) in 1933, as well as the official change of the form Менск to Мінск in 1939.

Keywords: toponymy, Belarus, Belarusian language, national movement, *Nasza Dola*, *Nasza Niwa*

У XV – першай палове XVI ст. сфарміраваліся ўласныя геаграфічныя назвы Вялікага Княства Літоўскага на рускай (старабеларуска-ўкраінскай) мове. Аднак, як заўважае беларускі мовазнавец Ірына Гапоненка, з другой паловы XVI ст.,

разам з узмацненнем польскіх пазіцый на беларускіх землях, а пазней – аб’яднаннем Вялікага Княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай у адно дзяржаўнае ўтварэнне, старабеларуская тапанімічная сістэма паступова насычаецца польскімі моўнымі рысамі. Асабліва актыўным гэты працэс становіцца ў канцы XVII ст. [...] Пасля далучэння Беларусі да Расійскай імперыі ў XVIII ст. пачынаецца адаптацыя беларускіх тапонімаў у сістэме рускай мовы [2013: 45].

Пры гэтым назвы ў асноўным «механічна транслітараваліся рускай кірыліцай з польскіх карт і дакументаў, што спрыяла захаванню іх палані-заванага выгляду». У сувязі з гэтым

у XIX ст. афіцыйная форма беларускіх тапонімаў, якая складалася на аснове раней паланізаваных пісьмовых узораў, заставалася ў значнай ступені паланізаванай [...]. Дадатковыя рускамоўныя трансфармацыі ўвогуле істотна аддалілі беларускія ўласныя назвы ад зыходнага нацыянальнага ўзору, – дадае Гапоненка [2013: 47].

Фактычна (старабела)руская традыцыя ўжо не мела ўплыву на мову беларускай пісьменнасці пачатку XX ст. Літаратуразнавец Станіслаў Станкевіч заўважаў, што «ані канкрэтных спробаў, ані навет тэндэнцыяў выкарыстоўвання старой беларускай мовы ў часе „Нашай Нівы” яшчэ ня было» [1964: 101]. Беларускія мовазнаўцы Аркадзь Жураўскі і Іван Крамко адзначалі, што «старая беларуская літаратурная мова прыкметна адрозніваецца ад сучаснай

на ўсіх сваіх узроўнях», а «для ажыццяўлення сувязі новай літаратурнай мовы са старажытнай пісьмовай мовай у XIX ст. не было дастаткова спрыяльных умоў» [1972: 144].

Адпаведна, і на афармленне беларускай тапаніміі на старонках «Нашай Доли» і «Нашай Нивы», першых беларускамоўных газет, якія пачалі выходзіць у 1906 г. у Вільні¹, (старабела)руская пісьменнасць амаль не мела ўплыву, што будзе паказана на шматлікіх прыкладах далей.

Варта таксама адзначыць, што польская мова ўплывала на мову першых беларускіх газет і, адпаведна, на тапанімію не столькі як знешні фактар, колькі як мова мясцовага насельніцтва – перш за ўсё вышэйшых класаў: польскіх або паланізаваных, з якіх паходзілі многія выдаўцы, рэдактары і аўтары «Нашай Доли» і «Нашай Нивы».

Знешнім фактарам з’яўлялася руская мова пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі. Тут, як ужо было адзначана, ва ўзаемадзеянне з рускай мовай уступіла перш за ўсё польская, бо абедзве былі літаратурныя (пісьмовыя), у адрозненне ад беларускіх дыялектаў. Як заўважыла расійскі тапаніміст Зоя Рубцова, у радзе выпадкаў склалася «полупольская-полурусская орфография топонимов», напрыклад: *Бржещь, Брест*, таксама назвы транскрыбаваліся з польскай арфаграфіі на рускую: *Krzywy – Крживы, Przydatki – Пржидатки*. З 1860-х гг. адбывалася карэкціроўка назваў некаторых тапонімаў, якім надаваўся больш «рускі» выгляд, напрыклад: *Домбровицизна – Добровицизна, Пётровицизна – Петровицизна, Крживосіолки – Кривоселки, Сымонишкі – Симонишкі, Владыславова – Владиславова, Іозефово – Іосифово, Барбарка – Варварка*. Пры гэтым назіралася скажэнне многіх тапонімаў: *Буцилки – Бутылки, Контек – Контик, Працополь – Пратополье* і да т.п. Гэта было звязана з няведаннем рускімі чыноўнікамі польскай, літоўскай і беларускай моў, у выніку, пазбаўляючы тапонімы «польскіх» рыс, яны «вымывалі» з іх і аўтэнтчныя літоўскія і беларускія элементы. Спроба скласці ў 1894 г. на падставе летапісаў і старажытных актаў пералік усіх скажэнняў геаграфічных назваў далей за добрыя намеры не пайшла [Рубцова 1979: 113–130].

¹ Выкарыстоўваюцца арыгінальныя формы назваў выданняў у 1906–1907 гг.: «Наша Доля. Першая беларуская газета для вёскавага і месцовага рабочага народу. Выходзіць раз у тыдзень рускімі і польскімі літэрамі»; „Nasza Dola. Pierszaja białaruskaja hazeta dla wioskowaho i miestowaho raboczaho narodu. Wychodzić raz u tydzień polskimi i ruskimi literami” («Наша Доля» 1906, № 6, 1.12, с. 1; „Nasza Dola” 1906, nr 6, 1.12, s. 1); «Наша Нива. Першая беларуская газета з рысункамі. Выходзіць раз у тыдзень рускімі і польскімі літэрамі»; „Nasza Niwa. Pierszaja białaruskaja hazeta z rysunkami. Wychodzić raz u tydzień polskimi i ruskimi literami” («Наша Нива» 1906, № 3, 24.11/7.12, с. 1; „Nasza Niwa” 1906, nr 1, 10/23.11, s. 1). У цытатах з прац іншых даследчыкаў захоўваюцца тыя формы назваў газет, якія імі выкарыстаны. Таксама выкарыстоўваюцца арыгінальныя назвы іншых выданняў, захоўваюцца асабліваці правапісу крыніц.

І дагэтуль у афіцыйным ужытку праз рускае пасрэдніцтва функцыянуюць паланізаваныя формы тапонімаў: *Азярыска, Брэст, Бжэгі, Вулька, Гродна, Гурка, Дамброва, Драгічын, Забрэззе, Навагрудак, Хойнікі* і інш. У той жа час многія тапонімы атрымалі скажоную форму ў рускай мове: *Шыцікі – Шчители, Лоўжа – Ловша* і да т.п. На Магілёўшчыне, напрыклад, адзначаны беларускія формы *Барбароў, Галачэў*, але ў афіцыйным ужытку функцыянуюць *Барбарова, Галачэва* і да т.п. [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць* 2003: 8–10].

Такім чынам, тая тапанімія, якая функцыянавала ў Беларусі ў пачатку ХХ ст. (у польска-, руска- і беларускамоўным узусе), не з’яўлялася ў значнай ступені «аўтэнтычнай», а змененай пад уплывам розных моў.

Адпаведна, няма нічога дзіўнага, што ў тапаніміі Беларусі ў беларускамоўным друку 1900-х гг. склалася варыятыўнасць, якая захоўваецца дагэтуль, параўн. сучасныя паралелізмы: *Брэст – Берасце (Бярэсце), Гродна – Горадня (Гародня), Мінск – Менск* і г.д. [Мячкоўская 2008: 115]. Пра тое, што гэта варыятыўнасць не можа разглядацца толькі як апазіцыя небеларускае – беларускае, а мае больш складаныя прычыны ўзнікнення, у тым ліку, у больш старажытныя часы, ужо адзначалася ў літаратуры [Жураўскі 1992: 3–5; Цыхун 2011: 33–36]. Аднак фарміраванне беларускіх «нацыянальных» форм тапонімаў на старонках першых беларускіх газет у 1906–1907 гг. дагэтуль не прыцягвала пільнай увагі вучоных, а пазнейшы перыяд калі і разглядаўся, то досыць павярхоўна.

Калі ж гаварыць пра працэс складвання «нацыянальнага ўзору» тапаніміі Беларусі і сумежных зямель Літвы, дзе была распаўсюджана беларуская мова, то ён пачаўся, бадай, толькі з выхадам першых беларускіх газет і фарміраваннем беларускай нацыі – г. зн. з 1900-х гг. Менавіта ў гэты час, паміж 1902 і 1906 гг., аформіўся беларускі нацыянальны рух, які абвясціў аб тым, што беларусы – гэта самастойная нацыя і праз свае друкаваныя органы – першыя беларускамоўныя газеты «Наша Доля» (1906 г.) і «Наша Нива» (1906–1915 гг.), якія пачалі выдавацца ў Вільні, пашыраў гэту ідэю.

На жаль, зафіксавана (запісана) вельмі мала беларускіх дыялектных форм тапаніміі да перыяду 1906–1907 гг., зрэшты, як і пазнейшага часу. Аднак гэтыя формы трэба лічыць не столькі нацыянальнымі, колькі размоўнымі. Бо нацыянальнай з’яўляецца тая форма, якая агульнапрынята ў нацыянальнай літаратурнай мове, пісьменнасці, у агульным ужытку ў друку. Нацыянальная ж літаратурная мова складваецца разам з нацыяй, а нацыя фарміруецца ў выніку дзейнасці актывістаў нацыянальнага руху, у беларускім выпадку – толькі з 1900-х гг. На старонках органаў беларускага нацыянальнага руху – газет «Наша Доля» і «Наша Нива», аднак, досыць хаатычна фарміраваўся «нацыянальны ўзор» тапаніміі.

Разгледзім, як гэты працэс працякаў у 1906–1907 гг., у першы год існавання беларускай прэсы і ў пачатковы этап фарміравання сучаснай беларускай літаратурнай мовы, якая пачала стабільна складвацца толькі на старонках легальнага беларускага друку. Для ілюстрацыі гэтага працэсу прывядзём таксама прыклады з выданняў, якія выходзілі пасля 1907 г. і з сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Разам з тым параўнаем формы тапонімаў з беларускай прэсы 1906–1907 гг. з тагачаснымі рускімі і польскімі, а таксама, для паўнаты карціны, са старабеларуска-ўкраінскімі і 1910–1930-х гг.

Даследчыкі ўжо адзначалі, што ў «Нашай Ниве» разыходжанне паміж мясцовай формай тапоніма і пісьмовай формай, засведчанай у афіцыйных рускамоўных крыніцах, магло выклікаць родавыя варыянты тапонімаў. На ўзнікненне розных варыянтаў тапонімаў на старонках газеты маглі аказваць уплыў разнастайныя фактары, у тым ліку памылковасць і выпадковасць пры запісе малавядомых назваў карэспандэнтамі газеты [Капылоў, Гапоненка 2005: 260].

Увогуле, у падыходзе да правапісу ўласных імён на старонках «Нашай Нивы» ў цэлым дзейнічаў адзін прынцып – захавання пры напісанні зыходнай этымалагічнай формы [Капылоў, Гапоненка 2005: 265–266]. Разгледзім асобныя назвы населеных пунктаў і іх формы ў беларускім друку 1906–1907 гг., а таксама некаторыя ранейшыя і пазнейшыя варыянты. Аналіз тапонімаў прапануецца ў алфавітным парадку.

Назва **Брэст** (тут і далей тоўстым шрыфтам прыводзіцца сучасная нарматыўная назва ў беларускай мове) можа вар’іравацца ў межах аднаго тэксту (калі спецыяльна не агаворана, то тут і далей курсівам прыводзяцца прыклады з «Нашай Доли» і «Нашай Нивы» за 1906–1907 гг.): *Brest-Litoŭsk* і *Brest*. Здаецца, іншыя формы развіліся пад уплывам адпаведна польскай і рускай моў: *Breść-Litoŭsk*; *Brest-Litoŭski*; *Brest-Litoŭsk* (пол. *Brześć Litewski*, рус. *Брестъ-Литовскъ*). Гэты тапонім скланяецца як паводле ўзору польскай мовы (*Z Brescia*; пол. *z Brzeście*), так і паводле рускага ўзору (*z Bresta*, рус. *изъ Бреста*). Прыметнікі маюць рысы рускай арфаграфіі (*Brestskaho rawietu*) і форму, якая толькі з 1930-х гг. замацавалася як літаратурная ў беларускай мове – *брэсцкі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Брэсцкая вобласць* 2010]: *Brescki raw.*; *dla Bresckaho rawietu*; *z Bresckaj turmy*.

Для параўнання, у віленскай беларускай газеце «Гоман» („*Номан*”) у 1918 г. адзначаны формы: *Брэст-Літоўск*; з *Брэст-Літоўска* [*Мірныя перагаворы* 1918а: 1]; *Брэст-Літоўск* [*Мірныя перагаворы* 1918а: 1; 1918b: 2]; *Brest-Litoŭsk* [*Rasieja i centralnyje dzierzawy* 1918: 4]; *Brest Litowsk* [*Mirnyje perehawory* 1918b: 2]; *Берэсьцейскае умовы*; *Берэсьцейскі трактат* [Б. Г. 1918: 2]. Параўн. адзначаную ў 1930 г. форму у *Бярэсьце* [Сяргейчык 1930: 9] пры пераважнай форме ў 1920-я – пачатку 1930-х гг. *Берасьце*; у дыялектах у 1950-я гг.:

Бэрысто; В Бэрыс'ц'и [Хрэстаматыя на беларускай дыялекталогіі 1962: 322]. Як мы пабачым на прыкладах іншых тапонімаў, 1918 год стаў пераломным у працэсе фарміравання беларускай нацыянальнай тапаніміі, што звязана з працэсам пераходу беларускага нацыянальнага руху да чарговай фазы – спробы стварэння ўласнай дзяржавы і пераасэнсавання вобразу Беларусі і яе тапаніміі. Такая праблема, аднак, яшчэ не стаяла перад дзеячамі беларускага руху ў 1906–1907 гг. Але цікава таксама, што, напрыклад, форма *Бэрэстемь* адзначана яшчэ ў тэксе на маларускім (украінскім) дыялекце «Кто булы наши найдавнішіи диды и якая ихъ була доля до Уніи?» у расійскім афіцыйным выданні «Разказы на бѣлорусскомъ нарѣчїи», што ўбачыла свет у Вільні ў 1863 г. [Латышонак 2012: 475–478].

Назва **Вілейка** захоўвалася без змен на старонках першых беларускіх газет: *Вілейка*; *Wilejka* – да 1915 г. (*Вілейка* [«Наша Ніва» 1915: 3]), і супадае з сучаснай формай у беларускай літаратурнай мове, якая звязана з рус. *Вілейка*, пол. *Wilejka*. Форма *Вялейка*, якая вядома ў беларускай пісьменнасці прынамсі з 1919 г. [Андрэеў, Андрэева, Растоўцаў 2021: «Карта Беларусі» (1919 г.)], у 1906–1907 гг. не фіксуецца.

Назва горада **Вільнюса** ў «Нашай Доли» і «Нашай Ниве» выкарыстоўваецца амаль выключна ў формах *Вільня*; *Wilnia*; у некаторых выпадках сустракаюцца польскія (магчыма, і рускія) формы: у *Вільне*; *и Wilnie* (пол. *w Wilnie*; рус. *въ Вильньѣ*); але: *У Вільни*, а таксама беларуска-польскія: *usiati Wilniu* (пол. *Wilni*); *z Wilnia* (пол. *z Wilna*). У прыметніках, утвораных ад назвы горада, заўважаны як беларускія формы: з *Віленскаго навету*; у тым ліку з моцным яканнем, уласцівым беларускім гаворкам ваколіц Вільні: *вільнянских*, так і звяртае на сябе таксама рэдкая форма, што з'явілася пад уплывам польскай мовы: *z Wileńskaj turmy* (пол. *wileńska*).

У той жа час, напрыклад, у выданні *Беларускі лемэнтар*, якое было надрукавана ў ліпені 1906 г. выдавецкай суполкай «Загляне сонца і ў наша аконца» ў Санкт-Пецярбургу, была выкарыстана форма *Wilnia* – у выданні «польскімі» літарамі, але *Вільна* – у выданні «рускімі» літарамі [Турунак 2006: 39; *Беларускі лемэнтар*... 1906; *Biełaruski lementar*... 1906].

Форма *Вільня* ўрэшце замацавалася як адзіная ў беларускай літаратурнай мове таго часу [Ю. В. 1915b: 2].

Яўхім Карскі ў пачатку ХХ ст. лічыў «несомненно древним образованием» форму *В'іл'н'а*, форму ж *В'іл'но* характарызаваў як «малоупотребительную в народной речи» [Карский 1956: 19], а таксама сведчыў, што форма *Вільня* «до сих пор живет в устах народа» [Карский 1955: 217].

У рускай (старабеларуска-ўкраінскай) мове існавалі формы *Вільно*, *Вільна* і *Вільня*, напрыклад: *Кестутеи скоро пригнал к Вильньг город Вилно застыль; пригнавши Вилна; евнѣтъ же вселис идеж ннѣ Вилна; нарѣче имя тѣм городом Вилна... ис Трок на Вилну; оу вилни; к Вилни; з Вилни; в Вилне;*

во Вильни; городу Вилни. З сярэдневяковых крыніц вядомы нямецкія формы *Vilne, de Vilna*; польская *w Wilnie* і інш. Найстарэйшая літоўская пісьмовая форма, вядомая, напрыклад, з кніг 1600, 1653 гг. – *Vilnius* [Карский 1956: 19; Vanagas 2004: 254–255, 261–262], аднак, на думку літоўскага мовазнаўца Аляксандраса Ванасага, старэйшая форма – *Vilnia*, вядомая з літоўскіх гаворак ва Усходняй Літве [Vanagas 1993: 218].

Тапонім **Віцебск** сустракаецца ў першых беларускіх газетах у трох формах: беларускай (*Вицебск, Wiciebsk*); польскай (*Witebsk, у [...] Витэбску, пол. Witebsk*); рускай – у якасці рэдкага выключэння (*Witiebsk, рус. Витебскѣ*). Параўн. таксама ў «Нашай Ніве» за 1914 г.: 3 *Витэбшчыны* [«Наша Ніва» 1914е: 3], што сведчыць пра ўстойлівасць польскай формы. Тое самае назіраем і ў газеце «Гоман» („*Номан*”) за 1918 г.: *Witebsk* [*Біеларуская справа* 1918: 1]; *Витэбскай* [Батура 1918: 2]; *Witebsčynu* [*Haniebnaje bałamuctwo* 1918: 2]. У 1920-я гг. замацавалася форма *Віцебск*.

Назва **Гродна** пераважна сустракаецца ў формах *Гродна, Hrodna*, што супадалі з тагачаснай нарматыўнай у рускай мове – жаночага роду (гэта было абумоўлена тым, што прыкладна з 1860-х гг. з мэтай дэпаланізацыі з афіцыйнага ўжытку былі выведзены «польскія» формы ніякага роду на -о: *Гродно, Вильно, Ковно* і заменены на рускія неалагізмы жаночага роду на -а: *Гродна, Вильна, Ковна* [Сталюнас 2022: 61–63]). Аднак у беларускім друку 1906–1907 гг. адзначаны і некаторыя выключэнні, параўн.: *Гродня; I nia ŭ adnoj Hrodnie; Hrodno; Z Grodzienszczynu*. Як бачым, у беларускай пісьменнасці пераважала форма з канчаткам -а з пачатковым фрыкатыўным *h*. Апошнія два прыведзеныя тут прыклады вельмі праўдападобна паходзяць ад польскіх форм: *Grodno; z Grodzieńszczyznu*. У той час пад уплывам польскай і рускай моў склалася парадыгма скланення, якая часткова замацавалася ў сучаснай беларускай мове: *у Гродне* (рус. *в Гроднь*, пол. *w Grodzie*); *у Hrodnu* (рус. *въ Гродну*); *Z Hrodny* (рус. *изъ Гродны*); але: *з Гродна* (пол. *z Grodna*). Сучасная беларуская форма *Гродна* – ніякага роду.

Увогуле ж, як заўважыў беларускі мовазнавец Юры Пацюпа, «карэспандэнцыі ад жыхароў самога гораду (Гродна. – В. К.), а не вакол адносна позна сталі з’яўляцца на старонках „Нашай Нівы”, толькі з 1910 г., рэгулярна пісаў Павел Алясюк» [Пацюпа 2017].

У «Нашай Ніве» за 1913–1914 гг. адзначана форма: 3 *Гродзеншчыны* [1913: 3; 1914а: 3; 1914б: 3]; у 1913 г.: *паехалі да Гродны; гродзенскі пэдагог; Гродзенскае губэрнскае праўленьне* [1913: 3].

Формы *Hrodnia; у Гродні* выкарыстоўваў у 1918 г. Антон Луцкевіч [LMAVB, f. 21–2069, l. 2; f. 21–2065, l. 27²; f. 21–2068, l. 6]. Форма *rad Hrodniaj* адзначана

² Без даты, мяркуючы па камплекце дакументаў, сярод якіх знаходзіцца гэты рукапіс, ён датуецца студзенем 1918 г.

ў рукапісе прыкладна 1916–1918 гг. Вацлава Ластоўскага [LMAVB, f. 21–250, l. 6 r.].

У газеце «Гоман» („Homan”) за 1918 г. адзначаны формы: *Hrodnia*; *časć Hrodni* [*Hrodnia* 1918: 2]; *z Hrodniaj*; *Hrodzienščyni*; *u Hrodzienščynie* [*Haniebnaje bałatuctwo* 1918: 2; R. 1918: 2]; *Гродзенскай* [Батура 1918: 2]; *Гродня* [*Гродня* 1918: 2].

У пісьменніка Альгерда Абуховіча (памёр у 1898 г.) сустракаецца форма *Гродня*: (між) *Мозырам і Гродняй* [Пацюпа 2003: 10].

Адпаведна, назва Гродна ў беларускай прэсе ў 1906–1907 гг. і пазней замацавалася пад уплывам польска-рускага узусу, а не беларускіх гаворак з ваколiц горада.

Цікава, што яшчэ ў 1842 г. на карце славянскіх народаў чэшскага і славацкага гісторыка Паўла Ёзафа Шафарыка горад быў запісаны па-чэшску *Horodno* [Šafařík 1842]³.

Форма *Городно* адзначана ў рукапісе лета 1893 г. пісьменніка Казіміра Кастравіцкага (Каруся Каганца) [LMAVB, f. 21–208, l. 2 r.]. У рукапісе 1909 г. Кастравіцкі зноў выкарыстаў гэту форму: *аж по Буг і место Городно* [Пацюпа 2017], аднак у публікацыі гэтага тэксту ў „*Naszaj Niwie*”, які прайшоў сур’ёзную рэдактуру, выкарыстана іншая форма: *ad Hrodny da miesta Smalenska* [Каханіес 1909: 752].

Паводле сведчання ад 1908 г. рускага мовазнаўца беларускага паходжання, ураджэнца в. Лаша сучаснага Гродзенскага раёна Яўхіма Карскага, «городъ Гродно окрестный народъ называетъ «Гóродно» (sic!) [Карскій 1908: 300]. Можна выказаць здагадку, што ў гаворках ваколiц Гродна гэты тапонім сапраўды гучаў **Городно*. На гэту думку наводзяць асаблівасці мясцовых дыялектаў, дзе пасля цвёрдых зычных у канцавым адкрытым складзе пераважна вымаўляецца *о*, напр.: *сено, лето, гэтаго, слонцо, сало, тато, мамо, много, добраго, далёко, цестó, хуткó, скорó, жытó, бацькó* [*Дыялекталагічны атлас беларускай мовы* 1963а: карта 14; 1963б: 348–349]. Паводле Ю. Пацюпы, ураджэнец (1910 г.) в. Кунцаўшчына Гродзенскага раёна педагог Апанас Цыхун сведчыў: «Мой тата казаў: „Паедзем да Горадна”». А прыметнік ужывалі «гарадзенскі». Ураджэнец (1922 г.) в. Пілкі Мастоўскага раёна архітэктар Георгій Тарасевіч расказваў: «старыя людзі яшчэ гаварылі „Горадна”» [Пацюпа 2003: 11].

Звяртае на сябе ўвагу таксама форма *м. Городно* на бланках Міністэрства беларускіх спраў урада Літвы, напрыклад, за люты-сакавік 1919 г. і адлюстра-

³ На карце назвы большасці населеных пунктаў у межах рассялення беларусаў (*Bělorusi*), а таксама літоўцаў дадзены ў транскрыпцыі з польскай або рускай моў; у той жа час на тэрыторыі маларусаў (*Malorusi*) назвы дадзены ў транскрыпцыі з украінскай мовы: *L'viv, Żytomyr, Charkiv*.

ваная на фотаздымку, зробленым 18 красавіка 1919 г., шыльды з надпісам: *Упраўленне новага начальніка Гродзенскага вокругу. Камэндант м. Городно* [Гімжаўскас 2012: 133, 137], а таксама формы *Городно; часово, далеко ў тагачаснай гродзенскай газеце «Беларускі народ»* [1919: 1]. Як сведчыць рукапіс канца 1919 г. Язэпа Варонкі, тагачаснага міністра беларускіх спраў урада Літвы, выхадца з-пад Гродна – з Кузніцы-Беластоцкай (цяпер у Сакольскім павеце Падляскага ваяводства Польшчы), ён выкарыстоўваў формы *Городно; Городзеншчыны* (р. скл.) [БДА-МліМ, ф. 3, воп. 1, спр. 152, арк. 25]⁴ і мог быць ініцыятарам іх увядзення ў афіцыйны ўжытак.

У вершы Макара Краўцова «Зварот да Горадна», напісаным 23 снежня 1918 г., выкарыстаны формы: *Горадзен* (н. скл.): *Мой родны, Горадзен стары; Вітай жа, Горадзен, дзяціну тваіх муроў; Горадна* (р. скл.): *Зварот да Горадна* [Краўцоу 1919].

Форму *Горадна* выкарыстаў у 1922 г. Змітрок Бядуля [1922а: 58], але ў той жа час і форму (у) *Горадні* [1922b: 3]. У заходнебеларускім друку яшчэ ў 1923 г. адзначаецца форма *Горадна* [*Сэкрэтарыяты... 1923*] як назва горада.

Форму *Горадня* (з націскам!) упершыню выкарыстаў на старонках «Нашай Нівы» ў 1915 г. Вацлаў Ластоўскі [Ю. В. 1915а: 2–3]. Ю. Пацюпа ўпэўнены, што «да 1915 г. ніякай *Горадні* нідзе не фігуравала», а «пан Вацлаў любіў зрабіць словам „маленькую аперацыю”, а потым выдаваць іх за арыгінальныя»: «Навошта ж Ю. В. (Ластоўскі) зрабіў „аперацыю” і *Горадна* ператварыў у *Горадню*? А ён гэтага, мабыць, і не заўважыў. Маючы перад сабою аналогію: рускае *Вільно* (на самай справе ў той час – *Вільна*. – В. К.) і беларускую *Вільню*, палічыў такую змену само сабою зразумелаю» [2017].

У 1918 г. мовазнавец Ян Станкевіч сцвярджаў на старонках газеты «Гоман», што форму *Горадня* выкарыстоўваюць «жыхары Горадненскага, Сакольскага і Беластоцкага паветаў» [Пацюпа 2017]. Аднак у 1944 г. [Пацюпа 2003: 11], а затым у 1955 г., на старонках мюнхенскай беларускай газеты «Бацькаўшчына», Станкевіч пісаў пра неабходнасць выкарыстання формы *Горадзен* і прыметніка *горадзенскі*, спасылаючыся на тое, як называюць горад «цяпер у ягоных аколіцах» [Я. Станкевіч 2007: 736, 1188], а таксама на вышэйзгаданы верш ураджэнца Скідаля Макара Краўцова (Касцевіча), у якім той выкарыстоўваў форму *Горадзен* [цыт. паводле: Буднік 2018: 6]. Праўда, форма *Горадзен* у дыялектах не зафіксавана. Хаця ў 1927 г. Макар Краўцоў так тлумачыў разнастайнасць назваў горада:

[...] за літоўска-рускі час нашае гісторыі [...] назоў цяперашняга Grodna пісаўся – *Городно* (тут і далей выдзелена Макарам Краўцовым. – В. К.), – паводле цяперашняга беларускага правапісу – *Горадна*.

⁴ Дакумент выяўлены Аляксандрам Горным (г. Гродна).

Гораднам яго завуць старэйшыя людзі ў глухіх лясных куткох павету і цяпер ад назоўнага склону – Горадна або яшчэ часьцей *Горадзен*. Назоў Горадзен я чуў ад дзядзькоў сваіх, калі быў маленечкім дзіцянем, кожны раз, як гутарка йшла аб цяперашнім Grodnie.

Праўда, чыясь лёгкая рука адсюль з Вільні пусьціла для гэтага места свой назоў – *Горадня*, мусі прыраўноўваючы да слова *Вільня*. Але назоў Горадня з часам напэўна, як чыста інтэлігэнцкі, павінен будзе даць месца *Горадну*, як чыста мясцоваму сялянскаму і традыцыйна – беларускаму [Звончык 1927: 61].

Ад тапоніма *Гродна* на старонках першых беларускіх газет у 1906–1907 гг. быў утвораны (або запазычаны з польскай мовы) прыметнік *гродзенскі*, які з’яўляецца нарматыўным і ў сучаснай беларускай мове [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць 2004]: *Hrodzienskaja hibernia*; *Гродзенскага павету*, але ў адным і тым жа нумары «рускімі» і «польскімі» літарамі: *Гродненск. губ.* = *Hrodziensk. hub.*; *Z Hrodzienszczyну*; *Z Grodzienszczyну*; параўн. у Антона Луцкевіча ў 1916 г.: у *Гродзеншчыне* [LMAVB, f. 21–2068, l. 6] (пол. *grodzieński, Grodzieńszczyzna*, рус. *гродненский*). У менскім выданні 1925 г. ужываюцца формы *Гародзенская* (група); *Горадзенскай губ.* [1905 год у Беларусі 1925: 34, 39]. У 1930 г. у менскім выданні фігуруе форма *Горадзенская* (губернія) [Сяргейчык 1930: 9]. У 1934 г. адзначаны формы *Горадзенскай губэрні*; *Горадзенская губ.* [Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі... 1934: 198, 256]. У мове ідыш Гродна называлася *Naródne* [Katz, Beconyte 2015].

Як бачым, ва узусе «Нашай Нивы» назва Гродна ўжывалася ў формах, бліжэйшых да сучаснай беларускай літаратурнай нормы, аднак гэта было абумоўлена польска-рускім уплывам. Пазнейшыя спробы надаць (вярнуць) назве Гродна «беларускую» «народную» («нацыянальную») форму сутыкнуліся з вялікай колькасцю варыянтаў і дыскусій, і гэта праблема дагэтуль выклікае спрэчкі [Цыхун 2011: 34–35].

Ад назвы *Дзісна* ўтвораны на ўзор польскай мовы прыметнік: *дзисненским навеци*; *Dziśnienskaŋo rawietu*; *Диснянски* (пол. *dziśnieński*); у сучаснай беларускай мове: *дзісенскі* [Камінскі 1996: 230]; параўн. у 1925 г.: *Дзісьненскім* [1905 год у Беларусі 1925: 35]; у 1934 г.: *Дзісенскага нав.* [Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі... 1934: 17]. Цікава, што яшчэ ў 1931 г. мясцовы жыхар выказваў думку пра тое, што ў польскай мове трэба выкарыстоўваць прыметнік *dzisieński*, аргументуючы гэта тым, што чуў такую форму ў „dawne czasy” ад бацькоў, іншых асоб у Падзвінні, у Віцебску [Sol. 1931].

Адзначаны толькі адзін прыклад назвы *Заслаўе*: з мястэчка *Заслауя*, які сведчыць пра тое, што сучасны тапонім цалкам супадае з ужытым у «Нашай Ниве». Гэта форма можа лічыцца самабытнай беларускай, калі яе параўнаць з тагачаснымі пол. *Zasław*, рус. *Заславъ*, *Заславль*.

Назва **Магілёў** мае дзве асноўныя формы. Адна з іх можа быць прызнана беларускай: *Mahiloi*; *Mohiloi*; *Могилёу*. Другая бліжэйшая да польскай і сугучная з рускай: *Магілеу*; *Mahilei*; *Mohilei* (пол. *Mohylew*, але таксама: *Mohylów*, рус. *Могилевъ*, аднак сучасная рус. *Могилев*, *Могилёв*). У «Нашай Ніве» за 1914 г. адзначаны формы: 3 *Могілеушчыны* [1914b: 3], 3 *Могілёушчыны* [1914d: 4]; у 1915 г. – *Магілёў* [1915: 3]. У газеце «Гоман» („*Номан*”) у 1918 г. выкарыстаны формы: *ad Mahilowa* [*Bielaruskaja sprawa* 1918: 1]; *Магілёўскай* [Батура 1918: 2]; *Mahileiŭskaj* [Batura 1918: 1]; *Mahiloiŭščyna*; *Mahiloiŭskaja Bielaruskaja Rada* [*Niazaleznaŭja Bielaruś* 1918: 1].

Параўн. яшчэ адзін тапонім на -оў: *Рагачоўскага пав.* (пол. *Rohaczew*, рус. *Рогачевъ*). Сучасная нарматыўная форма **Рагачоў**, пры тым, што ў 1920-я – пачатку 1930-х гг. функцыянавала і форма *Рагачэў*.

Ад назвы горада **Маладзечна**, якая пераважна выкарыстоўваецца ў форме *Маладэчна* (пол. *Mołodeczno*), утвораны некалькі варыянтаў прыметнікаў. Пераважае форма з варыянтамі: *Маладэчненскай*; *mołodecznienskich*; *Maładesznskati*, што можа быць звязана з рус. *молодечненскій*. Беларускімі можна прызнаць формы *Maładeczenskoj*; ў *Mołodeczeniŭskaj*, якія блізкія сучаснай літаратурнай *маладзечанскі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць* 2003: 277], звязанай, аднак, праўдападобна, з пол. *mołodeczański*.

Мінск на старонках першых беларускіх газет мог называцца і *Минск / Minsk* і *Менск / Miensk*. Аднак сцвярджанне аб тым, што «ў нашаніўскі перыяд найбольш шырокаўжывальным быў варыянт Менск» [Капылоў, Гапоненка 2005: 250], не адпавядае рэчаіснасці. Форма *Менск / Miensk* і вытворныя ад яе сустракаюцца ў першых беларускіх газетах толькі ў 1906 г.: у № 1, 3 «Нашай Доли» і ў № 1, 3 «Нашай Нивы».

У № 3 «Нашай Доли» адзначаны розныя формы ў адным і тым жа тэксце «рускімі» і «польскімі» літарамі: з *Минскаго повету* = з *Mienskaŭo rawietu*. У № 6 «Нашай Нивы» прысутнічаюць дзве формы: *Менск / Miensk* і *Минск / Minsk*, прычым у адным і тым жа тэксце [3 *мястэчка Заслаўя...* 1906: 6], і ў той жа час у іншым тэксце толькі *Минск / Minsk* [3 *Минску* 1906: 5].

Пры гэтым у № 2, 5 «Нашай Доли» і ў № 2, 4, 7 «Нашай Нивы» за 1906 г. зафіксавана толькі форма *Минск / Minsk*. У 1907 г. у «Нашай Ниве» выкарыстоўваецца толькі форма *Минск / Minsk*.

У «Нашай Ніве» за 1914 г. адзначана форма 3 *Міншчыны* [1914c: 3], у 1915 г. – *Мінск* [1915: 4].

Прычыны варыянтнасці гэтага тапоніма на старонках газет можна патлумачыць, звярнуўшыся да рукапісу Яна Луцкевіча (заснавальніка і аднаго з фактычных рэдактараў «Нашай Доли» і «Нашай Нивы») першай паловы 1900-х гг. [LMAVB, f. 21–366, l. 45 r. – 46 r.], у якім сустракаюцца дзве формы: *Минску* (губерну) і *Менск*; *аж пад Менск*.

Вядома, што найстаражытнейшая з вядомых назваў горада – *Мьнскъ*. Менавіта ў такой форме зафіксаваны гэты населены пункт упершыню ў гісторыі – пад 1067 г. Пазней тапонім трансфармаваўся ў *Менск*.

У 1854 г. журналіст і этнограф Павел Шпілеўскі сцвярджаў, што «простанароддзе Минской губернии до сих пор называет Минск Менском» [2016: 141]. Пры гэтым сам Шпілеўскі называе горад не толькі *Минск*, але і *Минск Белорусский*. Формы *Мінск-Беларускі* і *Менск-Беларускі* зноў сталі ўжывальнымі ў сакавіку 1918 г., калі горад стаў цэнтрам стварэння Беларускай Народнай Рэспублікі [*Niazalezņaja Bielaruś* 1918: 1; Корбут 2020: 133–135, 161]. У сувязі з гэтым цікава ўгадаць форму назвы Магілёва – *Могилев Белоруский*, вядомую з крыніц 1666 і 1766 гг. [Латышонак 2012: 237].

Вядомы польска-беларускі публіцыст Аляксандр Ельскі ў 1885 г. пісаў у папулярнай польскай геаграфічнай энцыклапедыі: „Mińsk, zwany także Mińskiem Litewskim, w dokum. łacińskich Minscum, w słow. Miensk, Minsko, w narzeczu ludowym Miensk” [Jelski 1885: 453]. Гэта інфармацыя, выдавочна, пайшла ў шырокі ўжытак. У перыядычным друку пачатку ХХ ст. можна было спаткаць такія тлумачэнні назвы горада: „Mińsk, zwany także Mińskiem Litewskim, w dokumentach łacińskich Minscum, w słow. Mieńsk, Mińsko, w narzeczu ludowym Miensk” [*Mińsk* 1911: 3], што з’яўляецца фактычна перапісанай фармулёўкай Ельскага.

Таму магчыма дапусціць, што менавіта Ельскаму належыць адраджэнне старажытнай назвы горада ў беларускай пісьменнасці. Першай кнігай на беларускай мове, дзе назва горада выкарыстана ў форме у *Мьнску-Литоўскамъ*, з’яўляецца публікацыя Ельскага «„Выбираймся у прочки”! „Скарэй у Томскъ”!!» [Ельскі 1896].

У сваю чаргу, форма *Minsk* вядома з XVI ст. у крыніцах на лацінскай, а пазней – на польскай мовах – *Mińsk*.

Варта напамніць, што «ў летапісах і актах XVI ст. у польскай мове пераважала напісаньне Мінск, хаця сустракалася яшчэ й Менск»:

Гэтая форма цалкам знікла з польскамоўных дакументаў у XVII ст. Была канкрэтная прычына замены формы *Менск* на *Мінск* у польскай мове, паколькі і ў Польшчы, недалёка ад Варшавы ёсць мястэчка, якое ад рэчкі *Мень*, *Мянка* пачаткова таксама называлася *Меньск*, але змена гэтай формы на *Міньск* адбылася ўжо ў XV ст. Гэта цяперашні *Mińsk Mazowiecki*. Няма ніякіх падставаў дапушчаць, каб гэтая змена ў Польшчы магла зайсьці пад уплывам украінскае мовы. Змена адбылася ў выніку пераходу ў польскай мове -ен у -ін, што можна назіраць у некаторых польскіх прозьвішчах, напр. *Каміньскі* < *камень*, *Ясіньскі* < *ясень*. Калі, па аналёгіі з польскім *Міньскам*, і беларускі *Менск* пачалі ў мове польскай называць таксама *Міньскам*, каб не было блытаніны, давялося ўжываць назовы падвойныя – *Mińsk Mazowiecki* ды *Mińsk Litewski* [Баршчэўская 2005: 200; Максімовіч 1974: 69–72].

Калі Мінск быў далучаны да Расійскай імперыі (1793 г.), з польскай мовы ў рускай замацаваўся і найпазнейшы варыянт назвы горада – *Минскъ*. Да першай трэці XX ст. *Mińsk Litewski* з’яўляўся важным цэнтрам польскай культуры ў Беларусі [Korzon 1912; Kowalewska 1912; Zienkiewicz 1997; Tarasiuk 2007; Korbut 2019: 19–38] і ўспрымаўся як горад „w Litwie”, „na Litwie” – г. зн. на тэрыторыі былога Вялікага Княства Літоўскага, часткі колішняй Рэчы Паспалітай [Корбут 2020: 127–167].

На тэрыторыі былой Рэчы Паспалітай вядомы яшчэ адзін Мінск – *Mińsk Mazowiecki* ў Польшчы. Другая частка *Litewski, Mazowiecki* і да т.п. выкарыстоўвалася пры назвах гарадоў, якія «паўтараліся» ў розных рэгіёнах Рэчы Паспалітай: *Brześć Litewski* і *Brześć Kujawski, Kamieniec Litewski* і *Kamieniec Podolski* і г.д.

У рукапісах беларускіх літаратараў 1913–1918 гг. выкарыстоўвалася толькі форма *Мінск* (Аляксандр Уласаў, Ванда Лявіцкая) [LMAVB, f. 21–715, l. 16; f. 21–413, l. 1]; *Minsk* (Уладзіслаў Галубок) [LMAVB, f. 21–146, l. 1 r.]; у *Мінску* (Аркадзь Смоліч) [LMAVB, f. 21–556, l. 1–1 v.]; з *Minska*; і *Minsku*; і *Minskaj huberni*; *minskaho*; і *Minščynie* (Антон Луцкевіч) [LMAVB, f. 21–2065, l. 4–5; f. 21–2069, l. 12 v.].

У газеце «Гоман» („*Homani*”) да 13 сакавіка 1918 г. выкарыстоўвалася форма *Мінск / Minsk: okruh Minski*; і *Minščynie* [Wilnia... 1918a: 2–3]; *округ Мінскі*; у *Міншчыне* [Вільня... 1918a: 2]; ў *Мінску*; *Мінская* [Ешчэ аб Беларускім Конгрэсе... 1918: 3]; *Мінскай* [Батура 1918: 2]; і *Minsku* [Bielaruskaja sprawa 1918:1]; а з 15 сакавіка 1918 г. – *Менск / Miensk: Wiestki z Miensčyny*; з *Miensku* [Wiestki... 1918: 1]; *Miensk-Bielaruski*; *Z Miensku* [Niazaleznaja Bielaruś 1918: 1]; і *Miensku Bielaruskim* [Niazaleznaja Bielaruś 1918: 1; *Niezaleznaja Bielaruś* 1918: 1]; *Miensk* [A. N. 1918: 1–2]; *Miensčyny* [Haniebnaje bałamuctwo 1918: 2]; і *Miensku* [A. N. 1918: 2; Wilnia... 1918b: 1]; у *Менску* [Вільня 1918b: 1].

Такім чынам, у віленскай прэсе форма *Менск* выкарыстоўвалася толькі ў канцы 1906 г. і пры гэтым часткова паралельна з формай *Минск* (пазней – *Мінск*), якая стала пануючай з канца 1906 г. і сустракаецца таксама ў рукапісах беларускіх пісьменнікаў і публіцыстаў. Форма *Менск* «вярнулася» на старонкі віленскай беларускай прэсы толькі ў сакавіку 1918 г.

Адвольнае перамяшчэнне націску, якое мяняе гукавое аблічча геаграфічнай назвы, а таксама правапісная непаслядоўнасць пры перадачы ненаціскага *a* ў складаных назвах на старонках першых беларускіх газет прыводзіла да таго, што формы некаторых тапонімаў на пісьме рэалізоўваліся ў шматлікіх варыянтах, як, напрыклад, у выпадку *Навагрудка*, назва якога ў гэтай форме стабілізавалася толькі ў 1911–1915 гг. [Капылоў, Гапоненка 2005: 248]. У 1906–1907 гг. назіралася вар’іраванне ў аснове тапоніма: *Новагрудок*; *Nawahrudok*; і *Nawahrudku*; *horad zamkowy Nawahrodzki*; *U bobrujskim i nawahradzkim pawietach*.

Ваганне акання – окання на пісьме адзначана ў вялікай колькасці іншых тапонімаў: *ашмянскага* = *Aszmianskaha*; *Ошмянски* = *Oszmiański*; *U Aszmaniaie*; *u Oszmaniaie*; *Babrujsk*; *Bobrujskaha raw.*; *Борысоў*; ў суседнім *Барысаўскім навеці*; *Maładeczna*; *s Małodeczny*; *Mołodeczna*; *Mołodeczno* і інш.

Ненаціскае э таксама часта не пераходзіць у *a*, у адрозненне ад сучаснага беларускага правапісу: *Krasny Biereh*; *Плешчэніцы*; *Чэчэрск*.

Адзначаная ў беларускай прэсе форма назвы **Полацк** – *Połock* – можа быць выведзена як з польскай, так і з рускай арфаграфіі (рус. *Полоцк*); гэта форма, аднак, праўдападобна, запазычана ў рускую мову з польскай *Połock* у выніку адаптацыі тапаніміі Беларусі пасля далучэння гэтай тэрыторыі Рэчы Паспалітай да Расійскай імперыі ў 1772 г.). У «Нашай Ніве» за 1915 г. адзначана форма *Полацк* [1915: 4].

Прыметнікі ад тапоніма **Радашковічы** маюць формы: *radaszkojskaja duma*; *radaszkojskije bielarusy*, што можна звязаць з пол. *radoszkowski* [А. Ch. – J. Krz. 1888: 439]. У сучаснай беларускай літаратурнай мове функцыянуе прыметнік *радашковіцкі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць* 2003: 290], які можна звязаць з рус. *радошковичский*.

Варта далей вывучаць уплывы польскай, рускай моў і беларускіх гаворак на ўтварэнне прыметнікаў і назваў жыхароў ад тапонімаў, параўн.: *Mikałajejszczyna* – *mikałajejsy*. Сучасная форма прыметніка *мікалаеўшчынскі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць* 2003: 464] у газетах 1906–1907 гг. не зафіксавана. Цікава супаставіць формы 1906–1907 гг. і сучасныя на прыкладзе наступных тапонімаў: *Бакшты* – *Boksztańskiej* (сучасная форма *бакіштаўскі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць* 2004: 361]); *z Żałodka* – *ab żałodzkim kniazi* (сучасная форма *жалудоцкі* [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць* 2004: 360]).

На прыкладзе назвы **Смаргонь** відаць, як пад уплывам розных моў вар’іруецца адзін і той жа тапонім не толькі ў перадачы *g / h*, але і ў ліку: *u Smargoniach*; *m. Smorgoń*; *H. Smarhoń* (пол. *Smorgonie*, рус. *Сморгонь* < літ. *Smurgainys* [*Vietovardžiu žodynas* 2002: 344]). Параўн. у «Нашай Ніве» за 1914 г.: *Смуроні* [1914g: 2]; *Пісьмо с Смургоні* [1914h: 3]; ў мястэчку *Смаргонях* [1914e: 2]; *У Смаргонях* [1914f: 3].

У той жа час у тапонімах літоўскага паходжання этымалагічнае *g* можа перадавацца і праз *h*: *u Miejszaholskiej woł.* (пол. *Mejszagoła* < літ. *Máišiagala*). Але ў першых беларускіх газетах у назвах літоўскага паходжання (польская арфаграфія якіх узнікла не без уплыву літоўскіх (балтыйскіх) форм) *g* пераважна захоўваецца, што кантрастуе з перадачай беларускіх (усходнеславянскіх) па паходжанні тапонімаў не праз *g*, а праз *h* (гл. ніжэй): *z Gielwanskoj woł.* (пол. *Gielwany* < літ. *Gélvonai*), *Graūžyskoj woł.* (пол. *Graūžyszki* < літ. *Gráuziškės* [*Vietovardžiu žodynas* 2002: 122]); ў *wioskach* [...] *Łatygoli* (пол. *Łatygol*).

Беларускае *h* у беларускіх газетах за 1906–1907 гг. звычайна перадаецца паслядоўна, аднак на беларускі правапіс мог уплываць і польскі: *Holszany* (пол. *Holszany*), *Homel*; *Homiela* (пол. *Homel*); *U Horodokskim praw.* (пол. *Horodek*). Нельга, аднак, не заўважыць, што самі польскія формы склаліся пад уплывам беларускіх, параўн.: бел. *Гарадок* у Падляшскім ваяводстве Польшчы > пол. *Gródek*.

Асобна варта вылучыць формы *Nawahrudok*, *Nawahrodzki*, якія паходзяць ад пол. *Nowogródek*, *nowogródzki*, але не захавалі *g*, на што магло паўплываць *h* у беларускай форме *nawahradzkim* (< рус. (ст.-бел.-укр.) **Навагарадак* < *Новогородок*), якая вядома ў адзінкавым прыкладзе.

Тапонім **Стоўбцы** прадстаўлены формамі *Stoûbcy*, *StoÛbcy*, якія супадаюць з сучаснай беларускай літаратурнай нормай, і *StoÛpcy*, якая адсылае да пол. *Stołpce*. Аднак наяўнасць пол. *Stołbce* і рус. *Столбцы* прымушае пакінуць адкрытым пытанне аб паходжанні форм гэтага тапоніма на старонках беларускіх газет.

Разнастайнасць форм пад уплывам польскай, рускай моў і беларускага узусу на старонках беларускай прэсы 1906–1907 гг. яшчэ чакае больш глыбокага даследавання. Параўн.: *Нлыбокаје*; *Нлубокаје* (рус. *Глубокое*); *m. Ostromieczewo*; у *Остромэчьэ* = *и Ostromieczewie*; у *Гомелю* = *и Homelu* (пол. *w Homlu*); *z wakolicy Homiela*.

Вылучаюцца некалькі форм тапонімаў, якія адрозніваюцца ад польскіх і рускіх і могуць быць, хаця і не без агаворака, ахарактарызаваны як беларускія нацыянальныя, згодна з прапанаваным Ірынай Гапоненка тэрмінам: *U Aszmianie*; *Буцлау* (форма вядома і ў 1914 г.: *У Буцлаве* [«Наша Ніва» 1914f: 3]); *Buh*; *Mazyrski pawiet*; *MikałajeÛszczyna*; *KoryÛ*; *SnoÛ*. Гэта, зразумела, не азначае, што некаторыя з форм, якія супадаюць з польскімі і (або) рускімі, не могуць быць аднесены да беларускіх «нацыянальных». Аднак, улічваючы ўплыў польскай і рускай арфаграфіі на беларускі правапіс першых беларускіх газет, гэта пытанне можа выклікаць дыскусію па многіх асобных тапонімах, што звязана са спецыфічнымі фактарамі беларуска-польска-рускай моўнай інтэрферэнцыі – як сацыялінгвістычнымі, так і гістарычнымі.

Звяртае на сябе ўвагу афармленне назваў, якія выкарыстоўваліся ў польскай мове з фармантам *-szczuzna*, які перайшоў і ў рускую мову ў форме *-щизна*, выключна паводле беларускага ўзору – **шчына**: *MikałajeÛszczyna*; у *МэрэчоÛшчыни*. У той жа час назвы рэгіёнаў у беларускай мове, як і ў рускай, дарэчы, адзначаны толькі з фармантам **шчына**: за ўсю *Віленшчыну*; *Z Wilenszczynu*; *Z Hrodzienszczynu*; *Z Grodzienszczynu*; *z [...] Mazyrzczynu*; *Z Minszczynu*.

Сярод іншых арфаграфічных асаблівасцей пры афармленні тапонімаў у беларускіх газетах 1906–1907 гг. адзначым таксама наступныя:

- канчатак *-o* не пад націскам у тапонімах н. р. у н. скл.: *Kamarowo; Wierchutino; Ostromeczewo; Lebiedziowo; Hrodno*; але: *Hrodna* (апошняя форма можа быць і ж. р. пад уплывам тагачаснай рускай літаратурнай формы *Гродна* – гл. вышэй); спарадычная адсутнасць пераходу *в* пасля галоснага *ў* *ў*: *Lojew* (sic!); *Tewli; Szawli; Jewje; Ŭ Kownie*, але: *ў Koŭnie; Wiszniewskoj woł.*; але: *Wisznieŭskoj woł.*, што, бадай, улічваючы кантэкст, выклікана ўплывам польскай арфаграфіі (у асобных выпадках мог адыграць ролю і той фактар, што ў беларускай мове існуюць два гукі: лабіяльна-дэнтальны *в* і білабіяльны *w*, якія набліжаны ў вымаўленні да *й*, што магло паўплываць і на правапіс); адсутнасць пераходу *л* у *ў* пасля галоснага: *z Wołry* (пол. *Wołra*, сучасная бел. форма *Воўра*); адсутнасць пратэтычнага *в* перад у пасля галоснага: *Чаусы = Czausy* (сучасная бел. форма *Чавусы*); рэдкая адсутнасць цекання: *Wierchutino*; рэдкая адсутнасць дзекання: *Disna; Диснянски*; але: *Dzisna; Dziśnienskaho*; суфікс *-ск-* у прыметніках ад тапонімаў з асновай на *к*, які не пераходзіць у *-цк-*: *U Horodokskim raw.* (рус. *городокский*, сучасная бел. форма *гарадоцкі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць 2009: 180]); *Klenikskoj wołasci* (рус. *клеиникский*, сучасная бел. форма *клейнакаўскі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Брэсцкая вобласць 2010: 82]); *z Solecznikskoj woł.*; *трокскаго* (рус. *трокский*); але выкарыстоўваецца і суфікс *-цк-*: *Троцки, Trocki wujezd* (пол. *trocki*). Памылкай трэба прызнаць форму *z Rukojnikskoj woł. < Rukojni*;
- у прыметніках ад тапонімаў на *-ішкі / -ышкі* або захоўваецца зычны ўтваральнай асновы *-ш-*: *Wasiliszkі ksiondz*; або выпадае: *Василиской = Wasiliskoj* (сучасная бел. форма *васілішкаўскі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць 2004: 362]); *Ŭ Ejszyskaj wołasci < Ejszyszki*;
- у прыметніках ад тапонімаў з утваральнай асновай на *ж* яна звычайна захоўваецца: *Paniewieżskoj < z Paniewięża; na Bielawiężskuju ruszczi*. У гэтым кантэксце цікавай, утворанай або пад уплывам польскай арфаграфіі, або беларускага вымаўлення формай можа быць вылучана *Graŭżyskaj woł. < пол. Graużyszki*;
- у прыметніках ад тапонімаў з утваральнай асновай на *ч* не назіраецца пераходу *-чск-* *> -цк-*: *U babiniczkaj wołasci; Żytkowiczskaj wołasci; Uszaczskaj woł.*; параўн. сучасныя бел. формы: *бабініцкі, жыткавіцкі, ушацкі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць 2009: 162, 453; Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гомельская вобласць 2006: 173]; выключэннем з’яўляецца прыметнік утвораны ад асновы на *ц*: *Chacienczuskaj wołasci*;
- у прыметніках ад тапонімаў з асновай на *д* у спалучэнні з суфіксам *-ск-* фіксуецца розныя формы прыметнікаў: *-дзк-*: *Навагрудзкаго = z Nowahrudzkaho; Лідзкі; u Lidzkim rawieci*; *-дск-*: *Nawahrudskaho rawietu*; *-цк-*: *z Lickaho rawietu*; параўн. сучасныя бел. формы: *навагрудскі, лідскі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць 2004: 255, 289]. Відавочна, *-дзк-* сведчыць пра ўплыў польскага правапісу, *-дск-* – рускага, а *-цк-* – жывога беларускага вымаўлення;
- у „*Naszaj Doli*” «польскімі» літарамі аднойчы зафіксавана польская форма прыметніка ад тапоніма з асновай на *-н-*, пры тым, што ў выданні «рускімі» літарамі – форма руска-беларуская: *Oszmiański = Ошмянски*; параўн. сучасную бел. форму: *ашмянскі* [Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць 2004: 86].

Аналагічная маргінальная з’ява зафіксавана і ў „*Naszaj Niwie*”: з *Wileńskaj turmy*; польскі канчатак *-эк* у р. скл. мн. л. тапонімаў на *-ішкі*: з *над Васілішэж*; *S-pad Wasiliszek* (пол. *spod Wasiliszek*, сучасная бел. форма: *з-над Васілішак*); польскі канчатак *-цэ* у м. скл. тапонімаў з асновай на *-к*: *ў Wietce* (пол. *w Wietce*); *и Wilejce* (пол. *w Wilejce*); але: *и Wilejcy* (сучасная бел. форма: *у Вілейцы*); польскі канчатак *-у / -ю* ў м. скл. тапонімаў з асновай на мяккі або зацвярдзелы зычны: *U Iwienci* (пол. *w Iwieńcu*, рус. *вѣ Ивенць*, сучасная бел. форма: *у Івянцы*); *у Гомелю* = *и Homelu* (пол. *w Homlu*, рус. *вѣ Гомель*, бел. форма ў 1930 г.: *(у) Гомлі* [Сяргейчык 1930: 72]; сучасная бел. форма: *у Гомелі*); *U Łuczaji*; але: *й Łuczai* (пол. *w Łuczaji*, рус. *вѣ Лучаѣ*, сучасная бел. форма: *у Лучаі*); ваганне канчатка *-а / -у* ў р. скл.: *s-pad Minska*; з *Minska*; з *Minsku*; з *Минску* (пол. *z Mińska*, рус. *изъ Минска*, сучасная бел. форма: *з Мінска*); з *Stonima*; (z) *Stonimi* (пол. *ze Stonima*, рус. *изъ Слонима*, сучасная бел. форма: *са Слоніма*); беларускі дыялектны канчатак *-і* ў м. скл.: *й miasteczki Zelwi* (сучасная бел. форма: *у Зэльве*); *и Hrodni* (сучасная бел. форма: *у Гродне*); *и Breści* (сучасная бел. форма: *у Брэсце*); *й т. Snowi* (сучасная бел. форма: *у Снове*); але: *и Mohilewie* (сучасная бел. форма: *у Магілёве*); нулявы канчатак тапонімаў мн. л. на *-чы* ў р. скл.: *Niedaloka ad Karelicz* (сучасныя бел. формы: *ад Карэліч*, *ад Карэлічаў*); *spad Puchawič* (сучасныя бел. формы: *з-над Пухавіч*, *з-над Пухавічаў*) [*Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць* 2004: 241; *Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць* 2003: 382].

Разгляд першых прыкладаў сістэматычнага выкарыстання тапонімаў у беларускамоўнай версіі ў сродках масавай інфармацыі 1906–1907 гг. дазваляе супаставіць іх з сучаснымі нарматыўнымі формамі і прасачыць у некаторых выпадках пэўную пераемнасць, якая, як здаецца, падмацавана перш за ўсё афіцыйнымі рускімі (што тлумачыцца панаваннем рускіх форм ва ўзусе), а таксама, радзей, польскімі формамі (гэта можа быць звязана з мясцовай польскай моўнай практыкай, традыцыйным уплывам польскай мовы і арфаграфіі на беларускую пісьменнасць, а таксама з паходжаннем выдаўцоў, рэдактараў і аўтараў першых беларускіх газет пераважна з польскамоўнага асяроддзя: Яна і Антона Луцкевічаў, Алаізы Пашкевіч, Францішка Умястоўскага і іншых).

У прааналізаваным матэрыяле ў колькасных адносінах тапонімы выкарыстоўваюцца нераўнамерна. Часцей сустракаюцца назвы буйных гарадоў, значна радзей ужываюцца назвы меншых паселішчаў, што тлумачыцца рознымі фактарамі, сярод якіх аб’ектыўныя (большая колькасць інфармацыі з культурных, эканамічных цэнтраў) і суб’ектыўныя (наяўнасць карэспандэнтаў не ва ўсіх населеных пунктах).

Аўтарам гэтага даследавання складзены слоўнік тапонімаў «Нашай Доли» і «Нашай Нивы» за 1906–1907 гг., які налічвае 112 назваў гарадоў, мястэчак і вёсак у граніцах сучаснай Рэспублікі Беларусь і 27 назваў у граніцах сучаснай Літоўскай Рэспублікі – г. зн. тэрыторыі, якая лічылася выдаўцамі

газет адзінай краінай – *Беларуссю і Літвой* (параўн. назву пастаяннай рубрыкі «3 Беларусі і Літвы»). Яшчэ 20 назваў паходзяць з-за граніц сучасных РБ і ЛР, але ўваходзяць у межы тагачаснага Паўночна-Заходняга краю Расійскай імперыі і сумежных зямель, якія лічыліся або маглі лічыцца ў той час беларускімі (Беласток, Смаленск і іншыя). Таксама вядзецца работа па ўкладанні слоўніка, у якім будуць прадстаўлены гэтыя назвы ў формах са старажытных часоў да нашых дзён. Аднак ужо цяпер можна сказаць, што фарміраванне «нацыянальнага ўзору» тапаніміі Беларусі на старонках першых беларускіх газет у 1906–1907 гг. было абумоўлена не традыцыямі старажытнай пісьменнасці, а узусам таго перыяду, калі яны выходзілі.

Сярод тапонімаў, назвы якіх на старонках «Нашай Доли» і «Нашай Нивы» супадаюць з сучаснымі, можна адзначыць (тут і далей – запіс паводле сучаснага правапісу): *Брэст, Вілейка, Віцебск, Глыбокае, Гомель, Гродна, Заслаўе, Магілёў, Мікалаеўшчына, Мінск, Навагрудак, Полацк, Рагачоў, Смаргонь, Стоўбцы* і шэраг іншых. У той жа час сустракаюцца і паралельныя формы назваў некаторых з гэтых населеных пунктаў: запазычаныя з рускай мовы – *Вітебск, Глубокае*; з польскай – *Брэсць, Вітэбск, Гродно, Магілеў*. Сустракаюцца формы *Брэст-Літоўск* і *Брэст-Літоўскі* пад уплывам рус. *Брестъ-Литовскъ* і пол. *Brześć Litewski*. З беларуска-польскага узусу могуць паходзіць назвы *Ашмяна, Смаргоні, Стоўпцы*, прыметнік *наваградскі*. З беларускіх дыялектаў у беларускую пісьменнасць мог трапіць прыметнік *наваградскі*. Таксама пад уплывам беларускай фанетыкі магла быць запісана назва мястэчка Будслаў – *Буцлаў*. Горад Маладзечна фігуруе толькі ў форме *Маладэчна*, якая ідэнтычная польскай. Назва *Менск* сустракаецца ў першых беларускіх газетах толькі ў 1906 г., пры гэтым паралельна з формай *Мінск*, а з 1907 г. – выключна *Мінск*. Назва *Вільня* выкарыстоўваецца ў гэтай самабытнай беларускай форме, але пад уплывам польскай і рускай моў ва ўскосных склонах спарадычна з’яўляецца і форма *ў Вільне* (пол. *w Wilnie*; рус. *въ Вильнѣ*). Таксама ў першых беларускіх газетах вагаюцца многія склонавыя формы: з *Мінска* / з *Мінску*; у *Лучаі* / у *Лучаю*; у *Вілейцы* / у *Вілейцэ*. Афармленне прыметнікаў адчувае ўплыў як польскай, так і рускай мовы: *ашмянскі* / *ашмяньскі*, *брэсцкі* / *брэстскі*; *віленскі* / *віленьскі*; *жыткавіцкі*; *навагрудзкі* / *навагрудскі*. Некаторыя прыметнікі запісваюцца як паводле марфалагічнага, так і паводле фанетычнага прынцыпу: *васілішскі* / *васіліскі*. Не заўсёды вытрымліваецца прынцып дзекання і цекання: *Дзісна* / *Дісна*, *Вярхутіна*; пераход *в* пасля галоснай у *ў*: *Лоев*, *Тэвлі*, у *Коўне* / у *Ковне*. Характэрнай рысай правапісу першых беларускіх газет з’яўляецца ваганне акання – окання, у тым ліку ў запісе тапонімаў: *U Aszmiianie* / *u Oszmianie*; *Nawahrudok* / *u Nawahrudku*; *Mahiloŭ* / *Mohiloŭ*. У запісах тапонімаў у выданнях газет «польскімі» літарамі вагаецца абазначэнне гукаў *h* і *g*: *Smargoń* / *Smarhoń*; *Z Hrodzienszczyny* / *Z Grodzienszczyny*.

Звяртаюць на сябе ўвагу арыгінальныя прыметнікі *радашкоўскі* (сучасная форма *радашковіцкі*), *жалудскі* (цяпер нарматыўная форма *жалудоцкі*). Ад назвы *Маладэчна* ўтворана вялікая колькасць прыметнікаў: *маладэчненскі*, *маладэшинінскі*, *маладэчанінскі*, *маладэчанскі* (цяпер *маладзечанскі*).

Гэта карціна, у сваю чаргу, з'яўляецца адлюстраваннем складанага працэсу складвання «нацыянальнага ўзору» беларускай тапаніміі, аднаго з важных элементаў беларускай нацыянальнай ідэнтычнасці. У наступныя гады на старонках беларускіх выданняў «нацыянальны ўзор» тапаніміі папоўніцца новымі варыянтамі назваў, як узятых з дыялектаў беларускай мовы (напрыклад, *Горадна*), так і штучна створаных (*Горадня*), а таксама адновіцца практыка ўжывання некаторых назваў з ранняга перыяду гісторыі беларускай прэсы (*Менск*). Тым не менш, пры фарміраванні «нацыянальнага ўзору» беларускай тапаніміі пераважны ўплыў, як часткова і ў пачатку XX ст., атрымае, фактычна з другой трэці 1930-х гг., фактар рускай мовы. Менавіта гэтым тлумачыцца супадзенне форм многіх тапонімаў на старонках «Нашай Доли» і «Нашай Нивы» ў 1906–1907 гг. і ў сучаснай беларускай літаратурнай мове. Аднак пранікненне рускіх форм у беларускую пісьменнасць пачатку XX ст. наводзіць на думку, што гэта быў і ёсць заканамерны працэс, абумоўлены грамадска-палітычнымі ўмовамі фарміравання беларускай нацыі і беларускай літаратурнай мовы – ва ўмовах панавання рускай мовы як афіцыйнай, дзяржаўнай. Пры гэтым уплыў (старабела)-рускай пісьменнасці на ўтварэнне тапонімаў у першых беларускіх газетах у 1906–1907 гг. не адзначаны, калі не лічыць форм *Менск*, *Вільня*, якія маглі трапіць і з тагачаснай жывой беларускай мовы.

Крыніцы

Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 21-146, l. 1r.; f. 21-250, l. 6 r.; f. 21-; f. 21-413, l. 1; f. 21-556, l. 1-1 v.; f. 21-21-2065, l. 4-5, 27; f. 21-2068, l. 6; LMAVB, f. 21-208, l. 2r.; 21-2069, l. 2, 12 v.

Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, ф. 25.

«Наша Доля» („Nasza Dola”) 1906–1915.

«Наша Ніва» („Nasza Niwa”) 1906–1915.

«Беларускае слова» 1920.

Бібліяграфія

1905 год у Беларусі. Зборнік артыкулаў, успамінаў і матэрыялаў. 1925. Рэд. М. Шулман. Менск: 1-я дзяржаўная друкарня [1905 *hod u Belarusi. Zbornik artykulaj, uspatinaj i materyjalaj*. 1925. Rėd. M. Šul'man. Mensk: 1-ja dzjaržaŭnaja drukarnja].

- Андрэеў Ілля, Андрэева Валянціна, Растоўцаў Павел. 2021. *Мінск на старадаўніх картах і планах*. Мінск: Белкартаграфія [Andrëeў Illja, Andrëeva Valjancina, Rastoŭcaŭ Pavel. 2021. *Minsk na staradaŭnix kartax i planax*. Minsk: Belkartahrafija].
- Б. Г. 1918. *Пасывізм ці актывізм (Увагі беларуса с прычыны Берэсьцейскае умовы)*. «Гоман» 19.04, № 32: 2 [В. Н. 1918. *Pasyvizm ci aktyvizm (Uvahi belarusa s pryčyny Berëścejskae umovy)*. «Homani» 19.04, № 32: 2].
- Баршчэўская Ніна. 2005. *Погляд беларускай эміграцыі на польска-беларускія моўныя ўзаемаўплывы ў XV–XIX стагодзьдзях*. „Acta Albaruthenica” № 5: 196–202 [Barščëŭskaja Nina. 2005. *Pohljad belaruskaj èmigracyi na pol'ska-belaruskija moŭnyja ŭzaemaŭplyvy ŭ XV–XIX stahodz'dzjax*. „Acta Albaruthenica” № 5: 196–202].
- Батура Иван. 1918. *Эканомічнае палажэньне Беларусі у зьвязі яе з палітычнай орыэнтацыяй*. «Гоман» 8.03, № 20: 2 [Batura Ivan. 1918. *Èkoniმიчнае palazžen'ne Belarusi u z'vjazi jae z palityčnaj oryèntaciej*. «Homani» 8.03, № 20: 2].
- БДА-МЛіМ – Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва, ф. 3, воп. 1, спр. 152, арк. 25 [BDA-MLiM – Belaruski dzjaržaŭny archiŭ-muzej litaratury i mastactva, f. 3, vor. 1, spr. 152, ark. 25].
- Беларускі лемэнтар або Першая навука чытання*. 1906. Пецярбург: Загляне сонцэ и у нашэ ваконцэ [Belaruski lemèntar abo Peršaja navuka čytannja. 1906. Peczjarburh: Zahljane soncè i u našè vakoncè].
- «Беларускі народ». 1919. 20.01/2.02, № 1 [«Belaruski narod». 1919. 20.01/2.02, № 1].
- Буднік Иван. 2018. *Аўтар гімна Беларускай Народнай Рэспублікі*. «Наша слова» 28.03, № 13: 6 [Budnik Ivan. 2018. *Aŭtar himna Belaruskaj Narodnaj Rëspubliki*. «Naša slova» 28.03, № 13: 6].
- Бядуля Змітрок. 1922a. *Тэатр і выхаваньне мас. (Этапы разьвіцьця беларускага тэатру)*. «Польмя» № 1, сьнежань [Bjadulja Zmitrok. 1922a. *Tèatr i vухavan'ne mas. (Ètapy raz'vic'cja belaruskaha tèatru)*. «Polymja» № 1, s'nežan'].
- Бядуля Змітрок. 1922b. *Ідзеце на выстаўку! (Кніжная выстаўка да Ўсебеларускага Зьезду Саветаў пры Дзярж. Унівэр. бібліатэцы)*. «Савецкая Беларусь» 30.12 [Bjadulja Zmitrok. 1922b. *Idzece na vystaŭku! (Knižnaja vystaŭka da Ŭsebelaruskaha Z'ezdu Savetaŭ pry Dzarž. Univèr. bibliatëcy)*. «Saveckaja Belarus'» 30.12].
- Вільня, 19 красавіка 1918. 1918b. «Гоман» 19.04, № 32 [Vil'nja, 19 krasavika 1918. 1918b. «Homani», 19.04, № 32].
- Вільня, 8 студня 1918 г. 1918a. «Гоман» 8.01, № 3 [Vil'nja, 8 studnja 1918 h. 1918a. «Homani», 8.01, № 3].
- Гапоненка Ірына. 2013. *Беларуская анамастычная сітуацыя XIX ст. У: Беларуская мова і мовазнаўства: XIX стагоддзе*. Рэд. М. Р. Прыгодзіч. Мінск: БДУ [Haronenka Iryna. 2013. *Belaruskaja anamastyčnaja situacyja XIX st. U: Belaruskaja mova i movaznaŭstva: XIX stahoddze*. Rэд. M. R. Pryhodzič. Minsk: BDU].
- Гімжаўскас Эдмундас. 2012. *Беларускі фактар пры фармаванні літоўскай дзяржавы ў 1915–1923 гг.*, навук. рэд. А. Пашкевіч, Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства; Вільня: Інстытут беларусістыкі [Himžaŭskas Èdmundas. 2012. *Belaruski faktar pry farmavanni litoŭskaj dzjaržavy ŭ 1915–1923 hh*. Rэд. A. Paškevič, Belastok: Belaruskae historyčnae tavarystva; Vil'nja: Instytut belarusistyki].
- Гродня. 1918. «Гоман» 15.02, № 14 [Hrodnja. 1918. «Homani» 15.02, № 14].
- Дрозд Зміцер. 2018. *Таямніцы Дуніна-Марцінкевіча*. Вільнюс: Беларускі дакумэнтацыйны цэнтр [Drozdz Zmicer. 2018. *Tajamnicy Dunina-Marcinkeviča*. Vil'nius: Belaruski dakumentacyjni cèntar].

- Дыялекталагічны атлас беларускай мовы*. 1963а. Рэд. Р. І. Аванесаў, К. К. Атраховіч (К. Крапіва), Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР [*Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy*. 1963а. Rėd. R. I. Avanesaŭ, K. K. Atraxovič (K. Krapiva), Ju. F. Mackevič. Minsk: Vydavectva Akadėmii navuk BSSR].
- Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Уступныя артыкулы, даведачныя матэрыялы і каментарыі да карт*. 1963б. Рэд. Р. І. Аванесаў, К. К. Атраховіч (К. Крапіва), Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР [*Dyjalektalahičny atlas belaruskaj movy. Ustupnyja artykuly, davedačnyja materyjaly i kamentaryi da kart*. 1963б. Rėd. R. I. Avanesaŭ, K. K. Atraxovič (K. Krapiva), Ju. F. Mackevič. Minsk: Vydavectva Akadėmii navuk BSSR].
- (Ельскі Аляксандр). 1896. «Выбираймаса у прочки!» «Скарэй у Томскъ»!! Абъ моя добра развѣдаў и разтлумачыў народу А. І. Пицярбурхъ: Складъ глаўны у книжницы Б. Адамовича, у Мѣнску-Литоўскамъ [(El'ski Aljaksandr). 1896. «Vybirajmasja u pročki!» «Skarėj u Tomsk»!! Ab" toja dobra razvėdaŭ i raztumačyŭ narodu A. I. Picjarburx": Sklad" hlaŭny u knižnicy B. Adamoviča, u Mėnsku-Litoŭskam"].
- Ешчэ аб Беларускім Конгрэссе ў Мінску*. 1918. «Гоман» 12.02, № 13 [Eščė ab Belaruskim Konhrėsse ŭ Minsku. 1918. «Homan» 12.02, № 13].
- Жураўскі Аркадзь, Крамко Іван. 1972. *Важнейшыя адрозненні паміж новай і старой беларускай літаратурнай мовай*. У: *Беларускае і славянскае мовазнаўства: да 75-годдзя акадэміка АН БССР К. К. Крапівы*. Рэд. М. Суднік. Мінск: Навука і тэхніка, с. 132–147 [Žuraŭski Arkadz', Kramko Ivan. 1972. *Važnejšyja adroznenni pamiž novaj i staroj belaruskaj litaraturnaj movaj*. U: *Belaruskae i slavjanskae movaznaŭstva: da 75-hoddzja akadėmika AN BSSR K. K. Krapivy*. Red. M. Sudnik. Minsk: Navuka i tėxnika, s. 132–147].
- Жураўскі Аркадзь. 1992. *Старадаўнія назвы гарадоў Беларусі*. «Навіны Беларускай акадэміі» 14.08, № 31 [Žuraŭski Arkadz'. 1992. *Staradaŭnija nazvy haradoŭ Belarusi*. «Naviny Belaruskaj akadėmii» 14.08, № 31].
- 3 Мінску. 1906. «Наша Нива» 14/27.12, № 6 [Z Minsku. 1906. «Naša Niva» 14/27.12, № 6].
- 3 мястэчка Заслаўя, Менск. губ. 1906. «Наша Нива» 14/27.12, № 6 [Z mjaštėčka Zaslaŭja, Mensk. hub. 1906. «Naša Niva» 14/27.12, № 6].
- Звончык. 1927. *Трымаймаса родных назоваў!* «Беларуская культура» № 1 [Zvončyk. 1927. *Trymajmasja rodnych nazovaj!* «Belaruskaja kul'tura» № 1].
- Камінскі Мікалай. 1996. *Дзісенскі павет*. У: *Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. У 6 т. Т. 3: Гімназіі – Кадэнцыя*. Рэд. Г. П. Пашкоў. Мінск: Беларуская Энцыклапедыя імя П. Броўкі, с. 230–231 [Kaminski Mikalaj. 1996. *Dzisencki pavet*. U: *Ėncyklapedyja historyi Belarusi. U 6 t. T. 3: Himnazii – Kadėncyja*. Rėd. H. P. Paškoŭ. Minsk: Belaruskaja Ėncyklapedyja imja P. Broŭki, s. 230–231].
- Капылоў Ігар, Гапоненка Ірына. 2005. *Варыянтнасць анамастычных адзінак*. У: *Мова «Нашай Нивы» (1906–1915). Варыянтнасць. Сінанімія*. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Беларуская навука [Kapyloŭ Ihar, Haponenka Iryna. 2005. *Varyjantnasc' anamastyčnych adzinak*. U: *Mova «Našaj Nivy» (1906–1915). Varyjantnasc'. Sinanimija*. Rėd. V. P. Lemčjuhova. Minsk: Belaruskaja navuka].
- Карскіі Евфимій. 1908. *Бѣлоруссы*. Т. II: *Языкъ бѣлорусскаго племени*. 1: *Историческій очеркъ звуковъ бѣлорусскаго нарѣчія*. Варшава: Типографія Варшавскаго Учебнаго Округа [Karskij Evfimij. 1908. *Bėlorussy*. T. II: *Āzyk" bėlorusskago plemeni*. 1: *Istoričeskij očerk" zvukov" bėlorusskago narečija*. Varšava: Tipografija Varšavskago Učebnago Okrugaj].

- Карский Евфимий. 1955. *Белорусы. Язык белорусского народа*. Вып. 1. *Исторический очерк звуков белорусского языка*. Ред. В. И. Борковский. Москва: Издательство АН СССР [Karskij Evfimij. 1955. *Belorusy. Āzyk belorussskogo naroda*. Vyp. 1. *Istoričeskij očerk zvukov belorussskogo āzyka*. Red. V. I. Borkovskij. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR].
- Карский Евфимий. 1956. *Белорусы. Язык белорусского народа*. Вып. 2: *Исторический очерк словообразования и словоизменения в белорусском языке*; вып. 3: *Очерки синтаксиса белорусского языка*. Ред. В. И. Борковский. Москва: Издательство АН СССР [Karskij Evfimij. 1956. *Belorusy. Āzyk belorussskogo naroda*. Vyp. 2: *Istoričeskij očerk slovoobrazovaniâ i slovoizmeneniâ v belorusskom āzyke*; vyp. 3: *Očerki sintaksisa belorussskogo āzyka*. Red. V. I. Borkovskij. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR].
- Корбут Віктар. 2020. *Ідэнтычнасць жыхароў Мінска ў XIX – пачатку XX ст. у святле мемуарнай літаратуры*. „Przegląd Środkowo-Wschodni” t. V: 127–167 [Korbut Viktor. 2020. *Identyčnasc' žycharoŭ Minska ŭ XIX – pačatku XX st. u svjatle memuarnej litaratury*. „Przegląd Środkowo-Wschodni” t. V: 127–167].
- Краўцоў Макар. 1919. *Зварот да Горадна*. «Беларусь» 30.03, № 1 [Kraucou Makar. 1919. *Zvarot da Horadna*. «Belarus'» 30.03, № 1].
- Латышонак Алег. 2012. *Нацыянальнасць – Беларус*. Рэд. А. Пашкевіч. 2-е выд., дап. і папр. Вільня: Інстытут беларусістыкі; Беласток: Беларускае гістарычнае таварыства [Latyšonak Aleh. 2012. *Nacyjanal'nasc' – Belarus*. Rėd. A. Paškevič; 2-e vyd., dap. i papr. Vil'nja: Instytut belarusistyki; Belastok: Belaruskae histaryčnae tavarystva].
- Максімовіч Рыгор. 1974. *Як беларускі Менск стаўся Мінскам*, «Запісы», № 12: 69–72 [Maksimovič Ryhor. 1974. *Jak belaruskі Mensk staŭsja Minskam*, «Zapisy», № 12: 69–72].
- Матэрыялы да гісторыі мануфактуры Беларусі ў часы распада феўдалізма*. 1934. № 1: (1796–1840). Рэд. В. К. Шчарбакоў. Менск: Выдавецтва Беларускай Акадэміі Навук [Materyjaly da historyi manufactory Belarusi ŭ časy raspada feŭdalizma. 1934. № 1: (1796–1840). Rėd. V. K. Ščarbakoŭ. Mensk: Vydavectva Belaruskaj Akadėmii Navuk].
- Мінск і мінчане: дзесяць стагоддзяў гісторыі. Крыніцы па гісторыі горада. Сацыяльныя структуры і паўсядзённасць (да 945-годдзя Мінска): зборнік навуковых артыкулаў*. 2012. Уклад. А. І. Груша, рэд. А. А. Каваленя. Мінск: Беларуская навука [Minsk i minčane: dzesjac' stahoddzjaŭ historyi. Krynicy pa historyi horada. Sacyjal'nyja struktury i paŭsjadzėnnasc' (da 945-hoddzja Minska): zbornik navukovyx artykulaŭ. 2012. Uklad. A. I. Hruša, rėd. A. A. Kavalenja. Minsk: Belaruskaja navuka].
- Мірныя перэгаворы*. 1918a. «Гоман» 1.01, № 1 [Mirnye perėhavory. 1918a. «Homan» 1.01, № 1].
- Мірныя перэгаворы*. 1918b. «Гоман» 8.01, № 3 [Mirnye perėhavory. 1918b. «Homan» 8.01, № 3].
- Мячкоўская Ніна. 2008. *Мовы і культуры Беларусі: нарсысы*. Мінск: Права і эканоміка [Mjačkoŭskaja Nina. 2008. *Movy i kul'tury Belarusi: narysy*. Minsk: Prava i ěkonomika].
- Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Брэсцкая вобласць: нарматыўны даведнік*. 2010. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Тэхналогія [Nazvy naselenyx punktaŭ Rėspubliki Belarus': Brėsckaja voblasc': narmatyŭny davednik. 2010. Rėd. V. P. Lemcjuhova. Minsk: Tėxnalohija].
- Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць: нарматыўны даведнік*. 2009. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Тэхналогія [Nazvy naselenyx punktaŭ Rėspubliki Belarus': Vicebskaja voblasc': narmatyŭny davednik. 2009. Rėd. V. P. Lemcjuhova. Minsk: Tėxnalohija].

- Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гомельская вобласць: нарматыўны даведнік.* 2006. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Тэхналогія [*Nazvy naselenykh punktayı Rėspubliki Belarus': Homel'skaja voblasc': narmatyўny davednik.* 2006. Rėd. V. P. Lemcjuhova. Minsk: Tėxnalohija].
- Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Гродзенская вобласць: нарматыўны даведнік.* 2004. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Тэхналогія [*Nazvy naselenykh punktayı Rėspubliki Belarus': Hrodzenskaja voblasc': narmatyўny davednik.* 2004. Rėd. V. P. Lemcjuhova. Minsk: Tėxnalohija].
- Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Мінская вобласць: нарматыўны даведнік.* 2003. Рэд. В. П. Лемцюгова. Мінск: Тэхналогія [*Nazvy naselenykh punktayı Rėspubliki Belarus': Minskaja voblasc': narmatyўny davednik.* 2003. Rėd. V. P. Lemcjuhova. Minsk: Tėxnalohija].
- «Наша Ніва». 1913. 12.12, № 50 [«Naša Niva». 1913. 12.12, № 50].
- «Наша Ніва». 1914a. 31.01, № 5 [«Naša Niva». 1914a. 31.01, № 5].
- «Наша Ніва». 1914b. 13.02, № 7 [«Naša Niva». 1914b. 13.02, № 7].
- «Наша Ніва». 1914c. 3.04, № 14 [«Naša Niva». 1914c. 3.04, № 14].
- «Наша Ніва». 1914d. 1.05, № 17 [«Naša Niva». 1914d. 1.05, № 17].
- «Наша Ніва». 1914e. 22.05, № 20 [«Naša Niva». 1914e. 22.05, № 20].
- «Наша Ніва». 1914f. 12.06, № 23 [«Naša Niva». 1914f. 12.06, № 23].
- «Наша Ніва». 1914g. 17.07, № 28 [«Naša Niva». 1914g. 17.07, № 28].
- «Наша Ніва». 1914h. 12.12, № 49 [«Naša Niva». 1914h. 12.12, № 49].
- «Наша Ніва». 1915. 31.07, № 29–30 [«Naša Niva». 1915. 31.07, № 29–30].
- Пацюпа Юры. 2003. *Яйка, знесенае ў габінэце?* «Свой Лад. Інфармацыйна-аналітычны бюлетэнь Гродзенскага аддзяленьня ГА „Фонд імя Льва Сапегі”» № 6: 10–11 [Pacjura Jury. 2003. *Jajka, z'nesenaе ū habinėce?* «Svoj Lad. Infarmacyna-analityčny bjuletėn' Hrodzenskaha addzjalėn'ja HA „Fond imja L'va Sapėhi”» № 6: 10–11].
- Пацюпа Юры. 2017. *Да гісторыі наймення старажытнага Горадна* [Pacjura Jury. 2017. *Da historyi najmennja starażytnaha Horadna*] [online] <https://pacjura.livejournal.com/8749.html> [доступ [dostup]: 9.06.2022].
- Рубцова Зоя. 1979. *Из истории передачи белорусских топонимов на русский язык.* В: *Востоčnoславянская ономастика. Исследования и материалы.* Ред. А. Суперанская Москва: Наука, с. 113–130 [Rubcova Zoà. 1979. *Iz istorii peredači belorusskikh toponimov na russkij àzyk.* V: *Vostočnoslavànskaà onomastika. Issledovanià i materialy.* Red. A. Superanskaà. Moskva: Nauka, s. 113–130].
- Сталюнас Дарюс. 2022. *Польша или Русь? Литва в составе Российской империи.* Москва: Новое литературное обозрение [Stalūnas Darūs. 2022. *Pol'sha ili Rus'? Litva v sostave Rossijskoj imperii.* Moskva: Novoe literaturnoe obozrenie].
- Станкевіч Станіслаў. 1964. *Савецкае асуджэньне «Нашай Нівы» і спробы ейнае рэабілітацыі.* «Запісы» кн. 3 [Stankevič S. 1964. *Saveckae asudžėn'ne «Našaj Nivy» j sprobu ejnae rėhabilitacyi.* «Zapisy» kn. 3].
- Станкевіч Ян. 2007. *Язык і языказнаўда.* Укл. В. Булгакаў. 2-е выд., папр. і дап. Вільня: Інстытут беларусістыкі [Stankevič Jan. 2007. *Jazyk i jazykaveda.* Ukl. V. Bulhakaū. 2-е vud., papr. i dap. Vil'nja: Instytut belarusistyki].
- Сэкрэтарыяты Беларускага Пасольскага Клубу.* 1923. «Наш Сьцяг» 5.08, № 21 [Sėkrėtaryjaty Belaruskaha Pasol'skaha Kljubi. 1923. «Naš S'cjah» 5.08, № 21].
- Сяргейчык П. 1930. *1-ая Ёсебеларуская выстаўка сельскай гаспадаркі і прамысловасьці (Як трэба аглядаць выстаўку).* Менск. *Сталіца Б.С.С.Р. Спандарожнік (Спандарожнік*

- na Менску). [Менск]: Выданьне Менгарсавету і рэдакцыі газ. «Рабочий» [Sjarhejčyk P. 1930. *1-aja Ŭsebelaruskaja vystajka sel'skaj haspadarki i pramyslovas'ci (Jak trëba ahljadac' vystajku)*. *Mensk. Stalica B.S.S.R. Spadarožnik (Spadarožnik pa Mensku)*. [Менск]: Vydan'ne Menharsavetu i rëdakcyi haz. «Rabočij»].
- Туронак Юры. 2006. *Мадэрная гісторыя Беларусі*. Вільня: Інстытут беларусістыкі [Turonak Jury. 2006. *Madërnaja historyja Belarusi*. Vil'nja: Instytut belarusistyki].
- Хрэстаматыя па беларускай дыялекталогіі*. 1962. Рэд. Р. І. Аванесаў, М. В. Бірыла. Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук Беларускай ССР [*Xrëstamatyja pa belaruskaj dyjalektalohii*. 1962. Rëd. R. I. Avanesaŭ, M. V. Biryła. Minsk: Vydavectva Akademii navuk Belaruskaj SSR].
- Цыхун Генадзь. 2011. *Пра назвы некаторых беларускіх гарадоў*. «Роднае слова» № 10: 33–36 [Cyxun Henadz'. 2011. *Pra nazvy nekatoryx belaruskix haradoŭ*. «Rodnae slova» № 10: 33–36].
- Шпилевский Павел. 2016. *Путешествие по Полесью и белорусскому краю*. Минск: Беларусь [Špilevskij Pavel. 2016. *Putešestvie po Poles'ju i belorusskomu kraju*. Minsk: Belarus'].
- Ю. В. 1915a. *Нашы гарады. I. Гóраднѧ*. «Наша Ніва» 22.05, № 19–20 [Ju. V. 1915a. *Našy harady. I. Hóradnja*. «Naša Niva» 22.05, № 19–20].
- Ю. В. 1915b. *Нашы гарады. III. Вільнѧ*. «Наша Ніва» 7.08, № 31 [Ju. V. 1915b. *Našy harady. III. Vil'nja*. «Naša Niva» 7.08, № 31].
- A. Ch. – J. Krz. 1888. *Radoszkowicze*. W: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. IX. Red. B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa: Nakładem Wł. Walewskiego, s. 438–439.
- A. N. 1918. *Dwa centry*. „Homan”, 3.04, nr 27.
- Batura Iwan. 1918. *Ekonołmičnaje (sic!) palažeńnie Biearusi (sic!) u zwiazii jaje z palityčnaj oryentacziej*. „Homan” 8.03, nr 20.
- Біеларуская справа*. 1918. „Homan” 13.03, nr 21.
- Біеларускі лементар або Пierszaja nawuka czytańnia*. 1906. Piciarburh: Zahlanie sonce i ũ nasze wakonce.
- Haniebnaje bałamuctwo*. 1918. „Homan” 16.04, nr 31.
- Hrodnia*. 1918. „Homan” 4.01, nr 2.
- Jelski Aleksander. 1885. *Mińsk*. W: *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. T. VI. Red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski. Warszawa: Wyłącznym nakładem Wł. Walewskiego.
- Kahaniec. 1909. *Pramowa*. „Nasza Niwa” 17/30.12, nr 51–52.
- Katz Dovid, Beconyte Giedre. 2015. *Lite. The Classic Litvak Territory* [online] https://www.dovidkatz.net/WebAtlas/0_Lite_A2.htm [доступ [dostup]: 9.06.2022].
- Korbut Viktor. 2019. *Mińsk Litewski: polski czy (i) białoruski? Miasto w dziennikach i wspomnieniach z połowy XIX – początku XX w. (przyczynek do badania tożsamości Polaków w okresie porozbiorowym)*. W: *Polacy na Białorusi. Od końca XIX do początku XXI w.* T. III: *Niepodległość 1918–2018: polskie i białoruskie idee niepodległościowe*. Red. T. Gawin. Bibliotheca Europæ Orientalis, Studia 9. Warszawa: Studium Europy Wschodniej Uniwersytetu Warszawskiego, s. 19–38.
- Korzon Tadeusz. 1912. *Mój pamiętnik przedhistoryczny*. Kraków: Nakładem autora; Skład główny w księgarni G. Gebethnera i sp.
- Kowalewska Zofia. 1912. *Obrazki mińskie. 1850–1863*. Wilno: Nakład księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie.

- LMAVB – Lietuvos Mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, f. 21–146, l. 1 r.: Галубок, Круцель, Мінск, 6.03.1913 [Halubok, Krucel', Minsk, 6.03.1913].
- LMAVB, f. 21–208, l. 2 r.
- LMAVB, f. 21–250, l. 6 r. (V. Lastoŭski), *A patrebie hazety štodziennaj...*
- LMAVB, f. 21–366, l. 45 r. – 46 r.: (Я. Луцкевіч), *Жменя слоў пра Белу Русь яе гисторію літэратуру и нац. узвиження пачатку* [(Ja. Luckevič), *Žmenja sloj pra Belu Rus' jae historiju literaturu i nac. uzvižennja pačatki*].
- LMAVB, f. 21–413, l. 1: В. Лявіцкая, ліст у рэдакцыю газеты «Наша Ніва» з Мінска, не пазней за 6.02.1915 [V. Ljavickaja, list u rėdakcyju hazety «Naša Niva» z Minska, ne paznej za 6.02.1915].
- LMAVB, f. 21–556, l. 1–1 v.: А. Смоліч, *Мой міленькі*, ліст, 20.12.1913 [A. Smolič, *Moj milen'ki, list*, 20.12.1913].
- LMAVB, f. 21–715, l. 16: А. Ўл..., *Ант. Ів.!*, ліст з Мінска, 10.12.1914 [A. Ŭl..., *Ant. Iv.!*, list z Minska, 10.12.1914].
- LMAVB, f. 21–2065, l. 4–5: (А. Luckevič), *Bielaruskaja Konferencija u Wilni na zasiedańni swaim 26.I.1918 h. Pastanawila...*
- LMAVB, f. 21–2065, l. 27: (А. Luckevič), *Reorhanizacyja Seminaryi i Świsłačy (Počobko)*.
- LMAVB, f. 21–2068, l. 6: Ант. Луцкевіч, *Праатакол заседаньня Беларускага Народнаго Камітэту 21 мая 1916 г.* [Ant. Luckevič, *Pratakol zasedan'nja Belaruskaho Narodnaho Kamitėtu 21 maja 1916 h.*].
- LMAVB, f. 21–2069, l. 2: Ант. Łuckiewič, *Pratakoł zasiedańnia Bielaruskaho Narodnaho Kamitėtu 28.IX.1917*.
- LMAVB, f. 21–2069, l. 12 v.: А. Łuckiewicz, *Referat ab bielaruska-litoŭskich adnosinach, 22.07.1917 h.*
- Ми́нск. 1911. „Tygodnik Wileński” 27.03/9.04, nr 13.
- Mirnyje perehawory. 1918. „Homan” 8.01, nr 3.
- Niezależnaja Biełaruś. 1918. „Homan” 12.04, nr 30.
- Niezależnaja Biełaruś. 1918. „Homan” 3.04, nr 27.
- R. 1918. *Bielaruskaje kazańnie u Hrodziensčynie*. „Homan” 16.04, nr 31.
- Rasieja i centralnyje dzierżawy. 1918. „Homan” 8.03, nr 20.
- Šafařík Pavel Josef. *Slovanský zeměvid*. 1842. Praha.
- Sol. 1931. *Dziśniński czy Dzisiejki (sic!)*. „Wiadomości Głębockie” 19.03, nr 15.
- Tarasiuk Dariusz. 2007. *Między nadzieją a niepokojem. Działalność społeczno-kulturalna i polityczna Polaków na wschodniej Białorusi w latach 1905–1918*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Vanagas Aleksandras. 1993. *Mūsų miestų vardai*. „Lietuvos kalbotyros klausimai“ T. XXXII: *Baltų onomastikos tyrinėjimai*: 176–229.
- Vanagas Aleksandras. 2004. *Lietuvos miestų vardai*. Par. V. Maciejauskienė; 2-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Vietovardžių žodynas. 2002. Sud. A. Pupkis, M. Razmukaitė, R. Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Wiestki z Mienščyny. 1918. „Homan” 15.03, nr 22.
- Wilnia, 8 studnia 1918 h. 1918a. „Homan” 8.01, nr 3.
- Wilnia, 19 krasawika 1918 h. 1918b. „Homan” 19.04, nr 32.
- Zienkiewicz Tadeusz. 1997. *Polskie życie literackie w Mińsku w XIX i na początku XX w. (do r. 1921)*. Olsztyn: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.

Maria Katarzyna Prenner

Karl-Franzens-Universität Graz, Austria
i Justus-Liebig-Universität Gießen, Niemcy
maria.prenner@uni-graz.at
<https://orcid.org/0000-0002-9729-0336>

Białoruska łacinka w drugiej połowie XIX w.: realizacja *akania* i *jakania* w gazecie „Mużyckaja Praŭda”

Streszczenie: W treści artykułu autorka analizuje białoruską łacinkę drugiej połowy XIX wieku. Przedmiot obserwacji stanowi pierwsza nielegalna białoruskojęzyczna gazeta „Mużyckaja Praŭda”. Autorka artykułu skupia się na odzwierciedlaniu lub nieodzwierciedlaniu *akania* oraz *jakania* na piśmie. Istnienie gazety „Mużyckaja Praŭda” przypada na przedortograficzny okres języka białoruskiego, który charakteryzuje się dużą wariantywnością w zakresie tendencji ortograficznych. Celem artykułu jest odnotowanie dystrybucji realizacji i braku realizacji wyżej wymienionych zjawisk i w ten sposób prześledzenie ewentualnych tendencji w rozwoju ortograficznym. Za podstawę służy korpus anotowany, który pozwala na szczegółową analizę części mowy oraz na możliwy wpływ czynników fonetycznych (lub nawet morfologicznych) w stosunku do realizacji *akania* i *jakania* na piśmie.

Słowa kluczowe: język białoruski, XIX w., „Mużyckaja Praŭda”, łacinka, realizacja *akania* i *jakania*, tendencje ortograficzne

Belarusian Latin script in the second half of the 19th century: the realization of *akan'e* and *jakan'e* in the newspaper *Mużyckaja Praŭda*

Abstract: The article deals with the Belarusian Latin script in the second half of the 19th century, which the author analyses on the basis of the first illegal newspaper in the Belarusian language, *Mużyckaja Praŭda*. The paper focuses on the realization or non-realization of *akan'e* and *jakan'e*, two important vocalic phenomena. Significantly, the newspaper was published during the pre-orthographic phase of the Belarusian language, which was characterized by a great inconsistency in orthography. The article aims to note the distribution of the realization and non-realization of the above-mentioned phenomena and in this way trace possible trends in the evolution of Belarusian orthography. In a corpus-based analysis, the two phenomena are studied according to parts of speech, which allows exploring whether phonetical (or even morphological) criteria might have influenced the realization of *akan'e* and *jakan'e* in *Mużyckaja Praŭda*.

Keywords: *Mużyckaja Praŭda*, Latin script, realization of *akan'e*/*jakan'e*, orthographical tendencies

Wprowadzenie

Do marginalnych tekstów, jednak niemniej interesujących tematów w językoznawstwie białorutenistycznym, zaliczają się te pisane alfabetem łacińskim (lub też *łacinką*). Łacinka była używana na przestrzeni kilku wieków na terenach białoruskojęzycznych i dlatego można ją uznać za istotny element w historii Białorusinów oraz za integracyjną część tożsamości białoruskiej. Używanie alfabetu łacińskiego dla zapisu języka (staro-)białoruskiego lub *prostej mowy* zostało opisane przez szereg badaczy, m. in. [Traczuk 1993], [Мечковская 1998], [Біндзіч 2001], [Свяжынскі 2006], [Мароз 2009], [Bunčić 2016], [Dawidowski 2011], [Гапоненка 2014], [Суркова 2015], [Руденко 2019], koncentrujących się w swoich pracach na źródłach pisanych z różnych stuleci. Przedmiotem niniejszego artykułu jest pierwsza nielegalna białoruskojęzyczna gazeta, pochodząca z drugiej połowy XIX w., mianowicie „Музыка́я Праўда”, która istniała jeszcze w przedortograficznej fazie języka białoruskiego (1862–1863) i używała wyłącznie alfabetu łacińskiego o „polskim charakterze”¹ („польский манер”), co podkreśla Mieczkowskaja [Мечковская 1998: 289–290]. Nina Omeljaniuk poświęciła dwa artykuły [1989a; 1989b] zagadnieniom języka i autorstwa gazety „Музыка́я Праўда” oraz listów *z-pad szybienicy*. Według ustaleń badaczki autorem zarówno publikacji w czasopiśmie, jak i listów jest najprawdopodobniej Konstanty Kalinowski, który urodził się we wsi Mostowlany [Omeljaniuk 1989a: 201–202].

W fazie kształtowania się normy języka białoruskiego, która odbywała się w XIX i na początku XX wieku, typowy był brak stabilności prawie na wszystkich płaszczynach języka oraz wysoki stopień jego wariantywności („моцная варыянтнасць”), co podkreśla Haronienka [Гапоненка 2014: 26–27]. Nina Barszczewska [2019: 287] zwraca uwagę, że wiek XIX charakteryzował się dużym wpływem języków sąsiednich, zwłaszcza polskiego i rosyjskiego. Język polski w tym okresie był językiem twórczości dwujęzycznych pisarzy białoruskich. Wskutek takiego intensywnego kontaktu, także w samym białoruskim wielojęzycznym środowisku, do języka białoruskiego trafiały liczne zapożyczenia zarówno z języka polskiego, jak i rosyjskiego, które można zaobserwować na płaszczyźnie leksykalnej, morfologicznej oraz ortograficznej. Barszczewska [2019: 287] odnotowuje, że już w połowie XIX wieku podjęto dwie próby kodyfikacji (w 1846 i w 1854 r.), ale niestety nie wprowadzono jej w życie. Ogólnie wiek XIX charakteryzuje się

¹ W późniejszych gazetach białoruskojęzycznych, m. in. „Naša Dola” (1906) i „Naša Niva” (1906–1912), autorzy artykułów i redakcja próbowali zwiększyć dystans do alfabetu polskiego, korzystając ze znaków diakrytycznych, które są charakterystyczne dla innych języków słowiańskich, np. dla czeskiego, słowackiego, chorwackiego itp. [Мечковская 1998: 289]. Widoczne jest to m.in. w doborze słów redakcji gazet „Naša Dola” i „Naša Niva”, które reklamowały się na pierwszej stronie hasłem *Wychodzić raz u tydzień ruskimi i polskimi literami*. Po wprowadzeniu grafemów typowych dla czeskiego alfabetu hasło przekształciło się w *Wychodzić raz u tydzień ruskimi i łacinskimi literami*.

wysoką dowolnością ortografii istniejących tekstów. Hermann Bieder, który skupił się w artykule [2021] oraz monografii [2017] na ortografii z początku wieku XX, doszedł do podobnych wniosków: w rękopiśmiennej *Gramatyce Białoruskiej (Hramatyka Bielaruskaja)* Antona Łuckiewicza z 1916 r., stanowiącej pierwszą próbę standaryzacji języka białoruskiego, można zauważyć tak samo dużą wariantowość form morfologicznych. Łuckiewicz, pisząc swoją gramatykę, kierował się uzusem praktykowanym w okresie „Naszej Niwy”² (1906–1915). Bieder [2021: 249] podsumowuje, iż piśmiennictwo białoruskie owej epoki rozwijało się mniej więcej w naturalny sposób na bazie dość różnych językowo dialektów poszczególnych pisarzy. Ważny czynnik stanowi ponadto kontakt z językiem polskim, rosyjskim i w ograniczonym stopniu również z językiem ukraińskim, który wynika z integracji funkcjonalnie równorzędnych form morfologicznych w zakresie rzeczowników. Brak standaryzacji akcentu wyrazowego jest prawdopodobnie kolejnym czynnikiem powodującym, że w gramatyce Łuckiewicza występowały różne warianty końcówek przypadków i że doszło do form z wariantowym akcentem, a w dalszej kolejności do różnic w ortografii [Bieder 2021: 251, 257].

Celem niniejszego artykułu jest analiza tendencji ortograficznych w zakresie wokalizmu, a mianowicie szczegółowy opis, jak często i w jakich warunkach fonetyczno-morfologicznych było realizowane w łacinie *akanie*, którego odpowiednikiem w kontekście fonetycznym (palatalizacja) jest *jakanie*. Występująca w gazecie dowolność przy realizacji tej cechy jest spowodowana nie tylko samym faktem, iż ówczesny język białoruski jeszcze nie był unormowany, ale również, jak wskazuje Omeljaniuk [1989a: 201], odzwierciedla cechy dialektalne, typowe dla obszaru, z którego pochodził Konstanty Kalinowski oraz dla terenu guberni grodzieńskiej, na którym ukazywała się gazeta.

Niniejszy artykuł wpisuje się w realizację większego projektu³, którego celem jest prześledzenie rozwoju ortograficznego języka białoruskiego w okresie białoruskiego odrodzenia (od połowy XIX wieku do wprowadzenia pierwszej ortografii przez Taraszkiewicza w 1918 roku). W ramach projektu podejmowane są złożone analizy nie tylko grafii czasopism zarówno w łacinie, jak i w cyrylicy na podstawie białoruskojęzycznych gazet, dlatego zaprezentowane tutaj wyniki stanowią jedynie rekonesans przed szeroko zakrojonymi obserwacjami.

² Autorka również podjęła próbę opisu wysokiego stopnia wariantowości zasad ortograficznych zastosowanych w gazecie „Naša Niva” zarówno w łacinie, jak i w cyrylicy na podstawie artykułu [Prenner 2018] oraz w pracy magisterskiej [Prenner 2016]. Przedmiotem obydwu prac była analiza wpływu języka polskiego i rosyjskiego na kształtujący się język białoruski oraz jego ortografię. W pracach opisano dublety występujące w obszarze ortograficzno-grafematycznym, fonetyczno-fonologicznym, morfologicznym oraz leksykalnym.

³ Autorka napisała już artykuł dotyczący kwestii rozwoju ortograficznego języka białoruskiego w cyrylicy i w łacinie, w którym opisała tendencje w zapisie spalatalizowanych grup spółgłoskowych [Prenner 2023].

Łacinka w drugiej połowie XIX wieku

Przez wieki Białorusini znajdowali się pod rządami różnych państw, m.in. od wieku XIV tereny dzisiejszej Białorusi były częścią Wielkiego Księstwa Litewskiego, od 1569 r. należały do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, a po rozbiorach Polski do Imperium Rosyjskiego. Nic dziwnego, że białoruska społeczność dzieliła się na katolików i prawosławnych, skoro znajdowała się z jednej strony pod wpływem Zachodu, z drugiej, pod wpływem Wschodu [Bunčić 2016: 324; Мечковская 1998: 277; Свяжынскі 2006: 117]. Co istotne dla dalszych rozpoznań – przeważnie wyznawcy katolicyzmu aktywnie używali łacinki, a wyznawcy prawosławia – cyrylicy. Należy jednak podkreślić fakt, iż łacinką posługiwała się znacznie mniejsza część społeczeństwa. Mieczkowskaja powołuje się na pierwszy przeprowadzony w Imperium Rosyjskim spis ludności z 1897 roku, z którego wynika, że Białorusini-katolicy stanowili jedynie 12,4% całego społeczeństwa [Мечковская 1998: 288]. Ponadto w owym czasie panował dość niski poziom alfabetyzacji wśród narodu białoruskiego: trzy z czterech osób między dziesiątym a czterdziestym dziewiątym rokiem życia nie umiały pisać lub czytać [Lindner 1999: 33]. Istniała dość znaczna rozbieżność między dużymi miastami, gdzie alfabetyzacja sięgała aż do 51%, a wsiami, gdzie liczba osób piśmiennych nie przekraczała 30% [Lindner 1999: 29]. Prawdopodobnie sytuacja w połowie XIX wieku była porównywalna. Wybór łacinki jako formy pisma był świadomą decyzją, zwłaszcza pośród przedstawicieli ruchów wolnościowych – jak podkreśla Mieczkowskaja [Мечковская [1998: 284]. Oprócz tego w pierwszej połowie XIX wieku teksty⁴ pisane łacinką dominowały prawie „bezalternatywnie” w piśmiennictwie białoruskojęzycznym.

Jak wiadomo, w XIX wieku zaczęło się odrodzenie białoruskie, które przybierało „jednocześnie dwie fazy: językowo-kulturową i polityczną” [Traczuk 1993: 164], a używanie łacinki jest poświadczane na obu poziomach, tzn. językowo-kulturowym i politycznym. Alfabet, który z perspektywy czysto funkcjonalnej jest traktowany jedynie jako narzędzie służące oddaniu mówienia na piśmie, pełni ponadto ważną funkcję identyfikacyjną dla danej społeczności. Różnym alfabetom przypisuje się pewne znaczenia semiotyczne [Bunčić 2016: 325; Kuße 2008], m.in. alfabet łaciński XIX wieku, jak wyżej podkreślono, kojarzył się z Zachodem i oświatą stamtąd pochodzącą. W takim razie używanie łacinki dowodzi białoruskiego odrodzenia językowo-kulturowego. Jak podaje Mieczkowskaja, Konstanty Kalinowski traktował łacinkę jako jedyne odpowiednie pismo alfabetyczne, którym powinien się posługiwać prawdziwy uniata (por. niżej cytaty za Мечковская 1998: 286):

⁴ Mieczkowskaja [Мечковская 1998: 282] przytacza dane dotyczące okresu od 1801 do 1905 roku. W tym czasie zostało wydanych 27 książek i czasopism w łacińskim alfabecie, a 22 – w cyrylicy. Dopiero po 1906 roku widać znaczny wzrost publikacji białoruskojęzycznych drukowanych cyrylicą.

Кириллица для него – это буквы врага, насаждающего свои *maskoŭskie szkoły* и церкви вместе со своей властью, против которой он ведет вооруженную борьбу; латиница, в представлении Калиновского, была естественным письмом униата *Jaška haspadara z pad Wilni* [...] в защиту *Rzqdu*, враждебного русскому царю.

Wypowiedź Kalinowskiego przytaczana przez badaczkę wskazuje na świadomą decyzję mieszkańca wsi Mostowlany. Otóż wybór alfabetu odzwierciedla stosunek do Imperium Rosyjskiego – łacinka to odcinanie się od niego. Tym samym dochodzi do odrodzenia białoruskiego, ale na poziomie politycznym, jak określiliby to wcześniej przytaczany Traczuk.

Po trzecim rozbiorze Polski oraz po powstaniu 1831 roku rusyfikacja znacznie się nasiliła, co doprowadziło do tego, iż w drugiej połowie XIX w. świadomie zdecydowano się drukować łacinką. Łacinka była traktowana jako symbol sprzeciwu wobec Imperium Rosyjskiego i jego ideologii, ponadto oznaczała ona solidarność z polskim ruchem wolnościowym [Мечковская 1998: 286], jak było to w przypadku publikacji gazety „Mużyckaja Praŭda”. Nim jednak przejdę do analizy zawartego w niej materiału, warto krótko scharakteryzować zjawisko fonetyczne poddawane obserwacji, czyli *akanie*.

Zjawisko *akania-jakania* oraz jego geneza

Akanie-jakanie to zjawisko fonetyczne występujące w językach wschodniosłowiańskich – białoruskim i rosyjskim, które, jak pisze Czekman [1975: 283], charakteryzuje się „brak[iem] zróżnicowania samogłosek *o*, *e*, *a* w pierwszej sylabie przed akcentem. W pozycji tej wszystkie te głoski brzmią jak *a* (*'a*)”. Generalnie chodzi o redukcję⁵ lub neutralizację wyżej wymienionych głosek, które po twardych (niepalatalnych) spółgłoskach w wymowie realizowane są jako *a*, a po miękkich (palatalnych) spółgłoskach jako *'a* [por. Tschernych 1977: 125–126; Issatschenko 1980: 181]. W. Czekman i E. Smułkowa [1988: 124, 128] definiują *akanie* jako „neutralizacj[ę] w opozycji /o/ i /a/ w pozycji nieakcentowanej powodującą alternację *'o* → *a*, odpowiednio *jakanie* jako „alternacj[ę] *'e* ↔ *'a* po spółgłoskach miękkich”. Badacze ci [1988: 68] podkreślają, że nawet gdy rezultat *akania* (*a*) i rezultat *jakania* (*'a*) pod względem akustycznym i artykulatoryjnym są różnymi dźwiękami, „to jednak są to dźwięki utożsamiane przez użytkowników języka białoruskiego w odbiorze ciągłych wypowiedzi słownych i traktowane jako ta sama głoska”. Ponieważ fonetycznie *akanie* i *jakanie* odnoszą się

⁵ A. Šachmatov już w wieku XIX opracował słynną „hipotezę redukcyjną“, która jest ogólnie przyjęta w slawistyce. Przed opracowaniem tej hipotezy Šachmatov był pierwotnie zdania, że *akanie* powstało w wyniku zmian fonetycznych w języku prasłowiańskim, czyli jeszcze w erze przedpiśmiennej [za: Issatschenko 1980: 183].

do tego samego procesu, różniącego się jedynie palatalnością, będę, określając je, korzystać z terminu *akanie-jakanie*. Niezależnie od tego chciałabym najpierw przyrzeć się rezultatom tego procesu osobno.

W języku białoruskim zbieżność fonetyczna *akania* nieakcentowanych samogłosek, w przeciwieństwie do pokrewnego języka rosyjskiego, nie tylko jest odzwierciedlana w wymowie, ale również na piśmie. Dotyczy to zarówno pierwszej ortografii z 1918 r. (tzw. *taraszkiewicy*), jak i istniejącej od 1933 r. *narkamauki*: np. *pozi – paгамі, жердка – жардзіна, вар – варыць* [Янкоўскі 1974: 111; Wexler 1977: 79; Cychun 2002: 566]. W bardziej ścisłym sensie, jak wynika z przytoczonych przykładów, *akanie* (czyli zredukowane samogłoski po niepalatalizowanych spółgłoskach) występuje we wszystkich nieakcentowanych sylabach, z pewnymi wyjątkami i fonetycznie jest realizowane w (i.) silnej („strong” *akan’e*) lub w (ii.) dysymilatywnej („dissimilative” *akan’e*) postaci [Wexler 1977: 79]:

- (i.) nieakcentowane [o] w wymowie jest realizowane jako [a], niezależnie od samogłoski występującej w akcentowanej sylabie,
- (ii.) nieakcentowane [o] w wymowie jest realizowane jako [a], jeżeli akcentowana sylaba nie zawiera [a], lub jako [i], jeżeli akcentowana sylaba zawiera [a].

We współczesnym języku białoruskim *akanie* ma charakter progresywny i występuje również w sylabach poakcentowych oraz w dialektach, dla których jest typowe *okanie*: *смáчнага* ‘smacznego’, *роўна* ‘równy’, *хвóрага* ‘chorego’ [Янкоўскі 1974: 112].

Jakanie, jak już wspomniano wyżej, generalnie charakteryzuje się podobnymi cechami jak *akanie*, chronologicznie wystąpiło ono po ukazaniu się *akania* [Wexler 1977: 81, 147]. Wexler [1977: 147] odróżnia cztery różne typy *jakanie*, m.in.: (i.) *silne jakanie* („strong”), (ii.) *umiarkowane jakanie* („moderate”), (iii.) *asymilatywne jakanie* („assimilative”) oraz *dysymilatywne jakanie* („dissimilative”). Przyjęte normy ortograficzne (*taraszkiewica* i *narkamauka*) odzwierciedlają głównie pierwszy typ na piśmie, pozostałe typy są realizowane w wymowie poszczególnych dialektów białoruskich. Jako słowa przykładowe można wymienić: *яго* ‘jego’, *лясы* ‘las’, *зямля* ‘ziemia’, *яшче* ‘jeszcze’ itp. Jak widać na podstawie tych słów, *jakanie*, inaczej niż *akanie*, dotyczy wyłącznie sylaby przed akcentem.

Gdy z kolei chodzi o genezę tego zjawiska, to w slawistyce ogólnie jest przyjęte, iż *akanie-jakanie* wynika z silnego akcentu dynamicznego, typowego dla języków wschodniosłowiańskich, prowadzącego nie tylko do zmian w zakresie iloczasu, ale też w zakresie jakości nieakcentowanej sylaby [Stieber 2005: 60; Czekman 1975: 284]. Zwolennicy tej hipotezy twierdzą, iż *akanie-jakanie* rozwijało się w erze piśmiennej, począwszy od XIII wieku [Янкоўскі 1974: 111]. Istnieje też inna koncepcja. George Y. Shevelov [1964: 387] (piszący również pod pseudonimem Šerech) zwrócił uwagę, że powstanie *akania* może być związane „w jakiś sposób z działaniem bałtyckiego substratu językowego” [Czekman 1975: 299]. Czekman [1975] i Lekomcewa [1980] są zwolennikami tej hipotezy. Czekman [1975: 300],

opierając się na argumentacji Sedova [1957], twierdzi, iż [p]rzyypuszczenie takie jest w pełni umotywowane, [gdyż] [l]udność bałtycka ziem kolonizowanych przez wschodnich Słowian nie była wypierana, lecz z reguły sławizowała się”. Ilja Serżant [2010] stwierdził, że wschodniolotewskie i niektóre wschodnioliteńskie gwary, które geograficznie znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie akających białoruskich i rosyjskich gwar, realizują w wysokim stopniu fonotaktyczne reguły *akania-jakania*, jednak nie bez wyjątku. Ponadto geneza bałtyckiego *akania* różni się znacznie od genezy słowiańskiego *akania-jakania*⁶.

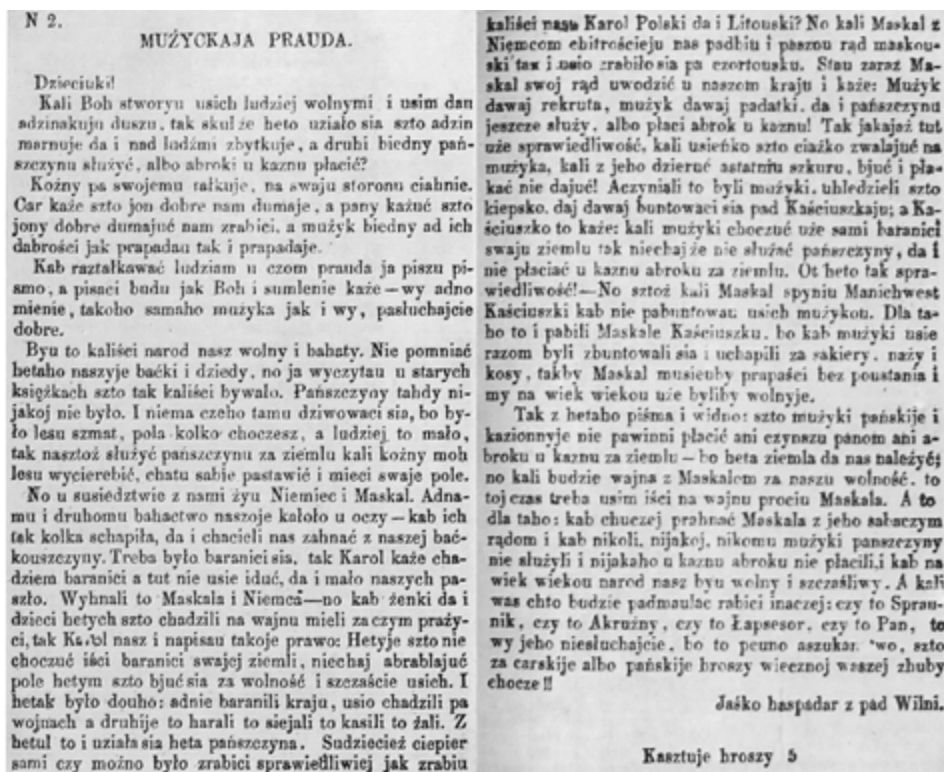
Jeżeli chodzi o czas powstania *akania-jakania*, to wśród naukowców istnieją różne poglądy. Prawdopodobnie wystąpiło ono już przed XV w., gdyż w tekstach spotyka się wyrazy z *akaniem*, najpóźniej jednak od XVI w., jak świadczą następujące przykłady: *калі, магли, грамаде, таго, таварыш* itp. [Янкоўскі 1974: 112].

Dla języka białoruskiego *akanie-jakanie* to charakterystyczna osobliwość fonetyczna, która już przed wprowadzeniem pierwszej ortografii (tzw. taraszkiewicy) w 1918 r. była realizowana fakultatywnie w formie pisemnej. Jak widać z przedstawionego numeru 2 gazety „Mużyckaja Praŭda”, odzwierciedlenie tej osobliwości podlega dużym zmianom. Czytając gazetę, odnosi się wrażenie, iż słowa w wielu przypadkach zachowały etymologiczną pisownię: *czeho, ziemia, kolko, każe, kiepsko, można, naszom*, itp. Z drugiej strony występują również słowa ze zrealizowanym *akaniem-jakaniem*: *wajna, baranili, zrabici* itp. Ze względu na limitowaną liczbę słów w korpusie nie zawsze występują „dublety ortograficzne”. Jako przykład dwóch różnych pisowni jednego słowa można przytoczyć rzeczownik *niczoha*. Jak widać, w pierwszym numerze gazety występuje z pisownią bez *akania*, gdy w szóstym numerze gazety widać pisownię realizującą *akanie*, czyli *niczoha*. W przypadku tego słowa w korpusie gazety znacznie częściej spotykana jest pisownia bez *akania*.

⁶ W gwarze łatgalskiej i w niektórych gwarach wschodnioliteńskich nigdy nie istniało *ō*, jedynie istniało *ā* [Wiemer, Serżant, Erker 2014: 27–28]. W wyniku złożonych zmian fonetycznych prałotewskie **a* przekształciło w *o*. W pewnej fazie rozwoju języka lotewskiego istniała dystrybucja komplementarna między *a* i *o*. Konkretnie charakteryzowała się tym, że (i.) stare *a* było zachowywane w otoczeniu palatalnym (czyli przed spółgłoskami *š, č, ž, dž, j, ŋ, k, g, l* lub przed samogłoskami/dyftongami *i, ĩ, ei, ē, ē*), podczas gdy (ii.) nowe *o* występowało w niepalatalnych kontekstach: (i.) *mazeŋč* ‘malutki’, vs. (ii.) *mozs* ‘mały’. Później jednak w wyniku paradygmatycznego wyrównania *o* rozprzestrzeniło się i mogło występować również w kontekstach niepalatalnych: *moz’eŋč* ‘malutki’, *lob’eŋč* ‘dobry’ (forma zdrobniała) [Serżant 2010: 196–197]. Serżant [2010: 201] podkreśla, iż ze względu na to, że te wspólne cechy mają charakter fonologicznie złożony, istnieje możliwość, że opisane procesy fonologiczne w słowiańskim białoruskim i w opisanych gwarach bałtyckich są powiązane przyczynowo. Jednak powstanie tych fonetycznych charakterystyk dla dwóch różnych grup językowych przeszło zupełnie inne ścieżki z różnymi motywacjami wewnętrznymi. Podczas gdy w gwarach łatgalskich pojawienie się *o* (z **a*) w sylabach akcentowanych było powodowane złożonymi zmianami fonetycznymi, dla gwar wschodniosłowiańskich główną przyczyną była redukcja samogłosek w sylabach nieakcentowanych [Wiemer, Serżant, Erker 2014: 27–28].

Gazeta „Mużyckaja Praŭda” w przedortograficznej fazie języka białoruskiego a odzwierciedlenie na piśmie *akania* i *jakania*

Ukazanie się gazety „Mużyckaja Praŭda” w 1862 r. zapoczątkowało prasę białoruską (białoruskojęzyczną). W sumie ukazało się tylko siedem numerów tej gazety, a jej objętość obejmuje maksymalnie dwie strony. Jak zostało wyżej wspomniane, gazeta była drukowana wyłącznie łacinką, a redaktorzy kierowali się ewidentnie zasadami typowymi dla ortografii polskiej, tak samo jak późniejsze gazety z początku XX wieku, np. „Naša Dola” lub „Naša Niva” [Мечковская 1998: 289–290]. Drugi numer gazety „Mużyckaja Praŭda” jest przedstawiony na ilustracji 1. Gazeta bardziej przypomina ulotki niż periodyk we współczesnym tego słowa znaczeniu. Elementy typowe dla gazet, takie jak rubryki, nagłówki, wyróżnienia graficzne, obrazki nie są obecne. Ponadto gazeta ukazywała się w konspiracyj⁷, dlatego też nie występują nazwisko redaktora oraz adres pocztowy gazety.

Il. 1. „Mużyckaja Praŭda”, nr 2

⁷ Najprawdopodobniej gazeta była przygotowywana do druku i ukazywała się w guberni grodzieńskiej. Zakłada się m.in., że miejscem, gdzie działała wówczas drukarnia, mogła być Sokółka lub miasto Białystok [Omeljanuk 1989a: 201].

Opis zastosowanej metody

Aby móc przeprowadzić szczegółową analizę języka gazety i zastosowanej w niej pisowni, trzeba się oprzeć na faktach o charakterze kwantytatywnym. W tym celu jest niezbędny korpus dostępny w formie cyfrowej/digitalnej. Początkowo zamierzono digitalizację treści gazety za pomocą platformy Transkribus⁸. Kserokopie gazety można znaleźć na stronie internetowej poświęconej projektowi o Konstantym Kalinowskim⁹. Jednak dostępne kserokopie są tak niskiej jakości, że nie dało się wykonać digitalizacji treści. Dla stworzenia korpusu najpierw przepisano całą treść wszystkich siedmiu numerów gazety. Łączna zawartość tych siedmiu numerów wynosi dokładnie 4607 słów (czyli tokenów). Kolejnym krokiem było zidentyfikowanie leksemów, które spełniają kryteria fonetyczne *akania-jakania*. Słowa te zostały odpowiednio oznaczone. Jeżeli odzwierciedlają na piśmie *akanie-jakanie*, to otrzymały końcówkę „[00]”, a jeżeli nie, to zostały oznaczone końcówką „[01]”. Procedurę tę można zilustrować na przykładzie następującego zdania z pierwszego numeru gazety:

Niechaj_[01] pazonajuc_[00], szto my mozem_[01] nie tolko_[01] karmic swaim_[00] chlebom_[01] no jeszcze_[01] i uczyc swajej_[00] muzyckoj_[01] praudy.

Na podstawie przepisane go tekstu udało się zidentyfikować 1489 jednostek, które podlegają realizacji lub nierealizacji *akania-jakania*. Przy identyfikacji słów spełniających kryteria niewielką trudność stanowił leksem homonimiczny *da* oznaczający równocześnie spójnik „i”, jak i przyimek „do”, który należało odpowiednio oznaczyć za pomocą różnych kodów, np. [...] *usi nas kryudzili da_[02] usi obdzierali_[01] [...]* vs. [...] *nie mozesz_[01] dabici_[00] sia da_[00] kuska chleba [...]*. W wyniku analizy zauważono, iż występują również słowa częściowo odzwierciedlające *akanie-jakanie* na piśmie, dotyczy to głównie wielosylabowych słów: *dobraho*, *sprawiedliwaho*, *dapamoże*. Takie słowa zostały oznaczone końcówką [03]. W dalszej kolejności wygenerowano trzy różne listy, zależnie od tego, czy dane leksemy odzwierciedlają te cechy na piśmie. Te trzy listy posłużyły w dalszym ciągu do stworzenia wymienionego na początku anotowanego korpusu.

⁸ Transkribus to platforma do automatycznego rozpoznawania tekstu, analizy układu graficznego i rozpoznawania struktury dokumentów historycznych. Została stworzona przez naukowców uniwersytetu w Innsbrucku (Austria). Obecnie można korzystać z formy odpłatnej i darmowej, <https://readcoop.eu/about/> (dostęp: 23.06.2022).

⁹ kalinouski.arkushy.by/archives/mp.htm [dostęp: 14.02.2023].

Odzwierciedlanie oraz brak *akania-jakania* w gazecie „Mużyckaja Praŭda”

Przy zestawieniu list nie rozróżniano *akania* i *jakania*, oba zjawiska ujęto na jednej liście, ponieważ, jak już wyżej podkreślono *akanie-jakanie* charakteryzuje się podobnymi cechami, różniącymi się jedynie w palatalności. Drugi powód, dla którego nie stworzono odrębnej listy dla *jakania*, jest uzasadniony tym, że to zjawisko występuje znacznie rzadziej¹⁰ w gazecie niż *akanie*. Lista z końcówką [00] zawiera 584 słowa (39,22%), w których *akanie-jakanie* jest zrealizowane na piśmie. Lista z końcówką [01] zawiera 874 słowa (58,70%), gdzie *akanie-jakanie* nie jest odzwierciedlone na piśmie. W przypadku 31 słów (2,08%) *akanie-jakanie* zostało częściowo zrealizowane. Jak wynika z tego pierwszego porównania, czysto statystycznie częściej spotykany w gazecie „Mużyckaja Praŭda” jest brak *akania-jakania*, tzn. pisownia etymologiczna, jak widać na następujących przykładach: *pomohaje*, *dowolny*, *wierno*, *poszli*, *donosić*, *wolność*, *ostatniu* itp. Ze względu na jeszcze nieujednoliconą ortografię dosyć często na stronach gazety spotyka się tak zwane *dublety ortograficzne*¹¹, np. *abiaszczali* (+) : *obiecau* (-), *abdziraje* (+) : *obdzierali* (-), *chacieu* (+) : *chocieu* (-), *pawieryu* (+) : *powieryli* (-), *pamahajem* (+) : *pomohaje* (-), *mala* (+) : *malo* (-), *maskali* (+) : *moskali* (-) itp. Takie dublety są wyraźnym dowodem na to, iż ówczesny język białoruski znajdował się w fazie kształtowania normy językowej, jak już wspomniano powyżej, przytaczając analizy Haponienki [Гапоненка 2013] i Biedera [2021]. W tym okresie (druga połowa XIX wieku, do ukazania się pierwszej ortografii) dublety ortograficzne występują regularnie w przypadku niemal każdej części mowy i obejmują różne płaszczyzny językowe, np. morfonologię, morfologię, leksykę, składnię. Tak na przykład można je też zaobserwować w zakresie konsonantyzmu, a mianowicie przy zapisie spalatalizowanych grup spółgłoskowych w gazecie „Mużyckaja Praŭda”, ale i w innych gazetach z początku XX wieku (w tym „Naša Dola” i „Naša Niva”) występują dublety ortograficzne: *świat* : *swiet* („Mużyckaja Praŭda”), *paśla* : *posła* („Naša Dola”), *sprawiedliwość* : *sprawiedliwosc* („Naša Niva”) [Prenner 2023].

Co do badanego w tym artykule zjawiska fonetycznego, w trakcie analizy zauważono, że proporcje między realizacją a brakiem realizacji *akania-jakania* różnią się zależnie od numeru gazety. Tutaj szczególnie ostatni numer gazety jest uderzająco odrębny od pozostałych, gdyż w nim zasadniczo rzadziej dochodziło do odzwierciedlenia *akania-jakania*. Odnośnie do numeru 7 gazety Omeljaniuk [1989a: 204, 208] (por. Barszczewska [2019: 285–286]) doszła do podobnych

¹⁰ Analiza wykazała, że z 587 słów tylko 28 odzwierciedla *jakanie*.

¹¹ Oznaczenie (+) odpowiada realizacji *akania-jakania* na piśmie, gdyż oznaczenie (-) odpowiada braku realizacji *akania-jakania*.

wniosków, opierając swoje konkluzje na dodatkowych danych. Porównuje ona między innymi język gazety „Mużyckaja Praŭda” z językiem słynnych listów „z-pad szybienicy” oraz z osobliwościami charakterystycznymi dla gwary wsi Mostowlany, z której pochodził Konstanty Kalinowski. Przeanalizowane przez Omeljaniuk dane wyraźnie pokazują, w jakim stopniu różni się numer 7 od pozostałych numerów gazety. Do analizy zostały włączone dodatkowo rozbieżności morfologiczne¹². Różnica w porównaniu do pozostałych numerów gazety jest tak uderzająca, że przemawia za tym, iż mamy do czynienia z innym autorem lub redaktorem. Realizacja *akania-jakania* wynosi jedynie 7,75% w tym numerze, natomiast nieodzwierciedlanie – 92,25%. W pozostałych sześciu numerach odsetek realizacji *akania-jakania* wynosi 44,37%, a nierealizacji 56,63%. Wracając do autorstwa gazety „Mużyckaja Praŭda”, według Omeljaniuk [1989a] / Barszczewskiej [2019] realizacja *akania-jakania* oraz wyżej wymienionych osobliwości pokazuje podobną dystrybucję zarówno w dialekcie wsi Mostowlany, jak i w numerach gazety 1–6 oraz w listach *z-pad szybienicy*, gdzie nie ma żadnej wątpliwości, iż ich autorem był Konstanty Kalinowski.

Poniższe przykłady mają na celu zobrazowanie różnicy w odzwierciedleniu *akania-jakania* (czyli redukcji fonetycznej w niepalatalnych kontekstach) na podstawie dubletów ortograficznych w gazecie „Mużyckaja Praŭda”. Po prawej stronie tabeli znajdują się przykłady bez *akania-jakania* z nr 7 gazety, natomiast po lewej umieszczono przykłady z pozostałych numerów odzwierciedlające odpowiednią osobliwość.

Tabela 1. Porównanie numeru 7 gazety z innymi numerami (1–6)

(+) <i>akanie-jakanie</i> (numery 1–6)	(-) <i>akanie-jakanie</i> (numer 7)
<i>Prauda, abiaszczali to kaliś dać nam wolność</i> [...]	[...] <i>jak koliś płacili</i> [...]
[...] <i>nikoli kanca niebudzie</i> [...]	[...] <i>cierpieli źduczcy konca</i> [...]
[...] <i>tamu chto nam licho robić my pamahajem</i> [...]	[...] <i>od duszy pomohać usielakimi sposobami</i> [...]
[...] <i>nie na toje kab jon żyu jak sabaka</i> [...]	[...] <i>hetakich wieszając, jak podłych sobak</i> [...]
<i>Nie adzin uże może zabyu sia</i> [...]	[...] <i>usi u odzin hołos duryli nas</i> [...]

Chociaż badane tu zjawisko jest zjawiskiem fonetycznym, w dalszym kroku przeprowadzono bardziej szczegółową analizę list z końcówkami [00] i [01] z podziałem na części mowy. W tym celu najpierw zostały zapisane informacje gramatyczne (np. przypadek, rodzaj, liczba) dla każdego leksemu w obu listach,

¹² Do najbardziej wyraźnych różnic Omeljaniuk [1989a: 207] zalicza rozbieżność w formie 3. osoby czasowników czasu teraźniejszego, które mogą wystąpić zarówno z końcowym, jak i bez końcowego -ć, np. *budzić* vs. *budzie*.

tworząc w ten sposób korpus anotowany, który będzie wykorzystywany w pracy nad projektem do analizy innych czasopism. Dokładny podział na części mowy poszczególnych list przedstawiono na diagramach 1 i 2.

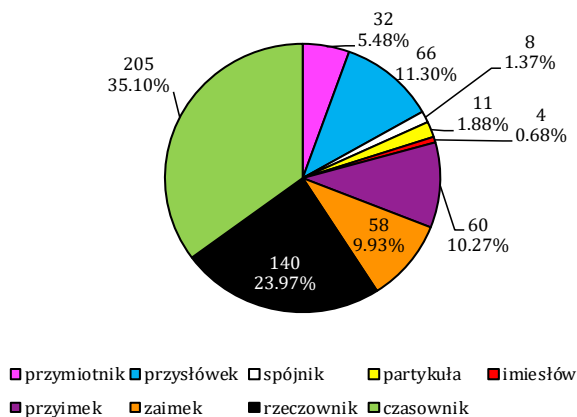

Diagram 1. Realizacja (+) akania-jakania w gazecie „Mużyckaja Praŭda” z podziałem na części mowy

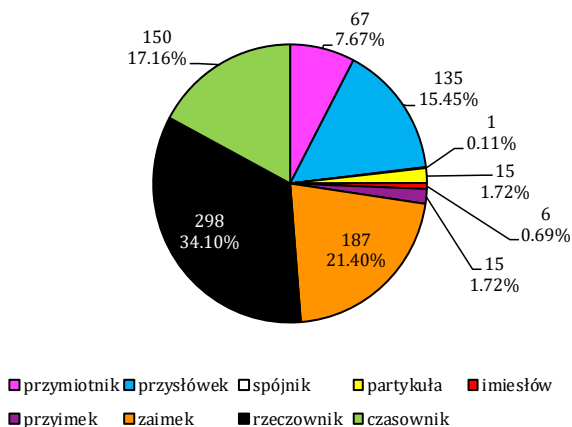

Diagram 2. Brak realizacji (-) akania-jakania w gazecie „Mużyckaja Praŭda” z podziałem na części mowy

Wynik okazał się zgodny z oczekiwaniami: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki, przysłówki i zaimki to najczęściej występujące części mowy, kwalifikujące się do dalszej analizy. W kolejnym kroku porównano odpowiednie części mowy z obu list tak, aby zwizualizować dystrybucję procentową częstotliwości realizacji *akania-jakania*. Omeljanuk [1989a: 202–203] zaobserwowała, że „akanie realizuje się różnie w sylabach przedakcentowych i poakcentowych”, przy czym w sylabach przedakcentowych dochodzi do częstszej realizacji tej cechy niż

w sylabach poakcentowych. Jeżeli chodzi o *jakanie*, to przeprowadzona analiza wyraźnie pokazuje, że w gazecie „Mużyckaja Praŭda” jest ono rzadziej odzwierciedlane, jak zostało już wyżej powiedziane, co potwierdzają też dane zebrane przez Omeljaniuk [1989a: 204].

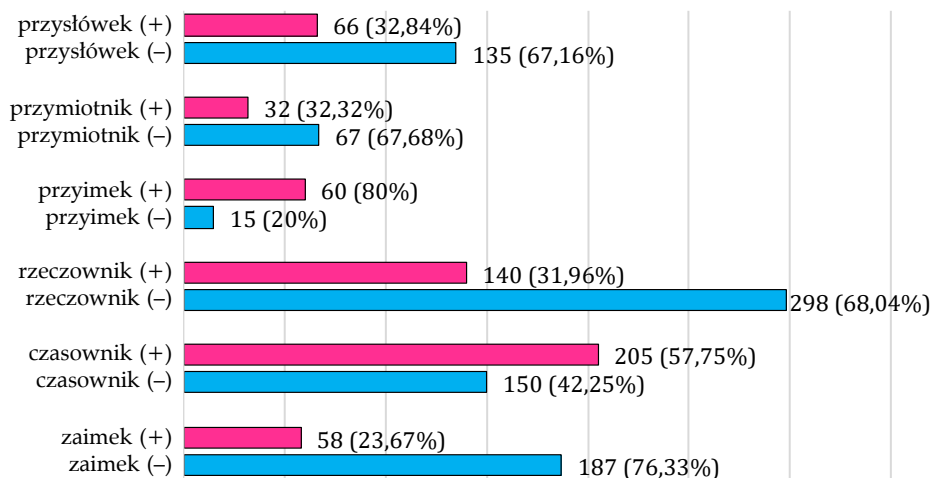

Diagram 3. Dystrybucja w realizacji *akania-jakania*

W większości części mowy widać podobny obraz jak w pierwszej analizie, gdzie dominuje nieodzwierciedlanie *akania-jakania* wynoszące od około 68% do ponad 76%. Jednak szczególnie wyróżniają się przyimki i czasowniki, które charakteryzują się przeciwnym wynikiem w dystrybucji. Wynik jest dość wyraźny w przypadku przyimków, gdzie w 80% realizuje się *akanie*, np. *Tak z hetaho pišma i widno szto niema czeho ždaci ad nikoho, bo toj tolko źnie chto pasieje*. W sumie dotyczy to pięciu przyimków, mianowicie: *ab*, *ad*, *da*, *pa* i *pad*. Natomiast zachowanie *okania* występuje w przypadku następujących czterech przyimków: *od*, *do*, *po* i *pod*.

Tabela 2. Realizacja *akania* w przyimkach

(+) <i>akanie-jakanie</i>	(-) <i>akanie-jakanie</i>
[...] <i>niesprawiedliwość wychodzić ad samoho cara</i> [...]	[...] <i>my spodziejawali na cara, da ždali woli od nieho</i> [...]
[...] <i>napisau to taki durny szto czort wiedaje da czeho jon padobny</i> [...]	[...] <i>iści do spowiedzi i po staromu Bohu molicca</i> [...]
<i>O, zahremić naša prauda i jak małanka piereliec pa swieci!</i>	[...] <i>adnie baranili kraju, usio chadzili po wojnach, a druhije to harali</i> [...]
<i>Jaško haspadar z pad Wilni.</i>	<i>Jaško hospodar s pod Wilni.</i>

Taki wynik jest wręcz zgodny z oczekiwaniami, gdyż jak wiadomo, akcent w języku białoruskim, tak samo jak w języku ukraińskim i rosyjskim, jest ruchomy i nie pada na jednosylabowe przyimki, tworzące enklityki. Ponadto Omeljaniuk [1989a: 203] również zauważyła w swojej analizie, iż w przyimkach „akanie zachodzi fakultatywnie”.

Odzwierciedlanie *akania* i *jakania* w czasownikach

Jak pokazała powyższa analiza na diagramie 3, w czasownikach również częściej jest odzwierciedlane *akanie-jakanie*. Łącznie w przypadku 194 czasowników dochodzi do realizacji tego zjawiska. Z tych 194 czasowników 110 zawiera prefiks(y). Następujące prefiksy w korpusie występują jako komponenty czasowników: *a-*, *ab-*, *ad-*, *da-*, *na-*, *nie-*, *pa-*, *pad-*, *pra-*, *raz-/ras-*, *u-*, *za-* oraz *z-*¹³. Spośród tych 110 czasowników z prefiksem 91 (czyli prawie 90%) realizuje odpowiednie cechy w samym prefiksie, czyli w sylabie przedakcentowej. Następnie przeprowadzono analizę sylab przedakcentowych i poakcentowych i sprawdzono, w jakich zostało odzwierciedlone *akanie-jakanie*. Analiza wykazała, że spośród tych 110 czasowników zawierających prefiks(y) 82 realizują *akanie-jakanie* w sylabie przedakcentowej. W przypadku 77 czasowników prefiks równocześnie jest zbieżny z sylabą przedakcentową. Łącznie 22 czasowniki realizują *akanie* w sylabach przedakcentowych, tj. jednocześnie w nagłosie, jak i w śródgłosie, niezależnie od tego, czy nagłos jest zbieżny z prefiksem. 14 czasowników charakteryzuje się prefiksami, które z natury nie są objęte *akaniem-jakaniem*. Są to np. prefiksy *nie-*, *u-*, *za-* oraz *z-*. Przykładowo można wymienić następujące czasowniki: *zhadziu*_{.3SG.PST.M.}¹⁴, *zrabili*_{.3PL.PST.}, *uchapili*_{.3PL.PST.}, *nieszbytkawali*_{.3PL.PST.}. Wszystkie 14 czasowników realizuje badaną cechę w sylabie przedakcentowej.

Następnie przeprowadzono analizę czasowników, które nie zawierają prefiksów. Łącznie 84 czasowniki bezprefiksalne odzwierciedlają *akanie-jakanie*. Większa część z nich, a mianowicie 79 czasowników, realizuje to zjawisko w sylabie przedakcentowej, co pokazują następujące przykłady: *kasztuje*_{.3SG.PRS.}, *radziła*_{.3SG.PST.F.}, *waźmiem*_{.1PL.PRS.} itp. W przypadku 16 czasowników dochodzi do równoczesnej realizacji w sylabie znajdującej się bezpośrednio przed akcentem i w drugiej sylabie przedakcentowej: *pamaży*_{.IMP.}, *baranili*_{.3PL.PST.}, *wajawaci*_{.INF.} itp. Te wyniki zgadzają się z danymi, które przedstawiła Omeljaniuk [1989a: 202].

Jeżeli chodzi o czasowniki, w których mamy do czynienia z brakiem *akania-jakania*, to ich liczba, jak wynika z analizy, jest mniejsza i nie przekracza 43%.

¹³ Podkreślone prefiksy odzwierciedlają *akanie* na piśmie.

¹⁴ Oznaczanie form gramatycznych następuje zgodnie z zasadami Leipzig Glossing Rules. <https://www.eva.mpg.de/lingua/pdf/Glossing-Rules.pdf> [dostęp: 03.08.2022].

Prawie połowa z nich, a mianowicie 72 czasowniki, zawiera prefiks. Są to czasowniki z następującymi prefiksami: *do-*, *na-*, *o-*, *ob-*, *od-*, *piere-*, *pod-*, *po-*, *pro-*, *za-* oraz *z-*¹⁵.

Podsumowując dystrybucję czasowników zawierających prefiksy, można podkreślić, iż w gazecie „Mużyckaja Praŭda” dość często występują dublety ortograficzne. Jednak rzadziej spotyka się odpowiedniki czasowników z zachowanym *okaniem* w prefiksie. W tym kontekście zidentyfikowano łącznie 77 czasowników z odzwierciedlonym *akaniem* w prefiksie w przeciwieństwie do 30 czasowników z zachowanym *okaniem* w prefiksie. Przykładowy wybór dubletów ortograficznych w zakresie prefiksacji czasowników przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Dublety ortograficzne w zakresie czasowników z prefiksami

(+) <i>akanie/jakanie</i>	(-) <i>akanie/jakanie</i>
<i>dabici</i> .INF.	<i>dobiwacca</i> .INF.
<i>abdziraci</i> .INF.	<i>obdzierali</i> .3PL.PST.
<i>paszou</i> .3SG.PST.M.	<i>poszli</i> .3PL.PST.
<i>razbirajcie</i> .2SG.IMP.	<i>rozobrać</i> .INF.
<i>padmanuu</i> .3SG.PST.M.	<i>podmanuu</i> .3SG.PST.M.

Analiza wykazała ponadto, iż nieznacznie częściej jest realizowane *akanie-jakanie* w czasownikach z prefiksami, gdyż prefiksy z reguły są nieakcentowane, co zostało podsumowane w niniejszej tabeli. Czasowniki nieodzwierciedlające *akania-jakania* na piśmie mają stosunkowo podobną dystrybucję.

Tabela 4. Związek między realizacją zjawisk a kształtem morfologicznym czasowników

205 czasowników (+) <i>akanie-jakanie</i>	110 z prefiksem	53,66%
	95 bez prefiksu	46,34%
150 czasowników (-) <i>akanie-jakanie</i>	72 z prefiksem	48,00%
	78 bez prefiksu	52,00%

Jak już stwierdziła Omeljaniuk [1989a: 202] „w języku «Mużyckiej Praudy» [...] w sylabach znajdujących się przed akcentem *o* przechodzi w *a* w większości wyrazów”. Jak można się spodziewać, co potwierdzają przedstawione wyniki, dotyczy to też czasowników zarówno z prefiksami, jak i bez. Zgodnie z tym stwierdzeniem z 205 czasowników odzwierciedlających *akanie-jakanie* łącznie 174 (czyli prawie 85%) realizują zjawiska w sylabie bezpośrednio przed akcentem lub w drugiej sylabie przedakcentowej.

¹⁵ Podkreślone prefiksy nie odzwierciedlają *akania*.

Dystrybucja odzwierciedlenia *akania-jakania* jest zupełnie inna w przypadku ostatniej sylaby otwartej czasowników, gdzie w gazecie „Mużyckaja Praŭda” konsekwentnie została zachowana pisownia etymologiczna, jak np. *Car każe, szto jon dobre nam dumaje [...]*; Czy **może** czelawiek być *peuny szto jeho nichto nie skrywdzić?*; *Jon znaje jakaja to wolność mużyckaja, jon wiedaje szto muzyk **chocze** [...]*; *No nie douho **zdasce** im krucielstwo [...]* itp. Nieodzwierciedlenie *akania* dotyczy też 2 osoby liczby pojedynczej oraz 1 osoby liczby mnogiej czasu teraźniejszego, np. [...] *mało taho szto nikoli nie **możesz** dabici sia da kuska chleba [...]*; *Niechaj paznajuć, szto my **możem** [...]*. Potwierdzają to również dane Omeljaniuk [1989a: 203], z których wynika, że pisownia etymologiczna z *e* konsekwentnie występuje po spółgłoskach szumiących ([tʃ], [ʃ], [ʒ]) i po *r*, jak widać na podstawie następujących przykładów: *czeho*_{ACC.SG.M.}, *czelawiek*_{NOM.SG.M.}, *naszej*_{ACC.SG.F.}, *hroszej*_{GEN.PL.M.}, *wyżeni*_{IMPER.}, *piereczytajesz*_{2SG.PRS} itp.

Odzwierciedlenie *akania-jakania* w rzeczownikach, przymiotnikach i przysłówkach

Jak widać na podstawie diagramu 3, proporcje w realizacji obu zjawisk są dla rzeczowników, przymiotników i przysłówek odwrotne niż dla dwóch wcześniej analizowanych części mowy. Wyraźnie przeważają formy z nieodzwierciedleniem *akania-jakania*. W przypadku rzeczowników odsetek realizacji *akania* wynosi 31,96%, w przypadku przymiotników – 32,32%. Jeżeli chodzi o przysłówki, odsetek jest podobny i wynosi 32,84%.

W przypadku większości leksemów *akanie-jakanie* jest najczęściej realizowane w sylabach przedakcentowych (może to być nagłos lub śródgłos). Ze 140 rzeczowników 132 odzwierciedlają *akanie-jakanie* w sylabie bezpośrednio przed akcentem, np. *dabro*_{NOM.SG.N.}, *kaniec*_{NOM.SG.M.}, *maskal*_{NOM.SG.M.}, *wajna*_{NOM.SG.F.}. W 13 leksemach odpowiednie cechy są realizowane w sylabie bezpośrednio przed akcentem, jak i w drugiej sylabie przedakcentowej, np. *haspadar*_{NOM.SG.M.}, *haławu*_{ACC.SG.F.}, *maładzioż*_{NOM.SG.F.}. Jedynie w przypadku 7 leksemów *akanie* jest realizowane w sylabie poakcentowej, np. *licha*_{ACC.SG.N.}, *pisarau*_{GEN.PL.M.}.

Odnosnie do przymiotników przewaga znajduje się również wyraźnie po stronie sylaby przedakcentowej, z 31 przymiotników wszystkie realizują *akanie* w tej pozycji, jak widać w następujących przykładach: *bahaty*_{NOM.SG.M.}, *hatowych*_{GEN.PL.M.}, *sabaczym*_{INSTR.SG.M.}, *sałodka*_{NOM.SG.F.}, *miłasierny*_{NOM.SG.M.}. Również w odniesieniu do przysłówek proporcje są podobne. Z 66 przykładów aż w 65 *akanie-jakanie* przypada na sylabę przedakcentową, jeden raz na sylabę poakcentową (*razam*), przy czym zapis etymologiczny tego leksemu (*razom*) występuje częściej (w proporcji 1:4) i potwierdza, że w sylabie poakcentowej dochodzi rzadziej do realizacji (por. również wyniki Omeljaniuk 1989a).

Następnie sprawdzono odpowiedniki rzeczowników, przymiotników i przyśłówków, które nie odzwierciedlają *akania-jakania* na piśmie. Na podstawie danych widać, że dystrybucja jest zupełnie inna, gdyż najczęściej w ostatniej sylabie otwartej rzeczowników zostało zachowane *okanie*, np. *bahactwo*_{.NOM.SG.N.}, *krucielstwo*_{.NOM.SG.N.}, *niebo*_{.NOM.SG.N.}, *piekło*_{.NOM.SG.N.} itp. Zachowanie pisowni etymologicznej obejmuje również, jak już wyżej wspomniano, pozycję po spółgłoskach szumiących: *czelawiek*_{.NOM.SG.M.}, *boże*_{.VOC.SG.M.}. Nierealizacja *akania* w ostatniej sylabie otwartej została zanotowana w przypadku 161 rzeczowników.

Jednak dowolność przy realizacji *akania-jakania* można także zauważyć w sylabach przedakcentowych rzeczowników, w których z reguły częściej dochodzi do odzwierciedlenia tego zjawiska, jak zostało wyżej wspomniane. Brak *akania-jakania* został odnotowany na przykład w następujących wyrazach: *bohatszy*_{.NOM.SG.M.}, *kościół*_{.NOM.PL.M.}, *moskalam*_{.DAT.PL.M.}, *niedoli*_{.LOC.SG.F.}, *niewolnikami*_{.INSTR.PL.M.} itp. Dotyczy to 110 badanych jednostek.

Brak realizacji *akania-jakania* również zanotowano w końcówkach przymiotników, np. *boskoj*_{.ACC.SG.F.}, *szczęśliwyje*_{.NOM.PL.M./N.}, *uniackije*_{.NOM.M./N.}, *nowoj*_{.DAT.SG.F.} itp. Podobną tendencję do niekonsekwentnej realizacji *akania-jakania* odnotowała również Omeljaniuk [1989a: 205] w gwarze wsi Mostowlany, z której pochodził Konstanty Kalinowski. Tak samo w pozostałych sylabach poakcentowych można zauważyć dowolność w realizacji odpowiednich cech, np. *boskomu*_{.DAT.SG.M.}, *kiepskoje*_{.ACC.SG.N.}, *mużyckoju*_{.INSTR.SG.F.}. W przypadku przymiotników najrzadziej zaobserwowano niekonsekwentne odzwierciedlanie *akania-jakania* w sylabie przedakcentowej, np. *ostatniu*_{.ACC.SG.F.}, *okružnym*_{.INSTR.PL.M.}, *dowolny*_{.NOM.SG.M.}. Dotyczy to wyłącznie wymienionych tu słów. Pisownia zachowująca *jekanie* w gazecie „Mużyckaja Praŭda” występuje znacznie częściej niż pisownia z odzwierciedlonym *jakaniem*, jak już zostało wyżej wspomniane. Jako przykłady można wymienić następujące leksemy: *nieczysta*_{.NOM.SG.F.}, *wielika*_{.NOM.SG.F.}, *sprawiedliwy*_{.NOM.SG.M.}.

Odnosnie do przysłówek widać podobną dystrybucję, jak w dwóch poprzednich częściach mowy. W ostatniej sylabie otwartej dosyć często (91 leksemów ze 135) zostały zachowane formy z odzwierciedlonym *okaniem*, np. *dziwo*, *mnoho*, *kiepsko*, *peuno*, *samo*, *trudno*, *śmieło*. W sylabie przedakcentowej podobnie odnotowano pisownię zachowującą *jekanie* i *okanie*, np. *ciepier*, *odkul*, *pomież*, *pozniej*, *sousim*.

Podsumowanie

Nietrudno dostrzec, iż *akanie-jakanie* w gazecie „Mużyckaja Praŭda” obejmuje sylaby przedakcentowe, dlatego to przede wszystkim przyimki oraz przedrostki czasowników realizują zjawisko fonetyczne *akania-jakania*. Właśnie analiza morfologiczna (zależność między występowaniem cechy a częścią mowy)

pozwoili dostrzec, jaka istnieje zależność między cechą morfologiczną a fonetyczną. Zagadnienie to wymaga jednak dokładniejszych obserwacji, które podejmę w przyszłych badaniach.

Na podstawie przeprowadzonych analiz wykazano, że dla odzwierciedlenia *akania-jakania* istotną rolę odgrywała pozycja sylaby w słowie (sylaby przedakcentowe i poakcentowe). Z przytoczonych przykładów wynika, że istnieje korelacja między realizacją zjawisk a sylabą przedakcentową, w której najczęściej dochodziło do realizacji (i.) *akania*, jednak znacznie rzadziej było odzwierciedlane (ii.) *jakanie*: (i.) *abjawiu*_{.3SG.PST.}, *adzinakuju*_{.ACC.SG.F.}, *haława*_{.NOM.SG.F.}, *karol*_{.NOM.SG.M.}, *sabaka*_{.NOM.SG.M.}, *sałodka*_{.NOM.SG.F.}, ale (ii.) *jeho*_{.ACC.SG.M.}, *jeje*_{.ACC.SG.F.}, *jony*_{.NOM.PL.M.}, *jeszcze*_{.ADV.}. Przykłady z listy z odpowiednikami bez *akania-jakania* (lista z końcówką [01]) w ortografii potwierdzają tę hipotezę, gdyż stosunkowo często zaobserwowano brak *akania-jakania* w ostatniej sylabie otwartej oraz ogólnie w sylabach poakcentowych. Zachowanie *okania* w ostatniej sylabie otwartej jest cechą typową dla gwar grodzieńskich, w tym dla gwary używanej we wsi Mostowlany [Omeljaniuk 1989a: 204]. Ponadto typowe dla gazety „Mużyckaja Praŭda” jest zachowanie pisowni etymologicznej po spółgłoskach szumiących ([tʃ], [ʃ], [z]) oraz [r].

W dalszej perspektywie zamierzone jest szczegółowe badanie rozwoju *akania-jakania* i innych zasad ortograficznych zarówno z zakresu wokalizmu, jak i konsonantyzmu. Planowane badania obejmują znacznie większą liczbę pisanych łacinką oraz cyrylicą tekstów prasowych z okresu od 1862 do 1918 roku, poddawanych analizie pod względem fonetyczno-morfologicznym, morfologicznym, leksykalnym i składniowym. Pozwoli to prześledzić drogę rozwoju ortograficznego oraz charakterystyczne różnice między alfabetami.

Bibliografia

- Barszczewska Nina. 2019. *The Role of Writers in the Development of the Belarusian Language in the 19th – Early 20th Century*. „Studia Białorutenistyczne” t. 13: 281–296.
- Bieder Hermann. 2017. *Anton Luckevič. Belaruskaja hramatyka. Vil’nja 1916*. Studia Slavica Oldenburgensia 28.1. Oldenburg: BIS-Verlag der Carl von Ossietzky Universität Oldenburg.
- Bieder Hermann. 2021. *Anton Luckevičs Biełaruskaja hramatyka und der Sprachgebrauch in der „Naša Niwa“-Periode (Zur Kasusvarianz in der ersten Deklination der weißrussischen Substantive)*. „Studia Białorutenistyczne” t. 15: 247–265.
- Bunčić Daniel, Lippert Sandra, Rabus Achim. 2016. *Biscriptality. A Sociolinguistic Typology*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Czekman Walery. 1975. *Akanie. Istota zjawiska i pochodzenie*. „Slavia Orientalis” XXIV, z. 3: 285–305.
- Czekman Walery, Smułkowa Elżbieta. 1988. *Fonetyka i fonologia języka białoruskiego z elementami fonetyki i fonologii ogólnej*. Warszawa: PWN.
- Cychun Hienadź. 2002. *Weißrussisch*. Im: *Lexikon der Sprachen des europäischen Ostens*. Hg. Okuka Miloš. Klagenfurt: Wieser, S. 563–579.

- Dawidowski Paweł. 2011. *Łacinka w historii piśmiennictwa białoruskiego*. „Studia Białorutenistyczne” t. 5: 305–318.
- Issatschenko Alexander. 1980. *Geschichte der russischen Sprache*. Bd. 1: *Von den Anfängen bis zum Ende des 17. Jahrhunderts*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Kuße Holger. 2008. *Semiotik der Schrift: von der Glagolica bis zur Akuninica*. Im: *XIV. JungslavistInnen-Treffen Stuttgart 2005*. Hg. L. Geist, G. Mehlhorn. München: Otto Sagner, S. 85–116.
- Lindner Rainer. 1999. *Historiker und Herrschaft. Nationsbildung und Geschichtspolitik in Weißrußland im 19. Und 20. Jahrhundert*. München: R. Oldenbourg Verlag.
- Omeljaniuk Nina. 1989a. *Jeszcze o autorstwie „Mużyckiej Praudy” i listów „z-pad szybienicy”*. „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” t. 18: 201–208.
- Omeljaniuk Nina. 1989b. *Wersje językowe gazety „Mużycka Prauda”*. „Studia z Filologii Rosyjskiej i Słowiańskiej” t. 15: 101–109.
- Prenner Maria Katarzyna. 2016. *Die Sprache der Zeitung „Naša Niva“ im Zeitraum 1906–1915*. Masterarbeit. Wien.
- Prenner Maria Katarzyna. 2018. *„Naša Niva” na skrzyżowaniu kultur: dowody na różnych płaszczyznach języka gazety*. „Acta Albaruthenica” t. 18: 225–243.
- Prenner Maria Katarzyna. 2023. *Alphabetical Pluricentricity, Graphematical Development and Orthographical Tendencies in Selected Belarusian Newspapers Between 1862 and 1915*. In: *Linguistische Beiträge zur Slavistik. XXIX. Jungslavist*innentreffen in Bochum 2021*. Hg. Ch. Clasmeier, J. Golbek. Berlin: Peter Lang, S. 159–175.
- Serżant Ilja. 2010. *Phonologische Isoglossen des Hochlettischen, Nord-Ost-Litauischen, Nord-West-Russischen und Weißrussischen*. „Baltic Linguistics” 1: 193–214.
- Shevelyov George Y. 1964. *A Prehistory of Slavic. The Historical Phonology of Common Slavic*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Stieber Zdzisław. 2005. *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Traczek Jerzy. 1993. *Z dziejów białoruskiej prasy literackiej do Traktatu Ryskiego*. „Roczniki Humanistyczne” XLI, z. 7: 163–172.
- Tschernych Pavel. 1977. *Historische Grammatik der russischen Sprache*. Berlin: H.W. Herrmann Verlag.
- Wexler Paul. 1977. *A Historical Phonology of the Belorussian Language*. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Wiemer Björn, Serżant Ilja, Erker Aksana. 2014. *Convergence in the Baltic-Slavic Contact Zone. Triangulation Approach*. In: *Congruence in Contact-Induced Language Change. Language Families, Typological Resemblance, and Perceived Similarity*. *Linguae & Litterae* 27. Eds. J. Besters-Dilger, C. Dermarker, S. Pfänder, A. Rabus. Berlin/Boston: De Gruyter, p. 15–42.
- Біндзіч Таццяна. 2001. *Рукапісная беларуская лацінка: да пастаноўкі праблемы*. «Беларускі археаграфічны штогоднік» № 2: 187–193 [Bindzič Taccjana. 2001. *Rukapisnaja belaruskaja lacinka: da pastanoŭki prablemy*. «Belaruski archeahrafičny štohodnik» № 2: 187–193].
- Гапоненка Ірына. 2014. *Спецыфіка нормы беларускай літэратурнай мовы XIX – пачатку XX ст.* «Веснік БДУ», серыя 4, № 3: 26–32 [Haponenka Iryna. 2014. *Specyfika normy belaruskaj literaturnaj movy XIX – pačatku XX st.* «Vesnik BDU», seryja 4, № 3: 26–32].

- Лекомцева Маргарита. 1980. *Проблема балтийского субстрата аканья*. В: *Балто-славянские этноязыковые контакты*. Ред. Т. Судник. Москва: Наука, с. 157–168 [Lekomceva Margarita. 1980. *Problema baltijskogo substrata akan'â*. V: *Balto-slavânskie ètnoâzykovye kontakty*. Red. T. Sudnik. Moskva: Nauka, s. 157–168].
- Мароз Валянціна. 2009. *Лацінскае пісьмо ў гісторыі Беларусі (на матэрыяле латанісаў)*. «Весці НАН Беларусі Серыя гуманітарных навук» № 1: 118–122 [Maroz Valiancina. 2009. *Lacinskaje piśmo ŭ historyi Bielarusi (na materyjalie lietapisaŭ)*. «Vesci NAN Bielarusi Sieryja humanitarnych navuk» № 1: 118–122].
- Мечковская Нина. 1998. *Зачем одному народу две азбуки? (Кириллица и латинка в коллизиях белорусского возрождения)*. „Slavia Orientalis” 47(2): 277–292 [Mečkovskaâ Nina. 1998. *Začëm odnomu narodu dve azbuki? (Kirillica i latinka v kolliziâh beloruskogo vrozroždeniâ)*. „Slavia Orientalis” 47(2): 277–292].
- Руденко Елена. 2019. *Восточнославянские латинографические тексты Великого княжества литовского*. В: *Slavic Alphabets and Identities*. Eds. S. Kempgen, V. Tomelleri, Bamberg: University of Bamberg Press, с. 221–254 [Rudenko Elena. 2019. *Vostočnoslovânskie latinografičeskie teksty Velikogo knâžestva litovskogo*. V: *Slavic Alphabets and Identities*. Eds. S. Kempgen, V. Tomelleri. Bamberg: University of Bamberg Press, s. 221–254].
- Свяжынскі Уладзімір. 2006. *Фактар сувязі пісьма і жанру ў развіцці беларускай літаратуры пасля Люблінскай Уніі*. «Senoji Lietuvos literatūra» 21: 117–133 [Sviažynski Uladzimir. 2006. *Faktar suviazi piśma i žanru ŭ razvicci belaruskaj litaratury paslja Ljublinskaj Unii*. «Senoji Lietuvos literatūra» 21: 117–133].
- Суркова Елена. 2015. *Азбука и/или Abeceda: об истории графических систем в Беларуси*. В: *Slavic Alphabets in Contact*. Eds. V. Tomelleri, S. Kempgen. Bamberg: University of Bamberg Press, с. 95–130 [Surkova Elena. 2015. *Azbuka i/ili Abeceda: ob istorii grafičeskikh sistem v Belarusi*. V: *Slavic Alphabets in Contact*. Eds. V. Tomelleri, S. Kempgen. Bamberg: University of Bamberg Press, s. 95–130].
- Янкоўскі Фёдар. 1974. *Гістарычная граматыка беларускай мовы. Уводзіны, фанетыка*. Мінск: Вышэйшая школа [Jankouŭski Fiodar. 1974. *Historyčnaja hramatyka belaruskaj movy. Uvodziny, fanetyka*. Minsk: Vyšejšaja škola].

Мацвей Ян Квяткоўскі

Варшаўскі ўніверсітэт

mj.kwiatkowski@student.uw.edu.pl

<https://orcid.org/0000-0003-4470-8353>

Аналіз лексікі беларускай гаворкі найстарэйшага пакалення мястэчка Крынкі

Рэзюмэ: Прадметам нашага даследавання з’яўляецца лексіка беларускай гаворкі мястэчка Крынкі (Падляшскае ваяводства). Аналізаваныя словы былі сабраныя намі падчас размоў, якія мы запісалі ў 2020 годзе. Інфарматыры валодаюць мясцовай гаворкай з дзяцінства. Што тычыцца гаворкі ў цэлым, ужываецца яна на тэрыторыі Падляшскага ваяводства, а дакладней на той яго частцы, якая ўваходзіць у гістарычную Літву. У мінулых вяках на тэрыторыі сучаснага Падляшскага ваяводства жылі і балцкія плямёны, мова якіх таксама паўплывала на мясцовую гаворку. Даследаванне паказала, што ў гаворцы пераважае ўласнабеларуская лексіка. Акрамя таго, мы налічылі 185 паланізмаў. Словы, якія мы аналізавалі можна ахарактарызаваць як дыялектызмы, характэрныя гэтай гаворцы, якія часцей за ўсё не прысутнічаюць у літаратурнай мове. У некаторых выпадках мы не мелі пэўнасці наконт паходжання слова, таму залічылі яго да некалькіх груп адначасова. Наступная па колькасці група – гэта 22 русізмы. Напрыканцы знаходзяцца: 6 германізмаў і 3 раманізмы ды лацінізмы. Найбольшай групай запазычанняў з’яўляюцца паланізмы, што тлумачыцца знаходжаннем Крынак на тэрыторыі Польшчы. Іншыя запазычанні паказваюць кантакты з іншымі народамі, прычым да гэтага часу найбольшая колькасць слоў з’яўляецца ўласнабеларускай.

Ключавыя словы: гаворка, Крынкі, беларуская мова, дыялекталогія, лексіка, аналіз, запазычанні, Падляшша, моўныя кантакты, дыялект

Mateusz Jan Kwiatkowski

Analysis of the lexis of the Belarusian subdialect of the eldest generation from the town of Kryнки

Abstract: The subject of research is the Belarusian subdialect from the town of Kryнки (Podlaskie Voivodeship), which was analyzed lexically. The words for analysis were taken from the conversations with the residents of Kryнки recorded by the author in 2020. These people have known the local subdialect since they were children. As for the subdialect itself, it is used in Podlasie (in the modern sense; historically, this region would be called Lithuania). In previous centuries, Podlasie was also populated by Baltic tribes, which affected local subdialects as well. The analysis showed that the dominant part of the vocabulary in this subdialect is of indigenous (Belarusian) origin. The next

biggest group are loanwords from Polish, of which there are 185. (The words chosen for the analysis – 247 in total – were characteristic of this subdialect and/or nonexistent in literary language. In some cases, a word was assigned to several groups because it was impossible to determine its etymology). Besides words of Polish origin, words of Russian (22), German (6), Romance and Latin (3) origin were identified. The largest group of loanwords came from the Polish language, which makes sense, given that Krynki are located in Poland. Other loanwords are evidence of contacts with other nations, but it should be emphasized that the dominant part of the vocabulary remains indigenous, i.e., Belarusian.

Keywords: subdialect, Krynki, Belarusian language, dialectology, vocabulary, analysis, loanwords, Podlasie, language contacts, dialect

Уступ

Крынкі, што ўваходзяць у склад Падляшскага ваяводства, знаходзяцца на тэрыторыі, дзе вякамі пражывае беларускае насельніцтва. Традыцыйнай мовай мясцовых жыхароў з'яўляецца беларуская гаворка. Трэба аднак адзначыць, што ў цяперашні час гаворкай гэтай карыстаецца ў асноўным найстарэйшае пакаленне. Хоць яшчэ прыкладна 60 гадоў таму беларуская гаворка гучала з вуснаў усіх жыхароў мястэчка, цяпер пачуць яе можна ўжо рэдка, звычайна ў дамах праваслаўных прадстаўнікоў старэйшага пакалення ці ў размове тых жа са сваімі аднагодкамі. Выклікана гэта шматлікімі гістарычнымі і сацыяльнымі фактарамі.

У мінулым стагоддзі ў Крынкі мігравала шмат этнічна польскага насельніцтва, перш за ўсё з Сувальшчыны, якое мясцовыя людзі называлі *мазурамі*. Хоць спачатку прыезджыя людзі былі вымушаны вывучаць мясцовую гаворку, улічваючы яе паўсюднае функцыянаванне, з часам польскіх мігрантаў пачало прыбываць больш і больш. Апрача таго трэба адзначыць, што тутэйшая гаворка называецца мясцовымі *простай*, яны гавораць *па-просту*, што паказвае, па-першае, яе нізкі прэстыжны статус, а па-другое, адлюстроўвае асацыяцыю гаворкі з мовай простага, неадукаванага люду, звычайна вясковага паходжання. Мясцовая шляхта амаль заўсёды выкарыстоўвала польскую мову, што тым больш вызначала ступень вартасці беларускай гаворкі як *нізкай* мовы. Больш таго, у перыяд Польскай Народнай Рэспублікі ўлады мэтанакіравана паланізавалі мясцовае насельніцтва, у выніку чаго шмат хто пачаў вызначаць непялякаў як горшых, а мясцовую гаворку – як маўленне, якое не варта цаніць. Беларуская мова была абавязковай у базавай школе толькі нейкі час, а пазней даволі хутка стала факультатыўным прадметам, аж увогуле знікла са школы. Па гэтай прычыне большасць каталікоў піша выключна па-польску (часам па-расійску), а беларускай кірыліцы не ведае, ды часта мае праблемы чытаць кірыліцу наогул. Наступствы гэтага відаць да сённяшняга дня, паколькі некаторыя людзі саромеюцца выкары-

стоўваць беларускую гаворку, альбо нават папракаюць іншых, якія дасюль ёю карыстаюцца.

Наступным важным чыннікам з'яўляецца факт, што на Сакольшчыне ўжо як мінімум адно стагоддзе мясцовыя каталікі лічаць сябе палякамі, нягледзячы на тое, якая была іх першая мова ці якой мовай яны карыстаюцца дома. Гэта спрыяе яшчэ большай іх паланізацыі. Такім людзям не замінае факт, што беларуская гаворка была мовай іх бацькоў і іх дзяцінства – часта яны лічаць беларускую гаворку непатрэбнай і *нізкай*, а «роднай мовай» лічаць польскую, якая з'яўляецца афіцыйнай.

Варта згадаць пра мяшаныя шлюбы, якія звычайна спрыяюць паланізацыі. Падобным чынам, адукацыя ўплывае на заняпад беларушчыны, больш адукаваныя людзі часцей паланізуюцца.

Найбольш клапацяцца пра беларускую гаворку праваслаўныя, якія найчасцей перадаюць яе сваім дзецям, аднак, і тут ёсць выключэнні. Па-першае, праваслаўных у Крынках цяпер менш за каталікоў, па-другое, шмат зараз мяшаных сем'яў, а каталікі вельмі рэдка засвойваюць мясцовую гаворку, звычайна да сваіх дзяцей яны гавораць па-польску. Спрыяе гэтаму факт пражывання ў Польшчы, дзе польская мова мае статус дзяржаўнай. Больш таго, апошнім часам мясцовыя праваслаўныя папрасілі новага бацюшку, каб мовай пропаведзі была польская мова, аргументуючы тым, што беларуская гаворка незразумелая іх дзецям.

Апошнім фактарам, які спрыяе паланізацыі з'яўляецца факт, што мясцовае насельніцтва назірае сітуацыю на Беларусі і заўважае русіфікацыйныя працэсы, якія там маюць месца. Гэта дадаткова заніжае прэстыж беларускай мовы ўвогуле.

Усе пералічаныя абставіны, а таксама агульная глабалізацыя спрыяюць паланізацыі мясцовага беларускамоўнага насельніцтва.

Варта падкрэсліць, што ёсць беларускамоўныя сродкі масавай інфармацыі даволі папулярныя сярод мясцовага праваслаўнага насельніцтва: яно чытае беларускія газеты, глядзіць беларускамоўныя праграмы тэлебачання, слухае беларускае радыё. У мясцовых крамах можна купіць нумары беларускага грамадска-культурнага штомесячніка «Часопіс», які прысвечаны сучаснасці, мясцовай гісторыі, літаратуры і мастацтву, а таксама паслухаць радыёстанцыю «Рацыя», якая вяшчае з Польшчы на беларускай мове (слухаць яе можна не толькі ў РП, але і ў Беларусі і Летуве). Нягледзячы на гэта паланізацыю мясцовага насельніцтва наўрад ці можна затрымаць. Малодшыя пакаленні звычайна разумеюць гаворку, але не карыстаюцца ёю ў камунікацыі, дзеці не ведаюць зусім (хіба, што яны праваслаўныя).

Друкаваных прац, у якіх апісвалі гэтую беларускую гаворку, няшмат. Калі пачаць ад найстарэйшых, варта ўзгадаць даследаванне Міхала Федароўскага пад загалоўкам *Lud białoruski na Rusi Litewskiej* [Fedorowski 1903a, 1903b,

1903с], у якім збіральнік апублікаваў сабраныя апавяданні з Літоўскае Русі, г. зн. Заходняе Беларусі. Большасць апавяданняў не паходзіць непасрэдна з Крынак, аднак шмат з іх запісана ў навакольных вёсках і мястэчках. Аўтар вызначыў адметныя рысы паўночна-заходняе часткі паўднёва-заходняга дыялекту. Там узгадваюцца і Крынкі.

Іншаю працаю, у якой знойдзем апісанне гаворак усёй Беласточчыны, з'яўляецца *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* [1980]. Гэты атлас уключае ў сябе шмат мап, якія ілюструюць моўныя рысы рэгіёна ці паказваюць лексемы, што выкарыстоўваюцца ў дадзенай мясцовасці. Аднак і гэтая праца апісвае больш шырокую тэрыторыю, але не засяроджваецца на Крынках.

Іншыя публікацыі, што таксама закранаюць пытанне гаворак Падляшша – гэта: *Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Opis socjolingwistyczny na tle uwarunkowań historycznych* [2016], *Wielokulturowa gmina Krynki* [2010: 9–11], *Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча* [1979–1985], *Gwara Gminy Szudziałowo* [2019].

Дадзены артыкул напісаны на аснове нашае бакалаўрскае працы [Квяткоўскі 2020] (яна змяшчае больш прыкладаў і запісаныя намі размовы), мэтай якое было сабранне як найбольшай колькасці слоў і іх лексічны аналіз. На аснове яго мы вызначалі, якіх слоў паводле паходжання ў мясцовым маўленні найболей. Нас цікавіла, якія моўныя ўплывы найбольш моцныя на тэрыторыі даследавання. У будучыні мы плануем падрыхтаваць і выдаць першы слоўнік крынкаўскай гаворкі.

Для запісу крынкаўскае гаворкі мы выкарыстоўваем кірылічную транскрыпцыю. Мы запісваем вымаўленне згодна з літаратурным стандартам, але мы дадалі некаторыя літары з мэтай адлюстраваць гукі, якія прысутнічаюць у крынкаўскай гаворцы, а не маюць адпаведнікаў у літаратурнай мове. Гэта будуць наступныя знакі: **г**, які адлюстроўвае выбухны гук (g), **эм/эн** (ẽw̃), **ем/ен** (jẽw̃), **ом/он** (õw̃) і **ём/ён** (jõw̃). Гэтыя гукі падтрымліваюцца ў мясцовай гаворцы пад уплывам польскай мовы.

Моўная прыналежнасць і рысы крынкаўскае гаворкі

Гаворка, якою карыстаюцца мясцовыя жыхары, належыць да горадзенска-баранавіцкае групы гаворак (калі больш дакладна: да горадзенскае падгрупы), якая належыць да паўднёва-заходняга дыялекту беларускае мовы. Гэта мяшаная гаворка, што выклікана значным уплывам польскае мовы, які ўвесь час павялічваецца.

Гаворка мае наступныя фанетычныя рысы:

1) Недысімілятыўнае аканне, напр. *карова, акно, гаварыць*.

- 2) Няпоўнае аканне, напр. *многа, моцно, добра, лепшаго, шаснастаго*.
- 3) Еканне і іканне, напр. *цепер, ціпер, мене, міне*.
- 4) Цеканне і дзеканне, напр. *цетка, цёмны, дзет*.
- 5) Пратэтычнае г, ці брак пратэзы (замест пратэтычнага в, як у літаратурным стандарце), напр. *гуліца, гучыць, гось, осень, очы*.
- 6) Мяккае ль, напр. *але, лето*.
- 7) Зацвярдзелае р, напр. *трэба, рэпа, рэка* (аднак у некаторых польскіх запазычаннях застаецца польскі гук ж/ш напр. *пшыстанэк, пшэйсьце*).
- 8) Гукі вытворныя з польскіх насавых гукаў, напр. *ксьнішка, зацёнгненты, паменьць*.
- 9) Выбухны гук г, напр. *награда, гжэчны*.
- 10) Саканне ў зваротных дзеясловах, напр. *услухайса, нарадзілася, называласа, рабілоса*.

3 марфалагічных і словаўтваральных рыс гаворкі варта вылучыць:

- 1) Канчатак **-і** ў месным склоне назоўнікаў ж. р. у адз. л., напр. *у лесі, у хаці*.
- 2) Канчаткі **-ом, -ох/-ах** у давальным і месным склонах назоўнікаў м. ды н. р. у мн. л. пад націскам, напр. *сталом, кавалём, па бацькох, па дзядох, па канікох, па днёх, па вечарах, у часах*.
- 3) Канчатак **-ум** у месным склоне прыметнікаў м. і н. р., напр. *у велькум, па гэтым беларускум*.
- 4) Архаічная форма назоўніка **рок** у родным склоне мн. л.: *лет* (утвораная ад суплетыўнай асновы, замест рэгулярна ўтворанай формы: *рокаў* [такая форма не ўжываецца]).
- 5) Канчатак **-ць** у 3 асобе дзеясловаў адз. л. у цяперашнім часе, напр. *лежыць, верэшчыць*.
- 6) Фармант **-ка** для азначэння прадметаў ж. р., напр. посуду: *банка, бочка, канэўка*; тканін: *раджюшка*.
- 7) Фармант **-ак, -ач** для азначэння ўжытковых прылад м. р., напр. *баняк, біяк*.
- 8) Фармант **-ок** для азначэння памяншальных назваў назоўнікаў м. р., напр. *сыноч*.
- 9) Сінтэтычнае ўтварэнне будучага часу пры дапамозе асабовай формы і дапаможнага дзеяслова **іму**, напр. *мецьму*.
- 10) Націскны канчатак **-е** ў назоўным склоне мн. л. назоўнікаў, напр. *бацьке, бураке*.

Некаторыя з вышэйпададзеных рыс з'яўляюцца характэрнымі для ўсяго паўднёва-заходняга дыялекту, іншыя толькі для горадзенска-баранавіцкае групы, а некаторыя толькі для горадзенскае падгрупы (параўн. *Dialektologia białoruska* [Barszczewska, Jankowiak 2012]).

Лексічны аналіз гаворкі

Лексемы аналізаваныя намі былі сабраныя з размоў, якія мы запісалі ў лютым 2020 года ў Крынках. Па прычыне вялікай колькасці лексікі, мы не можам прывесці ўсяго сабранага матэрыялу і абмяжуемся толькі самымі адметнымі, паводле нас, прыкладамі, што абумоўлена фарматам навуковага артыкула. Не азначае гэта аднак, што словы такога тыпу дамiнуюць у гаворцы, што будзе больш падрабязна разгледжана ніжэй: у вывадах. Даследавалі мы стылістыку слоў, іх афарбоўку, этымалогію і параўноўвалі з літаратурнаю моваю – г. зн. ці ўжываюцца там яны (альбо ці слова выключна дыялектнае, г. зн. зафіксаванае толькі вакол Крынак), а калі так, як часта. Пры кожным слове прысутнічае цытата. Не ўсе першапачатковыя формы былі зарэестраваныя ў разуме, некаторыя з іх мы рэканструявалі. Для праверкі этымалогіі выбраных слоў мы скарысталіся *Этымалагічным слоўнікам беларускай мовы* [ЭСБМ 1978–2017], *Ідыш-беларускім слоўнікам* [Астравух 2008], *Слоўнікам сінонімаў і блізказначных слоў* [Клышка 2005], *Гістарычным слоўнікам беларускай мовы* [1982–2017] і *Russisches Etymologisches Wörterbuch* [Vasmer 1950–1958].

У ніжэйпададзеным слоўнічку мы скарысталіся наступнай тэрміналогіяй: усе паняцці, такія як дыялектнае, агульнаўжывальнае, ці абмежавана выкарыстоўванае слова азначаюць наяўнасць (ці брак наяўнасці) гэтых слоў у беларускай літаратурнай мове, і зусім не маюцца да таго, ці слова было запазычанае з літаратурнай польскай ці іншай мовы. Калі слова пазначанае як дыялектнае, маем інфармацыю, што ў літаратурнай беларушчыне яго няма і так далей. Пасля таго паставілі мы коску ды інфармацыю, з якой мовы слова паходзіць (ці наадварот – з’яўляецца спрадвечна беларускім словам). Не правяралі мы, ці словы паходзяць з гаворак ці літаратурных моў, правяралі мы толькі, з якіх канкрэтна моў словы былі запазычаныя.

Першая размова была праведзена з сям’ёй прыватнаўладных вернікаў, якія размаўляюць на мясцовай гаворцы штодзённа і лічаць сябе беларусамі. Падчас размовы прысутная была таксама мясцовая полька – каталічка, якая таксама валодае гаворкаю, але на крыху ніжэйшым узроўні, беручы пад увагу тое, што рэдка ёю карыстаецца. Усе інфарматыры з’яўляюцца прадстаўнікамі старога пакалення.

а) назоўнікі м. р.:

1. **Монж**¹ ‘муж’, *Мэнжа брат, а добро.* (дыял. сл., пал. < польск. *maż* ‘тс.’)
2. **Мужык** ‘муж’, *Не, мой мужык з Ланіч паходзіць.* (дыял. сл., сп. бел. сл.)

¹ Тут і далей першапачатковая форма слова была намі рэканструяваная.

3. **Эмэрыт** ‘пенсіянер’, *А тэраз от у хаце эмэрыт.* (дыял. сл., пал. < польск. *emeryt* ‘тс.’)
4. **Ойцец** ‘бацька’, ...цяжко было ў дваіх з ойцам, і так по prostu, ён кажа „Я жаніцца не буду”. (дыял. сл., пал. < польск. *ojciec* ‘тс.’)
5. **Крэнгослуп** ‘хрыбетніца’, ...бо высеў крэнгослуп на амэн і ўсё... (дыял. сл., пал. < польск. *kręgosłup* ‘тс.’)
6. **Барк** ‘плячо’, *Барк маю паломаны...* (дыял. сл., пал. < польск. *bark* ‘тс.’)
7. **Надгарстэк** ‘прыдалонне’, ...тут надгарстэк паломаны... (дыял. сл., пал. < польск. *nadgarstek* ‘тс.’)
8. **Стопень** ‘градус’, ...мароз на трыццаць стопні... (дыял. сл., пал. < польск. *stopień* ‘тс.’)
9. **Зэстаф** ‘набор, камплект’, „Рысё, іле ты маеш зэстаф эмэрытуры” (дыял. сл., пал. < польск. *zestaw* ‘тс.’)
10. **Самохуд** ‘аўтамабіль’, *І ён самоходэм езьдзіў бэс пшэрвы.* (дыял. сл., пал. < польск. *samochód* ‘тс.’)
11. **Вузэк** ‘вазок’, ...то маю такі вузэк, у вузэк паўкладала... (дыял. сл., пал. < польск. *wózek* ‘тс.’)
12. **Пшэпіс** ‘рэцэпт’, *Гэта гдзесь у Любельскум, я сама не знаю, ну гэта брат прывёз мне такія пшэпісы постныя, на пост.* (дыял. сл., пал. < польск. *przepis* ‘тс.’)
13. **Салер** ‘сялера’, *Варыва, морква, сьвёкла, бураке, сьвёкла, цыбуля, салеры садзім, а салеры то не знаю як па-беларуску.* (дыял. сл., пал. < польск. *seler* ‘тс.’)
14. **Когутэк** ‘пеўнік’, *О, а ваш когутэк такі быў файны, тыле лет у нас быў.* (дыял. сл., пал. < польск. *kogut* ‘тс.’)
15. **Росол** ‘булён’, ...з касьцей росол... (дыял. сл., пал. < польск. *rosół* ‘тс.’)
16. **Выстэмп** ‘выступ’, *Навэт тутай як дні Крынак і выстэмпы жыдоўске хараішэ граюць і сьпяваюць, а тэраз у Крынках нема.* (дыял. сл., пал. < польск. *występ* ‘тс.’)
17. **Жыд** ‘жыд’, *А ціпер німа, німа ў Крынках жыдоў.* (агул. сл., сп. бел. сл.)
18. **Карк** ‘шыя, карак’, *Ага карк да таго баліць.* (дыял. сл., пал. < польск. *kark* ‘тс.’)
19. **Палеч** ‘апальшчык’, *Яко палеч, што?* (дыял. сл., сп. бел. сл. альбо пал. < польск. *palacz* ‘тс.’)
20. **Пеўнік** ‘пеўнік’, *Зэ старосьці. Пеўнік, пеўнік.* (агул. сл., памяншальная форма ад *певень*, якое з’яўляецца беларуска-ўкраінскай ізалекасай, утворанай пры дапамозе суфікса -ень ад дзеяслова шматразовага дзеяння *п’явати*, які з *п’яти*, потж ‘пець’). Бярында, які занатаваў *волянски певень*, *литовски петухъ* даказвае, што слова прыйшло з поўдня

і замяніла беларускага (гістарычна літоўскі = беларускі) петуха [ЭСБМ 1978–2017, 9: 10]).

21. **Петушак** ‘пеўнік’, *Пяць. I (маем) когутка, петушка. Гэта ўсё багацтва, а яйка купляем.* (дзял. сл., сп. бел. сл.)
22. **Век** ‘век, узрост’, *Ты з маго веку.* (абм. слова., сп. бел. сл.)
23. **Склеп** ‘крама, магазін’, *Я зайшла да склепу з унукамі, і „цо хиэце купіць?”* (дзял. сл., пал. < польск. *sklep* ‘тс.’)

б) назоўнікі ж. р.:

1. **Матка** ‘маці, матка’, *Так! Так, так. Іха матка родна сёстра...* (агул. сл., сп. бел. сл.)
2. **Беларусінка** ‘беларуска’, *Але я не знаю, я лічуса но беларусінкай можна сказаць, бо ым у нас не толеруюць вельмі гэтых ыы... беларусінаў, але я ўсе раўно, я выводжуса с, я естэм правослаўна.* (дзял. сл., пал. < польск. *Białorusinka* ‘тс.’)
3. **Родзіна, радзіна** ‘сям’я’, *А он кажа „Так і так!”. Бо ў нас ест родзіны ўжо мешаныя. Я была ў Беларусі яшчэ як мама жыла, то езьдзілі мае мамы бацьке і цэла родзіна асталаса ў Беларусі.* (дзял. сл., пал. < польск. *rodzina* ‘тс.’)
4. **Цурка** ‘дачка’, *А цурка... у банку працуе ў Беластоку.* (дзял. сл., пал. < польск. *śórka* ‘тс.’)
5. **Старана** ‘бок гумна’, *І за касой зьбірала і снапэ тья высоко ў старане трэба было.* (абм. сл., сп. бел. сл.)
6. **Падвышка** ‘прыбаўка’, *А я маю дзевецьсот докладне сорок злоты тэраз, о то па падвышцы.* (дзял. сл., пал. < польск. *rodwyżka* ‘тс.’)
7. **Пралька** ‘пральная машына’, *...а ціпер укінеш у пральку, пралька памые, параскідаеш, пасохне, напрасуеш і ўсё.* (дзял. сл., пал. < польск. *pralka* ‘тс.’)
8. **Калейка** ‘чарга’, *...у калейцы не стаяла.* (дзял. сл., пал. < польск. *kolejka* ‘тс.’)
9. **Фура** ‘павозка’, *...усё астатня забралі міне і брата і куфэр на фуру.* (устарэлае сл., германізм < ням. *Fuhre* ‘тс.’; магчыма запазычана праз польск. мову)
10. **Браціха** ‘братавая’, *А ойца брата забілі на вайне, та тут была браціха і двое дзіцей.* (агул. сл., сп. бел. сл.)
11. **Склепова** ‘прадаўшчыца’, *Не, не склепова, тая баба, што стаяла ў калейцы.* (дзял. сл., пал. < польск. *sklep* ‘крама’ + -ова альбо польск. *sklepowa* ‘тс.’)
12. **Вымяна** ‘абмен’, *А й жэш вымяна студэнтаў была, нашыя там, а...* (дзял. сл., пал. < польск. *wymiana* ‘тс.’)
13. **Картофля** ‘бульба’, *Мы па-своему, картофля.* (агул. сл., германізм < ням. *kartoffel* ‘тс.’; запазычана праз польск. мову)

14. **Памёнтка** ‘памятка, сувенір’, *Гэrb но, но, о файно гэту памёнтку купіў* (дыял. сл., пал. < польск. *ramiątka* ‘тс.’)
15. **Канва** ‘рэдка сятчатая тканіна, баваўняная або льняная, якая служыць асновай пры вышыванні крыжыкам’, *О і то ні па канве, гэта па канве, ні трэба было выцягаць нітачкі, каб гэтаго-...* (праф. сл., раманізм < фр. *canavas* ‘тс.’)
16. **Маўлінка, маўліна** ‘мулінэ’, *А гэта маўлінка, маўлінка ўсе называлі, маўліна, такія ў маточках гэтыя ніткі.* (праф. сл., раманізм < фр. *mouliné* ‘тс.’)
17. **Бабця** ‘бабуля’, *Тылько „Не мов для бабці, не мув да бабці”.* (дыял. сл., пал. < польск. *babcia* ‘тс.’)
18. **Вельканоц** ‘Вялікдзень’, *...Перад Коляды чы перад Вельканоц...* (дыял. сл., пал. < польск. *Wielkanoc* ‘тс.’)
19. **Гарбарня** ‘завод, на якім адбываецца дубленне’, *Ойцец пашоў да гарбарні папа...* (дыял. сл., германізм < ід. *garbarnje* ‘тс.’ або пал. < польск. *garbarnia* ‘тс.’; аснова сл. у любым выпадку германская [Астравух 2008: 330])
20. **Вытфурня** ‘завод, фабрыка’, *Рабіў у ГСе на вытфурні воду продукаваў...* (дыял. сл., пал. < польск. *wytwórnia* ‘тс.’)
21. **Польска** ‘Польшча’, *У нас таксама ў Польшчы гэтыя вёскі пустыя робяцца.* (дыял. сл., пал. < польск. *Polska* ‘тс.’)

в) назоўнікі н. р.:

1. **Обыватэльство** ‘грамадзянства’, *Я обыватэльство маю польске.* (дыял. сл., пал. < польск. *obywatelstwo* ‘тс.’)
2. **Бёдро** ‘сцягно, кумпяк’, *І бёдро маю ўстаўлена эндопротэзу.* (дыял. сл., пал. < польск. *biodro* ‘тс.’)
3. **Шчэнсьце** ‘шчасце’, *Но, ногі, ногі то цалэ шчэнсьце яшчэ...* (дыял. сл., пал. < польск. *szczęście* ‘тс.’)
4. **Варыво, важыво** ‘гародніна’, *...а свае важыва маем, варыво.* (дыял. сл., пал. < польск. *warzywo* ‘тс.’)
5. **Назвіско** ‘прозвішча’, *Валентукевіч... я такога назвіска...* (дыял. сл., пал. < польск. *nazwisko* ‘тс.’)
6. **Управненьне** ‘паўнамоцтва’, *„Управненьне да паленьня ўначэ маеш, чы не?”* (дыял. сл., пал. < польск. *uprawnienie* ‘тс.’)
7. **Санаторыюм** ‘здраўніца, санаторый’, *...бо я была ў Каменю Паморскум у санаторыюм...* (дыял. сл., пал. < польск. *sanatorium* < лац. *sānatōrius* ‘тс.’)
8. **Място** ‘места, горад’, *Велька място Крынкі тут.* (дыял. сл., пал. < польск. *miasto* ‘тс.’)

г) назоўнікі мн. л.:

1. **Глупоты** 'глупствы', *Глупоты ту гаворыш!* (дыял. сл., пал. < польск. *głupoty* 'тс.')
2. **Руры** 'трубы', ...сабе думаю й у яго руры казаў жэ зарасталі камянем... (дыял. сл., пал. < польск. *rurowy* 'тс.')
3. **Маточкі** 'талька', *Ага маточкі такія, а па-беларуску я не скажу.* (дыял. сл., русізм < рас. *моточки* 'тс.')
4. **Тыгодне** 'тыдні', ...усё трэбо то тады я прыйду, за два тыгодне пасуе? (дыял. сл., пал. < польск. *tygodnie* 'тс.')
5. **Надгадзіны, надгадзіны** 'звышурочныя гады', *Зарабяў больш, бо надгадзіны меў. Так, надгадзіны меў, очывісьце і том ён дастаў такую эмэрытуру.* (дыял. сл., пал. < польск. *nadgodziny* 'тс.')

г) назоўнікі агульнага р.:

1. **Розрабяка** 'свавольнік, гарэза', *Хлопец розрабяка!* (дыял. сл., пал. < польск. *rozrabiaka* 'тс.')

д) зборныя назоўнікі:

1. **Родзэнства** 'браты і сёстры', *А што. А рэшта родзэнства?* (дыял. сл., пал. < польск. *rodzeństwo* 'тс.')
2. **Праня** 'мыццё', ...помню мама як станя праня рабіць у балелі... (дыял. сл., пал. < польск. *pranie* 'тс.')

е) устойлівыя словазлучэнні:

1. **Настаяшчы работнік** 'сапраўдны работнік, працаўнік', *Так ест, як я скончыла сёму клясу, то была ўжо настаяшчы работнік.* (дыял. словазлучэнне, русізм альбо частковы русізм < рас. *настоящий работник* 'тс.' альбо рас. *настоящий* + бел. *работнік*)
2. **Вечны покуй** 'вечны спакой, мір', *А тэго Скроўба, вечны покуй, Ромэк ён здаецца называўса...* (дыял. словазлучэнне, пал. < альбо польск. *wieczny pokoj* 'тс.')
3. **Знаць з відзэння** 'ведаць у твар', *Знала з відзэння, але нігды з ім не гаварыла.* (дыял. сл., пал. < польск. *znać z widzenia* 'тс.')
4. **Бэс пшэрвы** 'безупынна, заўсёды', *І ногі і рукі баляць і ўсё і яшчэ ламлюса бэс пшэрвы о і ціпер была паломана.* (дыял. сл., пал. < польск. *bez przerwy* 'тс.')
5. **Божэ народзэне** 'Каляды', ...бо як перад Божэ народзэне, перад Коляды чы перад Вельканоц о ту Вельку суботу... (дыял. сл., пал. < польск. *Boże Narodzenie* 'тс.')
6. **Велькі п'энтэк** 'Вялікая пятніца', ...як у Вельку посьце, Велька субота, Велькі п'энтэк... (дыял. сл., пал. < польск. *Wielki Piątek* 'тс.')

7. **Ісьці пэўном паром** ‘ісці поўным ходам’, *То ўжэ ППР ішоў пэўном паром.* (дыял. сл., пал. < польск. *iść pełną parą* ‘тс.’)

ё) дзеясловы:

1. **Шляцца** ‘швэндацца’, *У будзённы не будзяце шляцца, праўда чы не, усе дзеці мелі работу!* (агул. сл., магчымы русізм < рас. *шляться* ‘тс.’)
2. **Істнець** ‘існаваць’, *Ужэ ППР істняў, работа, бардзо добра было.* (дыял. сл., пал. < польск. *istnieć* ‘тс.’)
3. **Талераваць** ‘зносіць, дапушчаць’, *...тут не талеруюць якое гэта беларускай мовы.* (дыял. сл., пал. < польск. *tolerować* ‘тс.’)
4. **Відзецц** ‘бачыць’, *...больш відзіць жэ ест імя і больш католікаў ён гаворыць па-польску...* (абм. сл. сп. бел. сл. [ЭСБМ 1978–2017, 9: 10], русізм < рас. *видеть* ‘тс.’, або пал. < польск. *widzieć* ‘тс.’)
5. **Кеўкаваць** ‘пускаць парасткі’, *Маладыя лета кеўкуюць, так чы не, Аня?* (дыял. сл., пал. < польск. *kiełkować* ‘тс.’)
6. **Зобачыць** ‘убачыць’, *З мужчынамі зобачце што робіласо...* дыял. сл., пал. < польск. *zobaczyć* ‘тс.’)
7. **Дастаць** ‘атрымаць’, *Тыле эмэрытуры дастаў?* (абм. сл., сп. бел. сл. альбо пал. < польск. *dostać* ‘тс.’)
8. **Студ’яваць** ‘вучыцца ва ўніверсітэце’, *Гэта Крыся мая цурка, была ў Мінску, яна студ’явала.* (дыял. сл., пал. < польск. *studiować* ‘тс.’)
9. **Спрэзэнтаваць** ‘падарыць’, *І ёй якісь там Ахмэд спрэзэнтаваў ксёніш ку Янкі Купалы.* (устарэлае сл., сп. бел. сл. [Клышка 2005: 347], або пал. < польск. *sprezentować* ‘тс.’)
10. **Павясьнець** ‘пацяплець у канцы зімы, стаць на вясну ці падобна да таго’, *...яны мне перашкаджаюць тылькі і ўжэ як павясьнее, то паеду да акулісты...* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
11. **Устыдацца** ‘пасаромецца’, *А чаму не, я там не ўстыдаюся, часамі гавару па-просту ў склепе, часамі па-польску, як калі.* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
12. **Заўстыдацца** ‘пасаромецца’, *Яна нічога не адказала, заўстыдаласа можа.* (дыял. сл., сп. бел. сл., альбо пал. < польск. *zawstydzić się* ‘тс.’)
13. **Вланчаць, уланчаць** ‘ўключаць’, *...а я нігды не вланчаю яго... А яна там была чцэры лет, кажэ „Я шызвычайласе до гэтаго тэлевізара” і тылькі прыедзе і ўжэ мне ўланчае.* (дыял. сл., пал. < польск. *włączyć* ‘тс.’)
14. **Пшызвычайцца** ‘прывыкнуць’, *...„Я шызвычайласе до гэтаго тэлевізара...”* (дыял. сл., пал. < польск. *przyczwyczyć się* ‘тс.’)
15. **Стважаць** ‘ствараць’, *Ну й бачыце ўсе праблемы, ўсе праблемы стважаюць.* (дыял. сл., пал. < польск. *stwarzać* ‘тс.’)
16. **Плесьці** ‘гаварыць нешта без сэнсу’, *Не пляце глупоты, тутай нагрывае!* (агул. сл., сп. бел. сл.)

17. **Мовіць, мувіць** ‘казаць’, *Тылько „Не мов для бабці, не мув да бабці”.* (абм. сл., сп. бел. сл. [ЭСБМ 1978–2017, 7: 81] і/ці пал. < польск. *tówić* ‘тс.’)
18. **Розрабляць** ‘сваволіць, дурэць’, *Што розрабляе як я там „Не мув для бабці, бо таемніцэ перад бабцяй”.* (дыял. сл., пал. < польск. *rozrabiać* ‘тс.’ + -ль-)
19. **Мадліцца** ‘маліцца’, *...бо тэраз усе модляцца о адносьць...* (дыял. сл., пал. < польск. *modlić się* ‘тс.’)
20. **Спердоліць** ‘вульгарна – уцячы, з’ябацца’, *...Стасё бах много нарабіў, спердоліў до гарбарні, бо тутай опэрэцкі цэп называлі.* (вульгарнае, жаргоннае, дыял. сл., пал. < польск. *spierdolić* ‘тс.’)
21. **Затрудняць** ‘прымаць, браць на працу’, *...а потым яшчэ тыя працасіль затрудняў мяне і калі хочаш...* (дыял. сл., пал. < польск. *zatrudniać* ‘тс.’)

ж) прыметнікі:

1. **Пекны** ‘харошы, прыгожы, пекны’, *Тэрэсу... бардзо добра помню, бо ў яе вельмі пекныя валасы былі...* (агул. сл., пал. < польск. *piękny* ‘тс.’; у літоўска-рускай мове таксама прысутнічала слова *пекный* [ГСБМ 1982–2017, 24: 73] ‘тс.’)
2. **Безужытэчны** ‘бескарысны, непрыдатны, лішні’, *...бо мама ўсе подушкі мусела панарабляць, а ціпер лежаць о... безужытэчнэ...* (дыял. сл., пал. < польск. *bezużyteczny* ‘тс.’)
3. **Харошы** ‘харошы, прыгожы’, *Харошыя вершы, ён пісаў, якое жыццё было ўнярод.* (агул. сл., сп. бел. сл.; сл. ‘прыгожы’ невядомае нашым інфарматарам з Крынак).
4. **Ладны** ‘харошы’, *...польска мова ест хароша, бардзо ладна...* (дыял. сл., пал. < польск. *ładny* ‘тс.’)
5. **По-росыйску** ‘па-маскоўску, па-расійску’, *Гаворыць і казане по-беларуску часамі... часамі гаворыць по-росыйску і по-польску гаворыць...* (дыял. сл., пал. < польск. *rosyjski* ‘тс.’)
6. **Паньствовы** ‘дзяржаўны’, *Да паньствовай працы.* (дыял. сл., пал. < польск. *państwowy* ‘тс.’)
7. **Рольнічы** ‘сельскагаспадарчы’, *Я за-за рольнічу, за рольнічу.* (дыял. сл., пал. < польск. *rolniczy* ‘тс.’)
8. **Апекуньчы** ‘апякунскі’, *Вы апекуньчу маеце. Ён таксама мае апекуньчу* (дыял. сл., пал. < польск. *opiekunіczy* ‘тс.’)
9. **Ніцэлы** ‘няцэлы’, *Так, так, казаў ніцэлых тры тысяцы, праўда, чы не, я не знаю, але так-...* (сп. бел. сл., гістарызм)
10. **Кедысьнейшы** ‘мінулы’, *Кедысьнейшыя, але харошыя ён пісаў вершы.* (дыял. сл., частковы пал. < польск. *kiedys* ‘калісь’ + -эйш- + -ы)

11. **Кажды** ‘кожны’, *Не кажды гэтаго, я-...* (дыял. сл., пал. < польск. *każdy* ‘тс.’)
13. **Жадны, жадэн** ‘ніводны, жадны’, *Ціпер німа жаднаго пажытку...* (абм. сл., сучасны пал. < польск. *żaden* ‘тс.’ альбо пал. з літоўска-рускага перыяду [ЭСБМ 1978–2017, 3: 201])
14. **Пагаварушчы** ‘гаваркі’, *Калі-небудзь то такія пагаварушчы былі й там па-просту гаварылі.* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
15. **Паненска (назьвіско)** ‘дзявочае (прозвішча)’, *Паненска?* (дыял. сл., пал. < польск. *panieńskie* ‘тс.’)

з) прыслоўі:

1. **Гэнак** ‘гэтак’, *Гэнак далей ат гуліцы?* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
2. **Тэраз** ‘цяпер, зараз’, *А тэраз тут жывяце?* (дыял. сл., пал. < польск. *teraz* ‘тс.’)
3. **Бардзо** ‘вельмі’, *Ноо цепер часы бардзо добрэ, але з работай трудно, праўда чы не.* (дыял. сл., пал. < польск. *bardzo* ‘тс.’)
4. **Пака** ‘пакуль’, *А тэго яшчэ пака мама ўмерла...* (дыял. сл., русізм < рас. *пока* ‘тс.’)
5. **Пшэважне** ‘пераважна’, *А я знаю, знаю, а тэго, што я, чытаю пшэважне.* (дыял. сл., пал. < польск. *przeważnie* ‘тс.’)
6. **Бегле** ‘бегла’, *А па-беларуску чытаю бегле і бегле па-руску чытаю і па-польску чытаю.* (дыял. сл., пал. < польск. *biegle* ‘тс.’)
7. **Пешо** ‘пешшу, пехатой, пешкі’, *...і я перайшоў граніцу пешо...* (дыял. сл., пал. < польск. *pieszo* ‘тс.’)
8. **Нігды** ‘ніколі’, *А я не была нігды у Гродна, у Беларусі.* (дыял. сл., пал. < польск. *nigdy* ‘тс.’)
9. **Трудно** ‘цяжка’, *Ноо цепер часы бардзо добрэ, але з работай трудно, праўда, чы не?* (дыял. сл., агульнаславянскае слова альбо пал. < польск. *trudno* ‘тс.’)
10. **Зьле** ‘блага, кепска’, *Так, у Польшчы вучыцца добра, толькі на Беларусі зьле.* (дыял. сл., пал. < польск. *źle* ‘тс.’)
11. **Ледво** ‘ледзве’, *Боль ледво, ледво доеду.* (дыял. сл., пал. < польск. *ledwo* ‘тс.’)
12. **Ружне** ‘розна’, *...а так Вонтроба Лапіцка, ты ружне як хочаш, Прымак.* (дыял. сл., пал. < польск. *różnie* ‘тс.’)
13. **Очывісьце** ‘вядома, безумоўна’, *Так, надгадзіны меў, очывісьце і том ён дастаў такую эмэрытуру.* (дыял. сл., пал. < польск. *oczywiście* ‘тс.’)

і) займеннікі:

1. **Што-та** ‘нешта’, *Тэго пытаецца што-та мы будзем атказваць.* (дыял. сл., русізм < рас. *что-то* ‘тс.’)

2. **Тыле** ‘столькі’, *А тыле працы трэба было.* (дыял. сл., пал. < польск. *tyle* ‘тс.’)
3. **Ніц** ‘нічога’, *Ніц не poradзім, такое жыце.* (дыял. сл., пал. < польск. *nic* ‘тс.’)

й) прыназоўнікі:

1. **Мендзы** ‘між’, *Яны... не, яны па-польску гаварылі, но але мендзы сабой матка іха па-просту гаварыла.* (дыял. сл., пал. < польск. *między* ‘тс.’)

к) лічэбнікі:

1. **Кілька** ‘некалькі’, *А ўжо кілька лет. Кілька лет ужэ.* (дыял. сл., пал. < польск. *kilka* ‘тс.’)
2. **Сколько** ‘колькі’, *Але сколько мела кажа Аня.* (дыял. сл., русізм < рас. *сколько* ‘тс.’)
3. **Тысёнц** ‘тысяча’, *Тысёнц злоты мае.* (дыял. сл., пал. < польск. *tysiąc* ‘тс.’)

л) злучнікі:

1. **Тылько** ‘толькі’, *Не Вацэк тылько Вацка мама...* (дыял. сл., пал. < польск. *tylko* ‘тс.’)
2. **Жэ** ‘што’, *Яшчэ добро, жэ не баляць як сяду альбо лягу.* (дыял. сл., пал. < польск. *że* ‘тс.’)
3. **Венц** ‘значыць, такім чынам, так што, то-бок’, *Венц я заходжу да яго, а ён кажа „Управненьне да паленьня ўначэ маеш, чы не?” „Не, не маю”.* (дыял. сл., пал. < польск. *więc* ‘тс.’)

м) часціцы:

1. **Доперо** ‘толькі што’, *А ён пашоў у семсат шостым року да работы, доперо.* (дыял. сл., пал. < польск. *dopiero* ‘тс.’)
2. **Чы** ‘ці’, *Праўда чы не?* (дыял. слова., сп. бел. сл. з цвёрдаю фанетыкаю [ГСБМ 1982–2017, 36: 385] альбо пал. < польск. *czy* ‘тс.’)
3. **Власьне** ‘менавіта’, *Власьне! Але трудно ў нас тутай такое, не кажны толеруе, не!* (дыял. сл., пал. < польск. *właśnie* ‘тс.’)
4. **Нестэты** ‘на жаль’, *Но, так зрабілося нестэты.* (дыял. сл., пал. < польск. *niestety* ‘тс.’)
5. **Праве** ‘амаль’, *„Праве тры тысячы бэс пару грошы”.* (дыял. сл., праўдападобны пал. < польск. *prawie* ‘тс.’; у літоўска-руускай мове слова *праве* ‘тс.’ таксама існавала [ГСБМ 1982–2017, 27: 444])
6. **Отуш то** ‘дык вось, у тым вось і справа’, *Отуш то, отуш то.* (дыял. сл., пал. < польск. *otóż to* ‘тс.’)

н) словы-паразіты:

1. **Тэго**, *А тэго, а бабуля скульп с Крынак, але он с якой хаты?* (дыял. сл., пал. < польск. *tego* 'тс.')

Другая размова была ўжо з сям'ёю, якая нарадзілася ў Крынках, аднак размаўляе звычайна па-польску, беручы пад увагу тое, што з'яўляюцца яны католікамі і тым самым лічацца палякамі. Нягледзячы на гэта, іх роднай мовай з'яўляецца мясцовая гаворка. Гэтыя інфарматыры таксама з'яўляюцца прадстаўнікамі старога пакалення. І ў гэтай размове прысутнічала вышэй-згаданая полька.

а) назоўнікі м. р.:

1. **Ензык** 'мова', *Бо они там маём ензык росыйскі на Беларусі.* (дыял. сл., пал. < польск. *język* 'тс.')
2. **Саўдат, салдат** 'жаўнер, салдат', ...*ў Ўасоўцы саўдаты...* (агул. сл., русізм < рас. *солдат* 'тс.')
3. **Довутца** 'начальнік, камандзір', ...*так ён быў цаўы довутца гэтых войск украінскіх.* (праф. сл., пал. < польск. *dowódca* 'тс.')
4. **Падцёт** 'падлік', ...*камуніст тылько падцёта пад камуніста.* (дыял. сл., русізм < рас. *подсчёт* 'тс.')
5. **Дзядэк** 'дзядуля', *А тфуй дзядэк сконт шыыхаў?* (дыял. сл., пал. < польск. *dziadek* 'тс.')
6. **Выходак** 'туалет, прыбіральня', *Выходак.* (дыял. сл., пал. < польск. *wychodek* 'тс.')
7. **Брус** 'бервяно, апілаванае або ачасанае з чатырох бакоў', ...*То ён прывозіць на штахэткі цягва, бо там брусэ...* (праф. сл., сп. бел. сл.)
8. **Фацэт** 'мужчына, тып', *Оо добры фацэт з цебе.* (гутарковае, дыял. сл., пал. < польск. *facet* 'тс.')
9. **Погжэб** 'пахаванне', *Не, на погжэб...* (дыял. сл., пал. < польск. *pożrzeb* 'тс.')
10. **Згон** 'смерць, скананне', ...*жэ ест згон такі і такі...* (дыял. сл., пал. < польск. *zgon* 'тс.')
11. **Язык** 'мова', *Кто собе хацеў, правослаўныне хадзілі, кто любіў такіе о языкі там...* (дыял. сл. альбо архаізм., русізм < рас. *язык* 'тс.' альбо сп. бел. сл.)
12. **Трыбух** 'жылот', *Проста трыбух малы.* (дыял. сл., агульнаславянскае паходжанне)

б) назоўнікі ж. р.:

1. **Дзяўка** 'дзялянка, участак', ...*дзе тэраз тэ Артур Насэвіч мае дзяўку...* (дыял. сл., пал. < польск. *działka* 'тс.')

2. **Акушэрка** ‘акушэрка’, *Не быўо жадной ко акушэрки, акушэрки былі, старая бабка прыхадзіла Рыгарольчыха, старая паменташ?* (агул. сл., раманізм < фр. *accoucheur* ‘тс.’; праўдападобна запазычана праз польск. мову – польск. *akuszerka*)
3. **Бабка** ‘бабка’, *Но скрэбую картофле на бабку, будзем бабкэ печы.* (агул. сл., сп. бел. сл.)
4. **Мазурка** ‘жанчына з Сувальшчыны’, *На міне мазурка Вацэк называе!* (дыял. сл., пал. < бел. *мазур* + *-ка* < польск. *mazur* ‘тс.’)
5. **Дыля** ‘тоўстая дошка’, *Прывёз такія дылі...* (дыял. сл., пал. < польск. *dyl* ‘тс.’ < ням. *diele* ‘тс.’)
6. **Стодола** ‘гумно’, *...з стодолы той...* (абм. сл., пал. < польск. *stodoła* ‘тс.’ < ст.-в.-ням. *stadal* ‘тс.’)
7. **Штахэтка** ‘вузкая дошка’, *А то для Войтка будуць гэтыя штахэткі чы-...?* (дыял. сл., пал. < польск. *sztachetka* ‘тс.’)
8. **Породуфка** ‘радзільня’, *Но, ешчэ перод працавала на породуфіцэ.* (дыял. сл., пал. < польск. *porodówka* ‘тс.’)
9. **Карэтка** ‘карэта хуткай дапамогі, хуткая дапамога, машына’, *...раптам прыехала карэтка і павязьлі.* (дыял. сл., пал. < польск. *karetka* ‘тс.’)
10. **Валацуха** ‘валацуга’, *Но то валацухі такія былі.* (агул. сл., сп. бел. сл.)

в) назоўнікі н. р.:

1. **Лодовіско** ‘каток, коўзанка’, *...То там лодовіско быўо зімой...* (дыял. сл., пал. < польск. *lodowisko* ‘тс.’)
2. **Апакаване** ‘упакоўка’, *Но. Лекары напісалі табе тшы апакаваня.* (дыял. сл., пал. < польск. *opakowanie* ‘тс.’)
3. **Удаўленьне** ‘ціск’, *Значы па-просту ўдаўленьне, па-беларуску ўдаўленьне.* (дыял. сл., сп. бел. сл. < *давіць* [Vasmer 1950–1958, 1 :481] + *леньне*.) (сл. ‘ціск’ невядомае інфарматару)
4. **Места** ‘места, горад’, *...бы пашоў да склепу чы на места, чы да гміны так сьлядам...* (агул. сл., ранні пал. < польск. *miasto* [ЭСБМ 1978–2017, 7: 22] ‘тс.’)
5. **Покрэвенство** ‘сваяцтва’, *Ну там якоесь заўжды покрэвенство ест.* (дыял. сл., пал. < польск. *rokrewnieństwo* ‘тс.’)

г) назоўнікі мн. л.:

1. **Канікі** ‘канькі’, *...Та помню то каталіса на канікох, канікі знаеш?* (дыял. сл., дэмінітыўная форма ад *конь*, утвораная паводле знешняга падабенства. Першая лексема запазычаная з рас. мовы [ЭСБМ 1978–2017, 4: 238])
2. **Дзела** ‘справы’, *О і такіе дзела, в войску пабыў 2 лэт, сюды ешчэ на банды ездзілі.* (дыял. сл., русізм < рас. *дело* ‘тс.’)

г) зборныя назоўнікі:

1. **Людносьць** ‘насельніцтва’, ...но хто та бачыў то то людносьць. (агул. сл., агульнаславянскае паходжанне)
2. **Бульва** ‘бульба’, *А ты ўжо шо тыле бульвы налеліў мне?* (дыял. сл., ранні пал. < польск. *bulwa, bulba* ‘клубень’ < ням. *bolle* ‘клубень, цыбуліна’ альбо < лац. *bulbus* [ЭСБМ 1978–2017, 1: 410])
3. **Родзіцэ** ‘бацькі’, *Мои родзіцэ, але там Польшка была ешчэ фтэды...* (дыял. сл., пал. < польск. *rodzice* ‘тс.’)
4. **Едзэне** ‘ежа’, *З едзэнем нікт не е і з гэтым народэм ужэ.* (дыял. сл., пал. < польск. *jedzenie* ‘тс.’)

д) устойлівыя словазлучэнні:

1. **Ідзі ты ў кібіні мацер** ‘вульгарна – пайшоў вон’, *То тиэба поведзець – ідзі ты ў кібіні мацер!* (дыял. сл., русізм < рас. к ебеней матери ‘тс., але больш вульгарна’)
2. **А ліхо там знае** ‘не ведаю’, *А ліхо там знае.* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
3. **Быле-што** ‘абы-што’, *Былешто.* (дыял. сл., пал. < польск. *byle co* ‘тс.’)
4. **Іле ўгодна** ‘колькі хочацца’, *Крычаць на міне іле ўгодна да...* (дыял. сл., складаная этымалогія, пал. < польск. ‘*ile*’ ‘колькі’ + русізм < рас. *угодно* ‘пажадана’)

е) дзеясловы:

1. **Схваціць** ‘схапіць’, *Ест но, ест машына ўсё, схваціць елюць.* (дыял. сл., русізм < рас. *схватить* ‘тс.’)
2. **Розмавяць** ‘размаўляць’, *Кедысь, кедысь так розмавялі, а тэраз-...* (дыял. сл., пал. < польск. *rozmawiać* ‘тс.’)
3. **Мардаваць** ‘забіваць’, *Но й мардавалі нашых саўдатаў там з КБВ, но забралі но уж то дротам навязвалі і спалілі.* (дыял. сл., пал. < польск. *torować* ‘тс.’)
4. **Запамінаць** ‘забываць’, ...запамінаюць гэта, сколько там магілоў быўо... (дыял. сл., пал. < польск. *zarzucić* ‘тс.’ або сп. бел. сл.)
5. **Спаментачь** ‘запомніць, запамятаць’, *Шэлько так спаментачь то ах то ўсё непраўда.* (дыял. сл., пал. < польск. *spamiętać* ‘тс.’)
6. **Распутачь** ‘распачаць’, *Як тэраз Пуцін гаворыць, што мы распуталі эту цалую другую вайну сьвятову.* (дыял. сл., пал. < польск. *rozprętać* ‘тс.’)
7. **Падшываць** ‘прыкідвацца’, *Но так спэцыяльна, такжэ падшывае пад Польшку.* (дыял. сл., пал. < польск. *podszyc* ‘тс.’)
8. **Папанімаць** ‘зразумець’, ...мусіць по-польску пагаварыць троху, папанімаць трохо і тут мець тут якуюсь сьрэдню-... (дыял. сл., русізм < па + рас. *понимать* ‘тс.’)

9. **Пшыехаць** ‘прыехаць’, *А тфуй дзядэк сконт пшыехаў?* (дыял. сл., пал. < польск. *przjechać* ‘тс.’)
10. **Ест** ‘ёсць’, *Уршуля званіла, кажа ест, кажа не, ешчэ нема, то тэды знаю, тшэба ехаць.* (дыял. сл., сп. бел. сл. альбо поль. < польск. *jest* ‘тс.’)
11. **Паталкаваць** ‘пагаварыць’, *...но то юж наўбірае, зараз паталкуемы.* (дыял. сл., сп. бел. сл. < літ.-рус. *толковати* ‘тлумачыць’ [ГСБМ 1982–2017, 33: 352])
12. **Мысьліць** ‘думаць’, *...цо вы мысьліце, жэ эта так латво было?* (абм. сл., сп. бел. сл.)
13. **Бадаць** ‘аглядаць’, *Но й прыняла яго лекарка, завялі там яго і там бадалі штось тэго...* (дыял. сл., пал. < польск. *badać* ‘тс.’)
14. **Росталкаваць** ‘зрабіць зразумелым’, *Росталкуеш то.* (абм. сл., сп. бел. сл.)
15. **Старчыць** ‘хопіць’, *Старчы на той і той дзень...* (дыял. сл., пал. < польск. *starczyć* ‘тс.’)
16. **Поняць** ‘зразумець’, *Пачула, але не паняла, што ты гаварыў.* (дыял. сл., русізм < рас. *понять* ‘тс.’)
17. **Жалаваць** ‘шкадаваць’, *...ужэ мамы братам жалавала, шкадавала яго пакідаць ужэ...* (дыял. сл., пал. < польск. *żałować* ‘тс.’)
18. **Ламентавачць** ‘лямантаваць’, *...то мама так сплакалася, жэ чулі гэту ў гэтай скрыпкі як гралі, веш загралі гэта знову ламентуе.* (дыял. сл. < ламент + -аваць < польск. *lament* ‘лямант’ < лац. *lamentum* ‘тс.’)
19. **Аглядаць** ‘глядзець’, *...ужэ пашлі кошыкі аглядаць, як он пляце то юж муве выўонч...* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
20. **Апердзеляць** ‘аблайваць’, *Кедысь сама не еў то гэтых апердзеляю як прыйду з работы – а ты што дзісь ела?* (гутарковае, дыял. сл., пал. < польск. *opierdzyłać* ‘тс.’)
21. **Брэнгаць** ‘стукаць’, *Наша Вэрка прыходзіць, дзесята ешчэ там шчэ брэнгае...* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
22. **Пасобіць** ‘дапамагчы’, *То та стара, матка іх – Марыся хадзі пасобіш!* (дыял. сл., сп. бел. сл.)

ё) прыметнікі:

1. **Вывышшоны** ‘узвышаны’, *...Украіна ему дала мідаль за гэта вывышшоны ў Бандэру...* (дыял. сл., пал. < польск. *wywyższony* ‘тс.’)
2. **Зацёнгненты** ‘засушаны, худы’, *Он зацёнгненты які, зобач як ён выглонда.* (дыял. сл., пал. < польск. *zacięgnięty* ‘тс.’)
3. **Дзісейшы** ‘сённяшні’, *Но то дзісейшы лек мне!* (дыял. сл., пал. < польск. *dzisiejszy* ‘тс.’)

ж) прыслоўі:

1. **Латво** 'лёгка', ...*Цо вы мысліце, жэ эта так латво было?* (абм. сл., ранні пал. < ст.-польск. *łatwy* 'тс.')
2. **Обовёнскова** 'абавязкова', ...*не ўсе хадзілі, гэта не было обовёнскова.* (дыял. сл., пал. < польск. *obowiązkowe* 'тс.')
3. **Дзісяй, дзісь** 'сягоння', ...*вязалі о дзісяй гэту даюць нагороду якомусь там украінскага УПА быўо...* (дыял. сл., пал. < польск. *dzisiaj* 'тс.')
4. **Напроціф, напроціў** 'насупраць', ...*тут учыліса тут дзе напроціф банку ўатышышы школы.* (дыял. сл., русізм < рас. *напротив* 'тс.')
5. **Пузьней** 'пазней', ...*была жыдоўска і ўсё та пузьней прамялі, крыне-нскія гаспадары...* (дыял. сл., пал. < польск. *rózniej* 'тс.')
6. **Шторок** 'штогод', ...*оні шторок прыезджалі.* (дыял. сл., сп. бел. сл.)
7. **Фтэды** 'тады', ...*Але там Польшка была ешчэ фтэды....* (дыял. сл., пал. < польск. *wtedy* 'тс.')
8. **Зафшэ** 'заўжды', *У е зафшэ ест пэў-... много людзей...* (дыял. сл., пал. < польск. *zawsze* 'тс.')
9. **Нікуда** 'нікуды', *Не, я не хадзіла нікуда, а рускі быў обовёнсковы.* (дыял. сл., русізм < рас. *никуда* 'тс.')
10. **Адсюда** 'адсюль' ...*над бюрэм у ГСе стаіць Катасэвіч з мужчынамі, адсюда, венец я заходжу да яго...* (дыял. сл., русізм < рас. *отсюда* 'тс.')
11. **Пшэдтэм** 'раней', ...*но я там не быў, але я на Крудніках дзесець лет ужо пшэдтэм быў...* (дыял. сл., пал. < польск. *przedtem* 'тс.')
12. **Сконт** 'адкуль, скуль', *А твуй дзядэк сконт пшыехаў?* (дыял. сл., пал. < польск. *skąd* 'тс.')

з) займеннікі:

1. **Шчо** 'што', *Немцы спалілі шкоўу, ну й шчо, муселі абдудаваць...* (дыял. сл., українізм < укр. *що* 'тс.', або самастойна ўтворанае сл.)
2. **Цо** 'што', *А цо, цо, но хоча пазнаць трохэ том мову...* (дыял. сл., пал. < польск. *co* 'тс.')

і) прыназоўнікі:

1. **Пшэз** 'праз', *Была шкоўа спалена пшэз немцаў.* (дыял. сл., пал. < польск. *przez* 'тс.')

й) злучнікі:

1. **Такжэ** 'таксама', *Но тое само такжэ брат.* (дыял. сл., русізм < рас. *также* 'тс.' альбо пал. < польск. *także* 'тс.')
2. **Жэбы** 'каб', *Тутай крыкнула другая бабка, но жэбы прыняць яго.* (дыял. сл., пал. < польск. *żeby*)

3. **Нікак** ‘ніяк’, *З Крынэк нікого нікак было.* (дыял. сл., русізм < рас. *никак* ‘тс.’)

к) часціцы:

1. **Но цуж** ‘ну што ж’, *Но польскі, а но цуж то не было рады хахаха.* (дыял. сл., пал. < польск. *po cóż* ‘тс.’)
2. **Пшэцеж** ‘(але) ж/жа’, *Бандэра быў пшэцеж он там эта Украіна...* (дыял. сл., пал. < польск. *przecież* ‘тс.’)
3. **Юж** ‘ужо’, *...кеды то было юж, а тэраз юж старосьць...* (дыял. сл., пал. < польск. *już* ‘тс.’)
4. **Тэж** ‘таксама’, *Тэж?* (дыял. сл., пал. < польск. *też* ‘тс.’)

л) лічэбнікі:

1. **Іле** ‘колькі’, *Крычаць на міне, іле ўгодно да...* (дыял. сл., пал. < польск. *ile* ‘тс.’)

ВЫСНОВЫ

З усіх выпісаных вышэй (247²) слоў – пераважаюць паланізмы, якіх налічана аж 185, наступная група – гэта спрадвечна беларускія словы 48, русізмы (22 словы), германізмы (6 слоў) і на самым канцы раманізмы і лацінізмы (3 словы ў абедзвюх размовах). Пры гэтым трэба сказаць, што некаторыя словы паўтараліся ў выпадках, калі не было магчымасці адназначна сцвердзіць, ці слова з’яўляецца паланізмам, спрадвечна беларускім словам, русізмам і гэтак далей. Складваецца ўражанне, што ў гаворцы пераважаюць паланізмы, аднак, як мы напісалі раней – большасць слоў, якія мы аналізавалі, не выступае ў літаратурнай мове. Што тычыцца лексікі гаворкі ў цэлым: дамінуюць спрадвечна беларускія словы, напр. *удаўленне, жыд, матка*, якія можна сустрэць і ў літаратурнай беларускай мове.

Калі паглядзім больш падрабязна на паланізмы – аж 86 з іх з’яўляецца назоўнікамі, 30 дзеясловамі, 18 прыслоўямі, а 17 прыметнікамі. Далей маем часціцы (12); займеннікі (8); злучнікі (4); словазлучэнні (3); фразеалагізмы, прыназоўнікі і лічэбнікі (2) і ўрэшце словы-паразіты (1)³. Што тычыцца спрадвечна беларускіх слоў – маем 22 назоўнікі, 14 дзеясловаў, 4 прыслоўі

² Колькасць слоў, якія мы аналізавалі ў бакалаўрскай працы.

³ У артыкуле змянілі мы трохі граматычную прыналежнасць некаторых слоў, аднак у высновах спасылаемся на вынікі з бакалаўрскае працы, беручы пад увагу тое, што былі там прыведзены ўсе прыклады (то-бок 247 слоў), а ў напісаным тут артыкуле прадстаўленая толькі абмежаваная частка выбраных намі слоў.

і прыметнікі, 2 часціцы і 1 займеннік, фразеалагізм, лічэбнік, слова-паразіт і злучнік. Сярод запазычанняў з расійскай мовы мы налічылі 5 назоўнікаў і дзеясловаў, 4 прыслоўі, 2 словазлучэнні і займеннікі, і толькі па адным лічэбніку, злучніку і адной часціцы. Усе германізмы і раманізмы з'яўляюцца назоўнікамі. Што тычыцца лацінізмаў – два з'яўляюцца назоўнікамі, а адзін – дзеясловам.

Падсумоўваючы – як сярод запазычанняў, так і беларускіх слоў найбольш назоўнікаў. Шмат выступіла дзеясловаў, а таксама прыслоўяў і прыметнікаў. Рэдка выступаюць іншыя часціны мовы.

Што датычыць вызначэння самой крынкаўскай гаворкі з лексічнага пункту гледжання – гэта гаворка беларуская, у якой з запазычанняў пераважаюць паланізмы (выклікана гэта, галоўным чынам, тым, што Крынкі знаходзяцца працяглы час у межах Польшчы). Апрача таго, прысутнічае ў ёй невялікі адсотак русізмаў, і літаральна нязначная колькасць германізмаў, раманізмаў і лацінізмаў.

Спіс скарачэнняў

- абм. – абмежавана выкарыстоўванае.
- агул. – агульнаўжывальнае.
- адз. – адзіночны.
- анг. – англійская мова.
- дыял. – дыялектнае.
- ж. – жаночы.
- ід. – ідыш.
- л. – лік.
- літ.-рус. – літоўска-руская [Mickiewicz 1842, 2: 57; Пичета 1961: 673]
(старабеларуская) мова.
- м. – мужчынскі.
- мн. – множны.
- н. – ніякі.
- ням. – нямецкая мова.
- праф. – прафесійнае.
- пал. – паланізм.
- польск. – польская мова.
- р. – род.
- рас. – расійская мова.
- сл. – слова.
- сп. бел. – спрадвечна беларускае (слова, якое не з'яўляецца запазычаннем).
- ст.-в.-ням. – стараверхнянямецкая мова.
- ст.-польск. – старопольская мова.
- фр. – французская мова.

Бібліяграфія

- Астравух А. 2008. *Ідыш-беларускі слоўнік*. Мінск [Astravux A. 2008. *Idyś-belaruski sloŭnik*. Minsk].
- ГСБМ – *Гістарычны слоўнік беларускай мовы*. 1982–2017. Рэд. А. І. Жураўскі, А. М. Булыка. Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука [HSBM – *Historyčny sloŭnik belaruskaj movy*. 1982–2017. Rэд. A. I. Žuraŭski, A. M. Bulyka. Minsk: Navuka i tэхnika, Belaruskaja navuka].
- Квяткоўскі М. Я. 2020. *Лексічны аналіз гаворкі з мястэчка Крынкі*. Бакалаўрская праца, напісаная пад навуковым кіраўніцтвам д-ра габ. Р. Калеты. Варшава [Kvjatkoŭski M. Ja. 2020. *Leksičny analiz havorki z tјastэčka Krynki*. Bakalaŭrskaja prasa, napisanaja pad navukovym kiraŭnictvam d-ra hab. R. Kalety. Varšava].
- Клышка М. 2005. *Слоўнік сінонімай і блізказначных слоў*. Мінск: Беларуская навука [Klyška M. 2005. *Sloŭnik sinonimaj i blizkaznačnyx sloŭ*. Minsk: Belaruskaja navuka].
- Пичета В. И. 1961. *Белоруссия и Литва XV–XVI вв.* Москва: Издательство Академии наук СССР [Pičeta V. I. 1961. *Belorussiā i Litva XV–XVI vv.* Moskva: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR].
- Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. У пяці тамах*. 1979–1986. Рэд. Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск: Навука і тэхніка [Sloŭnik belaruskix havorak paŭnočna-zaходnjaj Belarusi i jae pahraničča. U pjaci tamax. 1979–1986. Rэд. Ju. F. Mackevič. Minsk: Navuka i tэхnika].
- ЭСБМ – *Этымалагічны слоўнік беларускай мовы*. 1978–2017. Рэд. В. У. Мартынаў, Г. А. Цыхун. Мінск: Навука і тэхніка, Беларуская навука [ĖSBM – *Ėtymalahičny sloŭnik belaruskaj movy*. 1978–2017. Rэд. V. U. Martynaŭ, H. A. Cychun. Minsk: Navuka i tэхnika, Belaruskaja navuka].
- Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*. 1980. Red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.
- Barszczewska Nina, Jankowiak Mirosław. 2012. *Dialektologia białoruska*. Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Fedorowski Michał. 1903a. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgrupowane w latach 1877–1891*. T. I: *Wiara, wierzzenia i przesady ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy i Sokółki*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Fedorowski Michał. 1903b. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgrupowane w latach 1877–1893*. T. II: *Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy, Nowogródka i Sokółki*, cz. I: *Baśnie fantastyczno-mityczne*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Fedorowski Michał. 1903c. *Lud białoruski na Rusi Litewskiej. Materyały do etnografii słowiańskiej zgrupowane w latach 1877–1894*. T. II: *Baśnie, przypowieści i podania ludu z okolic Wołkowyska, Słonima, Lidy, Nowogródka i Sokółki*, cz. II: *Tradycje historyczno-miejscowe, oraz powieści obyczajowo-moralne*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- Gwara Gminy Szudziałowo. 2019. Szudziałowo: Gminny Ośrodek Kultury Animacji Kultury i Rekreacji w Szudziałowie.
- Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Opis socjolingwistyczny na tle uwarunkowań historycznych*. 2016. T. 1. Red. N. Barszczewska, M. Timoszuk. Warszawa: Katedra Białorusistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia. Opis socjolingwistyczny na tle uwarunkowań historycznych. 2016. T. 2. Red. M. Chaustowicz, N. Panasiuk. Warszawa: Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego.

Mickiewicz Adam. 1842. *Kurs Drugoletni (1841–1842) Literatury Słowiańskiej wykładanej w Kollegium Francuzkiej przez Adama Mickiewicza.* Paryż: Redakcja Dziennika Narodowego.

Vasmer Max. 1950–1958. *Russisches Etymologisches Wörterbuch.* Bd. 1–4. Heidelberg: Winter.

Wielokulturowa gmina Krynki. 2010. Red. L. Jurkiewicz, P. P. Zwierzyński. Białystok: Kresowa Agencja Wydawnicza.

Віншавальныя лісты

Listy gratulacyjne

Congratulatory Letters

**Шаноўныя калегі!
Дарагія сябры!**

**Калектыў Інстытута мовазнаўства імя Якуба Коласа
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі
шчыра вітае вас са знамянальнай датай –
65-годдзем кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта!**

За гэтай датай – доўгі шлях, асветлены значнымі падзеямі, выдатнымі навуковымі працамі і імёнамі слаўных вучоных і выкладчыкаў. У гісторыі беларусазнаўства Кафедры належыць асабліва і выключная роля – быць адзіным па-за межамі Беларусі навуковым і навучальным цэнтрам, які даследуе і папулярызуе моўную, культурную, літаратурную і гістарычную спадчыну Беларусі.

Каля вытокаў, а таксама на чале Кафедры за час яе дзейнасці стаялі выбітныя постачі польскай і беларускай навукі – прафесар Антаніна Абрэмбска-Яблоньска, прафесар Эльжбета Смулкова, прафесар Аляксандр Баршчэўскі, прафесар Мікалай Цімашук, прафесар Ніна Баршчэўская. Сваімі дасканалымі ведамі і бязмежнай адданасцю справе яны ўзнялі планку патрабаванняў да беларусіста на недасягальна высокі узровень. Ад гэтага найвышэйшага стандарту якасці навуковай думкі і педагагічнай дзейнасці Кафедра ніколі не адыходзіла. І адпавядае яму на сённяшні дзень пад кіраўніцтвам прафесара Радаслава Калеты.

У полі даследчыцкай увагі супрацоўнікаў Кафедры заўсёды знаходзяцца самыя актуальныя і вострыя пытанні беларускай філалогіі: усходнеславянскія гаворкі польска-беларускага моўнага памежжя, двухмоўная лексікаграфія, беларускі фальклор Беларускага паўночча, сучасная беларуская мова і яе гісторыя, беларускі літаратурны рух у Польшчы, сучасная беларуская літаратура і яе гісторыя, трансляторыка, метадыка навучання беларускай мове як замежнай. Такія выданні, як манаграфіі “*Studia nad akcentem jęzuka białoruskiego. Rzeczownik*” прафесара Эльжбеты Смулковай, “*Dialektologia białoruska*” аўтарства Ніны Баршчэўскай сумесна з Міраславам Яковякам, “*System fleksyjny starobiałoruskich zabytków II połowy XVI w.*” Тэрэсы Ясінскай,

“Zaimki nieokreślone we współczesnym białoruskim języku literackim” Язвігі Глушкоўскай, “Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa” i “Polsko-białoruska lapsologia glottodydaktyczna” Радаслава Калеты, “Białoruska obrzędowość i folklor wschodniej Białostoczczyzny” i “Творцы беларускага літаратурнага руху ў Польшчы 1958–1998” Аляксандра Барычэўскага, чатыры тамы хрэстаматый “Беларуская літаратура” аўтарства Мікалая Хаўстовіча, тры тамы дыктоўнага хрэстаматыйна-аналітычнага выдання “Kulturowo-językowe dziedzictwo Podlasia” i іншыя, па праву займаюць месца сярод найбольш значных прац у галіне беларускай філалогіі. Больш за два дзесяцігоддзі Кафедра з’яўляецца арганізатарам Алімпіяды па беларускай мове ў Польшчы, што спрыяе глыбейшаму зацікаўленню вучняў агульнаадукацыйных ліцэяў беларусазнаўчай праблематыкай і польска-беларускімі літаратурнымі, моўнымі і гісторыка-культурнымі сувязямі.

Паважаныя сябры! Інстытут мовазнаўства высока цэніць ваш унёсак у справу вывучэння і папулярызавання беларускай мовы і культуры. Няхай і надалей на Кафедры пануе жывая прага пазнання, імкненне да творчага пошуку. Няхай натхненне і высокія прафесійныя дасягненні заўсёды спадарожнічаюць вам. Ад усёй душы жадзем Кафедры далейшага плённага развіцця, а ле калектыву – моцнага здароўя, невычэрпнага энтузіязму, дабрабыту і творчых поспехаў!

Дырэктар
Інстытута
мовазнаўства
імя Імя
Каласа

Т. В. Карвіцкая

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь
**БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ
УНІВЕРСІТЭТ**

Министерство образования Республики Беларусь
**БЕЛОРУССКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ФІЛАЛАГІЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ

ул. К.Маркса, 31, г.Мінск, 220030
тэл. (017) 222-34-21
факс (017)227-65-83
E-mail: phyl@bsu.by

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

ул. К.Маркса, 31, г.Минск, 220030
тел. (017) 222-34-21
факс (017)227-65-83
E-mail: phyl@bsu.by

Шаноўныя калегі!

Ад імя ўсіх супрацоўнікаў і студэнтаў філалагічнага факультэта БДУ сардэчна віншую Вас з 65-гадовым Юбілеем кафедры!

Кафедру беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта і філалагічны факультэт БДУ аб'ядноўваюць даўнія навуковыя сувязі, агульныя даследчыцкія і адукацыйныя мэты: распрацоўка актуальных навуковых напрамкаў у галіне беларускай мовы, літаратуры, гісторыі і культуры, падрыхтоўка высокакваліфікаваных спецыялістаў-беларусазнаўцаў, папулярызацыя ведаў пра Беларусь.

Дазвольце з нагоды Юбілею Кафедры выказаць словы шчырай удзячнасці ўсім былым і сённяшнім яе супрацоўнікам за шматгадовую плённую працу на карысць беларусістыкі. Імёны і навуковы ўнёсак польскіх калег з кафедры беларусістыкі добра вядомы і запатрабаваны ў Беларусі. Мы з вялікім шанаваннем узгадваем заснавальніцу кафедры беларусістыкі Варшаўскага ўніверсітэта прафесара Антаніну Абрэмбскую-Яблонскую, колішнюю супрацоўніцу кафедры доктара Тэрэзу Ясінскую-Соха. Перадаем словы нашай павагі і ўдзячнасці паважаным прафесарам Эльжбеце Смулкавай, Ніне Баршчэўскай, Аляксандру Баршчэўскаму, Мікалаю Ціماشуку. Віншаванні і найлепшыя пажаданні дасылаем усім супрацоўнікам кафедры беларусістыкі, якія плённа працуюць на яе развіццё і ўдасканаленне ў сучаснасці: шаноўным Міколу Хаўстовічу, Радаславу Калету, Андрэю Масквіну, Катажыне Дрозд, Вользе Трацяк, Ганне Бераніцы Сівірскай, Ангеле Эспінозе Руіз, Ірыне Агеевай, Марылі Хаўстовіч.

Зычым Вам працоўных поспехаў, здзяйснення задуманага, творчага натхнення, здароўя і шчасця!

Дэкан філалагічнага факультэта
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

С. А. Важнік

KATOLICKI UNIwersytet LUBELSKI JANA PAWŁA II
WYDZIAŁ NAUK HUMANISTYCZNYCH * INSTYTUT LITERATUROZNAWSTWA
KATEDRA LITERATURY ROSYJSKIEJ, UKRAIŃSKIEJ I BIAŁORUSKIEJ

Szanowni Państwo,
Obecni i Emerytowani Pracownicy Katedry Białorutenistyki
Uniwersytetu Warszawskiego

Z okazji jubileuszu 65-lecia składam wszystkim
pracownikom Katedry Białorutenistyki, najserdeczniejsze
gratulacje i wyrazy uznania.

Jubileusz ten jest świętem ludzi, którzy swoją pracą i
zaangażowaniem przyczynili się do jakże znaczących osiągnięć na
płaszczyźnie naukowej i dydaktycznej w obszarze studiów
białorutenistycznych.

Z tych osiągnięć czerpaliśmy także my – najpierw studenci, a
później pracownicy filologii słowiańskiej Katolickiego
Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, za co jesteśmy
niezmiernie wdzięczni.

Życzę Państwu dalszych sukcesów, realizacji naukowych
planów i zamierzeń, satysfakcji z twórczej działalności dla dobra
nauki.

W imieniu pracowników
Katedry Literatury Rosyjskiej, Ukraińskiej i Białoruskiej KUL

/-/ Dr hab. Beata Siwek, prof. KUL

**Выбраныя выданні па мовазнаўстве супрацоўнікаў
кафедры беларусістыкі ВУ
(1992–2021)**

(замовы: kb.wls@uw.edu.pl)

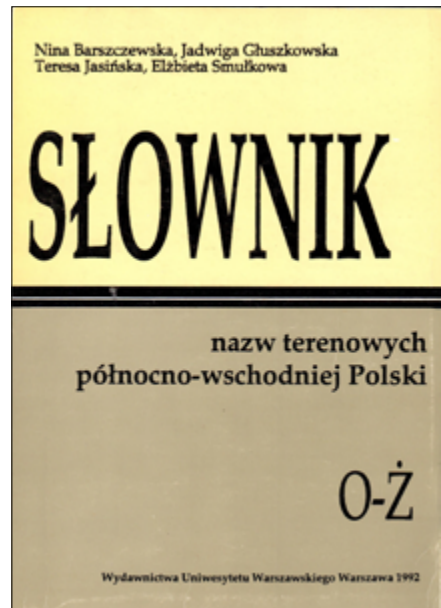
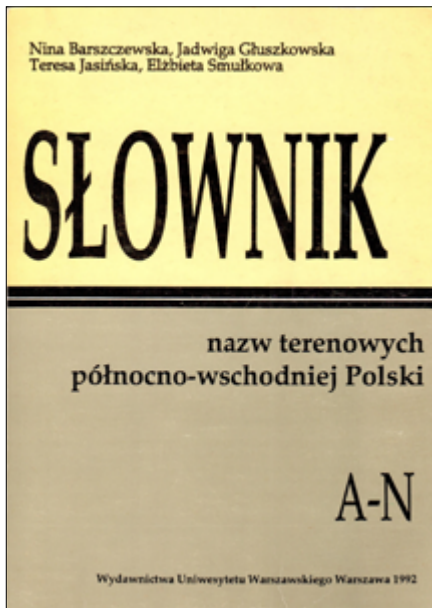
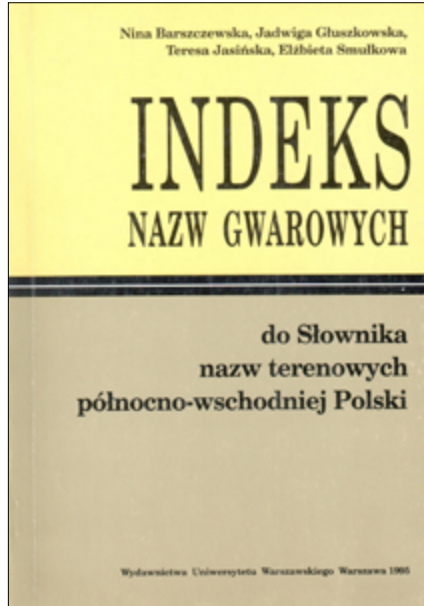
**Wybrane publikacje językoznawcze pracowników
Katedry Białorutenistyki UW
(1992–2021)**

(zamówienia: kb.wls@uw.edu.pl)

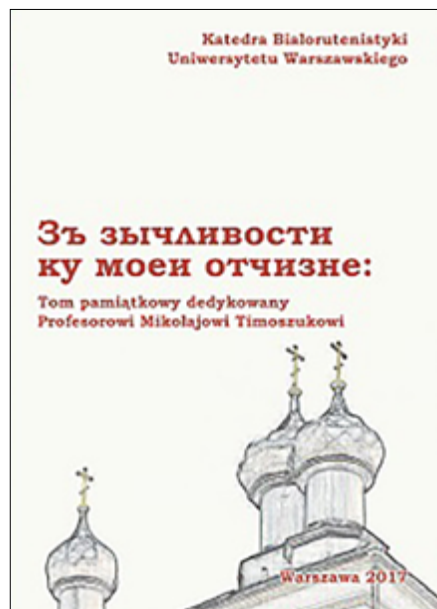
**Selected Linguistic Publications
by Employees of the Department
of Belarusian Studies of the University of Warsaw
(1992–2021)**

(orders: kb.wls@uw.edu.pl)

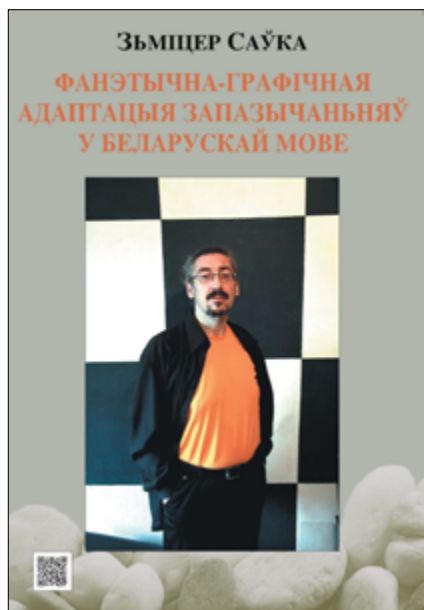
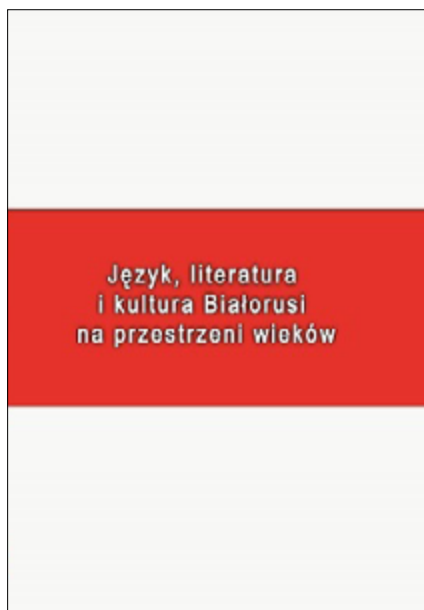

Унутраныя рэцэнзенты / Recenzenci wewnętrzni / Internal reviewers

Мікалай Прыгодзіч / Mikalaj Pryhodzicz / Mikalaj Pryhodzič

Ніна Баршчэўская / Nina Barszczewska

Вераніка Курцова / Wieranika Kurcowa / Vieranika Kurcova

Міраслаў Янковіч / Mirosław Jankowiak

Пераклад на беларускую мову / Tłumaczenie na język białoruski / Belarusian translation

Вераніка Бандаровіч / Wieranika Bandarowicz / Vieranika Bandarovič

Ангела Эспіноса Руіс / Angela Espinosa Ruiz

Пераклад на англійскую мову / Tłumaczenie na język angielski / English translation

Ангела Эспіноса Руіс / Angela Espinosa Ruiz

Вядучы рэдактар / Redaktor prowadzący / Commissioning editor

Якуб Азімэк / Jakub Ozimek

Рэдагаванне і карэктурна на беларускай мове / Redakcja i korekta tekstów białoruskich /
Belarusian copyediting and proofreading

Віталіс Луба / Witalis Łuba / Vitalis Luba

Рэдагаванне і карэктурна на польскай мове / Redakcja i korekta tekstów polskich /
Polish copyediting and proofreading

Дарота Мушыньская-Вольны / Dorota Muszyńska-Wolny

Рэдагаванне і карэктурна на англійскай мове / Redakcja i korekta tekstów angielskich /
English copyediting and proofreading

Наталля Кляпотэк / Natalia Kłopotek

Праект вокладкі / Projekt okładki / Cover design

Анна Гагалеўская / Anna Gogolewska

Фота на вокладцы / Fotografia na okładce / Cover photo

Мінск / Mińsk / Minsk

Сергей Страшевский / Sergey Strashevskiy

Вёрстка / Skład i łamanie / Typesetting

Дарьюш Гурскі / Dariusz Górski

[...] tom wieloautorski pt. *Odkrywając Białoruś... 65-lecie białorutenistyki na Uniwersytecie Warszawskim* pod redakcją naukową Radosława Kalety stanowi ważny wkład w rozwój białorutenistyki w Polsce. Przypomina oraz dokumentuje cenne fakty z historii zainteresowań językiem i literaturą białoruską na Uniwersytecie Warszawskim oraz wyznacza nowe kierunki badań białorutenistycznych. Monografia może być polecana zarówno specjalistom, jak i wszystkim, którzy śledzą losy Białorusi i jej mieszkańców oraz interesują się szeroko rozumianą kulturą białoruską.

prof. Jadwiga Kozłowska-Doda

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Katedra Językoznawstwa Słowiańskiego

Recenzowany tom jest tomem jubileuszowym i z jubileuszem wiąże się cała część pierwsza publikacji. W wypowiedziach wszystkich autorów tej części obecna jest myśl o aktualnej sytuacji społeczno-politycznej Białorusi, co pokazuje odpowiedzialność badaczy nie tylko za sprawę nauki. Druga część zawiera dziesięć dobrych i bardzo dobrych artykułów naukowców reprezentujących różne ośrodki i różne pokolenia. Ta różnorodność jest atutem publikacji. Wiele miejsca poświęcono w nich różnym badaniom współczesnego języka białoruskiego, który na Białorusi nie cieszy się (poza nielicznymi środowiskami) wysokim prestiżem i nie jest powszechnie używany. Dlatego tom ten ma duże znaczenie dla popularyzacji wiedzy o języku białoruskim i o samej Białorusi. Uważam, że będzie przydatny dla badaczy języka białoruskiego i innych języków słowiańskich, a także dla studentów białorutenistyki i innych slawistik. Z przekonaniem rekomenduję tom do druku.

prof. Ewa Golachowska

Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk

www.wuw.pl

